

“ILMIY TADQIQOTLAR, INNOVATSIYALAR, NAZARIY VA AMALIY STRATEGIYALAR TADQIQI”

**mavzusidagi Respublika
ko’p tarmoqli, ilmiy
KONFERENSIYA**

#20
MARCH
2025

TAHRIRIYAT A'ZOLARI

Berdialiev A. f.f.d., prof.
Nurullaeva Sh.U. ped.f.d., prof.
Tursunov K.Sh. ped.f.d., prof.
Babadjanova D. tarix.f.d., prof.
Ernazarova G.O. ped.f.d., prof.
Abduraximova D.A. ped.f.d., prof.
Madumarov T.T. yur.f.d., prof.
Mirzayeva C.P. fil.f.d., prof.
Yuldashev M.M. fil.f.d., prof.
Xolliyev A.E. bio.f.d., prof.
Yuldashev M.M. fil.f.d., prof.
Salaeva M.S. psi.f.n., dotsent
Salayeva M.S. ped.f.d., prof.
Tojiboyeva M.A. fil.f.d., dotsent
Sabirova N.E. fil.f.d., dotsent
Norboyeva U.T. bio.f.d., dotsent
Yarmatov R.B. ped.f.d., dotsent

Egamberdiyeva N.A. tarix.f.d., dotsent
Achilov N.K. fil.f.d., dotsent
Imomova G.M. fil.f.n., dotsent
Zakirova H.R. f.f.n., dotsent
Tuhtahujayev H.B. ped.f.f.d., dotsent,
TFA Akademik
Bakiyev Z.A. ped.f.n., dotsent
Razzakov H.K. tex.f.n., f.f.d., dotsent
Ortikov O.A. tex.f.f.d., dotsent
Djuraeva M.Y. f.f.f.d.
Nabikhodjaev A.A. iqt.f.n., dotsent
Otadjanova M.O. f.f.d.
Tajibaeva M.A. fil.f.d., dotsent
Hasanov A.M. fil.f.f.d.
Kholmurodov A.E. fiz.m.f.d., dotsent
Aripov O.A. iqt.f.d., dotsent
Safarova U.A. fil.f.d., dotsent

Mas'ul kotib: M.Yusupov

**THE JOURNAL OF
INTEGRATED EDUCATION AND RESEARCH
ISSN: 2181-3558**

**ILMIY TADQIQOTLAR, INNOVATSIYALAR, NAZARIY VA
AMALIY STRATEGIYALAR TADQIQI
№ 20-SONLI RESPUBLIKASI KO'P TARMOQLI, ILMIY KONFERENSIYA
20-MART 2025-YIL**

**RESEARCH OF SCIENTIFIC RESEARCH, INNOVATION,
THEORETICAL AND PRACTICAL STRATEGIES
20th REPUBLIC OF MULTIFIELD SCIENTIFIC CONFERENCE
MARCH 20, 2025**

**MAMLAKATSHUNOSLIKKA OID TERMINLARDA KALKALAR
TARJIMASI*****Tairova Maxfuza Abdusattarovna****Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o'qituvchisi*

Annotatsiya. Maqolada mamlakatshunoslikka oid terminlarda kalka tushunchasi hamda terminlar tarjimasidagi muammolar haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: termin, kalka, tilshunoslik, terminologiya, lingvistika, tarjima muammolari.

Аннотация. В статье рассматривается понятие “калька” с точки зрения отечественной науки и проблемы перевода терминов.

Ключевые слова: термин, калька, языкознание, терминология, лингвистика, проблемы перевода.

Annotation. The article examines the concept of “calque” from the point of view of domestic science and the problem of translation of terms.

Keywords: term, calque, linguistics, terminology, linguistics, translation problems.

Qayd etish lozimki, o'zbek terminologiyasi tizimida xorijiy tillarga taalluqli tushunchalarni o'z ichki imkoniyatlar asosida ifodalash tamoyili yetakchilik qilmoqda. Bunday jarayon paytida chetdan kelayotgan o'zlashmalarning bir qismi o'zbekcha mutanosiblari bilan almashtiriladi yoki tarjima (kalka) qilinadi.[1]

Kalka (fransuzcha, calque – nusxa, tak, lid) – boshqa til lug'aviy birligidan ona tili vositalari asosida nusxa ko'chirish (so'zma-so'z tarjima qilish) natijasida yuzaga kelgan so'z, atama yoki birikma. Kalkaning ma'noviy va shakily ma'noviy turlari mavjud. Ma'noviy Kalka so'zning ohangi va so'z yasali shakli jihatidan ona tiliga mansub bo'lsada, ma'no jihatdan chet so'zlarning ta'siriga bog'likdir: „maydon“ (magnit maydoni) – „pole“. Shakliy-ma'noviy Kalka o'zga tildagi ma'noni ifodalay oladigan unsurlar asosida ona tilida yangi lug'aviy birlik hosil qilishdir. Shuningdek kalkalar to'liq va yarim shakliy-ma'noviy kalkalar bo'ladi. To'liq Kalkada ona tilining o'z ichki imkoniyatlaridan foydalaniladi masalan: *nadstroyka – ustqurma, mirovozzreniye – dunyoqarash, jeleznaya doroga – temir yo'l*. Yarim Kalka har ikki til unsurlaridan tashkil topadi masalan: *polu-avtomat – yarim-avtomat*. Kalka ijodiy jarayonda paydo bo'ladigan til hodisasi, shuning uchun tarjimondan katta mahorat talab qiladi. Kalka tilni boyitishning muhim omillaridan biri.[2]

Kalkalar tilni boyitishga va yangi tushunchalarni ifodalashga yordam beradi. Biroq, noto'g'ri yoki noaniq kalkalar tushunmovchilik va chalkashliklarga olib

kelishi mumkin. Shuning uchun kalka yaratishda ehtiyot bo'lish va terminning ma'nosini to'g'ri yetkazishga harakat qilish kerak.[3]

Mamlakatshunoslikda qo'llaniladigan ko'plab atamalar ingliz tilidan o'zlashtirilgan bo'lib, bu ingliz tilining xalqaro fan tili sifatidagi ustuvor rolini aks ettiradi. Ushbu atamalar bevosita ingliz tilidan o'zlashtirilgan yoki ingliz tilidan boshqa tilga tarjima qilingan kalkalangan so'zlar yoki iboralar bo'lishi mumkin.

O'zbek tilidagi aksariyat mamlakatshunoslik terminlari boshqa tillardan, jumladan, rus, ingliz, arab, fors tillaridan o'zlashgan. Bunday o'zlashmalar ko'pincha kalkalash (so'zma-so'z tarjima qilish) natijasida yuzaga keladi. O'zbek tilida kalka natijasida o'zlashgan ayrim mamlakatshunoslik terminlariga misollar:

Siyosiy terminlar:

Termin	Izoh
Prezident	inglizcha «president» so'zidan kalka
Parlament	fransuzcha «parlement» so'zidan kalka
Konstitutsiya	ruscha «konstitutsiya» so'zidan kalka
Demokratiya	grekcha «demokratia» so'zidan kalka
Respublika	lotincha «res publica» so'zidan kalka

Iqtisodiy terminlar:

Termin	Izoh
Bozor iqtisodiyoti	ruscha «рыночная экономика» so'zidan kalka
Valyuta	ruscha «валюта» so'zidan kalka
Investitsiya	ruscha «инвестиция» so'zidan kalka
Import	inglizcha «import» so'zidan kalka
Eksport	inglizcha «export» so'zidan kalka

Madaniy terminlar:

Termin	Izoh
Madaniyat	arabcha «madaniyat» so'zidan kalka
San'at	arabcha «san'at» so'zidan kalka
Adabiyot	arabcha «adabiyot» so'zidan kalka
An'ana	arabcha «an'ana» so'zidan kalka
Urf-odat	arabcha «urf-odat» so'zidan kalka

Bizning fikrimizcha, kalkalash natijasida o'zlashgan terminlar o'zbek tili lug'at tarkibining boyishiga, uning xalqaro terminologiya bilan integratsiyalashuviga xizmat qiladi. Lekin ba'zan kalkalash natijasida o'zlashgan terminlar tushunarsiz yoki noaniq bo'lishi mumkin. Shuning uchun ham mamlakatshunoslik terminlarini tarjima qilishda ularning ma'nosini to'g'ri berish va o'zbek tilining grammatik qoidalariga moslashtirishga e'tibor qaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dadaboyev Hamidulla. O'zbek Terminologiyasi: o'quv qo'llanma / Hamidulla Dadaboyev. - Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2020. – B. 49
2. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.
3. Michael Rundell. Macmillan English Dictionary for advanced learners. – Oxford: Macmillan Education, 2002.
4. Macmillan dictionary and Thesaurus: Free English Dictionary online.
5. Margaret D., Jennifer B., Joanna T. Oxford Advanced Learner's Dictionary of current English. 9th edition. – Oxford: Oxford University Press, 2015.

**ONA TILINI PSIXOLINGVISTIK YONDASHUV ASOSIDA O'QITISH
JARAYONIGA USLUBIY YONDASHUVLAR**

Kamola Sharifjonova

Farg'ona viloyati O'zbekiston tumnai

20-maktab o'qituvchisi,

Namangan davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Bugungi kunda ona tilimizni rivojlanishi, yanada sayqallanishi, uning badiiy qiymatini, tarixiyligini, jahon hamjamiyatidagi mavqeini oshirishga qaratilgan bir qator ishlar olib borilmoqda. O'zbek tilini ma'naviy ruhini yuksaltirish, uni madaniy qadriyat darajasiga ko'tarish uchun o'zbek tilini faqatgina tilshunos olimlar tadqiq etadigan fan sifatida qabul qilish emas, balki, har bir soha vakili uchun muhim bo'lgan milliy o'zlik sifatida qabul qilish lozimdir.

O'zbek tilini sohalarda rivojlantirish maqsadida qonun va farmonlar ishlab chiqilmoqda. Ularning barchasida O'zbekistondagi millat va elatlarning tillarini saqlash va rivojlantirish, davlat tili sifatida o'zbek tilini o'rganish uchun shart-sharoitlar yaratish, o'zbek tili va til siyosatini rivojlantirishning strategik maqsadlari, ustuvor yo'nalish va vazifalarini hamda istiqboldagi bosqichlarini belgilash kabi maqsadlar ko'zda tutilgan. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 21-oktabrdagi "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5850-son Farmonida ko'rsatilganidek mamlakatimiz ijtimoiy-siyosiy hayotining barcha sohalarida davlat tili imkoniyatlaridan to'liq va to'g'ri foydalanishga erishish, ta'lim tashkilotlarida davlat tilini o'qitish tizimini yanada takomillashtirish, uning ilm-fan tili sifatidagi nufuzini oshirish bugunning dolzarb masalalaridan hisoblanadi.¹

Pedagogikada ta'lim oluvchilarning turli psixik parametrlarini hisobga olib, ta'lim jarayonida qo'llashga oid psixolingvistik metodlarni qo'llash bilan bog'liq

¹ [Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони. Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нufузи ва мавқеини tubдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида – HURRIYAT \(uzhurriyat.uz\)](#)

Blum taksonimiyasi, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tamoyillaridan foydalanib kelinadi. Biroq ta'lim oluvchining asosiy faoliyati til va nutq bilan bog'liq bo'lgani uchun ko'p hollarda talabalarning nutqiy kamchiliklariga ko'z yumib ketiladi. Ayniqsa, oliy ta'lim muassasalarining nofilologik yo'nalishlarida "O'zbek tili", "O'zbek tilining sohada qo'llanishi", "O'zbek tilining amaliy grammatikasi" fanlarini o'qitishda talabalarning ruhiy-jismoniy hamda nutqiy kamchiliklari mavjud bo'lishi mumkinligi va ularni bartaraf etilishi shartlari ko'zda tutilmagan. Shu bilan birga keyingi yillarda oliy ta'lim muassasasiga kirish uchun tug'ma nogironligi mavjud, turli ijtimoiy imtiyozga ega talabalar ham davlat granti asosida qabul qilinib, inklyuziv ta'lim muhiti yaratilmoqda. Bilishimizcha, til o'qitishda mazkur talabalarning individual imkoniyatlari, og'zaki va yozma nutqni ifodalashdagi o'ziga xos jihatlari hisobga olinmagan. Shu uqtni nazardan bizning ilmiy ishimiz oliy ta'limning nofilologik yo'nalishlari o'zbek tili ta'limida psixolingvistik yondashuvni qo'llash, bu orqali nutqiy va ruhiy kamchiligi bor talabalar bilan individual va guruhda ishlash bo'yicha mashg'ulotlari modellarini ishlab chiqish va joriylantirish vazifa qilib qo'yilgan.

Oliy ta'lim dargohlarida o'zbek tilini nafaqat filologik yo'nalish talabalari, balki, nofilologik yo'nalish talabalari ham o'rganishi muhim hisoblanadi. Jamiyatimizda o'zbek tilini o'rnini yanada mustahkamlash, uning milliy ruhini ko'tarish, O'zbekistonning har bir fuqarosi kommunikatsiya vositasida o'zbek tilidan o'rinli va to'g'ri foydalanish kabi bir qator vazifalarni bajarish nofilologik yo'nalishlarda fanni o'qitilishi muhimligini taqozo etadi.

Ona tilini o'qitishda turli yondashuv tamoyillaridan foydalanish masalalari o'rganilgan. Bugungi kunda esa fanni psixolingvistik yondashuv tamoyillariga asoslangan texnologiyalardan foydalanib o'qitishning ahamiyati va zarurati mavjuddir. Negaki, psixolingvistikaning diqqat markazida individ va kommunikatsiya turadi. Unga ko'ra, so'zlovchi nutqni yuzaga chiqarar ekan, o'zi o'ylagan niyatini ma'lum qoidalar asosida aniq tilning nutq birliklariga uzatadi. Tinglovchi nutqni qabul qilar ekan, nutq ifodalarining tashqi shaklida o'z aksini topgan ma'noni chiqarib oladi. Psixolingvistikaning diqqat markazida inson turadi. Uning eng muhim xususiyati inson omili hisoblanadi. Binobarin, inson nutqni yaratadi va uni idrok qiladi. Psixolingvistika bu omilni nafaqat nutqning, balki eng muhimi – tilning o'zini ham xarakterini, mohiyatini aniqlaydigan majburiy omil sifatida o'z modellarining tavsiflari, asos qilib olingan hukmlariga faol tatbiq qiladi. Bunda qandaydir mavhum "umuman odam" emas, balki real harakatdagi xotiraga ega real odamlar, ularning yoshiga oid xususiyatlari, shaxsiy tajribasi, ijtimoiy roli va boshqalar nazarda tutiladi.

Psixolingvistikaning o'ziga xos xususiyatlariga inson omilini kiritish – bu muhim, biroq u nutqiy faoliyatga psixolingvistik yondashuvni tavsiflovchi yagona jihat emas. Modomiki, so'zlovchi va tinglovchi omili kiritilgan ekan, o'z-o'zidan vaziyat omiliham kiritilgan sanaladi. Binobarin, kishi qandaydir vaziyatda gapiradi va eshitadi. Buning ustiga shunchaki qandaydir vaziyatda emas, balki belgilangan, aniqlangan vaziyatda gapiradi va eshitadi. Agar til va nutqni klassik qarama-qarshi qo'yishda barcha vaziyatlar faqat nutqqa taalluqli, tilga esa vaziyatlardan holi, barqaror tizim sifatida qaralgan bo'lsa, psixolingvistik yondashuvda murakkab va harakatdagi vaziyat omili inson omilidek nafaqat nutqda, shuningdek, tilda ham mavjud bo'ladi.

Ma'lumki, tilshunoslik obyekti nutqiy faoliyat (nutq aktlari, nutq reaksiyalari) hisoblanadi. Lingvistikaning predmeti kommunikatsiyada qo'llaniladigan til vositalarining tizimi sanaladi. Psixolingvistikaning predmeti lingvistikaniqidan farq qiladi. Psixolingvistikani mazkur belgilar tizimining ishlash jarayoni, xususan, belgilarning yaratilish va qabul qilinish jarayonlari qiziqtiradi. Psixolingvistika nutqiy faoliyat haqidagi fan bo'lib, uning obyektni u o'rganadigan individual obyektlar majmuyi tashkil qiladi. Lingvistika nutq tuzilishini til qonunlariga ko'ra o'rganadi. Psixolingvistika esa nutq hosil qilish, nutqni qabul qilish, shuningdek, ona tili va chet tilini o'zlashtirish jarayonlariga murojaat qiladi.

Hozirgi kunda ko'p tilshunoslar til faktlarini to'liq tushunish uchun lingvistika ramkasidan chiqib, individning psixik jarayonlari doirasiga kirish lozimligini tan olishadi. Binobarin, til material kishi miyasida tashkil topadi va kerak paytda chiqariladi. Bunday psixik jarayonlar psixolingvistikaning predmeti hisoblanadi.

Psixolingvistika tilni psixikaning fenomeni sifatida o'rganadi. Psixolingvistika qarashicha, so'zlovchi va tinglovchi, yozuvchi va o'quvchining ichki dunyosi qanday bo'lsa, til ham shu darajada mavjud. Shu bois, psixolingvistika faqat matnlargina saqlanib qolgan, bu matn yaratuvchilarining psixik olamlari bo'lmagan o'lik tillar (masalan, eski slavyan yoki yunon tillari)ni o'rganish bilan shug'ullanmaydi.

Psixolingvistika tilni o'rgangani uchun tilshunoslik fanlariga, tilni alohida aspektida, xususan, psixikaning fenomeni sifatida o'rgangani uchun esa psixologiya fanlariga aloqador bo'lgan kompleks fan hisoblanadi.

Oliy ta'limda davlat tilini o'qitish bo'yicha ko'plab tadqiqotlar amalga oshirilgan. Ona tilini o'qitish orqali o'quvchilarning ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish va ilmiy-nazariy ma'lumotlarni amaliyotga tatbiq etish usullari, o'quvchilarning kommunikativ savodxonligini oshirish, ona tili mashg'ulotlarini yangi pedagogik texnologiyalar asosida takomillashtirish Yo.G'ulomov,

A.G‘ulomov, N.Mahmudov, B.To‘xliyev, N.Uluqov, T.Ziyadova² va boshqa olimlarning ishlarida batafsil yoritilgan.

Ona tili ta‘limi mazmunini yangilash, nutq va tafakkur o‘stirish masalalarida uzluksizlikni ta‘minlash, integratsiyali ta‘limni amalga oshirish, o‘quv materiallarining metodik ta‘minotini takomillashtirish, o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini loyihalashtirish bo‘yicha Sh.Yusupova, M.Sobirova, M.Saidov, M.Mirmaxsudova, X.Qurbanova, X.Muhiddinova, A.Hamroyev, G‘.Hamroyev, sintaksisni morfologiyani takrorlash bilan bog‘lab o‘rganish yuzasidan T.Yusupova³lar tadqiqot olib borgan.

Aynan oliy ta‘limda ona tilini o‘qitish, davlat tilida ish yuritish kompetensiyalarini rivojlantirish borasida ishlar kam bo‘lib, jumladan, M.Dadaxanova⁴, L.Izzatillayeva⁵, O.Iskandarova⁶, M.Akobirova⁷larning ona tili va umuman til o‘qitishga oid ishlari amalga oshirilgan, biroq o‘zbek tilini psixolingvistik yondashuv asosida o‘rgatish monografik planda tadqiq etilmagan.

² Ғуломов Ё., Абдурахмонов Н. Ўзбек тили ўқитиш методикаси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1975. – 112 б;
Ғуломов А., Неъматов Ҳ. Она тили таълими мазмуни. – Тошкент: Ўқитувчи, 1995; Ғуломов А., Қодиров М. ва бош. Она тили ўқитиш методикаси. – Тошкент: Фан ва технология, 2012. – 380 б; Маҳмудов Н., Нурмонов А., Собиров А ва б. Ўзбек тили ўқитиш методикаси. Ўқув қўлланма. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2006. – 176 б; Улуқов Н., Ғойибназарова Н. Она тили. 6-синф. Ўқитувчилар учун методик қўлланма. – Тошкент: Тасвир, 2005. – 192 б; Зиёдова Т. Матн яратиш технологияси. – Тошкент: Фан, 2007. – 143 б.

^{3 3} Юсупова Ш. Она тили таълими самарадорлигини оширишда илғор педагогик технологияларни жорий этиш (ноаъанавий усуллар ва компютердан фойдаланиш): Пед.фан. номз. ...дисс. – Тошкент, 2005; Собирова М. Ўзбек мактаблари юқори синф ўқувчиларига содда гап синтаксисини мунозара усулида ўргатиш: Пед.фан. номз. ...дисс. – Тошкент, 1994; Саидов М. Ўзбек мактабларининг 5-синфларида она тили таълими жараёнида тафаккурни ривожлантирувчи ўқув топшириқлари ва улардан фойдаланиш методикаси: Пед. фан. номз. ...дисс. – Тошкент, 2000; Мирмахсудова М. Ўқувчилар нутқини такомиллаштиришда грамматик терминлардан фойдаланишнинг лингвометодик асослари (5-7-синф она тили дарслари мисолида): Пед. фан. номз. ...дисс. – Тошкент, 2004; Қурбанова Х. Она тили таълими мазмуни янгилашнинг лингвометодик асослари: Пед.фан. номз. ...дисс. – Тошкент, 2005; Мухитдинова Х.С. Ўзбек тилини ўқитишда узлуksизликни таъминлашнинг илмий-методик асослари. – Тошкент: Фан ва технологиялар, 2008. – 238б; Ҳамроев А. Она тили таълимида ўқувчиларнинг ижодий фаолиятини лойиҳалаштириш. Пед. фан. док... дис. – Тошкент, 2020. – 246 б; Ҳамроев Ғ. Умумий ўрта таълим тизимида фонетикага доир ўқув материалларининг методик таъминотини такомиллаштириш. Пед. фан. фалсафа доктори (PhD). – Самарқанд, 2019. – 144 б; Юсупова Т. Синтаксисни морфологияни такрорлаш билан боғлаб ўрганиш методикаси. – Тошкент: Фан ва технология, 2009. – 179 б.

⁴ Dedaxanova M. (2023). OLIY TA'LIMDA O'ZBEK TILI FANINI NOAN'ANAVIY USULDA O'QITISHNING AHAMIYATI. *Interpretation and Researches*, 1(4). извлечено от <https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/57>

⁵ Izaitullayeva, L. (2023). OLIY TA'LIMDA TALABALAR O'RTASIDA SHAXSLARARO MUNOSABATLAR. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(10 SPECIAL), 171–174. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/3831>

⁶ Iskandarova, O.R. OLIY TA'LIMDA RUSIYZABON GURUH TALABALARIGA “O'ZBEK TILI-DAVLAT TILI”, “O'ZBEK TILINING IMLO QOIDALARI” MAVZUSINI O'RGATISH BO'YICHA AYRIM TAVSIYALAR // ORIENSS. 2021. №9. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/oliy-ta-limda-rusiyzabon-guruh-talabalariga-o-zbek-tili-davlat-tili-o-zbek-tilining-imlo-qoidalari-mavzusini-o-rgatish-bo-yicha> (дата обращения: 25.02.2024).

⁷ Akobirova M. Oliy ta'lim tizimida tabaqalashtirilgan yondashuv // *Innovation in modern Education system*, Vol.3, N 33, 2023. <https://interonconf.org/index.php/usa/issue/view/129>; Madaminova, R. (2023). OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA NOFILOLOGIK YO'NALISH TALABALARIGA TIL O'QITISHNING ZAMONAVIY USULLAR SAMARADORLIGI. *Бюллетень студентов нового Узбекистана*, 1(4), 143–144. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/yota/article/view/13423>

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони. Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чоратadbirlari tўғрисида – HURRIYAT (uzhurriyat.uz)
2. Belyanin V.P. Psixolingvistika – M., 2004.
3. Saxarniy L.V. Vvedeniye v psixolingvistiku – L., Izd. LGU, 1989.

GRAMMATICAL FEATURES OF ENGLISH AND UZBEK RIDDLES

Nuriddinova Huriyat Baxtiyorovna

Termiz davlat Pedagogika instituti ingliz tili fani o'qituvchisi

+998978070771

nuriddinova93@inbox.ru

Annotatsiya. O'zbek va jahon xalq og'zaki ijodining keng tarqalgan turlaridan biri topishmoqlardir. Xalq amaliy san'atining eng qadimiy va an'anaviy turlaridan biri bo'lgan topishmoqlar o'ziga xos tarbiyaviy ahamiyatga ega. Boshqa xalq og'zaki ijodi turlari singari topishmoqlar ham xalqimizning urf-odatlari, urf-odatlari, axloqiy, estetik, ma'naviy e'tiqodlarining ko'zgusidir. Ushbu maqolada topishmoqlarning grammatik tuzilishi, tarixi va o'qitishdagi o'rni haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: topishmoqlar, xalq og'zaki ijodi, grammatik tuzilish, o'qitish

Annotation. One of the most prevalent types of Uzbek and global folklore is riddles. One of the oldest and most traditional forms of folk art, riddles have a unique educational value. Like other forms of folklore, riddles are a reflection of our people's traditions, customs, and moral, aesthetic, and spiritual beliefs. This article is about the grammatical structure of riddles, history and their role in teaching.

Key words: riddles, folklore, traditional riddles, grammatical structure, teaching

Аннотация. Одним из наиболее распространенных видов узбекского и мирового фольклора являются загадки. Загадки, один из древнейших и традиционных видов народного творчества, имеют уникальное воспитательное значение. Как и другие виды фольклора, загадки являются отражением традиций, обычаев, нравственных, эстетических и духовных представлений нашего народа. Эта статья о грамматическом строе загадок, истории и их роли в обучении.

Ключевые слова: загадки, фольклор, традиционные загадки, грамматическая структура, преподавание

Introduction. Riddles are extensively used in all cultures and have long been an essential component of oral folk speech. It is impossible to overstate how they are transmitted through ancestry because they exist among people and are passed down from generation to generation. Furthermore, the presentation of riddles differs according on the place. As a separate literary and linguistic genre, riddles have a number of distinctive grammatical characteristics. Their ambiguity, fun, and cognitive challenge are all influenced by these characteristics. The following are some essential riddle grammatical features. In Uzbek riddles are called with the words “topishmoq”, “topmacha”; in English versions are riddles, conundrum, brain teasers and others.

We decided to see about the simple and complicated phrases simple, compound, or complicated sentences can be used to make riddles. As an example, we enter these type of riddles: I speak without a mouth and hear without ears. I have no body, but I come alive with wind. What am I?⁸. However, a straightforward difficulty is frequently created by simple sentences: What has hands yet is unable to clap? More nuanced wordplay is possible in complex sentences: the more you take, the more you leave behind. What is it? (Response: Steps). Sometimes, we may face unusual or inverted word order and riddles use odd or inverted syntax to create mystery and difficulty: Runs but never walks, has a bed but never sleeps, and runs but never walks. What is it? (This would be the natural order: "It has a bed but never sleeps and runs but never walks."

MATERIALS AND METHODS Although the objects of riddles have remained unchanged, some folklore works belonging to this genre stand out for their multi-layered nature, meaning they have various interpretations due to the gradual development of folk artistic thinking throughout history. There are certain riddles whose compositional structure contains taboo terms, mythological concepts, and interpretations of specific customs and rituals. Because of this, it is quite difficult to clarify the genesis of such riddles, as they belong to different historical periods. These riddles were originally formed as separate puzzles, but later merged into a single, cohesive text, making it somewhat challenging to determine their historical origins.

It is widely seen that riddles vary in form and content. If we take a closer look, we can find different types, such as one-line declarative riddles, one-line interrogative riddles, four-line rhyming poetic riddles, riddles based on question-and-answer dialogues, and even fairy tales and epics built around riddles. For example:

"A golden stake underground – It serves as food for all around." (Carrot)

⁸ <https://www.rd.com/list/challenging-riddles/>

Especially, we can see simple sentence riddles in both Uzbek and English riddles: for example, in Uzbek, “Ariqdan oyna oldim/muz/”. In this riddle “oldim” is expressed with a verb. However, in English riddle- “What type of dress can never be worn?” the verb is given by “be born”. Besides, there are such riddles that their construction can be compound or complex; or such riddles which can be restored in story. Compound riddles we know that will be connected with conjunctions, like: Chiqib bo‘lmas, kirib bo‘lmas, Lekin ichra yurib bo‘lmas. (Javob: Ko‘z); in this riddle the conjunction is “lekin” which is connecting two sentences. In English language, You will always find me in the past. I can be created in the present, But the future can never taint me. What am I? But is used here to conjunct the sentences.

Discussion. In story riddles we may give these riddles as : “A wealthy family lived in a big circular house. They had a maid, a butler, and a gardener. The parents were going to a party, so they tucked the younger kids into bed and kissed them goodnight and said goodbye, and kissed the older kids goodnight. When the parents came home, all the kids were gone—they had been kidnapped. The authorities ask the butler, maid, and gardener what they were doing at the time of the kidnapping. The butler says he was organizing the library, the maid says she was dusting the corners, and the gardener says he was watering the plants. Who’s lying and actually kidnapped the kids? Answer: The maid—she said she was dusting the corners, but the family lives in a circular house, so there are no corners.”⁹

This genre's earliest roots can be found in the V–XI centuries of English culture. The Exeter Book and Codex Exoniensis, a compilation of tenth-century English poetry manuscripts that have survived to the present day, provide detailed descriptions of ancient English riddles. Anthologies of Anglo-Saxon poetry, such as the Exeter Code, continue to be popular. Among the various genres are roughly 90 poetic riddles. General doubt is one of the two sides of some of them. Many academics are currently forced to concentrate on solving some of the puzzles in the well-known Exeter Code because of this aspect, but they are still puzzles. Mythical imagery can also be seen in many of the extremely old challenges that we still face today.

Mythical imagery can also be seen in many of the extremely old challenges that we still face today. Consider the natural phenomena known as "Flowers without arms and legs" (frost), which happens during harsh winters. We can conclude that winter arrives cold in our nation based on the aforementioned puzzle. Of course, the puzzle's material was developed subsequent to the creation of the

⁹ <https://www.rd.com/article/long-riddles/>

window. Nonetheless, the results also retain remnants of the animistic worldview. After giving a quick synopsis of the riddles, let's examine the three peoples in comparison. We are all aware that agriculture and animal husbandry have always been central to Uzbek culture. As everyone knows, hunting, farming, and animal husbandry have long been integral parts of Uzbek culture. Because of this, the majority of the riddles center on that subject. For instance: No eyebrows or hair on the head.

Overall, As a result, the riddles' thematic range is incredibly broad. First and foremost, it is nature, flora and wildlife, humans, their lives, the realms of art and science, and tools of labor, ranging from archaic to cutting-edge and technically flawless. As a unique form of folk art, riddles depict the evolution of human knowledge and spiritual interests as well as the history of the people's material culture, living situations, and environmental, social, and human surroundings.

Used literature

1. Abdullayev J.X. Lexical-semantic features of Uzbek riddles: Philol. Subjects nom.firz diss.avtoref-. T., 1993. 3. Aristotle ', 1998. Poetics. On the art of poetry. In: Aristotle '. Ethics. Politics. Rhetoric. Poetics. Categories [Ethics. Politics. Rhetoric. Poetics. Categories]. Minsk. pp. 1064-1112.
2. Mirzayev T. Riddles Uzbek oral poetic work. -T .: Teacher, 1990
3. Baum Paull F. Anglo-Saxon Riddles of the Exeter book. - Duke University Press, Durham, North Carolina, 1963. - URL: <http://en.wikisource.org/wiki/>
4. Nuriddinova, H. . (2023). TOPISHMOQLAR TASNIFINING METODOLOGIK ASOSLARI. Current Approaches and New Research in Modern Sciences, 2(12), 124–128. извлечено от <http://www.econferences.ru/index.php/canrms/article/view/10788>
5. Bakhtiyarovna, N. H. (2021). CULTURE IS AN INSEPARABLE PART OF ANY ETHNIC GROUP. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 2 (11), 120–126.
6. Jo'rayeva, N. (2024). DUNYONING LISONIY MANZARASIDA "SMILE/TABASSUM" TUSHUNCHALARINING VERBALLASHUV VOSITALARI (ingliz va o 'zbek tillari misolida). TAMADDUN NURI JURNALI, 10(61), 223-226.

Websites:

7. www.booksite.ru
8. <https://www.rd.com/list/challenging-riddles/>
9. www.Zagadki-pro.ru
10. www.jstor.org
11. www.sliderulemuseum.com

**MANTIQUIY FIKRLASHGA OID KLASSIK XORIJIY
NAZARIYALARNING O'QITUVCHILARNING FIKRLASH
JARAYONLARIGA TA'SIRI**

*Kalekeeva Sarbinaz Turkmenbaevna,
Ajiniyoz nomidagi NDPI, tayanch doktoranti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta'limda mantiqiy va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish muhimligi haqida so'z yuritiladi. Piajening kognitiv rivojlanish nazariyasi, Vigotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasi va Deweyning reflektiv fikrlash nazariyalariga asoslanib, o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda qo'llaniladigan usullar batafsil tushuntiriladi. Ushbu nazariyalar boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun dars jarayonini samarali va qiziqarli qilishda katta yordam beradi, bu esa, o'z navbatida, o'quvchilarning mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Kalit so'zlar: Piaje, Vigotskiy, Dewey, mantiqiy fikrlash, reflektiv fikrlash, kognitiv rivojlanish, boshlang'ich ta'lim, tanqidiy fikrlash.

Hozirgi kunda ta'lim sohasida o'qituvchilardan faqatgina an'anaviy bilimlarni yetkazish emas, balki o'quvchilarning mantiqiy va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish talab qilinmoqda. Bu esa o'qituvchilarning o'zlari ham zamonaviy va ilmiy asoslangan fikrlash usullarini egallashini taqozo etadi.

Xorijiy nazariyalar – masalan, Piajening kognitiv rivojlanish nazariyasi yoki Deweyning reflektiv fikrlash haqidagi g'oyalari – o'qituvchilarga o'z ish jarayonida tanqidiy va analitik fikrlash usullarini qo'llash imkonini beradi. Bunday nazariyalar asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'quvchilarning fikrini chuqurroq va kengroq shakllantira oladigan metodlarni ishlab chiqishi va joriy qilishi mumkin. Mantiqiy fikrlashning kuchayishi nafaqat o'qituvchilarning ta'lim jarayonidagi yondashuvlarini yaxshilaydi, balki ularning o'quvchilarga o'z fikrlarini to'g'ri shakllantirishga va murakkab masalalarni yechishda mustaqil qaror qabul qilishlariga yordam beradi.

Global ta'lim tizimida innovatsiyalar va tanqidiy fikrlashga bo'lgan e'tibor oshgani sayin, xorijiy nazariyalarni o'rganish va amalda qo'llash boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari uchun dolzarb bo'lib qolmoqda. Bu borada xorijiy tajribadan foydalanish o'qituvchilarning nazariy bilimlarini boyitish bilan birga, ularning kasbiy faoliyatida mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga katta turtki beradi.

Mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga oid klassik xorijiy nazariyalar ko'p asrlik ilmiy tadqiqotlarning mahsuli bo'lib, ular bugungi ta'lim tizimida muhim ahamiyat kasb etadi. Bu nazariyalar o'qituvchilarga o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini chuqurlashtirish va kengaytirishda yordam beradi.

1. Piajening kognitiv rivojlanish nazariyasi

Shveysariyalik psixolog Jean Piajening kognitiv rivojlanish nazariyasi o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonini bosqichma-bosqich tushuntiradi. Piaje fikricha, bolalar turli yosh davrlarida turlicha fikrlash usullarini qo'llaydilar. U kognitiv rivojlanishni to'rt asosiy bosqichga bo'ladi:

- Sensorimotor bosqich (0-2 yosh): Ushbu davrda bolalar asosiy hissiy va motor tajribalar orqali o'rganadi.

- Preoperatsional bosqich (2-7 yosh): Bolalar ramziy fikrlash, lekin hali mantiqiy fikrlash ko'nikmalariga ega emaslar.

- Konkrekt operatsion bosqich (7-11 yosh): Bolalar mantiqiy fikrlashni rivojlantira boshlaydilar, lekin faqat konkret, ya'ni sezgi orqali qabul qilinadigan narsalarga nisbatan mantiqni qo'llay olishadi.

- Formal operatsion bosqich (11 yoshdan katta): Bolalar abstrakt va gipotetik fikrlashni rivojlantiradi va murakkab masalalar ustida mantiqiy tahlil olib borishga qodir bo'ladilar.

O'qituvchilarga ta'siri: Piajening nazariyasi asosida o'qituvchilar o'quvchilarning rivojlanish bosqichlarini hisobga olib, dars jarayonini moslashtirishi mumkin. Masalan, boshlang'ich sinf o'qituvchilari konkret operatsion bosqichdagi bolalarga real ob'ektlar va amaliy tajribalar orqali mantiqiy fikrlashni o'rgatishi kerakligini biladilar. Bu o'quvchilarga ko'rsatmali materiallar orqali ko'proq mantiqiy muammolarni hal qilish imkonini beradi.

2. Vigotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasi

Lev Vigotskiy tomonidan taklif etilgan madaniy-tarixiy nazariya bolalarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda ijtimoiy va madaniy muhitning roli katta ekanligini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, bolalar o'z yaqinlarining va jamiyatning yordami bilan mantiqiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Vigotskiy "Yaqin rivojlanish zonasi" (Zone of Proximal Development - ZPD) tushunchasini kiritgan bo'lib, bunda bola murabbiy yoki katta yoshdagilar yordami bilan erishishi mumkin bo'lgan rivojlanish darajasi ko'zda tutiladi.

O'qituvchilarga ta'siri: Vigotskiy nazariyasiga asoslanib, o'qituvchilar o'quvchilarni murakkab vazifalarni bajarishga yo'naltirishi va ularni yordamlashuvchi o'qituvchilar yoki tengdoshlar bilan o'zaro aloqada bo'lishga undashi kerak. Bu esa mantiqiy fikrlashni shakllantirishga yordam beradi. Misol uchun, boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'quvchilarga masalalarni birgalikda yechish yoki topshiriqlarni bosqichma-bosqich tushuntirish orqali ularning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

3. Deweyning reflektiv fikrlash nazariyasi

Amerikalik pedagog va faylasuf John Dewey reflektiv fikrlash konsepsiyasini ilgari surgan. Dewey nazariyasiga ko'ra, o'quvchilar bilim olish jarayonida o'z tajribalariga reflektiv yondashib, ma'lumotlarni o'rganish orqali o'zlarining qiziqishlariga mos ravishda fikrlashni rivojlantirishlari kerak. Reflektiv fikrlash jarayoni o'quvchilarning har bir qadamda o'rganilayotgan mavzu haqida o'z munosabatini shakllantirishga yordam beradi, bu esa mantiqiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini kuchaytiradi.

O'qituvchilarga ta'siri: Dewey nazariyasiga asoslanib, o'qituvchilar o'quvchilarning mustaqil fikrlash va o'z tajribalariga asoslanib mulohaza yuritishlarini rag'batlantirishi kerak. Reflektiv fikrlash dars jarayonida o'quvchilarning chuqurroq fikr qilishiga, har bir topshiriqni o'z nuqtai nazaridan tahlil qilishga yordam beradi. Misol uchun, boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'quvchilardan o'z fikrlarini izohlaydigan va o'z yechimlariga sabablar keltiradigan savollar berishlari mumkin.

Xulosa. Bu uchta nazariya boshlang'ich sinf o'qituvchilariga turli yoshdagi o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda qanday yondashuvlar qo'llashni tushunishga yordam beradi. Piaje o'quvchilarning kognitiv rivojlanish bosqichlarini tushunishni, Vigotskiy ijtimoiy ta'sir orqali fikrlashni shakllantirishni va Dewey reflektiv fikrlash orqali mustaqil mulohaza yuritishni qo'llashni tavsiya etadi. Ushbu nazariyalar o'qituvchilarga o'z darslarini o'quvchilar uchun qiziqarli va samarali qilishda yordam beradi, bu esa, o'z navbatida, o'quvchilarning mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Piaje, J. "The development of thought: equilibration of cognitive structures". Viking press. New York, USA.-1972. 237 pages.
2. Vygotsky, L.S. "Mind in society: The development of higher psychological processes". Harvard university press. Cambridge, USA.-1978. 159 pages.
3. Dewey, J. "How we think: A restatement of the relation of reflective thinking to the educative process". D.C. heath and company. Boston, USA.-1933 301 pages.
4. Wood, D., Bruner, J.S., & Ross, G. "The role of tutoring in problem solving". Journal of child psychology and psychiatry, 17(2), - 1976. 89-100.
5. Bruner, J. S. "Toward a theory of instruction". Harvard university Press. Cambridge, USA.-1966. 176 pages.

**VAHIY VA IJTIHOD BOSQICHLARIDA FIQHNING URFGA RIOYA
QILISHI***Nasrulloh To'xtayev**O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi tayanch doktoranti**+998 91 908 76 76**nasrulloh.tuxtayev@mail.ru**Orcid: 0002-0006-89100-1411*

Har bir ummat ichida mavjud bo'lgan odatlarning katta qismi aslida insonlar orasidagi ijtimoiy rishtalarni tartibga solish uchun yuzaga keladi. Bu rishtalar shaxs bilan shaxs yoki shaxs bilan jamoa yoki jamoa bilan boshqa bir jamoa o'rtasida bo'lishi mumkin.

Bu esa aynan Islom shariatining maqsadidir. Shuningdek, barcha qadimgi va zamonaviy qonunlarning maqsadi ham shudir. Odamlar o'zlari o'rgangan narsalarga ergashishni va o'zaro urf bo'lgan narsalar asosida yurishni lozim tutadilar. Chunki, o'zlari o'rgangan odatlardan voz kechish ular uchun ulkan mashaqqat tug'diradi.

Shu sababli shore' shariatga joriy qilgan hukmlarda to'g'ri urfni e'tiborga olishga katta ahamiyat bergan. Toki insonlar uni osongina qabul qila olsinlar va uni amalda tatbiq etishda qiynalmasinlar. Sahih urf islom qonunchiligini shariatga kiritishda ta'sir o'tkazuvchi eng muhim omillardan biri bo'lib kelgan. Buning sababi shuki, Islom faqatgina insonlar hayotidagi noto'g'ri narsalarni isloh qilish, shuningdek, avvalgi eskirgan shariatlarni yangilash uchun kelgan. Shu sababli, uning tabiatida yaxshi odatlarni bekor qilish ham, adolatli shariatlarni yo'q qilish ham, fazilatga ega madaniyatlarni inkor qilish ham mavjud emas.

Balki, shore' urf-odatlarining insonlar manfaatlariga kafolat beradiganlarini to'g'ri deb hisoblagan, uni o'z shariatidan deb e'tibor qilgan va insonlarning ishini unga ko'ra tadbir qilgan. Lekin, bularni odat o'laroq emas, balki, o'zida bu dunyo va oxiratda insonlarning manfaatini o'z ichiga olgan din o'laroq joriy qilgan. Chunki, shore' urfni to'g'ri deb bilishi bilan ehtirom qilgan vaqtda uni insonlarga shariat sifatida joriy qilgan va mana shu bilan muqaddas din degan sifatga ega bo'lgan.

Arab ummati moliyaviy muomalalarda oqilona urfga ega edi, shuningdek, shaxsiy holatlar va jazolar borasida ham shunday edi. Bular qatoriga shiorlar va boshqa narsalar ham kirardi.

Ichlarida qozilik va hikmat bo'lgan arablarning tajribalari bu odatlarning ba'zilarini mustahkamlab qo'ygan edi. Ibrohimiylilik, ismoiliylilik, yahudiylilik va nasroniylilik kabi ilgari o'tgan shariatlar ba'zi urf-odatlarini ularning qalblarida

barqaror saqlab turgan. Arablarning dastlabki makoni Arabiston yarim oroli bo'lgan. Yahudiylar keyinchalik hijrat diyoriga aylangan Yasribga joylashgan edi. Nasroniylar Tiberiya, G'asson va boshqa qishloq vodiylarida yashashardi.

Arablar ba'zi odatlarni qo'shni xalqlardan ham olgan edi. Masalan, Fors imperiyasi Arabiston yarim orolining sharqiy qismiga qo'shni edi, g'arb tomonda esa Rum (Vizantiya) joylashgan bo'lib, ular bilan arablarning savdo aloqalari mavjud edi. Xuddi shuningdek, Arabiston Shom bilan ham savdo-sotiq olib borardi. Qur'onda keltirilgan "Quraysh (aholisi)ga qulay qilib qo'ygani uchun, ya'ni ularga qishda (Yamanga) va yozda (Shomga) safar qilishni qulay qilib qo'ygani uchun", degan oyat ana shu savdo safarlariga ishora qiladi. Shom hududi Vizantiya nazoratida bo'lib, Rum va Fors imperiyalari madaniyat va qonun chiqarish borasida yuksak darajada rivojlangan davlatlar edi.

Moliyaviy muomalalarga kelsak, arablar sotish, garov, ijaraga berish, sheriklik va muzoraba kabi savdo shakllaridan foydalanardilar. Islom esa ularning ba'zilarini e'tirof etdi, biroq shundaylarini man qildiki, ularda botil yo'l bilan odamlarning mol-mulkini yeb yuborish, nasiya va fazl ribosi kabi nizolarga sabab bo'ladigan holatlar, homila, yangi tug'ulgan hayvon, yelindagi sutni sotish, ushlab ko'rish, munobaza va tosh tashlash orqali bo'lgan savdolar kabi aldov va xatarga olib boradigan savdolar mavjud edi.

Abu Dovud (rahimahulloh) rivoyat qilgan hadisda aytiladi: Soib ibn Abu Soibga Rasululloh sollallohu alayhi vasallam aytdi:

“Sen menga sherik eding! Qanday ham yaxshi sheriksan”

“Sen sherikchilikni bilmas eding va savdo-sotiqni ham tushunmas eding.”

Ibn Hishom “As-Siyrat” kitobida aytadi: Rasululloh sollallohu alayhi vasallamning muborak zavjalari, Xadicha binti Xuvaylid roziyallohu anho haqida shunday rivoyat bor:

“Ibn Ishoq aytadi: Xadicha binti Xuvaylid sharaf va boylikka ega bo'lgan, savdo bilan shug'ullangan ayol edi. U savdo uchun odamlarni yollardi va ular bilan moliyaviy bitimlar tuzardi. Islom e'tirof etgan arablarning moliyaviy muomalalariga dalolat qiladigan shu va shunga o'xshash manbalar mavjud. “Rasululloh ﷺ insonda yo'q narsaning sotilishidan qaytarganlar. Bu qaytariq Madinada joriy bo'lgan muomala bo'lmish salam savdosini o'z ichiga olgach va bu narsa insonlarga katta qiyinchilik tug'dirgach-men aytamanki-salamga ruxsat berildi va nizomini o'zgartirganidan keyin islom uni e'tirof qildi.

Imom al-Buxoriy Ibn Abbosdan rivoyat qiladi: “Nabiy ﷺ Madinaga kelganlarida, odamlar bir va ikki yilga mevalarni salam savdosi uslubida

sotayotgan edilar. Shunda Rasululloh ﷺ Kimki salam savdosida sotsa, ma'lum kaylda va ma'lum vaznda ma'lum muddatga salam qilsin", dedilar.

Rasululloh ﷺ shuningdek, muzobana savdosidan ham qaytardilar. Muzobana savdosi deb, xurmoning yuqori uchlaridagi xurmolarni shuncha miqdordagi terib olingan xurmo evaziga sotishga aytiladi. Chunki bu belgilangan miqdorga emas, balki taxminga asoslanadi. Buning sababi, unda riboga o'xshash jihat bor edi, holbuki, riba haromdir.

Ammo odamlar bunday savdoga ehtiyoj sezganlari uchun, ular xurmo daraxtining bosh qismini xurmo mevasiga almashtirish bilan shug'ullanib kelardilar. Bu odat ularning orasida keng tarqalgan edi. Shuning uchun Rasululloh ﷺ soliqlarning oldini olish va ularning ehtiyojlarini hisobga olib, bunga ruxsat berdilar.

Imom al-Buxoriy o'z isnodi bilan rivoyat qiladi: "Rasululloh ﷺ kimdan mol bozorda buqa sotishni taqiqladilar? Faqat yaylov egalari undan istisno qilindi."

Bu ikkisi shariatning eng kuchli dalillaridan bo'lib, ularning asosida shariatning moslashuvchanligi va odamlarga yengillik yaratishga intilishi namoyon bo'ladi. Alloh taolo: "Alloh sizlardan mashaqqatni ketkazishni istaydi va sizlar uchun yengillikni xohlaydi", degan.

Madinada qishloq xo'jaligi va savdo tizimi islomdan keyin ko'plab tartibga solindi. Nikoh tizimi ham shunday edi: islom kelguncha ayol erining mulki hisoblanar, unga mahr berilmas edi.

Foydalanilgan manba va adabiyotlar ro'yxati

1. Anwar Muhammad. Comparative study of insurance and Takafol (Islamic Insurance). Pakistan Development Review. 33.4 (1994): 1315-1330.
2. Apaydın, Yunus, İslam Hukuk Usulü, Bilay. – Ankara: 2019.
3. Calder Norman. İbn Âbidîn'nin Ukûdü Resmi'l-Müftî' Adlı Risâlesi., Usûl İslam Arastırmaları, çev. Şenol Saylan, sayı 2, Temmuz-Aralık, 2004, s. 189-208.
4. İbn Âbidîn, Muhammed Emin. Şerhu'l Manzûmeti'l-müsemmat bi Ukûdi resmi'l-müfti. Mecnûatü'r-Resail. – İstanbul: 1902. 1-2.
5. Ziadeh, Farhat J. Equality (Kafa'ah) in Muslim Law of Mariage. American Journal of Comparative Law. 6.4 (1957): 503-517.

**QISHLOQ XO`JALIGI TALABALARINING KASBIY
KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH*****Zakirova Feruza Maxmudovna****Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
professori, pedagogika fanlari doktori****Buranova Dilfuzaxon Anvarovna****Andijon qishloq xo`jaligi va agrotexnologiyalar
instituti assistenti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak qishloq xo'jaligi mutaxassislarida kasbiy kompetentlikni rivojlantirish, ularning kasbiy faoliyatida axborot texnologiyalarni joriy etishning ahamiyati va uning qay darajada muhimligi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Ta'lim sohasi, mutahassis, qishloq xo'jaligi sohasi, kasbiy faoliyat, kompetensiya, kasbiy kompetensiya, qobiliyat darajasi, raqamli texnologiyalar, raqamlashtirish, iste'molchi, intellektual fermer.

Аннотация. В данной статье речь идёт о важности и степени развития профессиональной компетентности будущих специалистов сельского хозяйства, внедрения информационных технологий в их профессиональную деятельность.

Ключевые слова: Сфера образования, специалист, аграрная сфера, профессиональная деятельность, компетенция, профессиональная компетентность, уровень способностей, цифровые технологии, цифровизация, потребитель, интеллектуальный фермер..

Abstract. This article talks about the importance and extent of the development of professional competence of future agricultural specialists, the introduction of information technologies in their professional activities.

Key words: Sphere of education, specialist, agricultural sphere, professional activity, competence, professional competence, ability, level of abilities, digital technologies, digitalization, consumers, intellectual farmer.

Mamlakatimiz ta'lim sohasida salmoqli ishlar amalga oshirilayotganligi hech kimga sir emas. Ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish, oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlashning maqsadli yo'nalishlarini aniqlash, ayniqsa, pedagog kadrlarning kasbiy malakalari va bilim saviyasini uzluksiz yuksaltirish eng dolzarb masalalardandir. Jahon ta'lim tizimida fan va innovasiya faoliyatining yutuqlaridan keng foydalanish, jamiyat va davlat hayotining barcha sohalarini izchil va barqaror rivojlantirish mamlakatning munosib kelajagini barpo etishning muhim omili bo'lib bormoqda. Yaponiya, AQSH, Finlandiya, Koreya, Rossiya, Xitoy kabi

davlatlarda yuqori kasbiy kompetentlikka ega, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga rivojlanishning asosiy yo'nalishi sifatida qaralib, ta'limda innovatsiyalarni, shu jumladan, o'qitishning zamonaviy, interaktiv va ijodiy uslublarini keng joriy etilishi ta'minlanmoqda.

Mutaxassislarning bashorat qilishicha, 2050 yilga borib aholi soni 2 milliard kishiga oshadi. Dunyo aholisi ochlik muammosiga duch kelmasligi uchun oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmini oshirish zarurati paydo bo'ladi. Demak, qishloq xo'jaligi mutaxassislariga talab katta bo'ladi.

Albatta, sanoatni global o'zgarishlar kutmoqda. Eng yangi texnologiyalar ishlab chiqarish faoliyatiga muvaffaqiyatli joriy etilayotgani inson mehnatini yengillashtirib, fermer xo'jaliklari samaradorligini bir necha barobar oshirish imkonini bermoqda. Mutaxassislar haqiqiy professional mavqeini saqlab qolish va mehnat birjasida doimo talabga ega bo'lish uchun o'zlarining bilim va ko'nikmalarini kengaytirishlari kerak.

Hech kimga sir emaski, har yili ko'plab mutaxassisliklar o'z ahamiyatini yo'qotadi. Qishloq xo'jaligi bilan bog'liq kasbni o'rganishni tanlagan odamlar kelajakda talab yo'qolib qolishdan qo'rqishadi. Ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yaqin kelajakda qishloq xo'jaligi va qishloq xo'jaligi profilidagi ko'plab kasblarga talab ortib boradi, bu esa ushbu sohadagi mutaxassis hech qachon ishsiz qolmasligini anglatadi.

Agrosanoat kompleksi O'zbekiston iqtisodiyotining eng muhim sohasidir. Agrar islohotning hozirgi bosqichi inqirozdan chiqish zarurati tufayli kadrlar siyosatiga alohida talablar qo'yimoqda. Shu nuqtai nazardan, qishloq xo'jaligi sohasida oliy ma'lumot diplomini olgan professional mutaxassis qanday bo'lishi kerak degan savol dolzarbdir. Bugungi kunda ish beruvchilar xodimlarga qo'yiladigan talablarni belgilashda, o'z tanlovlarida talabaga o'qitilgan fanlar ro'yxatiga emas, balki uning qobiliyatlari va shaxsiy fazilatlari bilan birgalikda ega bo'lgan vakolatlarga asoslanadilar.

Axborot texnologiyalarining rivojlanishi nafaqat iste'mol qilinadigan axborot hajmining o'n barobar ortishiga, balki uning tez eskirishiga va doimiy yangilanishiga olib keldi. Bunday sharoitda kasbiy faoliyatning samaradorligi bir marta va umuman berilgan ma'lumotlarga ega bo'lishga emas, balki axborot oqimlarini boshqarish qobiliyatiga, tashabbuskorlikka, muammolarni hal qilish qobiliyatiga, yetishmayotgan bilimlarni izlash va ulardan foydalanish qobiliyatiga bog'liq. Qishloq xo'jaligi oliygohi bitiruvchisining kasbiy kompetensiyasi tarkibi kognitiv-faollik, motivatsion-qiymatli, refleksiv-kommunikativ komponentlarni o'z ichiga oladi. Kasbiy kompetentsiya umumiy kasbiy va maxsus bilimlarni olish va takomillashtirish qobiliyatini o'z ichiga oladi; rahbariyat, hamkasblar bilan

muloqot qilish qobiliyati, hujjatlar bilan ishlash qobiliyati, turli manbalardan olingan ma'lumotlar; texnologik jarayonlarni ishlab chiqish, ishlab chiqarish loyihalarini yaratish ko'nikmalari. Kompetentsiya bilimlarni doimiy ravishda yangilab turish, kasbiy muammolarni muvaffaqiyatli hal qilish uchun yangi ma'lumotlarga ega bo'lishni anglatadi. Kasbiy kompetensiyalar ma'lum bir kasbiy muhitda muvaffaqiyatli mehnat faoliyatiga, tegishli kasblar doirasida mehnatning sifati va ishonchliligini ta'minlashga qaratilgan.

Qishloq xo'jaligi sohasidagi jismonan og'ir va qattiq mehnat bilan bog'liq bo'lgan an'anaviy g'oyalar o'tmishda qoldi. Shuningdek hozir zamonaviy qishloq xo'jaligini IT texnologiyalaridan keng foydalanmasdan tasavvur qilish qiyin. Muvaffaqiyatli ishlash va jahon yutuqlari bilan o'z vaqtida tanishish uchun chet tillarini bilish zarur. Iqtisodiyotning jadal rivojlanishi ishchilarning kasbiy harakatchanligi va raqobatbardoshligini taqozo etdi. Bu o'zgarishlar muqarrar ravishda insonning kasbiy hayotida juda ko'p muammolarni keltirib chiqardi.

Hozirgi zamon jamiyati qishloq xo'jaligi oliy o'quv yurtlari bitiruvchilaridan qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi sohasida chuqur nazariy va amaliy bilimlarni talab qilmoqda. Sivilizatsiyalashgan, yuqori darajada rivojlangan qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini shakllantirish va rivojlantirish muvaffaqiyati ko'p jihatdan ularning kasbiy mahoratiga, shaxsiy va ijtimoiy yetukligiga bog'liq. Shu jumladan tarmoqning rivojlanish darajasi bilan birga qishloq xo'jaligi mutaxassislariga qo'yiladigan talablar darajasi ham ortib bormoqda, bu esa mutaxassislar tayyorlash strategiyasini jiddiy o'zgartirmoqda. Bu, ayniqsa, inqiroz hodisalarini keskin boshdan kechirayotgan qishloq xo'jaligi sohasida dolzarb va talabga ega.

Zero, xalq, dehqon boy bo'lsa, davlat ham boy bo'ladi. O'zbekistonda qishloq xo'jaligini rivojlantirish strategiyasi hayotiy va aniq vazifalarga boy ekanligi, mana shunday ezgu maqsadlarga qaratilgani bilan ahamiyatlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Dilduzakhan Anvarovna Buranova. "Issues of the development of professional competences in the education of agricultural specialists". International Journal of Education, Social Science & Humanities. Finland Academic Research Science Publishers ISSN: 2945-4492 (online) | (SJIF) = 7.502 Impact factor Volume-11| Issue-5| 2023 Published: |22-05-2023|. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7960592>. 972-976 betlar.
2. Buranova. D. "О задачах по улучшении эффективности использования базой данных студентов в процессах цифровизации сельского хозяйства". International Journal of Education, Social Science & Humanities. Finland Academic Research Science Publishers ISSN: 2945-4492 (online) | (SJIF) = 8.09 Impact factor Volume-12 | Issue-3 | 2024 Published: |22-03-

- 2024| <https://farspublishers.org>. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10902034>. 1042-1046 betlar.
3. Н.Каримов, Б.А.Кулматова, Д.Буранова. “Ақлли қишлоқ хўжалигини юритишда рақамли технологияларнинг жорий этиш масалалари”. «The XXI Century Skills for Professional Activity» International Scientific-Practical Conference. TASHKENT, UZBEKISTAN 2021, MARCH 15.
 4. Buranova.D. “Qishloq xo‘jaligi oliy o‘quv yurtlarida talabalarni kasbiy-kommunikativ tayyorlash”. “Экономика и социум” №3(118). 2024. ISSN: 2225-1545; 2541-9285. www.iupr.ru. 101-105 betlar.
 5. Buranova.D. “Bo‘lajak qishloq xo‘jaligi mutaxassislarining kompetensiyaviy samaradorligini oshirish masalalari to‘g‘risida”, “Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў”, ISSN 2181-7138.4-сан, июль, Нөкис-2024. Қарақалпақстан. 132-135 betlar.
 6. Buranova.D. “Qishloq xo‘jaligi bo‘lajak mutaxassislarini kasbiy kompetentligini rivojlantirishning ayrim muammolari”, Science and education in agriculture, iyul 2024. volume 7, issue 7. ISSN: 3030-3222, ОАК. <http://www.seagc.andqxai.uz>. 41-44 betlar.
 7. Мерхинова О.Ц., Доржиева С.Б., Оширов Э.Н. “Проблемы развития профессиональной компетентности будущих специалистов сельского хозяйства”, Бурятская государственная сельскохозяйственная академия им. В.Р. Филиппова, Россия http://www.rusnauka.com/7_NITSB_2012/Pedagogica/2_103546.doc.htm.

**РОЛЬ ТЕМПОРАЛЬНОЙ ЛЕКСИКИ В ПОНИМАНИИ
ИСТОРИЧЕСКОГО И СОЦИАЛЬНОГО КОНТЕКСТА ЧЕРЕЗ
ПРИЗМУ ТВОРЧЕСТВА Ф.М. ДОСТОЕВСКОГО: КОНТРАСТИВНЫЙ
АНАЛИЗ РУССКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ**

Анварова Нигора Хосилжон кизи

Андижанский государственный педагогический институт

Магистратуры

Специальность: родной язык и литература / русский язык

Студентка

Давлатова Санамгина Камолдиевна

Андижанский государственный педагогический институт

Магистратуры

Специальность: родной язык и литература / русский язык

Студентка

Аннотация. Данная работа посвящена исследованию роли темпоральной лексики в понимании исторического и социального контекста через призму творчества Ф.М.Достоевского. В исследовании проводится контрастивный анализ русского и узбекского языков с акцентом на особенности передачи временных и аспектуальных значений в контексте произведений великого писателя. Особое внимание уделяется тому, как лексические средства, отражающие временные категории, помогают создавать специфическую атмосферу в произведениях Достоевского и каким образом эти средства могут быть переведены или адаптированы в узбекский язык, сохраняя авторский замысел. В работе анализируются различные произведения Ф.М.Достоевского, а также культурные и языковые особенности, которые влияют на восприятие текста в разных языковых контекстах.

Ключевые слова: темпоральная лексика, исторический контекст, социальный контекст, творчество Ф.М.Достоевского, контрастивный анализ, русский язык, узбекский язык, лексическое значение, временные категории, перевод и адаптация.

Annotatsiya. Ushbu maqolada F.M.Dostoyevskiy ijodi orqali tarixiy va ijtimoiy kontekstni tushunishda temporal leksikaning o'рни bilan bog'liq. Tadqiqotda rus va o'zbek tillarida kontrastiv tahlil olib borilib, adib asarlarida vaqt va aspektual ma'no ifodalovchi leksik vositalarning o'ziga xosligi o'rganiladi. Ayniqsa, F.M.Dostoyevskiyning asarlarida vaqtga oid kategoriyalarni ifodalovchi leksik vositalar qanday qilib o'zbek tilida tarjima yoki adaptatsiya qilinishi, shuningdek, bu vositalar orqali yaratilgan ma'naviy va estetik atmosferaning

saqlanib qolishi muhokama qilinadi. Tadqiqotda Dostoyevskiyning turli asarlari va til va madaniy farqlar ta'sirida matnni tushunishdagi o'zgarishlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: temporal leksika, tarixiy kontekst, ijtimoiy kontekst, F.M.Dostoyevskiy ijodi, kontrastiv tahlili, rus tili, o'zbek tili, leksik ma'no, vaqt kategoriyalari, tarjima va adaptatsiya.

Abstract. This paper is dedicated to the study of the role of temporal lexicon in understanding historical and social context through the lens of F.M.Dostoevsky's works. The study conducts a contrastive analysis of the Russian and Uzbek languages, focusing on the peculiarities of lexical means that convey temporal and aspectual meanings in the context of the author's works. Special attention is given to how lexical tools representing temporal categories in Dostoevsky's works can be translated or adapted into Uzbek while maintaining the author's intent and how these tools contribute to creating a specific atmosphere in the literary works. The study examines various works by Dostoevsky and explores the impact of linguistic and cultural differences on the perception of the text in different linguistic contexts.

Key words: temporal lexicon, historical context, social context, F.M.Dostoevsky's works, contrastive analysis, russian language, uzbek language, lexical meaning, temporal categories, translation and adaptation.

Ф.М.Достоевский является одним из самых значимых писателей в истории мировой литературы, и его творчество оказывает глубокое влияние на культурное и литературное наследие разных стран. Одной из отличительных особенностей произведений Достоевского является мастерское использование языка для создания уникальной атмосферы, отражающей сложные внутренние переживания героев, а также исторические и социальные реалии того времени. Одним из важнейших инструментов для выражения этих аспектов является временная лексика, которая помогает передать не только ход времени, но и глубину изменений, происходящих в сознании персонажей и в обществе в целом.

Тема роли темпоральной лексики в понимании исторического и социального контекста через творчество Ф.М.Достоевского является актуальной и многогранной. В этой работе будет рассмотрено, как использование темпоральных средств в произведениях великого писателя помогает понять исторические и социальные процессы, а также будет проведен контрастивный анализ русской и узбекской языковых систем в области выражения времени.

Темпоральная лексика — это лексическая категория, которая включает в себя слова и выражения, связанные с обозначением времени, его

характеристик и процессов. В контексте языка, темпоральная лексика служит для передачи информации о временных характеристиках событий, явлений, процессов, а также о временных отношениях между ними.

Основные характеристики темпоральной лексики:

1) Слова, обозначающие время: Темпоральная лексика включает в себя слова, которые обозначают конкретные временные моменты или периоды. Например: «сегодня», «вчера», «завтра», «поздно» и так далее.

2) Единицы времени: Время может быть представлено через различные единицы измерения, такие как «день», «неделя», «месяц», «год», «век» и другие. Эти единицы помогают выражать более точное понятие времени.

3) Фазы времени: Темпоральная лексика также включает в себя слова, которые описывают различные фазы времени, такие как «раньше», «позже», «сейчас», «постепенно», «быстро» и другие, выражающие длительность или скорость событий.

4) Продолжительность и завершённость: Лексика, отражающая длительность событий, например, «долго», «в течение недели», «за короткое время», а также завершённость событий, такие как «закончено», «завершилось», также входит в категорию темпоральной лексики.

5) Грамматические формы времени: Грамматические формы времени — это различные временные формы глаголов (прошедшее, настоящее, будущее время), а также различные аспекты действия, такие как совершенный и несовершенный вид.

6) Контекстуальное определение времени: В некоторых языках (включая русский) время также может быть выражено не только через явные грамматические формы, но и через контекст, что позволяет более гибко и разнообразно передавать временные характеристики.

Виды темпоральной лексики:

1) Слова, выражающие конкретное время:

- Сегодня (настоящее время)
- Вчера (прошедшее время)
- Завтра (будущее время)
- Сейчас (в данный момент)

2) Слова, выражающие продолжительность времени:

- Долго
- Неделю назад
- В течение месяца

3) Слова, выражающие изменения во времени:

- Раньше (в прошлом)
- Позже (в будущем)
- Скоро
- Немедленно

4) Грамматические формы:

- Глаголы прошедшего времени (например, «шел», «сделал»)
- Глаголы настоящего времени (например, «идет», «делаю»)
- Глаголы будущего времени (например, «пойду», «сделаю»)

Роль темпоральной лексики:

1) Передача временных характеристик событий: С помощью темпоральной лексики мы можем описывать, когда, как долго и в каком порядке происходят события.

2) Отражение исторического и социального контекста: В литературе, в том числе в произведениях Ф.М. Достоевского, временные элементы (темпоральная лексика) помогают глубже понять исторический и социальный контекст того времени. Например, временные выражения могут отражать социальные и моральные изменения в обществе.

3) Влияние на восприятие времени и восприятие событий: Лексика времени помогает формировать восприятие изменений, происходящих в жизни персонажей, в их восприятии окружающего мира, что особенно важно для раскрытия психологических и философских тем в литературных произведениях.

Темпоральная лексика в языке играет важную роль в создании точного и многозначного изображения времени, что особенно важно для передачи внутренних изменений персонажей, исторического контекста и философских идей.

Темпоральная лексика включает в себя лексические единицы, выражающие временные характеристики событий, процессов и явлений. В произведениях Ф.М. Достоевского время играет ключевую роль в построении сюжета, раскрытии внутренних конфликтов героев и демонстрации изменений в социальном и историческом контексте. Например, в романе Преступление и наказание время становится важным элементом, который помогает понять моральные и философские вопросы, поднимаемые автором.

Достоевский жил и творил в России XIX века, в период значительных политических, социальных и культурных изменений. Эти изменения неизбежно отразились в его произведениях, где время и исторический контекст становятся основными факторами, определяющими судьбы героев. В произведениях писателя часто прослеживается влияние времени на

сознание человека, его моральное состояние и восприятие окружающего мира.

Русский и узбекский языки имеют различные средства выражения временных характеристик. В русском языке существуют богатые средства для выражения времени, включая разные грамматические формы времен, такие как прошедшее, настоящее и будущее время, а также сложные формы, отражающие различные аспекты действия.

В узбекском языке также имеются различные способы выражения времени, однако они отличаются от русских форм. Например, в узбекском языке время часто выражается с помощью специфических словоформ, таких как определенные вспомогательные глаголы и падежи, а также через контекстуальные оттенки значений.

Ф.М.Достоевский часто использует временные элементы для подчеркивания изменения внутреннего состояния персонажей и их отношения к миру. В его произведениях можно увидеть, как время влияет на решение героев, их поступки и мысли. Например, в романе Братья Карамазовы временные структуры помогают автору подчеркивать философские вопросы о времени, вечности и судьбе.

Контрастивный анализ позволяет исследовать, как в разных языках отражаются схожие или противоположные концепты времени. Это дает возможность глубже понять, как культура и история влияют на восприятие времени и его выражение в языке. Сравнение русской и узбекской лексики позволяет выявить как общие, так и специфические особенности использования временных форм, а также понять, каким образом в разных языках реализуются универсальные и национально-специфичные аспекты временных понятий.

Роль темпоральной лексики в понимании исторического и социального контекста через призму творчества Ф.М.Достоевского не ограничивается только лексическими единицами. Она также включает в себя философские размышления автора о времени, изменениях и судьбе. Контрастивный анализ русской и узбекской лексики времени позволяет глубже понять, как различные языковые системы отражают временные и исторические концепты, а также как эти концепты влияют на восприятие мира и литературные произведения.

В литературе Ф.М.Достоевского временной аспект имеет важнейшее значение для раскрытия как исторического, так и социального контекста. В данном контексте особое внимание следует уделить роли темпоральной лексики, которая помогает понять внутренние изменения героев, их

философские размышления, а также исторические процессы, происходившие в России в XIX веке. Цель настоящей работы — провести контрастивный анализ русского и узбекского языков в контексте выражения времени и показать, как Ф.М.Достоевский использует временные элементы в своих произведениях для передачи социальной и исторической динамики.

Ф.М.Достоевский использует временные элементы не только для обозначения последовательности событий, но и для выражения внутреннего состояния своих героев, их моральных и философских переживаний. В произведениях писателя время часто становится символом изменений, как на уровне отдельной личности, так и на уровне общества в целом. Например, в романе «Преступление и наказание» Родиона Раскольникова можно наблюдать, как внутренние конфликты и осознание вины происходят именно через восприятие времени. Ощущение времени у героя меняется от отсутствия перспективы в начале романа до осознания необходимости искупления в конце.

Достоевский, создавая свои произведения в условиях общественных преобразований России, очень тонко подметил социальную нестабильность того времени. Время, как категория, отражает изменения в жизни общества, в отношениях между людьми, в социальном и моральном климате. В произведениях Достоевского время часто используется для подчеркивания философской дилеммы: человек, не имеющий возможности изменить свою судьбу, противостоит неизбежному течению времени и его личным выбором.

Примером служит произведение «Братья Карамазовы», где временные структуры помогают выявить философские вопросы о времени, вечности и судьбе. Герои романа, сталкиваясь с личными трагедиями и конфликтами, вынуждены задаваться вопросами о смысле времени и о его влиянии на их жизни.

Темпоральная лексика в русском и узбекском языках имеет свои особенности и различия, что важно для контрастивного анализа. В русском языке время выражается через грамматические формы: прошедшее, настоящее и будущее время, а также различные формы совершенного и несовершенного вида. Эти грамматические формы дают возможность точно передавать временные характеристики событий, определять их завершенность и продолжительность.

В узбекском языке временные значения также выражаются через различные формы глаголов и употребление вспомогательных слов. Однако, в отличие от русского языка, в узбекском часто используется контекст для

выражения временных характеристик, что делает языковую конструкцию более гибкой и менее зависимой от строгой грамматической структуры.

При сравнении русской и узбекской лексики времени можно выделить несколько ключевых отличий:

- **Грамматическая структура:** В русском языке для выражения временных аспектов используются различные грамматические формы, такие как времена и виды глаголов, а также специфические временные конструкции. В узбекском языке, несмотря на наличие временных форм, время часто выражается через контекст и конструктивные особенности, такие как использование падежей и вспомогательных слов.

- **Использование вспомогательных глаголов:** В русском языке вспомогательные глаголы играют важную роль в выражении времени, например, глаголы *быть*, *стать*, *появиться*. В узбекском языке вспомогательные глаголы также используются, однако структура временных форм здесь проще и зачастую зависит от контекста.

- **Смысловые нюансы:** В русском языке существуют различные способы указания на временные характеристики события, например, с помощью сочетаний несовершенного и совершенного вида глаголов. В узбекском языке временные значения более контекстуализированы, и временные характеристики могут быть выражены менее явно.

Использование темпоральной лексики в творчестве Ф.М.Достоевского помогает не только понять внутренний мир героев, но и глубже осознать исторический и социальный контекст времени. Контрастивный анализ русского и узбекского языков показывает, как разные языковые системы выражают временные концепты, при этом каждая из них имеет свои особенности и способы отображения времени. Этот анализ позволяет не только лучше понять литературные произведения, но и углубить знания о функциональности времени в языке и его роли в восприятии социальной реальности.

Список использованных источников

1. Достоевский Ф.М. (1864). Игрок. Санкт-Петербург.
2. Достоевский Ф.М. (1866). Преступление и наказание. Москва.
3. Достоевский Ф.М. (1880). Братья Карамазовы. Москва.
4. Шахов В.П. (2008). Достоевский: Лексика и стиль. Москва: Наука.
5. Шон Г. (2014). Достоевский и перевод его произведений. Ташкент: Фан.
6. Достоевский Ф.М. (2017). Идиот. Ташкент: Ижтимоий Фикр.
7. Попова М.П. (2003). Язык и время: Русский язык и временные категории. Москва: РГГУ.

8. Касьянов А.А. (2015). Методы контрастивного анализа в исследованиях. Ташкент: Узбекский государственный педагогический университет.
9. Климов А.Е. (2011). Временные категории в узбекском и русском языках. Ташкент: Узбекский Национальный университет.
10. Джуроева С. (2017). Структурный анализ и методы перевода. Ташкент: Навқирон.

ЎСМИР-ЁШЛАРНИНГ ИЖТИМОЙЛАШУВ САМАРАДОРЛИГИ САМАРАЛИ ВА ТЎҒРИ ТАШКИЛ ЭТИЛГАН ТАЪЛИМГА БОҒЛИҚДИР

Артикова Гулноза Хасановна

*Педагогика, психология ва жисмоний маданият кафедраси мустақил
илмий ходими. Самарқанд давлат чет тиллар институти*

Аннотация. Ушбу мақолада мамлакатимиз ўсмир-ёшларини иқтисодий-ижтимоий жиҳатдан билимли ва қобилиятли бўлиб етишишлари кўп жиҳатдан малакали мутахассисларга ва амалиётни тўғри тушунтира олдаган билимли кадрларга боғлиқ эканлигига алоҳида эътибор қаратилган.

Калит сўзлар: ўсмир-ёшлар, ижтимоийлашув, самарадорлик, таълим, ижтимоий билим.

Аннотация. В статье особое внимание уделяется тому, что экономическое и социальное развитие подростков и молодежи нашей страны во многом зависит от квалифицированных специалистов и знающих кадров, умеющих грамотно разъяснять практику.

Ключевые слова: подростки, социализация, эффективность, образование, социальные знания.

Abstract. The article pays special attention to the fact that the economic and social development of teenagers and youth of our country largely depends on qualified specialists and knowledgeable personnel who can competently explain the practice.

Key words: adolescents, socialization, efficiency, education, social knowledge.

Мамлакатимиз ўсмир-ёшларини иқтисодий-ижтимоий жиҳатдан билимли ва қобилиятли бўлиб етишишлари кўп жиҳатдан малакали мутахассисларга ва амалиётни тўғри тушунтира олдаган билимли кадрларга боғлиқ. Ўсмир-ёшларни ижтимоий самарадорлигини оширишда уларни ўқитиш тизимини ишлаб чиқаришдаги меҳнат билан қўшиб олиб бориш асосида ташкил этиш, ишлаб чиқариш талабига мос равишда мутахассисларни янги техника ва технологиянинг ютуқлари билан

таништириш ишларини амалга ошириш лозим. Бунинг учун ёш-ўсмирлар ўқув машғулоти жараёларини замонавий ташкил этиш, лойиҳалаш ва ўтказишга етарли эътибор бериш, жумладан, ўқув машғулотининг асосий турларига илмий жиҳатдан ёндашиш, унинг шакллари ва ҳажмини ўрганиш масалаларига педагоглар томонидан эътиборни ошириш, машғулоти тўғри ҳамда самарали режалаштиришда маълум бир тизимни яратиш, талабаларни кўпроқ муаммоли илмий-тадқиқот ишларига жалб қилиш, ўқув машғулоти самарадорлигини оширадиган бошқа тадбирларни ишлаб чиқиш ва уларни амалда жорий қилиш лозим. Ўсмир – ёшларнинг ўқув машғулоти жараёнида юқори даражадаги иштирокини таъминлаш долзарб муаммоларнинг ижобий ҳал қилиниши кўп жиҳатдан, педагогларнинг касбий салоҳияти ва педагогик маҳоратига, савиясига, тайёргарлигига ва фидоийлигига, унинг ёш авлодни ўқитиш ва тарбиялаш ишига бўлган муносабатига боғлиқдир.

Ўқув машғулоти ва унинг барча шакллари ташкил қилиш, асосан, ўқишнинг бошланғич босқичларида айрим қийинчиликлар билан боғлиқ. Айниқса, биринчи босқич талабалари ўқишнинг янги шаклига, янгича талабларга кўникиши қийин кечади. Улар ўз мустақил фаолиятларини ўзлари мустақил ташкил қилишни деярли билишмайди. Маълумотларни қайси манбадан, қандай қилиб топиш, уларни таҳлил қилиш, асосийларни ажратиб олиш ва тартибга солиш, ўз фикрини аниқ ва ёрқин ифodalаш, ўз вақтини тўғри тақсимлаш, тўғри баҳолаш улар учун муаммо бўлади. Шунинг учун ҳам ҳар бир педагог аввало ўсмир-ёшларда ўз қобилияти ва ақлий имкониятларига ишонч уйғотиши, сабр-тоқат билан босқичма-босқич билим олишни тўғри ташкил қилишга ўргатиб бориши лозим бўлади. Ўқув машғулоти жараёнида юзага келувчи юқоридаги муаммоларни олдиндан кўра билиш ва ҳал этиш муҳим. Бунда, ўсмир-ёшларнинг ўқув машғулоти мақсадларини ўрганишда эришган ютуқларини аниқлаш ва баҳолаш, машғулотнинг паст натижалари сабабларини аниқлаш, уларни бартараф этиш йўллари излаш керак.

Мамлакатимизнинг таниқли олимлари илмий асосланган, минтақамизнинг ижтимоий-педагогик шароитига мослашган педагогик технологияларни яратиш ва уларни ўқув машғулоти амалиётида қўллашга интиломқдалар. Аммо, бу борада ўз ечимини кутаётган айрим муаммолар мавжуд, яъни улар;

- ижтимоийлашув самарадорлигини тўғри ва самарали ташкил этиш учун ривожланган мамлакатлар тажрибалари ва олимларининг илмий изланишларини таҳлил қилиш;

-ахборот оқимларининг шиддат билан кириб келаётганлигини инобатга олган ҳолда, таълим тизимини жадаллаштириш ва самарадорлигини ошириш мақсадида замонавий педагогик технологиялардан фойдаланиш зарурлиги;

- ўсмир-ёшлар ва педагог кадрлар фаолиятини тўғри йўлга қўйиш, педагог машғулоти мақсади ва мазмунини пухта билиши, усуллари, методлари ва воситаларини яхши эгаллаган бўлиши, ўсмир-ёшларнинг қизиқишлари ва интилувчанлигини тўғри йўлга йўналтира олиши лозимлиги.

Ушбу муаммоларнинг илмий-назарий асослари, ҳар бир педагогик технологиянинг ўзига хос жиҳатлари ишлаб чиқилиб, етарли даражада республика ва хориж тажрибаларини ўрганиш лозимлигида намоён бўлади..

Ўсмир-ёшларнинг ижтимоийлашув самарадорлиги даражасини ошириш зарурияти ҳозирги шароитда Янги Ўзбекистоннинг ижтимоий-иқтисодий тараққиёти учун ҳам муҳим ҳисобланади. Ўсмир-ёшларнинг ижтимоийлашув самарадорлигини оширишнинг моҳияти унинг индивидуал онгини ва амалий фаолиятини миллий ва умуминсоний тамойиллар даражасига олиб чиқилиши билан алоҳида хусусиятга эгадир. Айни вақтда ўсмир-ёшларнинг ижтимоийлашув самарадорлиги кўп қиррали қадрият бўлиб, унинг асосий хусусиятлари самарали ва тўғри ташкил этилган таълим, ижтимоий билимлар, ҳис-туйғу, эътиқод ва амалий ишларда намоён бўлади.

1 –расм. Ўсмир-ёшларнинг ижтимоийлашув самарадорлиги

Шунингдек, мамлакатимизда жамоатчилик фикрини ўрганиш республика “Ижтимоий фикр” маркази томонидан “Янги Ўзбекистон

ёшларининг маънавий-ахлоқий қадриятлари, ижтимоий йўналишлари ва ҳаётий позисияларини аниқлаш” мақсадида ўтказилган сўровнома натижалари мавзуга оид маълум бир муаммолар ҳам борлигини кўрсатади.

“Сиз Ўзбекистон -келажаги буюк давлат эканлигига ишонасизми?”, деган саволга респондентларнинг 92,0 % ижобий жавоб берган.

“Қайси касбни эгалламоқчисиз?”, деган саволга қуйидагича жавоб олинган: ўқитувчи -13,7 %, шифокор – 13,1 %, иқтисодчи – 10,6 %, ҳуқуқшунос – 10,2 %, дипломат -8,4 %, банкир -7,6 %, мененжер -3,3 %, агроном -1,2 %, фермер -1,1 %. Олий ўқув юрти магистрлари эса касб танлашда сиёсий фаолиятни (17,5 %), даромадли соҳани (13,2 %), катта бизнесни (27,5 %), фан ва санъатни (17,7 %) танлаш зарур деб биладилар.¹⁰ Албатта, мутахассисликни танлаш ёшларнинг ижтимоий билимига таъсир этмай қолмайди.

Қонунларга итоат этиш ижтимоий билимнинг асосидир, яъни ижтимоий соҳа самарадорлигини чуқур англаб етган ўсмир-ёшлар қонунларни нафақат билади, балки кундалик иш фаолиятида, ҳаттоки, оилавий муносабатларда уларга амал қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Сайдахмедов Н.С. Ўқитувчининг педагогик тизимдаги фаолияти// Халқ таълими, 1993. №6-7.9-12 б.
2. Сайдахмедов Н.С. Янги педагогик технология моҳияти ва замонавий лойиҳаси. – Т., РТМ, 1999- 55 б.
3. Сайдахмедов Н.С., Н.Н.Индиаминов. Педагогик маҳорат ва педагогик технология. Т.”Фан ва технология”
4. Эргашев И, А.Холбеков. Фуқаролик жамияти ва миллий ғоя.Т. “Академия”. 2007 й.

¹⁰ Қаранг: Отамуродов С. Талаба ёшларнинг миллий ўзлигини англаши // Ижтимоий фикр. 2000. №1-2. Б. 158.

**OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA BO'LAJAK BIOLOGIYA FANI
O'QITUVCHILARINING EKOLOGIK MADANIYATINI
RIVOJLANTIRISH*****Berdibayeva Gulshat Sultamuratovna****Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat
pedagogika instituti tadqiqotchisi*

Annotatsiya. Mazkur maqola oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak biologiya fani o'qituvchilarining ekologik madaniyatini rivojlantirish masalalariga bag'ishlangan bo'lib, ekologik ta'limning dolzarbligi, talabalarda ekologik madaniyatni rivojlantirishdagi muhim vazifalar hamda ekologik bilim va ekologik madaniyatning tayanch fazilatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: biologiya ta'limi, ekologik madaniyat, ekologik ta'lim, ekologik toza jamiyat, ekologik savodxonlik, atrof-muhitga mas'uliyatli munosabat, pedagogik yondashuv.

Dunyodagi globallashuv va ta'lim oluvchilarning ekologik madaniyatini rivojlantirish tabiat, jamiyat, madaniyat va inson ongining barqaror rivojlanishiga erishishga imkon beradi. Oliy ta'lim muassasalari biologiya ta'limida talabalarning ekologik madaniyatini rivojlantirish - ekologik toza jamiyatni barpo etishning muhim omili sifatida e'tirof etilmoqda. Talim tizimini modernizatsiyalashga doir zamonaviy dasturlarda o'quv mashg'ulotlarining mahsuldor o'qitishga transformatsiyasi biologiya darslariga ham daxldor bo'lib, shu asosda ta'lim oluvchilarning har tomonlama kamolotga erishishi Yevropa komissiyasining "Barqaror rivojlanish uchun ta'lim bo'yicha strategiya"sida o'z aksini topgan.

Ijtimoiy jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida aholi o'rtasida sog'lomlashtirish ona tabiatga raxna solmaslik, yoshlarning ekologik madaniyatini shakllantirish ekologik tarbiyaning muhim potensial imkoniyatlarini amalga oshirish orqali insoniyat oldida turgan ekologik muammolarning ilmiy-amaliy yechimida dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ekologik madaniyat – bu tabiat haqidagi bilim, ong, idrok, savodxonlik, intellektual salohiyat va uni amalda qo'llay bilish faoliyati, atrof-muhitga nisbatan faoliyatning yuksak ko'rsatkichi, ongli va ma'suliyatli yondashuvdir. Ekologik bilim va ekologik madaniyatning tayanch fazilatlari quyidagilar hisoblanadi: 1) Axloqiy-ekologik onglilik shaxsning muhim madaniyatlilik sifati bo'lib, uning atrof – muhitni hissiy bilish jarayoni atrof – muhitdagi obyektlar va hodisalarni sezishi, idrok etishi, tasavvur qilishi, ziyraklik va teranlik asosida tabiat muhofazasi bo'yicha amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishi lozimligini nazarda tutadi; 2) Ekologik ma'suliyatlilik shaxsda munosabat va ma'sullikni tarbiyalashda namoyon bo'ladi, bunday munosabat shaxsning bilib-

bilmay, uzoqni o'ylamay tabiatga ko'rsatgan salbiy ta'siri oqibatlarini anglash va bunday ta'sirni bartaraf etish istagi natijasidagina shakllanadi; 3) Ekologik irodaviylik shaxsning o'zi va o'zgalarning atrof – muhitdagi hattiharakatlarini baholashi va nazorat qilishi shaxsdagi qat'iyatlilik, tejamkorlik, ozodalik va pokizalik bilan bog'liq.

Talabalarning ekologik madaniyatini shakllantirishda ekologik qadriyatlar alohida ahamiyatga ega, ularga tabiatni asrab-avaylashga intilish, tashabbuskorlik, izchillik, mehnatsevarlik va ongli faollik kabilar kiradi. Masalan, ekologik qadriyatning bir turi, ya'ni global, mintaqaviy va lokal ekologik muammolarni bilish yer, suv, energetik muammolar, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, bioxilma-xillikni saqlash, cho'llanish jarayoni, atmosfera havosining ifloslanishi kabi tushunchalar bilan chambarchas bo'g'liq.

Ekologik muammolar mamlakatimiz siyosatini eng muhim ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi-ki, keyingi yillarda atrof-muhit muhofazasi, tabiiy resurslarni asrab-avaylash, tabiat ne'matlariga oqilona munosabat, aholini ekologik madaniyatini oshirish, yoshlar o'rtasida ekologik ta'lim-tarbiya, ekologik ma'rifat masalalariga alohida e'tibor qaratish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Fikrimizcha, oliy ta'lim muassasalari biologiya ta'limida ekologik madaniyatni rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirishning pedagogik imkoniyatlarini kengaytirishda quyidagilarga e'tibor qaratish lozim: - biologiya ta'limiga zamonaviy ekologik yondashuvlarni, talabalarda ekologik ong, ekologik madaniyat, ekologik tarbiyani rivojlantirishni innovatsion usullarini joriy etish; - talabalarda ekologik masalalarga ongli munosabat bildirish; - ta'sirchan va samarali yangi ekologik targ'ibot vositalarini ommalashtirish; - har bir ta'lim muassasasida ekologik xavfsiz o'quv sharoitlarini yaratish; - talabalarda inson va tabiat o'rtasidagi ziddiyatli munosabatlarni anglash va mavjud muammolarni bartaraf etish yo'llarini aniqlashga yo'naltirilgan pedagogik shart-sharoitlarni yaratish; maktab biologiya fani o'quv materiallarini ekologiya va atrof muhit bilan bo'g'liq materiallar bilan yanada boyitish; talabalarni internet ma'lumotlari, sohaga doir yangiliklarni o'rganish, shuningdek, ekologiya va atrof-muhit masalalariga oid me'yoriy hujjatlar (qonun, kodeks, farmon, qaror, farmoyish va hokazo) mazmun mohiyatini bilishga undash va boshqalar.

Jamiyatning ekologik madaniyati yuksalishida tez natija beruvchi usul oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak mutaxassislarining ekologik bilim va ko'nikmalarini takomillashtirish, ekologik tarbiya mexanizmlarini takomillashtirishdan iboratdir. Zero, bugungi talaba ertaga jamiyatning yetakchi ziyoli qatlami sifatida yosh avlodga ta'lim va tarbiya berishdek sharaflilik va mas'uliyatli kasbni egallaydi. Ushbu vazifalardan kelib chiqqan holda, zamonaviy ekologik ta'lim-tarbiyani

amalga oshirishda zamonaviy mutaxassisning ekologik kompetentligiga asos bo'ladigan ekologik tayyorgarlikning pedagogik modelini yaratish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti ulug' va kelajagi farovon bo'ladi. - Toshkent: O'zbekiston, 3-jild. 2019. B. 276.
2. Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 27-maydagi "O'zbekiston Respublikasida ekologik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi 434-sonli Qarori <https://lex.uz/docs/4354743>.
3. *Николина В.В.* Культурологические смыслы школьного географического образования // Актуальные проблемы современной географии: сборник статей. - Н. Новгород: Деловая полиграфия, 2010. - С. 216 - 222.
4. Zedler J.B., Callaway J.C. Restoration ecology. Combining the teaching of principles with group experiments and native plant restoration on the SDSU campus. // ESA Bulletin. 1997. -v. 78. -p. 67-69.
5. Mamajonov.Sh.A. Determinants of environmental education aimed at the development of mechanisms of environmental education in higher education // International Scientific and Practical Conference: "The role of science and Innovation in the modern world". London, United Kingdom. 2022. P. 38-46.
6. Dwyer W.O., Porter B.E., Cobern M.K. Outcome research in environmental education. a critical review. // J. Col. Sci. Teach. 1993. 24 (4). - p. 8-21.
7. *Винокурова Н.Ф.* Культурно-экологический подход в модернизации географического образования: теоретико-методологические основы и методика реализации // Теория и методика обучения географии: история и современные направления развития. - СПб., 2004. - С. 18-25.

**AKADEMIK LITSEYLARDA O‘QUVCHILARNING MUSTAQIL TA’LIM
FAOLIYATINI SAMARALI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK
YONDASHUVLARI***Jumaniyazova Sanobar Kadambaevna**Nizomiy nomidagi Toshkent
davlat pedagogika universiteti
tadqiqotchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada akademik litseylarda o‘quvchilarning mustaqil ta’lim faoliyatini samarali tashkil etish hamda rivojlantirishning pedagogik yondashuvlari yoritilgan bo‘lib, mazkur yondashuvlarning ilmiy asoslari hamda o‘quvchilarning mustaqil ta’lim shakllari va usullarini tanlash erkinligini taqozo etadigan sub’ekt-sub’ekt munosabatlaridagi o‘rni va ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: yondashuvlar, mustaqil ta’lim faoliyati, akmeologik yondashuv, tizimli-faoliyatli yondashuv, kompetentlik yondashuvi, shaxsiy – faoliyatli yondashuv, kontekst yondashuv.

Akademik litseylarda o‘quvchilarning mustaqil ta’lim faoliyatini samarali tashkil etishning bir nechta yondashuvlari bo‘lib, mazkur yondashuvlarga quyidagilar kiradi: akmeologik, tizimli-faoliyatli, kompetentlik, shaxsiy – faoliyatli, kontekst yondashuvi. Quyida ushbu yondashuvlarning mohiyatiga qisqacha to‘xtalamiz.

Akmeologik yondashuv. Akmeologiya dastlab professionalizm haqidagi fan hisoblanib, akmeologik yondashuv akmeologik muammo va vazifalarni hal qilish imkonini beruvchi tamoyillar, usullar va metodlar majmui vazifasini bajaruvchi asosiy umumlashtiruvchi tushuncha hisoblanadi. Akmeologik yondashuv nuqtai nazaridan o‘quvchilarning kompetentligini rivojlantirishda asosiy tizim shakllantiruvchi omil – mustaqil ta’lim faoliyatini rivojlantirishdir.

Tizimli-faoliyatli yondashuv. O‘quvchilarning mustaqil ta’lim faoliyatini rivojlantirishning o‘zaro bog‘liq elementlarining yaxlitlik majmuasi tizimi bo‘lib, jarayon va hodisalarning o‘zaro munosabati va bir-biriga bog‘langanligini aks ettiradi. Mazkur yondashuv o‘quvchilarning mustaqil ta’lim faoliyatini samarali tashkil etish va rivojlantirishning tarkibiy qismlarining integrativ sifatlari va tizim xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi.

Tizimli-faoliyatli yondashuv o‘quvchilarning mustaqil ta’lim faoliyatida individual qobiliyatlarini rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga mo‘ljallangan va ularning subyektiv tajribasini ochib berishga imkon beradigan yondashuv hisoblanib, mazkur yondashuv o‘quv faoliyatini tashkil etishning turli shakllari va usullaridan foydalanishni nazarda tutadi. O.S.Gabrielyanning fikriga

ko'ra, tizimli-faoliyatli yondashuv, ta'lim jarayonining komponentlaridan biri sifatida o'quv jarayonini loyihalashtirishga yo'naltirilgan pedagogik texnologiyani qo'llash imkonini beradi. Shuningdek, ushbu yondashuv o'quvchilarda tizimli fikrlashni shakllantirish orqali bilish faoliyatini tashkil etish usuli hisoblanadi.

I.N.Zornikov ham tizimli-faoliyatli yondashuvning mazmuni-mohiyatiga to'xtalib, ushbu yondashuvning o'quvchilarni tizimli fikrlash, tizimli tahlil, modellashtirish, tadqiqotchilik kabi shaxsiy xususiyatlarini shakllantirishini ta'kidlaydi.

Kompetentlik yondashuvi. Mazkur yondashuv nuqtai nazaridan o'quvchilarning tajribasi va tengdoshlari tajribasidan foydalanish asosida o'quv jarayoni muammolarini mustaqil hal qilish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan mustaqil ta'lim faoliyati o'rganiladi. O'quvchilarning mustaqil faoliyati mazmuni bilish va g'oyaviy muammolarni hal qilishning didaktik jihatdan moslashtirilgan ijtimoiy tajribasi sifatida tadqiq etiladi.

A.N.Dixinning bu boradagi fikriga ko'ra, ta'lim jarayonni tashkil qilishdan maqsad ta'lim mazmunini tashkil etuvchi ijodiy muammolarni mustaqil hal etishda o'quvchilarning tajribasini rivojlantirishga sharoit yaratishdir. Kompetentli yondashuv ta'limning amaliyotga yo'naltirilganligini, faoliyat tajribasining zaruriyatini belgilab beruvchi yondashuv bo'lib, kompetensiyalar o'quvchilarning aynan mustaqil bilishga doir, kommunikativ, amaliy, ijodiy, tadqiqiy faoliyati jarayonida shakllanadi.

Shaxsiy-faoliyatli yondashuv. Shaxsiy-faoliyatli yondashuvning ilmiy asoslari mamlakatimizdagi ko'pgina pedagog olimlar, jumladan, A.A.Abduqodirov, N.N.Azizxodjaeva, Sh.S.Sharipovlar tomonidan yaratilgan bo'lib, ushbu yondashuv nuqtai nazaridan o'quvchi shaxsi mustaqil ta'lim faoliyatining sub'ekti bo'lib, uning o'zi faoliyatda va muloqotga kirishganda shakllanib, bu faoliyatning xususiyatini belgilab beradi. Shaxsiy-faoliyatli yondashuv o'quvchilarning mustaqil ta'lim faoliyatini uning milliy, jins-yosh, individual-psixologik, mavqe xususiyatlari nuqtai nazaridan ko'rib chiqish uchun eng o'rinli hisoblanadi. Shuningdek, mazkur yondashuv doirasida o'quvchilarning mustaqil ta'lim shakllari va usullarini tanlash erkinligini taqozo etadigan sub'ekt-sub'ekt munosabatlari asosiy o'rinda turadi.

Kontekst yondashuv. Mazkur yondashuv konsepsiyasini 1991 yilda Yu.A.Volchegorskaya tomonidan ishlab chiqilgan. Akademik litseylarda o'quvchilarning mustaqil ta'lim faoliyatida seminarlar, to'g'araklar, laboratoriya ishlari va boshqa shu kabi faoliyatlar natijasi orqali amalga oshiriladi. Kontekst faoliyatida shaxsning faolligi, muammolilik, ta'lim va tarbiyaning birligi kabi tamoyillar mujassamlashlashadi.

Yuqoridagi fikrlar asosida aytish mumkinki, o'quvchilarning mustaqil ta'lim faoliyatini tashkil etishda tizimli-faoliyatli yondashuvi quyidagilarni nazarda tutadi: - har bir o'quvchining individual imkoniyatlari hamda qobiliyatlarini hisobga olgan holda ularda ijodiy salohiyat, kognitiv motivlarning o'sishini ta'minlaydi; - ta'limning asosiy ta'lim dasturini o'zlashtirishning oldindan kutilgan natijalariga erishishni kafolatlaydi, bu o'quvchilar tomonidan bilim, ko'nikma, malaka, faoliyat turlari, usullarini mustaqil ravishda muvaffaqiyatli o'zlashtirish uchun asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Габриелян, О.С. Информация в современном учебном процессе/О.С. Габриелян, С.А. Сладков// Химия в школе. – 2008. - № 7. – С. 23.
2. Дахин А.Н. Компетенция и компетентность: сколько их у российского школьника? / А.Н.Дахин, М.Е.Бершадский//Народного образование. – 2004. -№4. – С. 136-138.
3. Зорников И. Н., Волкова Л. П. Проблемы и перспективы международной интеграции высшего образования. - Воронеж, 2009.
4. Abduqodirov A., Astanova F., Abduqodirova F. "Case-study" uslubi: nazariya, amaliyot va tajriba. – Toshkent.: Tafakkur qanoti, 2012. – B. 134.
5. Azizxodjaeva. N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.O'quv qo'llanma. -T.: O'zbekistan Yozuvchilar uyushmasi adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006 y. B. 72.
6. Sharipov Sh.S. Talabalar ixtirochilik ijodkorligini shakllantirishning pedagogik sharoitlari: (Mehnat va kasb-hunar ta'limi fakultetlari misolida). Diss.ped.fan.nomz. – T.: 2000. -103 b.
7. Волчегорская Е.Ю. Модел формирования познавательно аналитической компетенции младших школьников средствами исследовательской деятельности / Е.Ю.Волчегорская, О.В.Рябова//Вестник Челябинского государственного педагогического университета. 2016. -№7. – С. 19-24.

UMUMTA'LIM MAKTABLARI GEOGRAFIYA DARSLARIDA O'QUVCHILARNING O'QUV- BILISH FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH

Abdullayeva Dilnoza Narzullayevna

Nizomiy nomidagi TDPU

“Geografiya va uni o'qitish metodikasi”

kafedrasi dotsenti., p.f.d (DSc)

Mamatkulova Nilufar Turabovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Sirtqi bo'lim “Tabiiy va aniq fanlarda masofaviy ta'lim”

kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bilish faoliyati, umumta'lim maktablari geografiya ta'limida o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini rivojlantirish, bilish faoliyatining tarkibiy qismlari, o'quvchilarning ta'lim jarayonlarida faolligini ta'minlash masalalari yoritilgan. Shuningdek, o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan ilmiy yondashuvlar va ularning mazmun-mohiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim jarayonlari, geografiya ta'limi, bilish faoliyati, bilish faoliyatini rivojlantirish, ilmiy yondashuvlar, ijodiy bilish faoliyati, didaktik yondashuv, psixologik yondashuv, bilish ehtiyojlari, muvaffaqiyat qozonish.

Mamlakatimizda joriy etilgan uzluksiz ta'lim tizimida olib borilayotgan ijobiy ishlar yo'nalishi O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi “Ta'lim to'g'risida”gi Qonunida qayd etilgan. Ta'lim tizimini takomillashtirish hamda ta'lim oluvchilarning bilim salohiyatini rivojlantirish bo'yicha qabul qilingan huquqiy-me'yoriy hujjatlarda belgilangan vazifalar uzluksiz ta'limning barcha bo'g'inlari oldiga yuksak vazifalar qo'yimoqda. Bugungi kunda o'quvchi-yoshlarni komil inson sifatida shakllanishlari uchun umuminsoniy va milliy madaniy qadriyatlardan unumli foydalanish, ularni yangi texnika va texnologiya bilan qurollantirish lozim ekanligi qayd etilmoqda. Ta'lim muassasalari, o'qituvchilar va ota-onalar zimmasiga yuklatilgan murakkab vazifalar davlat ahamiyatiga ega bo'lib, ularni amaliyotga joriy etish orqali ta'lim va tarbiya texnologiyasini takomillashtirishni, ta'lim olish uzluksizligini puxta va ixcham tizim sifatida ishlashini ta'minlash mumkin. Bunda ayniqsa, ta'lim oluvchilarining jismoniy, axloqiy va aqliy etukligini ta'minlash vositalariga alohida e'tibor berish zarur. Shuning uchun umumta'lim maktablarida barcha fanlar qatori geografiya ta'limida ham o'quvchilarning chuqur bilim olishlariga shart-sharoitlarni yaratish dolzarb hisoblanadi. Chunki, har qanday o'quv-tarbiyaviy jarayon ota-onalar, o'qituvchi

hamda o'quvchilar munosabatini ifodalovchi murakkab pedagogik tizim hisoblanadi.

Rossiyalik psixolog olim R.S.Nemov uch jildidan iborat "Psixologiya" kitobida mazkur atama XVI asrda birinchi marta qo'llanilganligini, ong va o'zini kuzatish tufayli inson o'zidagi psixik holatlarni o'rganish borganligini, keyinchalik insonning faoliyati sohasida shu psixik jarayonlarni o'rganish zarurati etilganligini izohlab bergan. Mazkur holatlarda o'quvchilar o'zaro bilish munosabatlari, muloqotga kirishadilar.

Geografiya darslarida o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyati hissiy idrok, nazariy tafakkur va amaliy faoliyat birligidir. U ta'limning har bir bosqichida vujudga keladi va muntazam ravishda rivojlanib boradi. Bilish faoliyati o'quvchilarning ijtimoiy aloqalari va o'quv faoliyatlarining barcha turlarida mustahkamlanadi. Shu bilan bir qatorda, o'quvchilar bilish faoliyatining kengayishida o'quv jarayonlarida muayyan topshiriqlarni bajarishlari ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik atamalar lug'atida bilishga qo'yidagicha ta'rif beriladi: 1. Ta'lim jarayonida o'quvchi va talabalarga taqdim etilgan o'quv materialining o'zlashtirilganlik darajasi; 2. Borliq va uning obektiv qonuniyatlarini o'rganish, o'zlashtirish, egallash jarayonidir. Demak, bilish faoliyati jarayonida o'quvchi taqdim etilgan bilimlarni o'zlashtiradi va tevarak atrofdagi voqelikni anglab etadi.

Geografiya darslarida o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini tashkil etish jarayonida o'qituvchi o'z oldiga bu faoliyatni qanday kengaytirish kerak, degan savolni qo'yishi lozim. Mavjud ilmiy manbalarning tahlili va amalga oshirilgan kuzatishlar natijasida o'quvchilardagi o'quv-bilish faoliyati quyidagi tarkibiy qismlardan iborat: – bilish qiziqishlari; – o'quv maqsadlari; – hissiyotlar: shaxsiy bezovtalik va hissiy barqarorlik; – yutuqlarni qo'lga kiritish va muloqot qilishga bo'lgan ehtiyoj; – intellektual layoqatlilik va muloqotga kirishuvchanlik; – shaxsiy tajribalar hamda ko'nikmalar.

O'z-o'zini hurmat qilish har bir shaxsning tahliliy sifatidir. Buning tarkibini tahlil qilish orqali o'quvchilarning mayllari, qadriyatlari, tayanadigan qoidalarini aniqlashga muvaffaq bo'lindi. O'quv-biluv jarayonida bilish faolligini rivojlantirishga bag'ishlangan tadqiqotlarda o'quvchilarning mustaqilligidan kelib chiqqan holda ular faolligini ta'minlash uch yo'nalishga ajratilgan: – namunaga asoslangan taqlidiy; – izlanuvchilikka asoslangan ijrochilik; – ijodiy bilish faoliyati.

Taqlidiy faoliyat harakatning tayyor namunalari asosida hosil bo'ladi. Bu ayniqsa geografiya fani bo'yicha tashkil etilgan amaliy mashg'ulotlarida katta ahamiyatga ega. Ideal tarzda bo'lgani singari, predmetlilik asosida ham

o'quvchilarni tirishqoq bo'lishga undaydi. Izlanuvchilikka asoslangan ijrochilik faoliyati geografiya fani bo'yicha tadqiqotchilik faoliyati bilan qiyosiy tarzda o'qituvchi tomonidan taklif etilgan muammoli vaziyatlarni yechish yo'llarini mustaqil tarzda izlashdan iborat. Ijodiy faoliyat esa o'quv-bilish faoliyati hosil bo'lishining yuqori shakli sifatida muammolarni yechishning yangi, o'ziga xos usullarini izlash, o'z xatti-harakatlarini mustaqil boshqarishning yuqori ko'rsatkichlarini namoyon qilish hamda mazkur darajani shaxsiy faollik bilan qiyoslash mumkin.

An'anaviy ta'lim sharoitida o'quv-bilish faoliyati o'qituvchining o'quvchilarga tayyor bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan harakati sifatida tushuniladi. Mutaxassislar bosqichma-bosqich bilish faoliyatining yangi darajalariga o'tish zarurligini tushuna boshladilar. Dastlab bilimlarning muayyan qismi, keyinchalik esa barcha axborotlar o'quvchilarga tayyor tarzda uzatilmasligi lozimligini mutaxassislar nazariy jihatdan asoslashga muvaffaq bo'ldilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Raximov Z.T. Talabalar o'quv-bilish faoliyatini rivojlantirishga innovatsion yondashuv. Toshkent davlat pedagogika universiteti Ilmiy axborotlari. Ilmiy-nazariy jurnali, 3-son (19), 2019 y. 92-97-b.
2. Токарева Г.Ф. Структура социально-профессиональной адаптации студентов в вузе // Объединенный журнал. – 2005. № 27. – С. 25-30.
3. Tosheva N.T. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida bilish faoliyatini rivojlantiruvchi o'quv vaziyatlarini tashkillashtirishning didaktik shart-sharoitlari // Monografiya – Toshkent: Tafakkur, 2011. B. 104.
4. Azizxodjaeva. N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. -T.: O'zbekistan Yozuvchilar uyushmasi. Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006 y. B. 72-76.
5. Golish L.V., Fayzullaeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish: O'quv-uslubiy qo'llanma/ Innovatsion ta'lim texnologiyasi seriyasi. – T.: "Iqtisodiyot", 2012. – 154 b.

O'QUVCHILARGA CHET TILI GRAMMATIKASINI O'QITISH METODLARI

Amirqulova Maftuna Abdusamat qizi

Termiz davlat pedagogika instituti 1-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchilarga chet tili grammatikasini o'qitish metodi va uning fan sifatida shakllanish tarixi, chet tilini ikkinchi til sifatida o'rgatishda o'quvchilarga yangi til grammatikasining nozik jihatlarini tushunishda yordam beradigan samarali usullarni qo'llash hamda o'quvchilarning qiziqishlarini oshirish uchun qo'llaniladigan zamonaviy ta'lim texnologiyalari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: til, ingliz tili,, an'anaviy grammatika, grammatik qoidalar, ko'nikma, madaniyatlararo muloqot, metodlar.

Аннотация. В данной статье рассмотрена методика обучения грамматике иностранного языка студентам и история его становления как науки преподавания иностранного языка как второго языка помочь студентам понять нюансы грамматики нового языка использовать эффективные методы и повысить интерес учащихся современные образовательные технологии, используемые для.

Ключевые слова: язык, английский язык, образовательные технологии, традиционная грамматика, грамматические правила, навыки, межкультурное общение, методы.

Annotation. This article discusses the methods of teaching foreign language grammar to students and the history of its formation as a subject, the use of effective methods to help students understand the subtleties of the grammar of a new language when teaching a foreign language as a second language, and modern educational technologies used to increase students' interest.

Keywords: language, english, educational technologies, traditional grammar, grammatical rules, skills, intercultural communication, methods.

Bugungi kunda ta'limning faol metodlari nafaqat o'quv jarayonida o'quvchilarni faol fikrlash amaliy faoliyatiga yordam beradi, balki ijobiy o'qitish motivatsiyasini shakllantirish, ijodiy qobiliyatni ochib berish va rivojlantirishga ham o'z hissasini qo'shadi, o'quv materialini yuqori samaradorlik bilan o'zlashtirishga yordam beradi. Asosan chet tili darslari o'z ona tilimiz emasligini hisobga olsak, bu fanni o'quvchilarga o'rgatish biroz mashaqqatli vazifa, shunday ekan darslar sifatli ko'nikmalar bilan olib borilishi zarur. Dars jarayonida o'qituvchilar darsning har bir bosqichida o'quvchilar uchun samarali bo'lgan metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Hozirgi kunda fanlarni o'qitish bo'yicha yangidan-yangi va zamonaviy metodlar va usullar ishlab

chiqilmoqda va ular amalda ham sinab ko'rib kelinmoqda. Avvalgi yillarda chet tilini o'qitish shu til sistemasini o'rganish deb qaralgan bo'lsa, keyingi yillarga kelib o'qitishdagi ko'zlangan asosiy maqsad bu o'quvchilarning chet tilida gapirish kompetatsiyalarini o'stirishdan ham iborat bo'lib qoldi. Ta'lim faoliyatiga qo'yilayotgan yangi talablar, o'qitish jarayonining asosiy shaklini rivojlantirish uchun xizmat qiladi. Maqolada ham chet tili grammatikasini o'qitishning yangi metodlari va zamonaviy usullari haqida gapirar ekanmiz ,avvalo, bu usullarning samarasiga e'tibor qaratishimiz lozim.

Chet tili o'qitish metodikasida "Metod" atamasi uchta ma'noni anglatadi. Birinchisi, metodika tarixidagi umumiy barcha yo'nalishlar (tarjima metodi, to'g'ri metod, qiyosiy metod, aralash metod), ikkinchisi, o'qitish sistemasi va uchinchisi darsdagi faoliyat usulidir. Chet til o'qitish metodikasi fan sifatida 200 yildan ortiq tarixga ega. Bu davr ichida chet til o'qitish metodikasiga turlicha munosabatlar bildirilganini kuzatish mumkin. Bunday qarashlardan biri akademik L.V.Shcherbaga mansub hisoblanadi.Uning fikricha, har qanday fanni o'qitish metodikasi fan bo'lishiga qaramasdan, nazariy fan hisoblanmaydi. U amaliy masalalarni hal qiladi.Jumladan, chet tilo'qitish metodikasi ham faqat psixologiya dalillariga tayanmaydi, balki umumiy va xususiy tilshunoslik tadqiqotlariga asoslanadi.

Shunga alohida e'tibor qaratish kerakki, zamonaviy ta'lim tizimida chet tilini o'qitish jarayonida grammatikani samarali o'zlashtirish muhim ahamiyatga ega. Chunki grammatika chet tilida to'g'ri fikr bildirish, yozma va og'zaki nutqni rivojlantirish, muloqotda ravon va aniq gapirish uchun asosiy vosita hisoblanadi.

Shu sababli, pedagoglar chet tili grammatikasini o'qitishda innovatsion texnologiyalar, interaktiv usullar va kommunikativ yondashuvlarga e'tibor qaratishlari lozim. Chet tilini o'qitishning asosiy maqsadi maktab o'quvchilarining kommunikativ madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish, chet tilini amaliy o'zlashtirishga o'rgatishdir. Bu ta'lim davr talabi ham bo'lib o'quvchining o'z ustida ko'p ishlashini talab qiladi. Bundan tashqari til o'rganish jamiyatda muhim sohalaridan biri hisoblanadi. Bundan tashqari barchamizga ma'lumki, yurtimizda ham chet tiliga bo'lgan talab oshib bormoqda.

Chet tili darslari ,asosan, to'rt sohani o'z ichiga oladi- eshitib tushunish ,gapirish, o'qish va yozish. 1) Dars jarayonida faqat gapirish mahoratini shakllantirishgina emas balki tinglashni o'rgatish ham chet tilini o'qitishning amaliy vazifalaridan biridir. 2)O'qishni o'rgatish paytida matnlardan ma'lumot olish mumkin,bundan tashqari yangi so'zlar ham o'rganiladi,bunda ham turli texnikalardan foydalangan holda o'rgatish kerak ya'ni ko'rish, qidirish kabi. Chet el metodologiyasida o'xshash turlar yoki o'qish qobiliyati mavjud(skimming,

scanning). 3) Chet tilining og'zaki nutqini o'qitishda nutq asosiy rol o'ynaydi. Uni shakllantirish uchun mashqlar va topshiriqlar bajarilishi kerak. 4) Yozishni o'rgatish - bu ham muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, xat yozish shaxsiy ma'lumotni tahlil qilish va sintez qilishga yordam beradi. Bugungi kunda ham chet tilida yozish mahoratiga bo'lgan ehtiyoj o'sib boryapti. Dars o'quv tarbiyaviy ishlarni olib borishni tashkil qilishning asosiy shakli hisoblanadi. Shunday ekan dars jarayonlarida o'qituvchilardan pedagogik mahorat ham talab qilinadi.

Chet tili- bu xorijiy mamlakatlar tili. Respublikamizda G'arbiy Yevropa (ingliz, ispan, nemis, fransuz) tillari, Sharq (arab, turk, fors, xitoy, hind) tillari o'qitilib kelinmoqda. Bizga ma'lumki, dunyoda xorijiy tillarni o'rganish va o'rgatish turli soha vakillarini jalb etib kelmoqda. Va bu albatta ulardan hamkorlikda ishlashni taqozo etmoqda. Jahon amaliyotida o'quvchilarning xorijiy tillar bo'yicha kasbiy kompetentligini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llashga doir bo'lgan innovatsion faoliyatini modernizatsiyalash alohida ahamiyatga molikdir. Ta'lim jarayonini rivojlantirish va o'zgartirish o'qituvchi va o'quvchilarning dars jarayonida o'zaro ochiq muloqotga kirisha olishiga bog'liqdir. Ta'lim jarayonida foydalaniladigan metod va texnologiyalar butun bir dars jarayonini va o'quvchilarning faolligini oshiradi, desak mubolag'a qilmagan bo'lamiz.

Pedagogik texnologiyalar o'quvchilarga yangi bilim berish, ko'nikma hosil qilish, o'quvchilarning ijodiy qobiliyatini rag'batlantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Yangi tamoyillar asosida rivojlanayotgan ta'lim tizimini yosh avlodni barkamol, ma'naviy yetuk inson sifatida shakllantirishga qaratib olgandi.

E'tborimizni qaratish kerak bo'lgan jihatlardan biri shuki, chet tilini o'rganishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning tafakkuri, tasavvuri, dunyoqarashi, qiziqishlarini orttirish bo'yicha olib borilayotgan ishlarda o'z ifodasini topadi. Makkart o'z asarlarining birida qayd qilishicha: "Chet tillarini o'qitish metodologiyasi o'tgan yarim asr davomida sezilarli rivojlandi. Turli vaqtlarda grammatik tarjima, audiolingvistik tuzilish, funksional, g'oyaviy, situation, immersiya, tavsiya va boshqalarda olib borilgan.

Shuni aytish lozimki, o'quvchilar ingliz tilini o'rganmoqchi bo'lishsa, ingliz tili grammatikasi bo'yicha bilim, ko'nikma, malakalarga ega bo'lishi uchun, eng avvalo, o'z ona tilining grammatikasini yetarli darajada bilishi va jonli nutqda to'liq rioya qilishi kerak. Xususan, o'quvchilar nutqida faol bo'lgan leksik birliklardan biri bu olmosh sanaladi. Dasavval, ona tilida olmoshlar haqida to'liq bilim va malaka yetarlicha bo'lsa ingliz tilida ham shu mavzuni oson tushunib yetadi.

Xulosa qilib aytganda, xorijiy til o'rganish ko'p qirrali ta'limot bo'lib, bu jarayonda inson murakkab psixologik o'zgarishlarni boshdan kechiradi. Jumladan, ona tili bilan chet tilini taqqoslash jarayoni vujudga keladi. Bu jarayonda o'rgatishning turli metod va texnologiyalaridan foydalaniladi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida xorijiy til bilan ona tilini taqqoslab o'rgatish samarali natija beradi. Xorijiy tilni o'rgatish uning metodikasiga oid bilimlarga ega bo'lishni taqozo etadi. Metodika va texnologiyalar xorijiy til o'rganish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Darsni tashkil qilishda metodika fanining turli usullari mavjud. Xorijiy til o'qitish metodikasida keng qo'llaniladigan metodlar: kommunikativ didaktika metodi, madaniyatlararo muloqotni tashkil qilish metodi va mashqni tashkil qilish metodi hisoblanadi. Uchchala metod bir-biri bilan chambarchas bog'liq va bir-birini to'ldiradi.

Reference

1. Aminova M. "Chet tillarini o'qitish metodikasi va texnologiyasi". 2023.
2. Rahmanova, M.K. (2019). Talabalarda ijtimoiy faollikni rivojlantirishning nazariy metodologik asoslari. Xalq ta'limi. (1), 24-29.
3. Samarova, S.R. (2019). Methods and technologies for the development of creative thinking of pupils. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 7(10), 37-43.
4. Samarova, S.R., & Mirzayeva, M.M. (2020). The problem of the formation of creative abilities of students in foreign psychology. An International Multidisciplinary Research Journal, 10(5), 1937-1943.
5. Shokarimova, K. A. (2021). The way of improving reading and writing skills during the lessons. Academic research in educational sciences, 2(2).
6. Shokarimova, K.A. (2020) Pedagogik qobiliyat va pedagogik mahoratning ta'lim tarbiya berishdagi ahamiyati. Science and Education, 1 (Special Issue).

ПОДГОТОВКА НАГЛЯДНЫХ ПОСОБИЙ ДЛЯ ЗАНЯТИЙ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКОМ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Хабибуллаева Иродахон

*Андижанский государственный институт иностранных языков,
преподаватель кафедры «Социально-гуманитарных наук, педагогики и
психологии»*

Хожиакбарова Сарвиноз

студентка 1 курса специальности «Теория и практика перевода»

Аннотация. Актуальностью данной работы является то, что принцип наглядности вытекает из сущности процесса восприятия, осмысливания и обобщения материала учащимися. Он всегда был очень важным принципом в изучении иностранного языка, так как овладение учебным материалом начинается либо с чувственного восприятия, либо с привлечения воспринятого ранее и имеющегося опыта. Наглядность можно определить как специально организованный показ языкового материала и его употребление в речи с целью помочь обучающемуся в его понимании, усвоении и использовании.

Ключевые слова: Интерактивность, Наглядность, Мультимедиа, Электронные ресурсы, Визуализация, Цифровые технологии, Адаптивное обучение

Интерактивность — это ключевой аспект в подготовке наглядных пособий для занятий иностранным языком, особенно с использованием информационных технологий. Вот несколько важных моментов, связанных с интерактивностью:

Активное вовлечение учащихся. Интерактивные пособия способствуют активному участию студентов в учебном процессе. Это может быть реализовано через игры, викторины, опросы и другие форматы, которые требуют от учащихся обратной связи и участия.

Использование технологий Современные технологии, такие как интерактивные доски, планшеты и специализированные приложения, позволяют создавать динамичные и engaging материалы. Например, использование программ для создания интерактивных презентаций (например, Prezi или Google Slides) может сделать занятия более увлекательными.

Персонализация обучения. Интерактивные пособия могут быть адаптированы под уровень и интересы учащихся. Это помогает создать более

индивидуализированный подход к обучению, что особенно важно при изучении иностранного языка.

Обратная связь в реальном времени Интерактивные платформы позволяют преподавателям получать мгновенную обратную связь от студентов, что помогает корректировать процесс обучения и выявлять трудные моменты.

Стимулирование критического мышления. Интерактивные задания могут включать элементы проблемного обучения, где учащиеся должны решать задачи, обсуждать и анализировать информацию, что развивает их критическое мышление.

Доступность и гибкость. Интерактивные материалы могут быть доступны в любое время и в любом месте, что позволяет студентам заниматься в удобном для них темпе и в удобное время.

Интерактивность делает процесс изучения иностранного языка более живым и увлекательным, что способствует лучшему усвоению материала и повышает мотивацию учащихся.

Наглядность — это важный аспект в обучении иностранным языкам, особенно при использовании наглядных пособий и информационных технологий. Существует несколько видов наглядности: - слуховая (овладение звуком с усвоением его акустических особенностей); - зрительная (пособия статистической проекции: чертежи, тексты диафильмы...); - мышечно-двигательная (жесты, при этом переводить на английском языке). Виды наглядности помогают детям воспринимать окружающий мир такой, какой он есть. Через зрение и слух они получают информацию, которая прочно закрепляется в их памяти. Но наглядные пособия на уроках должны применяться в меру, как средство успешного овладения материалом в сочетании со словом учителя.

Мультимедиа — это мощный инструмент в обучении иностранным языкам, который сочетает текст, звук, изображение, анимацию и видео. Использование мультимедийных ресурсов в учебном процессе может значительно повысить интерес и вовлеченность учащихся. Вот несколько ключевых аспектов мультимедиа в обучении:

- Разнообразие форматов
- Аудиовизуальное восприятие
- Интерактивные задания
- Контекстуализация материала
- Доступ к ресурсам
- Развитие навыков

➤ Мотивация и вовлеченность

Электронные ресурсы играют важную роль в обучении иностранным языкам, предоставляя доступ к разнообразным материалам и инструментам, которые могут значительно улучшить процесс изучения. Вот несколько ключевых аспектов использования электронных ресурсов:

Онлайн-курсы и платформы. Существуют множество платформ, предлагающих курсы по изучению иностранных языков, такие как Duolingo, Babbel, Coursera и другие. Эти ресурсы предоставляют структурированные уроки, которые охватывают все аспекты языка: грамматику, словарный запас, аудирование и говорение.

Мобильные приложения. Мобильные приложения, такие как Memrise и Busuu, позволяют учиться в любое время и в любом месте. Они часто включают игровые элементы, что делает процесс обучения более увлекательным и интерактивным.

Видеоуроки. Платформы, такие как YouTube, предлагают множество бесплатных видеоматериалов по изучению языков. Видеоуроки могут охватывать различные темы, от грамматики до разговорной практики, и позволяют учащимся видеть и слышать язык в действии.

Аудиоматериалы. Подкасты и аудиоуроки помогают развивать навыки аудирования. Существуют подкасты, специально созданные для изучающих иностранные языки, которые предлагают материалы на разных уровнях сложности.

Интерактивные упражнения. Сайты, такие как Quizlet и Kahoot, предлагают интерактивные задания и викторины, которые помогают закрепить изученный материал. Эти ресурсы могут быть использованы как в классе, так и для самостоятельного обучения.

Электронные книги и статьи. Доступ к электронным книгам, статьям и другим текстовым ресурсам позволяет учащимся читать на иностранном языке и расширять свой словарный запас. Платформы, такие как Project Gutenberg, предлагают бесплатные книги на разных языках.

Форумы и сообщества. Онлайн-форумы и сообщества, такие как Reddit или Tandem, позволяют учащимся общаться с носителями языка и другими изучающими. Это дает возможность практиковать язык в неформальной обстановке и получать обратную связь.

Виртуальные классы. Платформы для видеоконференций, такие как Zoom или Skype, позволяют проводить занятия с преподавателями и другими учащимися из разных уголков мира. Это создает возможность для практики разговорных навыков и улучшения произношения.

Список использованной технологии

1. Irodaxon Xabibullayeva Talabalarda AR-texnologiyasiga asoslangan raqamli resurslarni yaratish kompetentligini takomillashtirish // Science and Education. 2024. №11. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/talabalarda-ar-texnologiyasiga-asoslangan-raqamli-resurslarni-yaratish-kompetentligini-takomillashtirish> (дата обращения: 18.02.2025).
2. Дилшодкизи, Хабибуллаева И., Ибрагимова Г. Мадаминджановна. «Вопросы соотношения понятий методики и технологии обучения». European Scholar Journal , т. 2, № 3, 2021, стр. 214-215.
3. Dilshodqizi K. I. The State of Formation of a Culture of Youth use of Social Media //" ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM. – 2021. – С. 149-152.
4. Обзор приложений для изучения языков. Хабибуллаева Иродаксон, Муртозакулова Нафосатхан Акмалжон кизи. European science international conference: THEORY OF SCIENTIFIC RESEARCHES OF WHOLE WORLD Том 1 № 4 (2025): ТЕОРИЯ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ ВСЕГО МИРА
5. Axborot texnologiyalari vac het tili o'rganishda multimedia vositalarining ahamiyati. Xabibullayeva Irodaxon, Murtozaqulova Nafosatxon Akmaljon qizi. European science international conference. ENGLAND conference. Vol. 1 No. 5 (2025): MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS
6. Godwin-Jones, R. (2018). Emerging Technologies: Language Learning and Technology. Language Learning & Technology, 22(1), 1-15.
7. Hock, M. (2016). Multimedia and Technology in Language Learning: A Comprehensive Guide. Routledge.

**ZARAFSHON DARYOSI HAVZASIDA OQ SLA (SANDER LUCIOPERCA
L) BALIG'I YETISHTIRISHNING AFZALLIK VA ISTIQBOLLARI****G.R.Murodova***Navoiy davlat universiteti doktoranti*

Annotatsiya. Mazkur maqolada Zarafshon daryosi havzasida oq sla (Sander lucioperca L) balig'i yetishtirishning afzallik va istiqbollari bo'yicha ma'lumotlar berilgan hamda uning O'zbekiston baliqchiligidagi imkoniyatlari tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: Zarafshon daryosi, fizik-kimyoviy ko'rsatkichlar, Oq sla (Sander lucioperca L), suv ekotizimi, tabiiy populyatsiya, radioaktiv elementlar.

Abstract. This article provides information on the advantages and prospects of growing pike perch (Sander lucioperca L.) in the Zarafshan River basin and explores its potential in Uzbekistan's fishing industry.

Keywords: Zarafshan River, physicochemical indicators, white slate (Sander lucioperca L.), aquatic ecosystem, natural population, radioactive elements.

Kirish. Baliqchilik sohasi iqtisodiy, ekologik va oziq-ovqat xavfsizligi jihatidan muhim tarmoq bo'lib, uning rivojlanishi aholi farovonligi va mamlakat iqtisodiy o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Hozirgi kunda baliqchilikni rivojlantirish quyidagi omillar sababli dolzarb masalaga aylangan. Birinchidan, baliq go'shti yuqori sifatli oqsil, omega-3 yog' kislotalari va muhim vitaminlarga boy bo'lib, inson salomatligi uchun zarur mahsulotlardan biri hisoblanadi. Ikkinchidan, dunyo bo'ylab aholi sonining ko'payishi sababli baliq mahsulotlariga talab ortib bormoqda. Uchinchidan, go'sht turlariga nisbatan baliq go'shti kam yog'li va parhezboq bo'lgani uchun unga bo'lgan talab ortmoqda. To'rtinchidan, sun'iy havzalarda baliq yetishtirish kam xarajat talab qiladigan biznes turlari qatoriga kiradi. Beshinchidan, Ko'plab davlatlar, jumladan, Rossiya, Xitoy va Yevropa davlatlari O'zbekiston baliq mahsulotlariga qiziqish bildirmoqda. Oltinchidan, baliqchilik sohasining rivojlanishi fermerlar, tadbirkorlar va baliqchilar uchun qo'shimcha ish o'rinlari yaratadi. Yettinchidan, sun'iy baliq yetishtirish orqali tabiiy daryolar va ko'llardagi baliq zahiralari kamayib ketishining oldi olinadi. Sakkizinchidan, suv resurslaridan to'g'ri foydalanish baliqchilik orqali ekologik muhitni yaxshilash imkonini beradi. O'ninchidan, Oq sla (Sander lucioperca L) kabi baliqlar mayda va tez ko'payadigan baliqlar sonini tartibga soladi, bu esa suv ekotizimini saqlashga yordam beradi. Umuman olganda baliqchilik sohasini rivojlantirish iqtisodiy o'sish, oziq-ovqat xavfsizligi va ekologik muvozanatni saqlash uchun muhim yo'nalish hisoblanadi. Yangi texnologiyalar, davlat qo'llab-quvvatlovi va tabiiy resurslardan samarali

foydalanish orqali bu tarmoqdan katta foyda olish va barqaror rivojlanishga erishish mumkin.

Asosiy qism. O'zbekiston hududida uchraydigan baliqlar tur tarkibi va ularning ovlanadigan baliqlarning 10 dan ortiq turi tarqalgan: zog'ora, oq sla, cho'rtan, oqqayroq, laqqa, mo'ylovdor baliq, xiramulya, oqcha, tanga baliq, qora baliq, tobon baliq, qizil ko'z, oq amur, ilon bosh, targ'il do'ng peshona, balxash olabug'asi.¹¹ Oq sla (Sander lucioperca L) yirtqich chuchuk suv baliqlaridan biri bo'lib, biologik jihatdan yuqori moslashuvchanlik va ekologik muvozanatni saqlashga yordam beruvchi xususiyatlarga ega. Oq sla Olabug'asimonlar oilasiga mansub baliq turi. 5 turi ma'lum. Orqasi yashil-kulrang, ikki yonida 8-12 ta qo'ng'ir-qora yollari bor. Yelka va dum suzgichlarida qora dog'lari boladi, boshqa suzgichlari sarg'ish tusda.¹² Quyida uning asosiy biologik xususiyatlari bilan tanishib chiqamiz.

Tana tuzilishi va morfologiyasi: Tana shakli – uzunchoq va yon tomondan siqilgan, yaxshi rivojlangan mushak tizimiga ega, rangi – orqa qismi kulrang-yashil yoki jigarrang, yon tomonlarida to'q chiziqlar bo'ladi, qorni oqish tusda, uzunligi – o'rtacha 40–70 sm, ayrim yirik individlari 1 metrga yetishi mumkin, og'irligi – o'rtacha 2–4 kg, ammo ba'zan yirik individlar 10-15 kg gacha yetishi mumkin, ko'zlari – katta va yorug'likka sezgir bo'lib, ayniqsa, kam yorug'lik sharoitida yaxshi ko'rish imkonini beradi, tishlari – juda o'tkir bo'lib, yirtqich sifatida ov qilishga moslashgan.

Hayot tarzi va yashash muhiti: Tinch oqimli va chuqur suvlarni afzal ko'radi – Oq sla asosan daryolar, ko'llar, suv omborlari va sho'rtob suvli havzalarda uchraydi, chuqur suv qatlamlarida yashaydi – kun davomida chuqurroq suvlarda bo'lib, kechasi sayozroq hududlarga chiqadi, oqsilga boy ozuqa bilan oziqlanadi – yosh paytida plankton va hasharotlar lichinkalari bilan, kattaroq yoshida esa mayda baliqlar (ukleyka, chub, perch) bilan oziqlanadi, kam kislorodli suvlarga chidamli – lekin juda loyqa va ifloslangan suvlarda yashashi qiyin.

Oziqlanishi: Yirtqich baliq – boshqa baliqlarga hujum qiladi va harakatlanuvchi o'lja bilan oziqlanadi, oziqlanishi yoshiga bog'liq, 0–1 yosh – plankton va suv hasharotlari, 1 yoshdan keyin – mayda baliqlar va qisqichbaqasimonlar, 2 yoshdan keyin – faqat baliqlar bilan oziqlanadi, asosan kechasi yoki tong sahada ov qiladi.

¹¹ Sh.Haqberdiyeva "O'zbekistonda uchraydigan baliqlar tur tarkibi va ularning tarqalishi". "Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar" Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi, 2023-yil 25-noyabr. 396-bet.

¹² Baliqlar olamiga sayohat. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent 2018-yil. 52-bet.

Ko'payishi: Ko'payish mavsumi – aprel-may oylarida, suv harorati 10–15°C bo'lganda, urg'ochi baliq tuxum qo'yish joyini tanlaydi – u suv tubidagi o'simliklar yoki toshlar orasiga tuxum qo'yadi, bir mavsumda 200 000 – 1 000 000 tuxum qo'yadi – lekin ularning faqat kichik qismi omon qoladi, inkubatsiya muddati – yuxumlar 5–10 kun ichida ochiladi, urg'ochilar tuxum qo'ygandan so'ng jo'naydi, erkaklari esa tuxumlarni qo'riqlaydi.

O'sish tezligi va umr davomiyligi: Tez o'sadi, ayniqsa, yaxshi oziqlanish sharoitida, 1 yoshda 10–15 sm, 3 yoshda 30–40 sm uzunlikka yetadi, o'rtacha 10–15 yil yashaydi, ayrim hollarda 20 yil gacha yashashi mumkin.

Zarafshon daryosining quyi oqimi hududida Oq sla (*Sander lucioperca* L) yetishtirish imkoniyatlari mavjud bo'lib, bu hududning tabiiy sharoitlari va suv resurslari bunga mos keladi. Zarafshon daryosi O'zbekistonning markaziy qismidan oqib o'tib, Samarqand, Navoiy va Buxoro viloyatlarini kesib o'tadi. Daryoning quyi oqimi Buxoro viloyati hududidan o'tib, sug'orish va baliqchilik uchun muhim suv manbai hisoblanadi. Daryoning quyi oqimida bir nechta suv omborlari va kanallar mavjud bo'lib, ular baliqchilik uchun qulay sharoit yaratadi. 2022-yilda o'tkazilgan tadqiqotlar Zarafshon daryosi havzasidagi suv resurslarining fizik-kimyoviy ko'rsatkichlari Oq sla kabi baliqlarni yetishtirish uchun mos ekanligini ko'rsatdi. Suv havzalarining qattiqlik ko'rsatkichi uning tarkibidagi kaltsiy va magniy tuzlari konsentratsiyasi bilan baholanadi, suvdagi Na, K, Ca, Mg ionlari tirik organizmlar hayoti uchun zarur elementlar hisoblanadi va bu suvda yashovchi organizmlarning o'sishi, barqarorligi, fiziologik va biokimyoviy jarayonlarning mahsuldorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Zarafshon daryosi gidrokarbonatlar sinfiga kirib, kationlar tarkibiga ko'ra, ko'p miqdorda kaltsiy ionlarining miqdori ustunlik qiladi.¹³

Hududning iqlimi Oq sla (*Sander lucioperca* L) yetishtirish uchun qulay bo'lib, suv harorati yozda 26–32°C gacha ko'tariladi, bu esa Oq sla o'sishi uchun maqbul hisoblanadi. Suv havzalarida minimal harorat qishda 1+1,5 °Cni tashkil etib, suv yuzasi 30-40 sm qalinlikdagi muz bilan qoplanadi. Suvning maksimal harorati yoz faslida 26-32 °Cni, sholipoyalarda esa +35 °C +39 °Cni tashkil etadi. Sun'iy suv havzalarining suvi chuchuk bo'lib, ularning tarkibidagi tuzlar miqdori 118-1270 mg/l atrofida o'zgarib turadi. Suvdagi tuzda sulfat, xlor, kalsiy, magniy, natriy, kaliy ionlari ko'p uchraydi. Suvning permaganat oksidlanishi

¹³ N.Ibroximova, Sh.Shoergashova, B.Abdullayev, B.Karimov "Zarafshon daryosi havzasi suv resurslarining zamonaviy fizik-kimyoviy ko'rsatkichlari", Geologiya va mineral resurslar ilmiy-amaliy jurnal. 2024-yil 19-avgust. 69-bet.

sugʻorish kanallarida 0,6, baliqchilik hovuzlarida esa 60 mgO₂/l gacha borsa, biologik hovuzlarda 2500 mgO₂/l ga yetadi.¹⁴

Oq sla (*Sander lucioperca* L)ni sunʼiy usulda koʻpaytirish orqali tabiiy populyatsiyalarni (maʼlum bir hududda yashaydigan biror-bir turga kiruvchi barcha organizmlardir) qoʻllab-quvvatlash va baliqchilik xoʻjaliklarining samaradorligini oshirish mumkin. Suvning sifatini doimiy ravishda nazorat qilish, ayniqsa, radioaktiv elementlar miqdorini oʻlchash muhimdir. Zarafshon daryosi quyi oqimidagi suv havzalarida 226 Ra, 232 Th va 40 K kabi tabiiy radioaktiv elementlarning miqdori oʻrganilgan boʻlib, ularning miqdori ruxsat etilgan meʼyorlardan past ekanligi aniqlangan.¹⁵

Minerallar (kalsiy, magniy, fosfor) baliqlarning oʻsishi va rivojlanishi uchun zarur. Yetarli mineral tarkib boʻlmasa, baliqlarda suyak va tangachalar rivojlanishi sustlashadi. Minerallar suvning kislotalilik (pH) darajasini meʼyorida ushlab turishga yordam beradi, bu esa ekotizimni barqaror saqlashga xizmat qiladi. Baliqlar va boshqa suv organizmlarining metabolizmi uchun temir, kaliy va boshqa elementlar muhim. Oq sla minerallar yetarli boʻlsa tezroq oʻsadi, hayotiyliigi ortadi, bu esa baliqchilik xoʻjaliklari uchun yuqori hosildorlikni taʼminlaydi.

Oq sla (*Sander lucioperca* L) yirtqich baliq boʻlgani uchun, uni yetishtirish orqali suv havzalaridagi mayda baliqlar populyatsiyasini nazorat qilish va ekologik muvozanatni saqlashga yordam berish mumkin.

Xulosa. Oq sla yetishtirishning afzalliklari bir qancha boʻlib, ular bugungi Oʻzbekiston uchun juda foydali hisoblanadi. Birinchidan, iqtisodiy foydali hisoblanib, baliq bozorlarda yuqori narxda sotiladi. Ikkinchidan oziqaviy qiymatga ega boʻlib, goʻshti yogʻsiz va foydalidir. Uchinchidan, turar joy talab qilmaydi, katta hajmli suv havzalari yoki sunʼiy hovuzlarda boqish mumkin. Toʻrtinchidan, eksport imkoniyati yuqori, oq sla goʻshti Rossiya, Qozogʻiston va boshqa MDH davlatlariga eksport qilinadi. Zarafshon daryosining quyi oqimi suv havzalarida oq sla yetishtirish uchun qulay sharoitlar mavjud. Hududning iqlimiy va suv resurslari bu maqsadga mos keladi. Lekin, muvaffaqiyatli baliqchilik uchun suv sifatini doimiy monitoring qilish, sunʼiy koʻpaytirish texnologiyalarini qoʻllash va ekologik muvozanatni saqlash boʻyicha chora-tadbirlarni doimiy amalga oshirish zarur hisoblanadi. Oq sla mayda va kasal baliqlarni yeyib, ularning nazoratsiz koʻpayishini oldini oladi, bu esa suv havzasining ekologik sogʻlomligiga ijobiy taʼsir koʻrsatadi. Sunʼiy ravishda Oq sla yetishtirish orqali Zarafshon suv tizimlaridagi baliq turi boyligini oshirish mumkin. Shuningdek, bu yangi ish

¹⁴ O.Ravshanova "Navoiy viloyati sunʼiy suv zahiralarini muhofaza qilish va undan samarali foydalanish: muammolar, yechimlar, istiqbollar", magistrlik dissertatsiya ishi. 2012-yil. 10-bet.

¹⁵ M.Hojiyev "Zarafshon daryosi quyi oqimli ikki pallali mollyuskalari faunasi va ekologiyasi". PhD ilmiy drajasini olish uchun dissertatsiya ishi. 2022-yil. 110-bet.

o‘rinlarini yaratadi va mahalliy baliqchilik sanoatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Baliqchilik rivojlangan sari narxlar barqaror bo‘lib, baliq mahsulotlari ommaviy iste‘mol uchun ham qulay bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh.Haqberdiyeva “O‘zbekistonda uchraydigan baliqlar tur tarkibi va ularning tarqalishi”. “Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar” Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi. 2023-yil 25-noyabr. 396-bet.
2. Baliqlar olamiga sayohat. “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent 2018-yil. 52-bet.
3. N.Ibroximova, Sh.Shoergashova, B.Abdullayev, B.Karimov “Zarafshon daryosi havzasi suv resurslarining zamonaviy fizik-kimyoviy ko‘rsatkichlari”, Geologiya va mineral resurslar ilmiy-amaliy jurnal. 2024-yil 19-avgust. 4-son. 69-bet.
4. O.Ravshanova “Navoiy viloyati sun‘iy suv zahiralarini muhofaza qilish va undan samarali foydalanish: muammolar, yechimlar, istiqbollar”, magistrlik dissertatsiya ishi. 2012-yil. 10-bet.
5. M.Hojiyev “Zarafshon daryosi quyi oqimli ikki pallali mollyuskalari faunasi va ekologiyasi”. PhD ilmiy drajasini olish uchun dissertatsiya ishi. 2022-yil. 110-bet.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING INTELLEKTUAL SALOHIYATINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI

Saydaliyeva Umidabonu Sharifjon qizi

Qo‘qon davlat pedagogika instituti

*“Maktabgacha ta’lim va tarbiya nazariyasi va
metodikasi” ixtisosligi tayanch doktoranti*

Annotatsiya. Rivojlanish jarayonida faqat bilim va faoliyat usullarining o‘zgarishi va murakkablashishi sodir bo‘lib qolmaydi. Bolaning psixik rivojlanishi uning butun shaxsidagi o‘zgarishlarni, ya’ni shaxs umumiy xususiyatlarining rivojlanishini o‘z ichiga oladi. Rivojlanish jarayonida bolalar psixik faoliyatining turli jihatlarini o‘zgaradi, usullar yig‘ilishi va o‘zgarishi sodir bo‘ladi. Bola ko‘p miqdordagi turli harakatlarni bajara oladi, bilim va tasavvurlari o‘zgaradi. Qizlar va o‘g‘il bolalar yetuk va komil shaxs bo‘lib voyaga yetishi uchun yana bir muhim omil hayot tarziga aylanishi zarur. U ham bo‘lsa zamonaviy axborot texnologiyalaridan oqilona foydalanishdir. Bunda ota-ona, oila muhiti muhim o‘rin egallaydi. O‘rgimchak to‘ridek dunyoni egallab olgan elektron olam bolalarning ongu shuurini butunlay egallab olmasidan oldinroq ularda hayotda har bir

narsaning me`yorini bilish ko`nikmasini hosil qilishimiz va bunga o`zimiz ham amal qilishimiz juda zarur. Zero bola aytganni emas, ko`rganini qiladi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish orqali yuksak intellekt sohiblarini tarbiyalashimiz bizning asosiy maqsadlarimizdan hisoblanadi.

Kalit soʻzlar: iste`dod, intellektual salohiyat, muhit, psixik rivojlanish

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning intellektual salohiyatining rivojlanishida ulardagi tug`ma qobiliyat va iste`dod muhim ahamiyatga ega. Tug`ma qobiliyatga ega bo`lgan bolalarimiz kattalarning har bir ta`limiy, tarbiyaviy va kasbiy ta`limotlarini tez ilg`ab oladilar va tez o`zlashtirib, hayotga tatbiq etadilar. Ammo, barcha yoshlarimizga ham birdek tug`ma talant, qobiliyat va iste`dod nasib etavermaydi. Shunday ekan, qobiliyatni shakllantirib borish, yoshlarning iste`dodini oshirib borishdek muhim vazifa birinchi navbatda pedagoglarimiz va keng jamoatchilik zimmasiga ya`ni oila, o`quv muassasalari, korxona, tashkilot, ustaxona boshqaruvchilari zimmasiga tushadi. Kattalar tug`ma aql sohiblari bo`lgan bolalarning yo`lini to`shni yaxshi ko`radilar. Bolaga “uni qilma”, “bu senga foyda keltirmaydi” kabi soʻzlarni koʻp ishlatishadi. Unga xato qilib, xulosa chiqarib, uni toʻgʻirlash uchun yoʻl topishiga sharoit yaratib bermaydilar. Kattalarning talab hamda vazifalaridan charchagan bolalar bora-bora hafsalasiz va umidsiz boʻlib, xushchaqchaq koʻngillarini berkitib oladilar, qalblarida borini oʻrtoqlashmay qoʻyadilar. Fikrlarini ochiq bildirmaydilar. Bolaga bunday munosabatda boʻlish ularni oʻz ichki olamlariga badargʻa qilish, demakdir. Natijada esa, ularni u olamdan ortga qaytarish qiyin kechadi. Faoliyatning umumiy turi aniqlangach, bolalar tomonidan ayrim usullar turli darajada qoʻllanilishi mumkin. Oʻquvchilar faoliyatning nisbatan yuqori shakllari va turlariga (shuningdek, aqliy) masalan, aniq va abstrakt bilimlarni bogʻlay olish va oʻzaro nisbatini aniqlay bilishga oʻrgatilishi lozim. Bolaning fikrini ham tez-tez inobatga olib turilsa, uning oʻz-oʻziga boʻlgan ishonch hissi ortadi. Rivojlanish jarayonida faqat bilim va faoliyat usullarining oʻzgarishi va murakkablashishi sodir boʻlib qolmaydi. Bolaning psixik rivojlanishi uning butun shaxsidagi oʻzgarishlarni, yaʼni shaxs umumiy xususiyatlarining rivojlanishini oʻz ichiga oladi. Rivojlanish jarayonida bolalar psixik faoliyatining turli jihatlari oʻzgaradi, usullar yigʻilishi va oʻzgarishi sodir boʻladi. Bola koʻp miqdordagi turli harakatlarni bajara oladi, bilim va tasavvurlari oʻzgaradi. Qizlar va oʻgʻil bolalar yetuk va komil shaxs boʻlib voyaga yetishi uchun yana bir muhim omil hayot tarziga aylanishi zarur. U ham boʻlsa zamonaviy axborot texnologiyalaridan oqilona foydalanishdir. Bunda ota-ona, oila muhiti muhim oʻrin egallaydi. Oʻrgimchak toʻridek dunyoni egallab olgan elektron olam bolalarning ongu shuurini butunlay egallab olmasidan oldinroq

ularda hayotda har bir narsaning me`yorini bilish ko`nikmasini hosil qilishimiz va bunga o`zimiz ham amal qilishimiz juda zarur. Zero bola aytganni emas, ko`rganini qiladi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish orqali yuksak intellekt sohiblarini tarbiyalashimiz bizning asosiy maqsadlarimizdan hisoblanadi.

Maktabgacha ta`lim yoshiga yetib, tashkilotga qadam qo`ygan har bir bola avvalo ushbu muhitga moslashish jarayonini boshdan kechiradi. Bolalar oilasidan o`rgangan va bilganlar jarayon, holatlarini o`zida namoyon qila boshlaydi. Bu esa ularing aqliy rivojlanish xususiyatlaridan kelib chiqib amalga oshadi. Bolalarda aqliy rivojlanish ular ona qornidaligi vaqtidan buyon takomillashib boradi. Bolalarning aqliy darajasi va salohiyati tashqi ijtimoiy va irsiy sabablar bilan bir biridan farq qiladi. Lekin 7 yoshgacha bo`lgan bolalardagi intellektual qobiliyatni rivojlantirish ota-ona va maktabgacha ta`lim tarbiyachilarining muhim vazifasi hisoblanaadi. Kelajak avlodlarni barkamol, har tomonlama intellektual salohiyatli qilib yetishtirish o`zimizning qo`limizda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bolalar iqtidorini erta aniqlashning psixologik-pedagogik metodikalari majmuasi, T.: 2010.
2. U. Xushvaqtova, Malikalar kitobi yoxud Temuriy malikalar qanday tarbiyalanadi? T.: 2019. Развитие интеллекта у детей дошкольного возраста 5-октября 2019 Hasanboyeva O.U. va boshqalar. Maktabgacha ta`lim pedagogikasi. -T.: lim ziyo, 2006.
3. Jumayev M. Maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tasawurlarni shakllantirish metodikasi va nazariyasi. - T., 2007
4. Hasanboyeva O.U. va boshqalar. Maktabgacha ta`lim pedagogikasi. -T.: lim ziyo, 2006.

**«ФИЛЛЕРЫ В КОСМЕТОЛОГИИ: ВРЕД, РИСКИ И ПЕРСПЕКТИВЫ
С ПОЗИЦИИ СОВРЕМЕННОЙ МЕДИЦИНЫ»****Набижонова Лейла Алижоновна***Кокандский Университет Андижанского Филиала**Специальность: Лечебное дело**Студентка*

В современной косметологии филлеры это не просто первая ассоциация с этой профессией, но и база для многих косметологов. Филлеры с каждым годом набирают невообразимые обороты и спрос со стороны потребителя.

Что такое филлеры?

Это косметологический инъекционный препарат, который вводится под кожу для временного разглаживания морщин, рубцов, контурной пластики, а так же складок.

Механизм действия филлеров

Использование филлеров, особенно гиалуроновой кислоты, может привести к следующим эффектам:

Метилированию ДНК

Хроническое воспаление в ответ на филлеры активирует провоспалительные цитокины. Это стимулирует ферменты ДНК-метилтрансферазы, которые в свою очередь изменяют метилирование ДНК в определенных участках. Процесс повышения метилирования промоторов генов-антиоксидантов снижая их активность, усиливает процесс окислительного стресса.

Хронический воспалительный фон может вызвать изменения, которые стимулируют раннее старение тканей.

Стрессовые сигналы активируют ферменты, как гистон-ацетилтрансферазы. Это приводит к таким процессам как:

- Усиленная экспрессия матричных металлопротеиназ, которые разрушают коллаген и эластин.
- Подавлению генов, отвечающих за восстановление матрикса.
- В долгосрочной перспективе это вызывает нестабильность межклеточного матрикса, ускоряя тем самым старение кожи.

Медицинские аспекты вреда филлеров

Филлеры, не смотря на их популярность, могут вызвать ряд медицинских осложнений, они затрагивают физиологию тканей, а так же иммунные процессы.

Острые осложнения

Воспалительный процесс

Гиалуроновая кислота не редко вызывает острую аллергическую реакцию, которая связана с активацией иммунной системы.

Множество исследований показало то что некачественно очищенная гиалуроновая кислота, содержит примеси из белков, которые иммунной системой распознаются как антигены. Это вызывает высвобождение гистамина, проявляясь как ангионевротический отек или уртикария.

Некроз тканей

Некроз представляет из себя серьезное осложнение, вызванное сосудистой окклюзией.

Исследование проведенное в 2020 году журналом Journal of Clinical Dermatology продемонстрировало, то что техника выполненная неправильно может привести к попаданию филлера в сосуды, что вызывает эмболию. Блокируя кровоснабжение провоцирует ишемию тканей, в результате чего происходит некроз

Инфекционные осложнения

Инфекции после процедуры возникают при нарушении стерильности или из-за ослабленного иммунитета.

Долгосрочные осложнения**Хроническое воспаление и гранулемы**

Исследования показывают, что хроническое воспаление вокруг филлера происходит из-за активации гена, который участвует в регуляции воспалительного ответа.

Гранулемы формируются в ответ на чужеродный материал. Являясь ответом на активацию макрофагов и дифференцировки их в эпителиодные клетки.

Фиброз тканей

Регулярное механическое давление филлером на окружающие ткани приводит к избыточной активации фибробластов и синтезу коллагена. Образование плотной соединительной ткани, может привести к эстетическим деформациям.

Исследование (Plastic Surgery Insights, 2021) показало, что филлеры с низкой степенью биodeградации, такие как полиметилметакрилат, провоцируют хронический фиброз у 15-20% пациентов.

Клинические исследования и статистика.

Современные исследования могут дать детальное понимание рисков и влияния филлеров на организм:

Исследование о частоте осложнений

Согласно обзору 2023 года (Journal of Dermatology), частота осложнений после инъекций гиалуроновыми филлерами составляет 0,2-0,5% для острых эффектов и 5-7% для отложенных реакций

Миграция филлера

Феномен миграции материала описан подробно в исследованиях, как работа Hirmand (2020). Установили, что введенные филлеры могут перемещаться за пределы зоны инъекции через межклеточные пространства, что приводит к:

Хроническому давлению на соседние ткани.

Механическому повреждению сосудисто-нервных структур.

Психологические и социальные аспекты

Различные косметологические процедуры, в особенности использование филлера могут оказывать глубокое влияние на психоэмоциональное состояние пациентов. В этом пункте рассмотрим влияние филлера на восприятие себя, а так же психологию.

Зависимость от косметологических процедур.

Формирование «дисморфофобии»

У числа пациентов может формироваться ненависть к натуральному источнику и зачастую самооценка у таких пациентов становится полностью зависимой от наличия филлеров в больших количествах. У 15-20%, которые на постоянной основе используют филлеры развивается дисморфофобия, нереальным восприятием своей внешности

Допаминаргическая система и зависимость

Введение филлеров на короткий срок повышает уровень дофамина, который в свою очередь отвечает за чувство удовлетворения. Усиливая поведенческую зависимость, вызывает у пациента желание чаще испытывать эффект «обновленной» внешности. Пациент будет регулярно искать новые изыскания для заполнения их и для того чтобы подходить под идеал выдуманный их фантазией.

Социальное давление

Культура стандартов красоты с каждым годом набирает все большие обороты, охватывая не только индустрию красоты, но и повседневную жизнь. Нам диктуют стандарты красоты, транслируя их через СМИ и социальные сети. Стандарты «идеального» лица повышают спрос и поток потребителей на инъекционные процедуры. За последние 5 лет социальные сети повысили спрос в среднем на 34%

Психологический стресс из-за осложнений

Неудачные результаты или осложнения могут вызвать у пациента стресс, в особенности после таких осложнений как гранулемы, асимметрия, а так же фиброз сильно влияют на психическое состояние пациента.

Хроническое недовольство внешностью или результатом вызывает депрессию или может усилить дисморфофобный синдром.

Все это вызывает вопрос об нахождении альтернатив филлерам и они имеются

Современная медицина предлагает ряд безопасных и менее инвазивных методов для замены филлеров:

Плазмотерапия

На молекулярном уровне усиливает экспрессию генов, связанных с заживлением, без негативного влияния на эпигенетику

Использование тромбоцитов аутоплазмы для стимуляции роста и регенерации тканей.

Лазерные технологии

Фракционные лазеры способны стимулировать выработку эластина и коллагена без вмешательства в геном клеток. Исследования показали, что лазер повышает экспрессию такого гена как COL1A1 и снижает MMPs, предотвращая разрушение тканей.

Биоревитализация и биорепарация

Введение препаратов с короткими цепями ГК, пептидами и витаминами стимулирует регенерацию тканей без долгосрочного эффекта накопления.

Подобные процедуры имеют минимальное воздействие на эпигеном, тем самым сохраняя его стабильность.

Научный факт: полагаясь на исследования можно прийти к выводу что альтернативная замена филлерам является более стабильной процедурой в долгосрочной перспективе и с минимальным эпигенетическое влияние на ткани.

Заключение

Филлеры могут помочь с эстетической стороны для исправления дефектов или для скрытия признаков старения, но не соблюдение меры, использование не качественных препаратов без соответствующих лицензий, посещение низко квалифицированных специалистов может усугубить состояние кожи и подкожной структуры, а так же навредить пациенту с психологической точки зрения.

IATROGENESIS

Nabijonova Leyla Alijonovna
Kokand University Andijan Branch
Specialty: Medical Practice
Student

Annotation. Article about place of Iatrogenesis in the past and modern life.

Iatrogenesis- unfavorable physical and psychological conditions, that are caused by actions and words of a medical worker, while diagnosing, treating or caring for patients.

In the present condition iatrogenesis acquires special meaning, because of careless handling.

With the growth of medical technology and the volume of information, the number of iatrogenic substances is also increasing.

Origin of term

“Iatrogenesis” comes from Greek words “doctor” and “origin”

Historical mention

“Medicine is a history of Humans mistakes”

There are many disputes about this historical aphorism.

“Errare humanum est”- Err is human nature.

Some people think that these words belong to the ancient Greek poet Evripid. Others think that Cicero once said began to be viewed not only as physical harm, but also as psycho-emotional impact. “To err is human, but to persist in error is also human, except fools.”

These statements are absolutely indisputable. At the same time with successive ways of treatment, our history is full of examples of the silly and dangerous mistakes that are made because of thinking about their rightness.

After all these aspects there were invented standards of responsibility for professional offenses. First mention was in Roman private law(286 BC).

In the XX and XXI century with the development of medicine, iatrogenesis

Causing of Iatrogenesis disease

Low qualification of medical workers

Mistakes that are caused by lack of knowledge and experience. Usually those mistakes are made by young workers or if the quality of education in the region where doctors were studying is low.

Lack of communication

It can be because of unclear information or bad explanation of diagnosis.

Technical mistakes

Made because of violation of technology when using equipment. There are many situations to make an example: mostly in regions with lower level of financing, doctors use un updated equipment, that can not give clear and fast results.

Nowadays it often many mistakes that are made by doctors because they are not well qualified with knowledge about medical Deontology.

Deontology is main base of every medical workers, they all should have more information about communicating with patients, their family members and other medical workers as well.

Base of deontology is a Hippocrates's works "About Doctors" "Homilies" "About Law"

Incorrect understanding of medical duty as disclose of medical confidentiality or rude attitude are a gross mistake and an indicator of a low understanding of deontology and also cause iatrogenic syndrome.

Consequence of iatrogenic

For patients:

- Physical deterioration of health

Usually observed that patients who are exposed with incorrect care starts losing weight, becomes more prone to immune decline

- Psychological trauma and loss of trust in medicine

Patients become more irritable, that can make a period of treatment longer. In the future this person will delay going to the hospital because after iatrogenic they will have trust issues and they will try to treat themselves at home, but after a while if it would not work, it can make care much more difficult for doctors.

It widely believed that correct suggesting that a person is recovering can help in treatment and it is a true, a person will think that all treatment will go well and will fight diseases, but it also works in the opposite direction. If doctor cannot give hope to a patient, then he will not accept attempts to cure the disease and iatrogenesis will worsen. There are a lot of examples when patients cure from cancer and other disease that are hard to cure, but patients were fighting them because of correct psychological suggestion for the better.

- Availability of medical information on the internet:

Patients guided by unverified sources, may request unnecessary examinations or refuse necessary procedures, which creates risks to their health. Usually patients just search information relying on external superficial symptoms, but at the same time, if doctors will make a diagnostics they will not trust them fully and continue to treat themselves with other products that can destroy their health. One of the ways to avoid risk of self-medication is to sell and dispense medications only with

a doctor's prescription and reduce the range of the medications that can be purchased over the counter.

For medical system:

- Increased costs of error correction.

In connection with previously mentioned point, with longer time of treating it also makes it more expensive because most of patients apply to state free institutions.

- Lost of reputation

Institutions will lost their reputation of good place and changing mind of society will be difficult or will lead to forced layoffs of staff.

Legal implications, including lawsuit from patients.

Methods of preventing iatrogenesis:

Increase qualification of medical workers:

Continuous training, education, courses to improve the level of professional knowledge.

Effective communication with patients:

- Skill of correct explanation of medical terms in simple words.
- Provision of emotional support.

Compliance with protocols and standards:

- Keeping up with algorithms of diagnosis and treatment.
- Control of standards of security

Using modern technologies:

- Automation of processes, prevention of human factor

Most of mistakes are caused because of human factor and we need to reduce risks by using modern possibilities.

Development ethics and deontology:

- Formation of the culture of respectfully attitude towards patients
- Minimizing the risk of psychological iatrogenesis

Psychological support for patients:

• Introduction of psychologist to the staff of medical institution who work with patients and medical personnel to prevent emotional burnout and psychological iatrogenesis

The patient's role in preventing iatrogenic

- Patient education:

Patients can reduce risks by asking questions, clarifying information and following recommendations.

- Collaboration with doctor

Open communication with doctor and trust between the doctor and patient will help to avoid misunderstandings.

Examples of iatrogenic in real practice

1) Misdiagnosis leading to unnecessary treatment

Case:

A 45-year men went to the hospital with complaining of chest pain. After a superficial examination and without a detailed examination, he was diagnosed with angina and prescribed long-term therapy with cholesterol-lowering and blood-thinning drugs. Several months later, after visiting another doctor, it turned out that the pain was caused by intercostals neuralgia, and the patient's cardiovascular system was normal.

Consequences:

- The patient took unnecessary medications, which caused side effects, including gastrointestinal upset.
- Mistrust of health care providers developed.

Lesson:

A thought diagnosis and additional studies could have prevented the error.

2) Psychological trauma due to incorrect report of diagnosis:

Case:

A 30-years women was told by her doctor that an ultrasound had revealed a "very suspicious lump" in her breast. Without giving any details or suggesting further testing, he assumed it was cancer. The patient experienced severe stress, which led to insomnia, anxiety and depression. Later, after a biopsy, it turned out to be a benign cyst.

Consequences:

- The patient's emotional state worsened, which affected her overall health.
- Mistrust of medical personnel led to her avoiding routine medical examinations.

Lesson:

It is important to communicate information correctly, explaining possible diagnosis options and a plan for further action.

Iatrogenesis is a serious problem of modern medicine, requiring a comprehensive approach to its solution. Reducing its manifestation is possible only if the quality of medical care is improved, communication between doctors and patients is improved and internal control systems and a personalized approach to treatment are developed. Only the integration of medical practice can ensure the safety and effectiveness of treatment, minimizing iatrogenic risks.

The article was written using information from open sources and literature, any similarities or coincidences are accidental.

THE ROLE OF PARTONYMS IN LINGUISTICS

Rahmonova Surayyo Ne'matovna
Boysun district Preschool and school
education employee
Surayyorahmonova80@gmail.com.

Annotation. This study aims to study the description of partonyms in linguistics and their linguistic features. It reveals the types of partonyms in different fields, their importance in linguistics, the role of partonyms in word formation.

Keywords: partonym, meronym, synonym, meronymic relations, semantic ordering.

Introduction. A partonym is a word that represents a part of something. In other words, a partonym represents a piece or division of a whole. The relationship between a partonym and its root word is similar to a meronym, which represents the “part-whole” relationship in linguistics. Partonyms are expressed differently in different contexts.

Body parts and organisms :

Hand – *body* partonym

Leaf – partonym of the word *tree*

Wing – partonym of the word *bird*

Geographic locations :

Asia —partonym of the word *Earth*

California- partonym of the *United States*

Nile - partonym of river system

Objects and components :

Wheel – partonym of the word *car*

Keyboard — partonym of *computer*

Chapter of the book- partonym of *book*.

Discussion .

Partonyms are widely used in language to describe the relationships between objects and their components. They help shape our understanding of objects and their structure and make it easier to convey details.

For example, in the sentence “The tires on the car need to be changed,” the word wheels is a partonym of the word car, indicating that it is part of a whole.

Linguistic properties of partonyms include:

Analyses and results .

Morphological structure - Partonyms are often derived from the name of a whole entity through affixation or compounding. For example, in English, “leaf” is a partonym of “tree”.

Semantic relations - they maintain a partial (meronomic) relationship with their root words. For example, “wheel” is a partonym of “car”.

Lexical hierarchy - Partonyms operate in a hierarchical structure, where a “whole” (holonym) contains several “parts” (partonyms). For example, “finger” is a partonym of “hand”, and “hand” is a partonym of “body”.

Syntactic characteristics – they are often used in possessive constructions, both marked (e.g., “car engine”) and unmarked (e.g., “book page”).

Cross-linguistic variation - Different languages have different ways of forming partonyms. Some languages use them as a compound, while others use special morphemes to indicate part-whole relationships.

Cognitive and pragmatic roles - Partonyms are crucial in categorization and description. The morphological properties of partonyms depend on how they are formed and used in a language. Contrary to the opinion of some scholars, a partonym is a word that, like a meronym, denotes a part of a whole.

The main morphological features of partonyms are:

1. Affixation. Partonyms are formed from the main word (usually the whole person) using prefixes or suffixes.

Example: Hand → Manual (hand as part of a book). Leaf → Sheet (leaf as a small part)

2. Compound formation

Some partonyms appear in the form of compound words, in which one part refers to the whole, and the other to the part.

Example: Skull (a word referring to the head as a whole, bone as a part)

3. Inflectional morphology

Partonyms can change form according to number (plural) and possessive forms.

Example: tooth → teeth, branch → branches

4. Semantic formation and contextual morphology

Some words acquire partonymic meaning not through morphological change, but through contextual use.

Example: Heart (meaning a human organ, but in “the heart of the city” it refers to the central part)

Their syntactic features include:

Noun-noun relations - Partonyms are nouns that usually indicate a lower component of another noun (for example, wheel is a partonym of a car).

Meronomic constructions - Partonyms often appear in meronymic (part-whole) expressions: a branch of a tree, a petal on a flower

Syntactic dependence - Partonyms often rely on modifiers or prepositional phrases to show their relationship:

A finger on his hand (prepositional phrase)

The fingers of his hand (possess)

Adjective modifiers - Sometimes adjectives can show a part-whole relationship: cardiac muscle (heart muscle), facial skin (skin on the face).

Conclusion . Partonyms, like meronyms, have a specific linguistic feature, which repeats the grammatical, morphological, and syntactic features of meronyms. The possessive constructions of partonyms in Uzbek language are expressed through the suffix “I” in the 3rd person singular.

Used literature

1. Saparova Mohira Fayzullayevna. The role of thesaurus dictionaries in the field of translation. Article. Innovations in technology and science education. Volume 2. Issue 8.
2. Mitra Bokaei Hosseini, Sudarshan Wadkar, Travis D.Breaux, Jianwei Niu. Lexical similarity of information type hypernyms, meronyms and synonyms in privacy policies. Article.
3. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики: учебное пособие для студентов, аспирантов и преподавателей лингвистических дисциплин в школах, лицеях, колледжах и вузах. СПб.: Научный центр проблем диалога, 1996. 760 стр.
4. Бегматов Э.Нематов Х, Расулов Р. Lexical microsystem and its research methodology.// Uzbek language and literature. 1989. Issue 6. –P.35-40.
5. Собиров А. Research of the lexical level of the Uzbek language based on the principle of the system of systems. - Tashkent: Manaviyat, 2004. -p-142.
6. S.N.Rahmonova. Genetic-etymological classification of meronyms (partonyms) in explanatory dictionaries of the Uzbek language. Article. Scientific references. 2024. Issue 9. p.171-173

O'QUVCHILARGA CHET TILI GRAMMATIKASINI O'QITISH METODLARI

Amirqulova Maftuna Abdusamat qizi

Termiz davlat pedagogika instituti 1-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchilarga chet tili grammatikasini o'qitish metodi va uning fan sifatida shakllanish tarixi, chet tilini ikkinchi til sifatida o'rgatishda o'quvchilarga yangi til grammatikasining nozik jihatlarini tushunishda yordam beradigan samarali usullarni qo'llash hamda o'quvchilarning qiziqishlarini oshirish uchun qo'llaniladigan zamonaviy ta'lim texnologiyalari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: til, Ingliz tili,, an'anaviy grammatika, grammatik qoidalar, ko'nikma, madaniyatlararo muloqot, metodlar.

Аннотация. В данной статье рассмотрена методика обучения грамматике иностранного языка студентам и история его становления как науки преподавания иностранного языка как второго языка помочь студентам понять нюансы грамматики нового языка использовать эффективные методы и повысить интерес учащихся современные образовательные технологии, используемые для.

Ключевые слова: язык, Английский язык, образовательные технологии, традиционная грамматика, грамматические правила, навыки, межкультурное общение, методы.

Annotation. This article discusses the methods of teaching foreign language grammar to students and the history of its formation as a subject, the use of effective methods to help students understand the subtleties of the grammar of a new language when teaching a foreign language as a second language, and modern educational technologies used to increase students' interest.

Keywords: language, English, educational technologies, traditional grammar, grammatical rules, skills, intercultural communication, methods.

Bugungi kunda ta'limning faol metodlari nafaqat o'quv jarayonida o'quvchilarni faol fikrlash amaliy faoliyatiga yordam beradi, balki ijobiy o'qitish motivatsiyasini shakllantirish, ijodiy qobiliyatni ochib berish va rivojlantirishga ham o'z hissasini qo'shadi, o'quv materialini yuqori samaradorlik bilan o'zlashtirishga yordam beradi. Asosan chet tili darslari o'z ona tilimiz emasligini hisobga olsak, bu fanni o'quvchilarga o'rgatish biroz mashaqqatli vazifa, shunday ekan darslar sifatli ko'nikmalar bilan olib borilishi zarur. Dars jarayonida o'qituvchilar darsning har bir bosqichida o'quvchilar uchun samarali bo'lgan metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Hozirgi kunda fanlarni o'qitish bo'yicha yangidan-yangi va zamonaviy metodlar va usullar ishlab

chiqilmoqda va ular amalda ham sinab ko'rib kelinmoqda. Avvalgi yillarda chet tilini o'qitish shu til sistemasini o'rganish deb qaralgan bo'lsa, keyingi yillarga kelib o'qitishdagi ko'zlangan asosiy maqsad bu o'quvchilarning chet tilida gapirish kompetatsiyalarini o'stirishdan ham iborat bo'lib qoldi. Ta'lim faoliyatiga qo'yilayotgan yangi talablar, o'qitish jarayonining asosiy shaklini rivojlantirish uchun xizmat qiladi. Maqolada ham chet tili grammatikasini o'qitishning yangi metodlari va zamonaviy usullari haqida gapirar ekanmiz ,avvalo, bu usullarning samarasiga e'tibor qaratishimiz lozim.

Chet tili o'qitish metodikasida "Metod" atamasi uchta ma'noni anglatadi. Birinchisi, metodika tarixidagi umumiy barcha yo'nalishlar (tarjima metodi, to'g'ri metod, qiyosiy metod, aralash metod), ikkinchisi, o'qitish sistemasi va uchinchisi darsdagi faoliyat usulidir. Chet til o'qitish metodikasi fan sifatida 200 yildan ortiq tarixga ega. Bu davr ichida chet til o'qitish metodikasiga turlicha munosabatlar bildirilganini kuzatish mumkin. Bunday qarashlardan biri akademik L.V.Shcherbaga mansub hisoblanadi.Uning fikricha, har qanday fanni o'qitish metodikasi fan bo'lishiga qaramasdan, nazariy fan hisoblanmaydi. U amaliy masalalarni hal qiladi.Jumladan, chet tilo'qitish metodikasi ham faqat psixologiya dalillariga tayanmaydi, balki umumiy va xususiy tilshunoslik tadqiqotlariga asoslanadi.

Shunga alohida e'tibor qaratish kerakki, zamonaviy ta'lim tizimida chet tilini o'qitish jarayonida grammatikani samarali o'zlashtirish muhim ahamiyatga ega. Chunki grammatika chet tilida to'g'ri fikr bildirish, yozma va og'zaki nutqni rivojlantirish, muloqotda ravon va aniq gapirish uchun asosiy vosita hisoblanadi.

Shu sababli, pedagoglar chet tili grammatikasini o'qitishda innovatsion texnologiyalar, interaktiv usullar va kommunikativ yondashuvlarga e'tibor qaratishlari lozim. Chet tilini o'qitishning asosiy maqsadi maktab o'quvchilarining kommunikativ madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish, chet tilini amaliy o'zlashtirishga o'rgatishdir. Bu ta'lim davr talabi ham bo'lib o'quvchining o'z ustida ko'p ishlashini talab qiladi. Bundan tashqari til o'rganish jamiyatda muhim sohalaridan biri hisoblanadi. Bundan tashqari barchamizga ma'lumki, yurtimizda ham chet tiliga bo'lgan talab oshib bormoqda.

Chet tili darslari ,asosan, to'rt sohani o'z ichiga oladi- eshitib tushunish ,gapirish, o'qish va yozish. 1) Dars jarayonida faqat gapirish mahoratini shakllantirishgina emas balki tinglashni o'rgatish ham chet tilini o'qitishning amaliy vazifalaridan biridir. 2)O'qishni o'rgatish paytida matnlardan ma'lumot olish mumkin,bundan tashqari yangi so'zlar ham o'rganiladi,bunda ham turli texnikalardan foydalangan holda o'rgatish kerak ya'ni ko'rish, qidirish kabi. Chet el metodologiyasida o'xshash turlar yoki o'qish qobiliyati mavjud(skimming,

scanning). 3) Chet tilining og'zaki nutqini o'qitishda nutq asosiy rol o'ynaydi. Uni shakllantirish uchun mashqlar va topshiriqlar bajarilishi kerak. 4) Yozishni o'rgatish - bu ham muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, xat yozish shaxsiy ma'lumotni tahlil qilish va sintez qilishga yordam beradi. Bugungi kunda ham chet tilida yozish mahoratiga bo'lgan ehtiyoj o'sib boryapti. Dars o'quv tarbiyaviy ishlarni olib borishni tashkil qilishning asosiy shakli hisoblanadi. Shunday ekan dars jarayonlarida o'qituvchilardan pedagogik mahorat ham talab qilinadi.

Chet tili- bu xorijiy mamlakatlar tili. Respublikamizda G'arbiy Yevropa (ingliz, ispan, nemis, fransuz) tillari, Sharq (arab, turk, fors, xitoy, hind) tillari o'qitilib kelinmoqda. Bizga ma'lumki, dunyoda xorijiy tillarni o'rganish va o'rgatish turli soha vakillarini jalb etib kelmoqda. Va bu albatta ulardan hamkorlikda ishlashni taqozo etmoqda. Jahon amaliyotida o'quvchilarning xorijiy tillar bo'yicha kasbiy kompetentligini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llashga doir bo'lgan innovatsion faoliyatini modernizatsiyalash alohida ahamiyatga molikdir. Ta'lim jarayonini rivojlantirish va o'zgartirish o'qituvchi va o'quvchilarning dars jarayonida o'zaro ochiq muloqotga kirisha olishiga bog'liqdir. Ta'lim jarayonida foydalaniladigan metod va texnologiyalar butun bir dars jarayonini va o'quvchilarning faolligini oshiradi, desak mubolag'a qilmagan bo'lamiz.

Pedagogik texnologiyalar o'quvchilarga yangi bilim berish, ko'nikma hosil qilish, o'quvchilarning ijodiy qobiliyatini rag'batlantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Yangi tamoyillar asosida rivojlanayotgan ta'lim tizimini yosh avlodni barkamol, ma'naviy yetuk inson sifatida shakllantirishga qaratilgan.

E'tborimizni qaratish kerak bo'lgan jihatlardan biri shuki, chet tilini o'rganishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning tafakkuri, tasavvuri, dunyoqarashi, qiziqishlarini orttirish bo'yicha olib borilayotgan ishlarda o'z ifodasini topadi. Makkart o'z asarlarining birida qayd qilishicha: "Chet tillarini o'qitish metodologiyasi o'tgan yarim asr davomida sezilarli rivojlandi. Turli vaqtlarda grammatik tarjima, audiolingvistik tuzilish, funksional, g'oyaviy, situation, immersiya, tavsiya va boshqalarda olib borilgan.

Shuni aytish lozimki, o'quvchilar ingliz tilini o'rganmoqchi bo'lishsa, ingliz tili grammatikasi bo'yicha bilim, ko'nikma, malakalarga ega bo'lishi uchun, eng avvalo, o'z ona tilining grammatikasini yetarli darajada bilishi va jonli nutqda to'liq rioya qilishi kerak. Xususan, o'quvchilar nutqida faol bo'lgan leksik birliklardan biri bu olmosh sanaladi. Dasavval, ona tilida olmoshlar haqida to'liq bilim va malaka yetarlicha bo'lsa ingliz tilida ham shu mavzuni oson tushunib yetadi.

Xulosa qilib aytganda, xorijiy til o'rganish ko'p qirrali ta'limot bo'lib, bu jarayonda inson murakkab psixologik o'zgarishlarni boshdan kechiradi. Jumladan, ona tili bilan chet tilini taqqoslash jarayoni vujudga keladi. Bu jarayonda o'rgatishning turli metod va texnologiyalaridan foydalaniladi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida xorijiy til bilan ona tilini taqqoslab o'rgatish samarali natija beradi. Xorijiy tilni o'rgatish uning metodikasiga oid bilimlarga ega bo'lishni taqozo etadi. Metodika va texnologiyalar xorijiy til o'rganish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Darsni tashkil qilishda metodika fanining turli usullari mavjud. Xorijiy til o'qitish metodikasida keng qo'llaniladigan metodlar: kommunikativ didaktika metodi, madaniyatlararo muloqotni tashkil qilish metodi va mashqni tashkil qilish metodi hisoblanadi. Uchchala metod bir-biri bilan chambarchas bog'liq va bir-birini to'ldiradi.

Reference

1. Aminova M. "Chet tillarini o'qitish metodikasi va texnologiyasi". 2023.
2. Rahmanova, M.K. (2019). Talabalarda ijtimoiy faollikni rivojlantirishning nazariy metodologik asoslari. Xalq ta'limi. (1), 24-29.
3. Samarova, S.R. (2019). Methods and technologies for the development of creative thinking of pupils. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 7(10), 37-43.
4. Samarova, S.R., & Mirzayeva, M.M. (2020). The problem of the formation of creative abilities of students in foreign psychology. An International Multidisciplinary Research Journal, 10(5), 1937-1943.
5. Shokarimova, K. A. (2021). The way of improving reading and writing skills during the lessons. Academic research in educational sciences, 2(2).
6. Shokarimova, K.A. (2020) Pedagogik qobiliyat va pedagogik mahoratning ta'lim tarbiya berishdagi ahamiyati. Science and Education, 1 (Special Issue).

**МАТЕМАТИЧЕСКИЕ ЗАДАЧИ И ЛОГИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ НА
РУССКОМ ЯЗЫКЕ****Эрназарова М.Н.***старший преподаватель Джизакского филиала наци- онального
университета Узбекистана***Хамроева Рухиона Хасан кизи***студентка факультета прикладной математики Джизакского филиала
Национального университета Узбекистана, направление прикладная
математика, группа 251-24*

Аннотация. Данная статья посвящена рассмотрению различных типов математических задач и их роли в развитии логического мышления. Особое внимание уделяется значению русского языка в процессе изучения математики, так как он является важным средством для понимания теоретических основ и применения математических методов в практических задачах.

Annotatsiya. Ushbu maqola matematik masalalar turlari va ularning mantiqiy tafakkurni rivojlantirishdagi o'rnini yoritishga bag'ishlangan. Shuningdek, matematikani o'rganishda rus tilining ahamiyati, uning nazariy asoslarni tushunish va amaliy masalalarni yechishda tutgan o'rni muhokama qilinadi.

Abstract. This article explores various types of mathematical problems and their significance in the development of logical thinking. It also highlights the importance of the Russian language in studying mathematics, as it serves as a crucial tool for understanding theoretical foundations and applying mathematical methods to practical problems.

Ключевые слова: математика, задачи, логическое мышление, русский язык, образование.

Введение. Математика – это не только наука о числах и формулах, но и способ мышления. Решение математических задач требует умения анализировать информацию, выстраивать логические связи и делать обоснованные выводы. В этом процессе важную роль играет язык, на котором излагаются условия задач, доказательства теорем и объяснения решений.

Русский язык традиционно используется в математическом образовании в Узбекистане и других странах СНГ. Многие классические учебники, научные статьи и исследования в области математики написаны на русском языке, что делает его важным инструментом для глубокого изучения предмета.

Типы математических задач и логическое мышление Математические задачи можно разделить на несколько категорий: 1. Арифметические задачи – основаны на базовых математических операциях (сложение, вычитание, умножение, деление).

2. Алгебраические задачи – включают уравнения, неравенства, системы уравнений и полиномиальные выражения.

3. Геометрические задачи – связаны с изучением фигур, их свойств и взаимосвязей между элементами.

4. Комбинаторные задачи – требуют подсчёта количества способов выполнения определённых действий.

5. Логические задачи – направлены на развитие дедуктивного мышления, построение умозаключений и выявление закономерностей.

Развитие логического мышления является важной частью математического образования. Способность анализировать условия задачи, выстраивать логические связи и предлагать эффективные решения необходима не только в математике, но и в повседневной жизни.

Русский язык как инструмент логического мышления Русский язык играет значительную роль в процессе изучения математики. Его использование даёт следующие преимущества: 1. Доступ к обширной научной литературе – многие важные работы по математике написаны на русском языке.

2. Участие в международных олимпиадах и конференциях – русский язык часто используется в научных соревнованиях и форумах.

3. Развитие аналитического мышления – сложные математические тексты и доказательства требуют умения работать с логически выстроенными структурами.

4. Обмен опытом с русскоязычными учёными и преподавателями – знание языка открывает доступ к международному академическому сообществу.

Примеры логических задач и их решения Приведём несколько примеров логических задач, которые помогают развивать аналитическое мышление: Пример 1. Загадка про монеты У вас есть 10 монет, одна из которых фальшивая. Фальшивая монета легче остальных. Как за три взвешивания на весах без гирь определить фальшивку? Решение: Используется метод деления монет на группы и последовательных сравнений, что требует логического подхода.

Пример 2. Числовая последовательность Какое число должно стоять следующим: 2, 6, 12, 20, ...? Решение: Последовательность строится по формуле , что требует умения выявлять закономерности.

Закключение Математические задачи являются важным инструментом развития логического мышления. Их решение требует не только знаний, но и умения анализировать, рассуждать и делать выводы. Русский язык, как один из основных языков науки, помогает студентам глубже понимать математические концепции, работать с научной литературой и участвовать в международных исследованиях.

Развитие математического и логического мышления на русском языке открывает новые возможности для обучения, профессионального роста и участия в мировом научном сообществе.

Использованная литература

1. Гельфанд И.М., "Лекции по математической логике", Москва, Наука, 2019.
2. Смирнов В.И., "Курс высшей математики", Москва, Наука, 2022.
3. Смирнов В.И., "Курс высшей математики", Москва, Наука, 2022.
4. Ершов А.А., "Методы решения матричных уравнений", Новосибирск, 2023.

KLINIK LABORATOR DIAGNOSTIKA FANINI O'QITISHDA INNOVATION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Hamroyeva Durdona Maxmud qizi

*Navoiy davlat pedagogika instituti, "Umumiy tibbiy fanlar kafedrası"
kafedra, o'qituvchi*

Annotatsiya. Klinik laborator dianostika fani bo'lajak shifokorlarga klinik fikrlash, axoli orasida keng tarqalgan xar xil kasalliklarni erta aniqlash va nazoratga olish, kasallik va uning belgilariga asoslangan xolda bemorlarga to'g'ri tashxis quyish va davo muolajasi samaradorligini tekshirish uchun zamin yaratib beradi. Bundan tashqari Klinik laborator diagnostika fani talabalar nazariy bilimlarini chuqurlashtirib kasalliklarni aniqlashda biokimyoviy, gemotologik va umumklinik usullardan to'g'ri foydalanishni o'rgatadi. Klinik laborator diagnostika fanini o'qitishda zamonaviy interaktiv usullardan foydalanish talabalar bilimini oshirishda va olingan bilimlarini amaliyotda qo'llashga muxim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: innovatsiya, faoliyat, ta'lim, sifat, klinik, laboratoriya, diagnostika, texnologiya

XXI asrda pedagogdan o'z kasbiy malakasini muttasil takomillashtirib borish bilan birga innovatsion pedagogik texnologiyalar yaratish, ularni ta'lim jarayonida qo'llashga layoqatli bo'lish talab etilmoqda. Pedagogning innovatsion faoliyatga tayyorgarlik darajasi kasbiy malakasining eng muhim ko'rsatkichiga aylandi. Pedagogning innovatsion faoliyati ijodiy izlanishlari, ta'lim shakli va mazmunini takomillashtirish yo'lidagi ilg'or g'oyalar yaratish, yangiliklar kashf etish salohiyatini namoyon qiladi. Innovatsion pedagogik texnologiyalar vositasida o'quvchi-talabalarda ham yaratuvchilik, ijodkorlik, mustaqil fikrlash ta'lim maqsadlariga o'z izlanishlari, ongli ijodiy munosabat orqali erishish layoqatini tarkib toptirish ko'zda tutiladi.

Innovatsiya lotincha so'z bo'lib, yangilanish, —yangilik ma'nosini ifoda etadi, innovatsion ta'lim-tarbiya jarayonining shakli va mazmunini takomillashtirishga xizmat qiluvchi yangi g'oyalar yaratishni ko'zda tutadi. Pedagogik innovatsiyalar ta'lim sifati va samaradorligi ortishiga xizmat qiladi. Zamonaviy pedagoglarning faol ish olib borishi qator kasbiy sifatlari qatori innovatsion faoliyatga tayyorlik darajasini talab etmoqda. Bunday faoliyatga layoqatlilik darajasi ta'lim texnologiyasi loyihasi va uning markazidagi pedagogik g'oyada aniq namoyon bo'ladi. Ta'lim texnologiyasining yaratuvchisi – pedagog nazariy bilim, amaliy tajriba, ilg'or ta'lim metodlari va usullarini qo'llash mahoratini egallagan bo'lsa, ta'lim sifati bilan samaradorligi kafolatlanadi. Innovatsion pedagogik jarayon o'qituvchi faoliyatining doimiy o'sib ulg'ayib, takomillashib, yangiliklar bilan boyib borishini taqozo etadi. Yangi bilimlarni muntazam o'zlashtirib borish, pedagog shaxsiga, kasbiy mahoratiga nisbatan zamonaviy talablarga javob beradigan, yaratuvchilik qobiliyatiga ega bo'lish nafaqat ta'lim-tarbiya balki jamiyat talabi hamda ehtiyojiga aylandi. Bugungi kunga kelib o'qituvchi-pedagogning innovatsion faoliyati kasbiy madaniyati bilan kompetentlikning asosiy tarkibiy qismini tashkil qiladi.

Ta'limning interfaol metodlari – bu shaxs psixologiyasi, o'quv psixologiya, kattalar pedagogikasining eng yangi tamoyillariga asoslangan mashq va treninglar orqali o'tadigan ta'lim metodidir. Interfaol metodlarda ishtirokchi shaxsi asosiy markazda bo'ladi. Trening jarayonida uning layoqat va sifatlari rivojlantiriladi.

Interfaol metodlar yordamida ta'lim oluvchi ongli ravishda muammoni hal qilish, qaror qabul qilish va mustaqillikni anglaydi. Interfaol ishning asosiy tamoyili, guruh ishtirokchilarining o'zlarini real, hayotiy vaziyatga tushirish va javoblarni o'zlari topishlariga imkon yaratish. Interfaol yondashuvning afzalligi, inson o'zi o'ylagan, topgan va tajriba orqali erishgan ma'lumotlarini osonroq o'zlashtiradi. Klinik laborator diagnostika fanini o'qitishda bir qancha interaktiv usullardan foydalanish talabalar fanni chuqur o'zlashtirishlari uchun yordam

beradi. Masalan “Klaster” usuli, bunda Klaster markazida inson organizmida kechadigan malum bir patologiya, markazdan chiqadigan yon shoxlarda esa ushbu kasallikda qo‘llaniladigan laborator diagnostika usullari, ulardan chiqadigan shoxlarda ushbu tekshiruvlar natijasida olingan biomateriallardagi patologik o‘zgarishlar keltiriladi. Bu usulni qo‘llashda talabalar bilan erkin muloqot orqali ularning fikrlash qobiliyatlarini kengaytirish, muammoga to‘g‘ri yechim topish, ularning bilim, ko‘nikma va malakalarini oshirishga erishish mumkin.

Aqliy hujum – pedagog qo‘ygan savol yoki muammo yuzasidan har bir tinglovchi o‘z fikrini bayon etishga imkon beruvchi o‘quv uslubidir. Uslub mohiyati: «Bir kalla yaxshi, ikkita kalla undan yaxshi» prinsipi bo‘yicha pedagog tomonidan belgilangan vazifa va savollar yuzasidan ehtimol tutiladigan hamma fikrlar variantlarini bir yerga jamlay olishda, istisno tariqasida ta‘lim oluvchining barcha fikrlari, jumladan aytarli to‘g‘ri bo‘lmaganliklari ham inobatga olinadi». Bayon etilgan fikrlar keyingi tahlilda tinglovchilarning qo‘yilgan savol yoki muammoni to‘g‘ri tushunishlariga imkon beradi (tinglovchilarga savol beriladi, barcha g‘oya va takliflar yozib boriladi).

“Aqliy hujum” usuli o‘qituvchi va talabalar o‘rtasida ochiq va erkin muloqotni taminlab beradi. Bunda o‘qituvchi talabalarga malum bir patologik xolatga doir situatsion masala o‘qib eshittiradi va har bir talaba ushbu situatsion masalada keltirilgan malumotlarga asoslanib uz fikrini og‘zaki yoki yozma ravishda bayon etadi. Bu usul xam talabalarga dars jarayonida o‘zlashtirilgan nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llashlari uchun, klinik fikrlash doiralarini kengaytirish uchun yaxshi zamin yaratib beradi. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish talabalarning qiziqishini, o‘rganish motivatsiyasini, amaliy ko‘nikmalarni, klinik fikrlashni rivojlantirishga olib keladi. O‘qitishning kompetensiyaga asoslangan yondashuvini to‘liq amalga oshirish uchun o‘qituvchilar tomonidan doimiy izlanish va ijodiy faoliyat zarur. Kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirish uchun kafedra faol o‘quv va kognitiv faoliyatni boshlaydigan, shaxsiy fazilatlarni rivojlantiradigan va talabaning o‘quv jarayonini individuallashtirishga imkon beradigan o‘quv texnologiyalaridan foydalanadi.

Adabiyot

1. B.T.Khalmukhamedov, N.M.Nurillaeva Aspects of teaching students telemedicine skills in medical universities, Central Asian Journal of Medicine. № 4 / 2022, p-163-171.

**ONA TILINI PSIXOLINGVISTIK YONDASHUV ASOSIDA O‘QITISH
JARAYONIGA USLUBIY YONDASHUVLAR*****Kamola Sharifjonova,****Namangan davlat universtiteti mustaqil izlanuvchisi*

Bugungi kunda ona tilimizni rivojlanishi, yanada sayqallanishi, uning badiiy qiymatini, tarixiyligini, jahon hamjamiyatidagi mavqeini oshirishga qaratilgan bir qator ishlar olib borilmoqda. O‘zbek tilini ma’naviy ruhini yuksaltirish, uni madaniy qadriyat darajasiga ko‘tarish uchun o‘zbek tilini faqatgina tilshunos olimlar tadqiq etadigan fan sifatida qabul qilish emas, balki, har bir soha vakili uchun muhim bo‘lgan milliy o‘zlik sifatida qabul qilish lozimdir.

O‘zbek tilini sohalarda rivojlantirish maqsadida qonun va farmonlar ishlab chiqilmoqda. Ularning barchasida O‘zbekistondagi millat va elatlarning tillarini saqlash va rivojlantirish, davlat tili sifatida o‘zbek tilini o‘rganish uchun shart-sharoitlar yaratish, o‘zbek tili va til siyosatini rivojlantirishning strategik maqsadlari, ustuvor yo‘nalish va vazifalarini hamda istiqboldagi bosqichlarini belgilash kabi maqsadlar ko‘zda tutilgan. Masalan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 21-oktabrdagi “O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5850-son Farmonida ko‘rsatilganidek mamlakatimiz ijtimoiy-siyosiy hayotining barcha sohalarida davlat tili imkoniyatlaridan to‘liq va to‘g‘ri foydalanishga erishish, ta’lim tashkilotlarida davlat tilini o‘qitish tizimini yanada takomillashtirish, uning ilm-fan tili sifatidagi nufuzini oshirish bugunning dolzarb masalalaridan hisoblanadi.¹⁶

Pedagogikada ta’lim oluvchilarning turli psixik parametrlarini hisobga olib, ta’lim jarayonida qo‘llashga oid psixolingvistik metodlarni qo‘llash bilan bog‘liq Blum taksonimiyasi, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim tamoyillaridan foydalanib kelinadi. Biroq ta’lim oluvchining asosiy faoliyati til va nutq bilan bog‘liq bo‘lgani uchun ko‘p hollarda talabalarning nutqiy kamchiliklariga ko‘z yumib ketiladi. Ayniqsa, oliy ta’lim muassasalarining nofilologik yo‘nalishlarida “O‘zbek tili”, “O‘zbek tilining sohada qo‘llanishi”, “O‘zbek tilining amaliy grammatikasi” fanlarini o‘qitishda talabalarning ruhiy-jismoniy hamda nutqiy kamchiliklari mavjud bo‘lishi mumkinligi va ularni bartaraf etilishi shartlari ko‘zda tutilmagan. Shu bilan birga keyingi yillarda oliy ta’lim muassasasiga kirish uchun tug‘ma nogironligi mavjud, turli ijtimoiy imtiyozga ega talabalar ham davlat granti asosida qabul qilinib, inklyuziv ta’lim muhiti yaratilmoqda. Bilishimizcha, til o‘qitishda mazkur talabalarning individual imkoniyatlari, og‘zaki va yozma nutqni

¹⁶ [Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони. Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нufузи ва мавқеини tubдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида – HURRIYAT \(uzhurriyat.uz\)](#)

ifodalashdagi o'ziga xos jihatlari hisobga olinmagan. Shu uqtayi nazardan bizning ilmiy ishimiz oliy ta'limning nofilologik yo'nalishlari o'zbek tili ta'limida psixolingvistik yondashuvni qo'llash, bu orqali nutqiy va ruhiy kamchiligi bor talabalar bilan individual va guruhda ishlash bo'yicha mashg'ulotlari modellarini ishlab chiqish va joriylantirish vazifa qilib qo'yilgan.

Oliy ta'lim dargohlarida o'zbek tilini nafaqat filologik yo'nalish talabalari, balki, nofilologik yo'nalish talabalari ham o'rganishi muhim hisoblanadi. Jamiyatimizda o'zbek tilini o'rnini yanada mustahkamlash, uning milliy ruhini ko'tarish, O'zbekistonning har bir fuqarosi kommunikatsiya vositasida o'zbek tilidan o'rinli va to'g'ri foydalanish kabi bir qator vazifalarni bajarish nofilologik yo'nalishlarda fanni o'qitilishi muhimligini taqozo etadi.

Ona tilini o'qitishda turli yondashuv tamoyillaridan foydalanish masalalari o'rganilgan. Bugungi kunda esa fanni psixolingvistik yondashuv tamoyillariga asoslangan texnologiyalardan foydalanib o'qitishning ahamiyati va zarurati mavjuddir. Negaki, psixolingvistikaning diqqat markazida individ va kommunikatsiya turadi. Unga ko'ra, so'zlovchi nutqni yuzaga chiqarar ekan, o'zi o'ylagan niyatini ma'lum qoidalar asosida aniq tilning nutq birliklariga uzatadi. Tinglovchi nutqni qabul qilar ekan, nutq ifodalarining tashqi shaklida o'z aksini topgan ma'noni chiqarib oladi. Psixolingvistikaning diqqat markazida inson turadi. Uning eng muhim xususiyati inson omili hisoblanadi. Binobarin, inson nutqni yaratadi va uni idrok qiladi. Psixolingvistika bu omilni nafaqat nutqning, balki eng muhimi – tilning o'zini ham xarakterini, mohiyatini aniqlaydigan majburiy omil sifatida o'z modellarining tavsiflari, asos qilib olingan hukmlariga faol tatbiq qiladi. Bunda qandaydir mavhum “umuman odam” emas, balki real harakatdagi xotiraga ega real odamlar, ularning yoshiga oid xususiyatlari, shaxsiy tajribasi, ijtimoiy roli va boshqalar nazarda tutiladi.

Psixolingvistikaning o'ziga xos xususiyatlariga inson omilini kiritish – bu muhim, biroq u nutqiy faoliyatga psixolingvistik yondashuvni tavsiflovchi yagona jihat emas. Modomiki, so'zlovchi va tinglovchi omili kiritilgan ekan, o'z-o'zidan vaziyat omiliham kiritilgan sanaladi. Binobarin, kishi qandaydir vaziyatda gapiradi va eshitadi. Buning ustiga shunchaki qandaydir vaziyatda emas, balki belgilangan, aniqlangan vaziyatda gapiradi va eshitadi. Agar til va nutqni klassik qarama-qarshi qo'yishda barcha vaziyatlar faqat nutqqa taalluqli, tilga esa vaziyatlardan holi, barqaror tizim sifatida qaralgan bo'lsa, psixolingvistik yondashuvda murakkab va harakatdagi vaziyat omili inson omilidek nafaqat nutqda, shuningdek, tilda ham mavjud bo'ladi.

Ma'lumki, tilshunoslik obyekti nutqiy faoliyat (nutq aktlari, nutq reaksiyalari) hisoblanadi. Lingvistikaning predmeti kommunikatsiyada qo'llaniladigan til

vositalarining tizimi sanaladi. Psixolingvistikaning predmeti lingvistikaniqidan farq qiladi. Psixolingvistikani mazkur belgilar tizimining ishlash jarayoni, xususan, belgilarning yaratilish va qabul qilinish jarayonlari qiziqtiradi. Psixolingvistika nutqiy faoliyat haqidagi fan bo'lib, uning obyektni u o'rganadigan induvidual obyektlar majmuyi tashkil qiladi. Lingvistika nutq tuzilishini til qonunlariga ko'ra o'rganadi. Psixolingvistika esa nutq hosil qilish, nutqni qabul qilish, shuningdek, ona tili va chet tilini o'zlashtirish jarayonlariga murojaat qiladi.

Hozirgi kunda ko'p tilshunoslar til faktlarini to'liq tushunish uchun lingvistika ramkasidan chiqib, individning psixik jarayonlari doirasiga kirish lozimligini tan olishadi. Binobarin, til materiali kishi miyasida tashkil topadi va kerak paytda chiqariladi. Bunday psixik jarayonlar psixolingvistikaning predmeti hisoblanadi.

Psixolingvistika tilni psixikaning fenomeni sifatida o'rganadi. Psixolingvistika qarashicha, so'zlovchi va tinglovchi, yozuvchi va o'quvchining ichki dunyosi qanday bo'lsa, til ham shu darajada mavjud. Shu bois, psixolingvistika faqat matnlargina saqlanib qolgan, bu matn yaratuvchilarining psixik olamlari bo'lmagan o'lik tillar (masalan, eski slavyan yoki yunon tillari)ni o'rganish bilan shug'ullanmaydi.

Psixolingvistika tilni o'rgangani uchun tilshunoslik fanlariga, tilni alohida aspektida, xususan, psixikaning fenomeni sifatida o'rgangani uchun esa psixologiya fanlariga aloqador bo'lgan kompleks fan hisoblanadi.

Oliy ta'limda davlat tilini o'qitish bo'yicha ko'plab tadqiqotlar amalga oshirilgan. Ona tilini o'qitish orqali o'quvchilarning ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish va ilmiy-nazariy ma'lumotlarni amaliyotga tatbiq etish usullari, o'quvchilarning kommunikativ savodxonligini oshirish, ona tili mashg'ulotlarini yangi pedagogik texnologiyalar asosida takomillashtirish Yo.G'ulomov, A.G'ulomov, N.Mahmudov, B.To'xliyev, N.Uluqov, T.Ziyadova¹⁷ va boshqa olimlarning ishlarida batafsil yoritilgan.

Ona tili ta'limi mazmunini yangilash, nutq va tafakkur o'stirish masalalarida uzluksizlikni ta'minlash, integratsiyali ta'limni amalga oshirish, o'quv materiallarining metodik ta'minotini takomillashtirish, o'quvchilarning ijodiy faoliyatini loyihalashtirish bo'yicha Sh.Yusupova, M.Sobirova, M.Saidov, M.Mirmaxsudova, X.Qurbanova, X.Muhiddinova, A.Hamroyev, G'.Hamroyev,

¹⁷ Гуломов Ё., Абдурахмонов Н. Ўзбек тили ўқитиш методикаси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1975. – 112 б;
Гуломов А., Неъматов Х. Она тили таълими мазмуни. – Тошкент: Ўқитувчи, 1995; Гуломов А., Қодиров М. ва бош. Она тили ўқитиш методикаси. – Тошкент: Фан ва технология, 2012. – 380 б; Махмудов Н., Нурмонов А., Собиров А ва б. Ўзбек тили ўқитиш методикаси. Ўқув қўлланма. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2006. – 176 б; Улуков Н., Ғойибназарова Н. Она тили. 6-синф. Ўқитувчилар учун методик қўлланма. – Тошкент: Тасвир, 2005. – 192 б; Зиёдова Т. Матн яратиш технологияси. – Тошкент: Фан, 2007. – 143 б.

sintaksisni morfologiyani takrorlash bilan bog‘lab o‘rganish yuzasidan T.Yusupova¹⁸lar tadqiqot olib borgan.

Aynan oliy ta’limda ona tilini o‘qitish, davlat tilida ish yuritish kompetensiyalarini rivojlantirish borasida ishlar kam bo‘lib, jumladan, M.Dadaxanova¹⁹, L.Izzatillayeva²⁰, O.Iskandarova²¹, M.Akobirova²²larning ona tili va umuman til o‘qitishga oid ishlari amalga oshirilgan, biroq o‘zbek tilini psixolingvistik yondashuv asosida o‘rgatish monografik planda tadqiq etilmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони. Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида – HURRIYAT (uzhurriyat.uz)
2. Belyanin V.P. Psixolingvistika – M., 2004.
3. Saxarniy L.V. Vvedeniye v psixolingvistiku – L., Izd. LGU, 1989.

^{18 18} Юсупова Ш. Она тили таълими самарадорлигини оширишда илғор педагогик технологияларни жорий этиш (ноаъанавий усуллар ва компютердан фойдаланиш): Пед.фан. номз. ...дисс. – Тошкент, 2005; Собирова М. Ўзбек мактаблари юқори синф ўқувчиларига содда гап синтаксисини мунозара усулида ўргатиш: Пед.фан. номз. ...дисс. – Тошкент, 1994; Саидов М. Ўзбек мактабларининг 5-синфларида она тили таълими жараёнида тафаккурни ривожлантирувчи ўқув топшириқлари ва улардан фойдаланиш методикаси: Пед. фан. номз. ...дисс. – Тошкент, 2000; Мирмахсудова М. Ўқувчилар нутқини такомиллаштиришда грамматик терминлардан фойдаланишнинг лингвометодик асослари (5-7-синф она тили дарслари мисолида): Пед. фан. номз. ...дисс. – Тошкент, 2004; Қурбанова Х. Она тили таълими мазмунини янгилашнинг лингвометодик асослари: Пед.фан. номз. ...дисс. – Тошкент, 2005; Мухитдинова Х.С. Ўзбек тилини ўқитишда узлуксизликни таъминлашнинг илмий-методик асослари. – Тошкент: Фан ва технологиялар, 2008. – 238б; Ҳамроев А. Она тили таълимида ўқувчиларнинг ижодий фаолиятини лойиҳалаштириш. Пед. фан. док... дис. – Тошкент, 2020. – 246 б; Ҳамроев Ғ. Умумий ўрта таълим тизимида фонетикага доир ўқув материалларининг методик таъминотини такомиллаштириш. Пед. фан. фалсафа доктори (PhD). – Самарқанд, 2019. – 144 б; Юсупова Т. Синтаксисни морфологияни такрорлаш билан боғлаб ўрганиш методикаси. – Тошкент: Фан ва технология, 2009. – 179 б.

¹⁹ Dadaxanova M. (2023). OLIY TA'LIMDA O'ZBEK TILI FANINI NOAN'ANAVIY USULDA O'QITISHNING AHAMIYATI. *Interpretation and Researches*, 1(4). извлечено от <https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/57>

²⁰ Izaitullayeva, L. (2023). OLIY TA'LIMDA TALABALAR O'RTASIDA SHAXSLARARO MUNOSABATLAR. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(10 SPECIAL), 171–174. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/3831>

²¹ Iskandarova, O.R. OLIY TA'LIMDA RUSIYZABON GURUH TALABALARIGA “O'ZBEK TILI-DAVLAT TILI”, “O'ZBEK TILINING IMLO QOIDALARI” MAVZUSINI O'RGATISH BO'YICHA AYRIM TAVSIYALAR // ORIENSS. 2021. №9. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/oliy-ta-limda-rusiyzabon-guruh-talabalariga-o-zbek-tili-davlat-tili-o-zbek-tilining-imlo-qoidalari-mavzusini-o-rgatish-bo-yicha> (дата обращения: 25.02.2024).

²² Akobirova M. Oliy ta'lim tizimida tabaqalashtirilgan yondashuv // *Innovation in modern Education system*, Vol.3, N 33, 2023. <https://interonconf.org/index.php/usa/issue/view/129>; Madaminova, R. (2023). OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA NOFILOLOGIK YO'NALISH TALABALARIGA TIL O'QITISHNING ZAMONAVIY USULLAR SAMARADORLIGI. *Бюллетень студентов нового Узбекистана*, 1(4), 143–144. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/yota/article/view/13423>

**O'SMIRLAR IJTIMOIYLASHUVIDA OTA-ONA VA BOLA
MUNOSABATLARINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI***Komilova Aziza Havasjon qizi**O'zbekiston Respublikasi**Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi**Mirzo ulug'bek nomidagi O'zbekiston milliy**universitetining Jizzax filiali**Amaliy psixologiya fakulteti(sirtqi)**2-bosqich 636/23-guruh talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'smirlik davri bolalarning rivojlanishida muhim bosqichlardan biri ekanligi, bu davrda ota-onalar bilan munosabatlar muhim ahamiyatga egaligi haqida so'z yuritilgan. O'smirni ijtimoiy-psixologik rivojlanishiga ota-ona va farzand munosabatlarini ta'sirining psixologik xususiyatlari tahlil qilingan. O'zbek va xorij olimlari shu mavzu borasida olib borgan ishlari yoritilgan. Ota-onalar va farzand o'rtasidagi sog'lom munosabatlarni tashkil etish borasida mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: o'smirlik, stereotip, ijtimoiylashuv, identifikatsiya, xulqiy og'ishish, instinktiv, tajovuzkor axloq, psixik jarohat.

O'smirlar ijtimoiylashuvida ota-ona va bola munosabatlarining psixologik xususiyatlarini o'rganish hamda o'smirlar o'rtasida xulq og'ishining oldini olish tadbirlari, eng avvalo, xulq og'ishini keltirib chiqaradigan shart-sharoit va sabablarni bartaraf qilishni taqozo qiladi. Masalaning dolzarbligidan kelib chiqqan holda, bugungi kunda butun dunyo miqyosida, shu jumladan, respublikamizda o'smirlar o'rtasida xulq og'ishining oldini olish borasida bir qator ilmiy va amaliy jihatdan asoslangan chora-tadbirlar ishlab chiqilmoqda.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoevning "Ma'lumki, yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham muhim va dolzarb ahamiyatga ega bo'lib kelgan. Ammo biz yashayotgan XXI asrda bu masala haqiqatan ham hayot-mamot masalasiga aylanib bormoqda. "Tarbiya qancha mukammal bo'lsa, xalq shuncha baxtli yashaydi", deydi donishmandlar.

Tarbiya mukammal bo'lishi uchun esa bu masalada bo'shliq paydo bo'lishiga mutlaqo yo'l qo'yib bo'lmaydi" degan ta'kidi, yurtimizda yoshlar tarbiyasiga, ayniqsa, oila, onalik va bolalikni ijtimoiy muhofaza qilishga alohida e'tibor berilayotganining dalolatidir. Buyuk mutafakkir Ibn Sino deydi: "agar yomon xulq odatga kirib qolsa, u mijoz buzilishini keltirib chiqaradi. Masalan, g'azab kuchli qizdiradi, qayg'u kuchli ozdiradi, hafsalasizlik nafsoniy quvvatni bo'shashtirib, mijozni balg'amlikka moyil qiladi. Xulqning mo'tadilligi natijasida, ham nafas, ham badan sog'lom bo'ladi".

Ibn Sino axloqqa oid ko'plab muammolarni odamning ruhiy holati va ma'naviy xossalarining his-hayajonli paydo bo'lishi asosida talqin etadi. Deviant xulq-atvor — mikroijtimoiy munosabatlar (oilaviy, maktabdagi munosabatlar) va kichik ijtimoiy guruhlarga xos bulgan ijtimoiy me'yorlar va xulq-atvor qoidalarini buzish bilan bog'liq me'yordan og'uvchi xulq-atvor turlaridan biridir. Bu xulq-atvorni "g'ayriintizomiy" deb atasak ham bo'ladi. Deviant xulq-atvorning yorqin namoyon bo'lishiga namoyish, agressiya, o'qishdan qochish va daydilik, bolalar va o'smirlar orasidagi aroqxo'rlik, giyohvandlik va u bilan bog'liq g'ayriijtimoiy harakatlar, jinsiy tavsifdagi g'ayriaxloqiy xatti-harakatlar, o'ziga suiqasd qilishga urinishlarni misol qilib keltirsak bo'ladi. Jamiyatda qabul qilingan qoidalar, xulq-atvor me'yorlaridan chetga chiqqan o'smirlarni "qiyin o'smir" yoki "tarbiyasi og'ir o'smir" deyiladi.

"Tarbiyalash og'ir" deganda, pedagogik ta'sirga qarshilik ko'rsatish tushuniladi. Tarbiyalash og'ir, qabul qilingan me'yor va qoidalarga tarbiyalanuvchi tomonidan amal qilinmasligini fanda deviatsiya (og'ish) hodisasi orqali o'rganiladi. Deviatsiya (og'ish) ham insonga, ham uni o'rab turgan olamga xos bo'lgan o'zgaruvchanlik hodisasining jihatlaridan biri hisoblanadi. Ijtimoiy sohada o'zgaruvchanlik faoliyatga bog'liq bo'lib, insonning atrofdagilar bilan o'zaro munosabatini aks ettiradigan xulq-atvorda o'z ifodasini topadi. Avval aytib o'tganimizdek, xulq-atvor me'yordan chetga chiqqan bo'ladi. O'smirning me'yordagi xulq-atvori uning ijtimoiylashuvi, rivojlanishi, ehtiyojlariga mostushuvchi mikrosotsium bilan o'zaro munosabatida aks etadi. Agar atrofdagilar o'smirning u yoki bu xususiyatlariga o'z vaqtida e'tibor qaratishsa, uning xulq-atvori doimo me'yorda bo'ladi. Bunday me'yordan og'ishgan xulq-atvor jamiyat tomonidan bola shaxsiyati xususiyatlarini inobatga olmaslik oqibatida kelib chiqadi, degan tushuncha paydo bo'ladi. Aftidan, me'yordan og'ishgan xulq-atvor ijtimoiy dezadaptatsiya ko'rinishlaridan biri hisoblanadi.

Bolalar va o'smirlar dezadaptatsiyasi haqida gapirganda, bu jarayonga giriftor bo'lgan bolalar toifalarini anikutab olish lozim: 1) maktabga qatnamaydigan maktab yoshidagi bolalar; 2) yetim bolalar; 3) ijtimoiy yetimlar. Ular tuzuk ovqatlanishmaydi, jismoniy, ruhiy, jinsiy qiynoqlarga duchor bo'lishadi; 4) giyohvand va toksin moddalar iste'mol qiluvchi bolalar; 5) jinsiy intizomsiz bolalar; 6) g'ayriqonuniy xatti-harakatlar sodir etgan bolalar.

Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra ularning soni kattalarga qaraganda, ikki hissa tez oshmoqda. Axborot inqilobi, qadriyatlarning uyg'unlashuvi va moliyaviy bozorlarning integratsiyasi bilan uzviy bog'liq bo'lgan ushbu davrda insonlarning ma'naviy-ruhiy olamini izdan chiqarishga qaratilgan turfa shakldagi mafkuraviy, ma'naviy tahdidlar sodir bo'lmoqda. Bunday vaziyatda shaxsning axloqiy

tarbiyasi, ma'naviy kamoloti masalasi alohida dolzarblik kasb etadi. Ma'lumki, shaxs ma'naviy kamolotida oilaviy tarbiyaning o'rni beqiyos. Oilaning bolalarga tarbiyaviy ta'sir doirasi o'ta keng va ahamiyatlidir. Biroq keyingi paytda oilada farzandlar tarbiyasida, ularni kamol toptirishda bir qator muammolarga duch kelinmoqda. Ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi salbiy munosabatlar bolalarda xulq og'ishi hamda psixosomatik kasalliklarning kelib chiqishiga sabab bo'lishi mumkin.

Xulq og'ishi va tarbiyasida nuqsonlarga ega o'smirlarning ota yoki onasidan birining spirtli ichimlikka ruju qo'yishi holati ham oilada tarbiyalanayotgan bolalarga salbiy ta'sir etib, ularning alkogolizm ko'chasiga kirib ketishlariga sabab bo'ladi. Shu boisdan "Ota-onalardan birining jamiyat va axloq me'yorlariga zid bo'lgan xulqqa ega bo'lishi" holati bolalar va o'smirlarda xulq og'ishining kelib chiqishiga va tarbiya buzilishiga sabab bo'lishi kuzatiladi. Oilaviy tarbiya inson ma'naviy kamolotida muhim o'rin tutadi.

Oila birlamchi hayotiy ko'nikmalarni, Vatanga muhabbat, ota-ona va atrofdagilarga sadoqat kabi yuksak axloqiy va ma'naviy sifatlarni shakllantirishda, turmushga, ijtimoiy faoliyatga nisbatan psixologik va amaliy jihatdan tayyorlashda katta imkoniyatlarga egadir.

Voyaga yetmaganlarda deviant axloq, xulq og'ishi va tarbiya buzilishining kelib chiqishiga ta'sir etuvchi yana bir omil ota-onalarda farzandlar tarbiyasiga doir bilimlarning yetarli emasligidir. Bolalarga profilaktik ta'sir ko'rsatishda o'smirning shaxs sifatidagi shakllanishi jarayonini, uning o'ziga xos xususiyatlarini, xarakter xislatlari va psixologiyasini hisobga olgan holda ish tutish yaxshi natija berishini unutmaslik lozim. Farzand tarbiyasida ularning yoshga oid va psixologik xususiyatlarini bilish hamda hisobga olish o'ta muhimdir. Shuningdek, ularda o'ziga ishonch, o'z xulqini yaxshilash motivlarini quyidagicha shakllantirish zarur: – bolalarni o'z xulq-atvorini o'zi baholashga o'rgatish; – farzandiga bo'lgan ishonch; – oilada oldiga qo'yilgan vazifalarni bajarishda erishgan yutuqlarini rag'batlantirish; – tarbiya berishning optimal strategiyasini aniqlash; – bolalarga mustaqil faoliyat (o'qish, o'yin, mehnat, xobbi va qiziqishlari)ni tanlash uchun imkoniyat berish; – "Oila markaz"lari, amaliyotchi psixologlar, mahalla fuqarolaryig'ini va shifokorlar bilan maslahatlashish.[

Ayrim oilalarda bolalar va o'smirlarga yetarlicha shart-sharoit yaratib berilmasligi hamda ular faoliyatini cheklash – ularda infantillik (o'zini nochor, yordamga muhtoj his qilish), muammoli vaziyatlardan chiqib ketish qobiliyatining susayishi kabilarga olib keladi. O'smirlarda xulq og'ishi va tarbiya buzilishining kelib chiqishiga ta'sir etuvchi sabablarni o'rganar ekanmiz, ularning sub'ektiv va ob'ektiv ko'rinishlarini bir-biridan farqlash lozim bo'ladi. Tarbiya buzilishining

sub'ektiv sabablariga o'smir shaxsining qiziqish va ehtiyojlari, dunyoqarashi va ma'naviy olami, maqsad va yo'nalishlari, qadriyatlari, huquqiy ongi, hayotiy rejalari, turmush tarzi va motivlari (hayotiy yo'nalishi, maqsad va qarashlari) kiradi. Sub'ektiv shart-sharoitlarga esa aholining demografik va ijtimoiy-psixologik xususiyatlari, xususan, etnopsixologik jihatlari, xarakteri, temperamenti, yoshi va jinsi kiradi.

O'smirlarda tarbiya buzilishining kelib chiqishida moddiy yetishmovchilik ko'pincha sabab sifatida emas, balki xulq og'ishining kelib chiqishi uchun qiziqish va shart-sharoit tarzida xizmat qilgani kuzatiladi. Demak, aytish mumkinki, o'smirlarda tarbiya buzilishining kelib chiqishida iqtisodiy yetishmovchilik omili asosiy sabab sifatida namoyon bo'lmaydi. U faqatgina muayyan shart-sharoit sifatida xizmat qiladi xolos.

Xulosa qilib aytish mumkinki, mustahkam ma'naviy immunitetli, o'zining fikrlarini ravon ayta oladigan, yuqori marralarga erishuvchan avlodni tarbiyalash uchun ota-ona, oila muhiti juda katta ahamiyat kasb etadi. Hech kimga sir emas, insonning qalbi va ongini egallash, ayniqsa, yoshlarning ma'naviy dunyosini zaharlashga qaratilgan turli xavf-xatarlar ham kuchayib borayotgan bugungi kunda o'zining kimligini, qanday bebaho meros vorislari ekanini teran anglab, ona yurtga muhabbat va sadoqat hissi bilan yashaydigan, imon-e'tiqodi mustahkam yosh avlodgina muqaddas zaminimizni yot va begona ta'sirlardan, balo-qazolardan saqlashga, Vatanimizni har tomonlama ravnaq toptirishga qodir bo'ladi.

Farzandlarimizga shunday tarbiya beraylik, ular o'z ota-bobolariga, o'z tarixi, Vatani, ona tiliga, millati, diniga va an'nalarga sodiq bo'lib kamol topishsin.

Oilada ma'naviy-ruhiy hotirjamlik, o'zaro totuvlik xukmron bo'lsa, oila a'zolari bir-birlariga g'amxo'r bo'lsalar, bola tarbiyasining tayanch nuqtasini topa olsalar, bunday muhit bola tarbiyasiga ijobiy ta'sir etadi va ular farzandlariga haqiqiy baxt hadya etadilar, bu bilan ishimizda rivojlanish, jamiyatimizda olg'a siljish bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. I.Sherbakov. "Yosh psixologiyasi va pedagogik psixologiya". 2017-y.
2. Аргументы: "Какую роль в становлении личности может играть семья?" 2018 –y.
3. Abdusattorova O.A. "Oila muhitida o'smirlarda shakllanadigan jinsiy identifikatsiyaning gender xususiyatlari", T: O'zMU, 2007-y.
4. A.Adler. "Individualnaya psixologiya" asari.
5. Ahmedova Feruza: "O'smirlilik -ulg'ayish davri". 2013-y.
6. "Bolalar va o'smirlarda xulq og'ishi va tarbiya buzilishining oldini olish bo'yicha psixologik maslahatlar." Toshkent, 2019-y.

7. D. Nishonova, D. Abdullayeva, G. Baykunosova. "O'smirlik davri psixodiagnostikasi va psixokorrektsiyasi". Toshkent-2015y.
8. Z.T. Nishanova, N.G. Kamilova, "Rivojlanish psixologiyasi." Toshkent – 2018-y..

СПОСОБЫ ПЕРЕВОДА С РУССКОГО НА УЗБЕКСКИЙ ЯЗЫК

*Самандарова Зарифа,
Отабоева Мастура*

*Студенты 3-го курса факультета русского языка и литературы
ДжГПУ*

Мусаев А.С.

Научный руководитель: д.ф.ф.н., доц.

Аннотация. В статье рассматриваются особенности перевода с русского на узбекский язык с точки зрения лексических, семантических, грамматических и культурных различий. Основное внимание уделяется роли переводчика в точной передаче смысла, стилистики и национальной специфики оригинального текста.

Ключевые слова: перевод, узбекский язык, русский язык, лексика, грамматика, культура, адаптация.

Перевод с одного языка на другой представляет собой не просто механическую замену слов, а сложный процесс передачи смысла, который требует глубокого знания обеих языковых систем. Русский и узбекский языки принадлежат к разным языковым семьям, что делает процесс перевода между ними особенно интересным и в то же время сложным.

В русском языке существует большое количество фразеологизмов, устойчивых выражений, грамматических структур, которые не всегда имеют прямые эквиваленты в узбекском языке. Поэтому переводчику приходится применять различные методы и приёмы, чтобы сохранить не только смысл, но и эмоциональный оттенок оригинального текста.

При передаче лексических единиц важно учитывать наличие аналогов в узбекском языке. В тех случаях, когда эквивалентов не существует, используется описательный перевод. Например, слово «дача» может быть переведено как «шаҳар ташқарисидаги дам олиш уйи», что не является дословным, но передаёт смысл. Грамматические различия между языками также требуют внимания. В русском языке широко используются падежи, категория рода, а в узбекском — агглютинативная система с аффиксами. Это влияет на структуру предложения и порядок слов. Например, предложение

«У студента была книга» на узбекском языке будет звучать как «Talabada kitob bor edi». Культурные реалии — ещё один важный аспект. Перевод пословиц, поговорок, национальных терминов требует адаптации. Например, русская пословица «Семь раз отмерь, один раз отрежь» может быть передана как «Yetti o'Ichab, bir kes», что является узбекским аналогом и сохраняет исходный смысл. Особую сложность представляют фразеологизмы и идиомы. Их перевод требует творческого подхода, знания контекста и способности найти аналог в целевом языке. Так, фраза «попасть впросак» может быть переведена как «poqulay holatga tushmoq».

Помимо языковых и культурных различий, переводчику важно учитывать жанровую специфику текста. Перевод научной статьи, художественного произведения и делового письма требует разных стратегий. Если художественный текст допускает определённую вольность, то юридический или официальный документ требует точности и соблюдения терминологии.

Таким образом, перевод между русским и узбекским языками — это не только языковой, но и культурный мост. Успешный перевод возможен только при глубоком понимании обеих культур, владении лексикой и грамматикой, а также при наличии определённого уровня художественного вкуса и интуиции переводчика.

Заключение. Перевод с русского языка на узбекский требует от переводчика широких знаний, чувствительности к лексическим и культурным нюансам, а также способности сохранять смысл и стиль оригинального текста. Качественный перевод — это результат глубокого анализа, понимания текста и умения адаптировать его к культуре целевой аудитории.

Список литературы

1. Комиссаров В.Н. Теория перевода. – М.: Высшая школа, 1999.
2. Мирзаев Ш. Ўзбек тилида таржима назарияси. – Тошкент: Ўқитувчи, 2006.
3. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. – Routledge, 2011.
4. Бархударов Л.С. Язык и перевод: вопросы общей и частной теории перевода. — М.: Международные отношения, 1975.

**IMMERSIYA VA IMMERSIVE MUHITINI JORIY ETISHNING USLUBIY
YONDASHUV ASOSLARI*****Ibodullayeva Gulshod Urinovna****Termiz Iqtisodiyot va Servis Universiteti 2-bosqich magistranti**tel +998978498838*

Kalit so'zlar: Immersiya, muhit, idrok, Psixologiya, virtual, multimodal, yondashuv, virtualizatsiya.

Immersivlik (inglizcha immersive — “hozirlik, sho‘ng‘ish”) — bu sun‘iy yaratilgan muhitga sho‘ng‘ish effektini yuzaga keltiruvchi idrok etish usuli. Bunday sho‘ng‘ish effektining turli misollarini biz FPV-uslub qurilmalarni boshqarishda, kinoda, teatrlashtirilgan sahnalarda, ijtimoiy tarmoqlardagi virtual hamjamiyat bilan uzluksiz muloqotda yoki ko‘p foydalanuvchili o‘yinlarda ko‘rishimiz mumkin. Immersevlik odatda sun‘iy shakllantirilgan sharoitlarga sho‘ng‘ish deb ta’riflanadi. Bu holatda asosan ongni modellashtirish texnologik omillariga e’tibor qaratiladi — sun‘iy muhitni vizual tarzda tasvirlash orqali.

Adabiyot va rassomlik san’ati paydo bo‘lgan ilk davrlardan boshlab immersiv idrok etishning muayyan darajalari kuzatilgan. Asarning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan aynan shu idrok chuqurligi bilan belgilanadi. Psixologiya fanining o‘rganish obyekti — inson ongining subyektiv, obyektiv va modellashtirilgan reallikni qanday ajratishini tushunish — hali to‘liq javob topmagan masala bo‘lib qolmoqda. Ushbu fenomen tarixi inson atrof-muhitini tasvirlashga birinchi urinilgan rasm, musiqa va boshqa usullar bilan boshlanadi. Bunday idrok har kimda bir xil bo‘lmagan — kimdadir kuchliroq, kimdadir zaifroq ta’sir ko‘rsatgan.

Immersevlik madaniyatga, asosan G‘arbda, keng joriy etilganiga ko‘plab misollar mavjud. Masalan, London shahridagi “Secret Cinema” (“maxfiy kino”) loyihasi odamlarni virtual haqiqatga sho‘ng‘ishga chorlaydi va haqiqiy hamda virtual olam o‘rtasidagi chegaralarni yo‘q qiladi. Nyu-Yorkdagi “Sleep No More” (“Endi uyqu yo‘q”) esa — bu immersiv teatr bo‘lib, tomoshabinlar vaqtincha modellashtirilgan reallikka sho‘ng‘ish uchun tashrif buyuradilar. Rossiyada ham teatr ushbu tendensiyaning bir necha yildan keyin qabul qildi. “Qora Rus” (Black Russian) immersiv myuzikli 2016-yil 15–18-sentabr kunlari ilk bor namoyish etilgan bo‘lib, teatrlashtirilgan san’atga yangicha yo‘nalish olib kirdi. Moskva shahrida quyidagi immersiv spektakllarni ko‘rish mumkin: “Morfeus”, “Qaytganlar”, “Noaniq ta’sirlar”, “Rus ertaklari”, “Sening o‘ying”, “Moskva 2048” va boshqalar.

Zamonaviy texnologik yechimlar atrof-muhitning ichki idrokini faollashtirish imkonini beradi, bu esa amalga oshirilayotgan jarayonga hissiy kirishish, ishtirok tuygʻusini hosil qilish imkonini yaratadi.

Immersevlik effekti kino, teatr, rassomlik va koʻngilochar sanoatda faol qoʻllanilmoqda. Ongni virtuallashtirish tafakkur jarayonlarini faollashtirishga yordam beradi va idrokning oʻtkiriligiga taʼsir qiladi. Immersev idrok psixologik jihatdan ham alohida qiziqish uygʻotadi. Virtual muhit bilan oʻzaro aloqada boʻlishda hozirlik hissi — yaʼni u yerda haqiqiy ishtirokda boʻlayotgandek his qilish — inson kechinmalarining muhim qismidir. Bu his, texnologik tarzda yaratilgan sunʼiy muhit ekanini anglamasdan, virtual obyektlar bilan bevosita muloqotda boʻlishdek tuyuladi. Bu his ish samaradorligiga bevosita taʼsir qilmasada, virtual muhitdagi ish sifati va texnologik qaramliklarning shakllanishiga taʼsir koʻrsatishi mumkin.

Hozirlik hissining shakllanishiga texnologik va psixologik omillar taʼsir qiladi. Texnologik omillar — bu virtual muhitning realizm darajasini belgilovchi texnik jihatlar. Psixologik omillar esa — foydalanuvchining xususiyatlari boʻlib, virtual muhitni qanchalik real qabul qilishini belgilaydi. Bu hissiyot subyektiv fenomen boʻlib, texnologik imkoniyatlar bilan toʻliq aniqlanmaydi.

Xorijiy adabiyotlarda "Immersive learning" (immersive teaching, immersive education) atamasi uchraydi. Bu — taʼlim muhitida virtual olamlarning imkoniyatlarini oʻrganish va qoʻllashni anglatadi. Bunda oʻqituvchi roli oʻzgaradi — u koʻproq multimodal virtual muhitni loyihalash, shoʻngʻish ssenariylarini yaratish bilan shugʻullanadi. Soʻnggi yillarda immersivlik taʼlimda samarali va kuchli vosita sifatida tan olingan.

Immersev yondashuv — bu bilim olish strategiyasi, hamda sunʼiy yaratilgan virtual muhitda taʼlim jarayoni ishtirokchilarining interaktiv muloqoti orqali shaxsni rivojlantirish va oʻzini oʻzi rivojlantirishga qaratilgan usullar majmuidir. Bu muhit tinglovchining sezgi kanallariga kompleks taʼsir koʻrsatadi.

Immersevlik bilan chambarchas bogʻliq boʻlgan yana bir atama — bu kognitiv nazorat. Bu — ongli idrokni boshqaruvchi metakognitiv funksiyalar tizimi boʻlib, ular vazifalarni maʼlum sharoitda hal qilish uchun maxsus kognitiv jarayonlarni sozlaydi. Misol uchun, kognitiv nazoratga diqqatni boshqarish, muhim stimul atributlarini ajratish, nozarur reaksiyalarni bostirish, bir nechta vazifani bir vaqtning oʻzida muvofiqlashtirish, xatolarni aniqlash va tuzatish, kognitiv jarayonlarni yakunlash kiradi. Shunday qilib, kognitiv nazorat jarayonlari kognitiv faoliyatni boshqarish mexanizmlaridir va ular modellashirilgan reallikka shoʻngʻish tuygʻusining yuzaga kelishiga bevosita taʼsir qiladi.

Virtual reallik texnologiyalari bugungi kunda turli sohalarda faol qo'llanilmoqda. Jahon bo'ylab bu texnologiyalar ta'limda ham allaqachon keng qo'llanilib kelmoqda. Ayni paytda masofaviy ta'limda qo'llashga qaratilgan loyihalar ishlab chiqilmoqda. Bu ehtiyoj zamonaviy dunyoda tobora ortib borayotgan masofaviy ta'limning ahamiyati bilan bog'liq. Kengaytirilgan reallik (Augmented Reality) texnologiyasi ham tez sur'atlarda rivojlanmoqda — bu global axborot uzatish va qayta ishlash texnologiyalarining taraqqiyoti mahsulidir. Unda sun'iy yaratilgan reallik haqiqiy dunyo ma'lumotlari bilan birlashtiriladi. Virtualizatsiya jarayonlarining jadal rivojlanishi ushbu hodisaning inson ongi va idrokiga ta'sirini chuqur o'rganishni talab qilmoqda, ammo bu borada hali yetarlicha tadqiqotlar olib borilmagan.

Adabiyotlar

1. To'xtasinov, S. Sh. (2021). Raqamli pedagogika: raqamli ta'lim muhitini shakllantirish va baholash vositalari. Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti.
2. Mahmudova, D. A. (2020). Innovatsion ta'lim texnologiyalari. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.
3. Karimov, A. M. (2022). Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta'lim jarayonidagi o'rni. Toshkent: TDPU nashriyoti.
4. Ergashev, R. T. (2019). Multimedia va virtual muhitlarda ta'lim berishning zamonaviy usullari. Samarqand: SamDU nashriyoti.

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И АВТОМАТИЗАЦИЯ: ВЛИЯНИЕ НА РЫНОК ТРУДА И РАБОЧИЕ МЕСТА В БУДУЩЕМ

Олимова Мухлиса Вохиджон кизи

*Старший преподаватель кафедры "Искусственный интеллект"
Ташкентского государственного экономического университета
mukhlis.olimova1323@gmail.com*

Саидмуродов Саттор Умарбекович

*Студент первого курса направления "Искусственный интеллект"
Ташкентского государственного экономического университета
sattorsaidmurodov17@gmail.com*

Введение. Современные технологии, такие как искусственный интеллект (ИИ) и автоматизация, трансформируют рынок труда, изменяя структуру занятости и производственные процессы. Цель данных тезисов — проанализировать влияние ИИ и автоматизации на рабочие места, выделить позитивные и негативные последствия, а также предложить пути минимизации рисков. В тезисах рассмотрены ключевые аспекты, включая

новые профессии, сокращение рабочих мест, переквалификацию и социальную поддержку.

Искусственный интеллект и автоматизация в экономике

ИИ — это технологии, позволяющие машинам обучаться, анализировать данные и принимать решения. Автоматизация заменяет ручной труд механизированными и цифровыми решениями. Вместе они повышают производительность, снижают затраты и улучшают качество продукции и услуг.

Примеры применения:

- Робототехника в промышленности (например, сборочные линии).
- Чат-боты и голосовые помощники в клиентском сервисе.
- Анализ больших данных в маркетинге и здравоохранении.

График 1. Динамика внедрения ИИ и автоматизации в экономике (2015–2025)

(Прогноз роста инвестиций в ИИ и автоматизацию по данным McKinsey)

2. Позитивные последствия автоматизации и ИИ

ИИ и автоматизация создают новые возможности для работников и экономики в целом. Развитие ИИ стимулирует спрос на специалистов в области технологий.

Примеры профессий:

- Разработчик ИИ и машинного обучения.
- Специалист по анализу данных.
- Менеджер автоматизированных процессов.

Таблица 1. Новые профессии, связанные с ИИ и автоматизацией

Профессия	Описание	Средняя зарплата (USD/год)
Разработчик ИИ	Создание алгоритмов ИИ	120,000–150,000
Аналитик данных	Обработка больших данных	80,000–110,000
Специалист по кибербезопасности	Защита автоматизированных систем	90,000–130,000

Повышение качества труда

Автоматизация освобождает работников от рутинных задач, позволяя сосредоточиться на творческой и стратегической работе. (В колл-центрах чат-боты обрабатывают стандартные запросы, а сотрудники решают сложные случаи).

Развитие новых отраслей

ИИ способствует появлению инновационных секторов, таких как телемедицина, умные города и возобновляемая энергетика.

Диаграмма 1. Новые рабочие места по отраслям (2025)

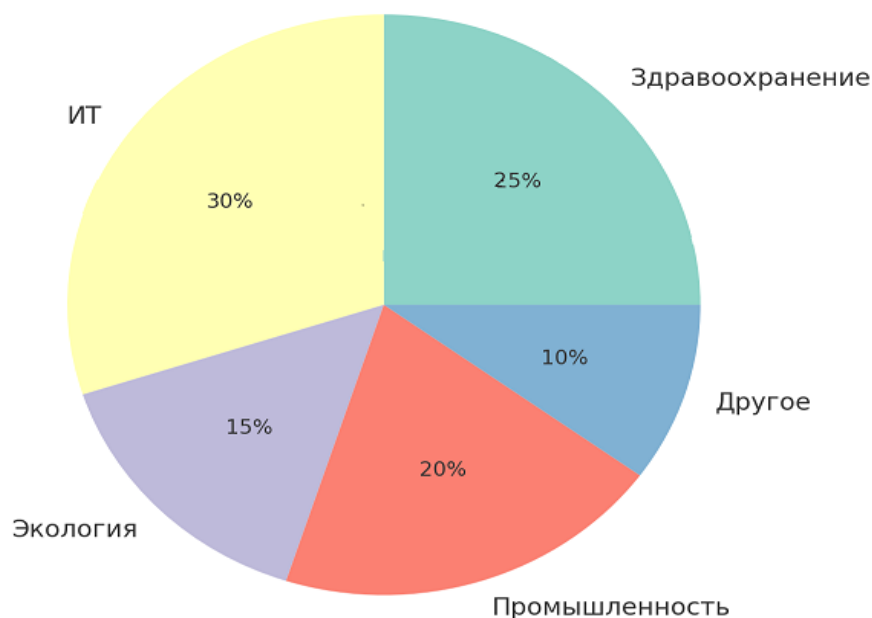

Диаграмма 1. Распределение новых рабочих мест по отраслям (2025)

3. Негативные последствия автоматизации и ИИ

Несмотря на преимущества, технологии несут риски для рынка труда. Автоматизация угрожает низкоквалифицированным профессиям.

- Упаковка и сортировка товаров.

- Административные функции (например, ввод данных).

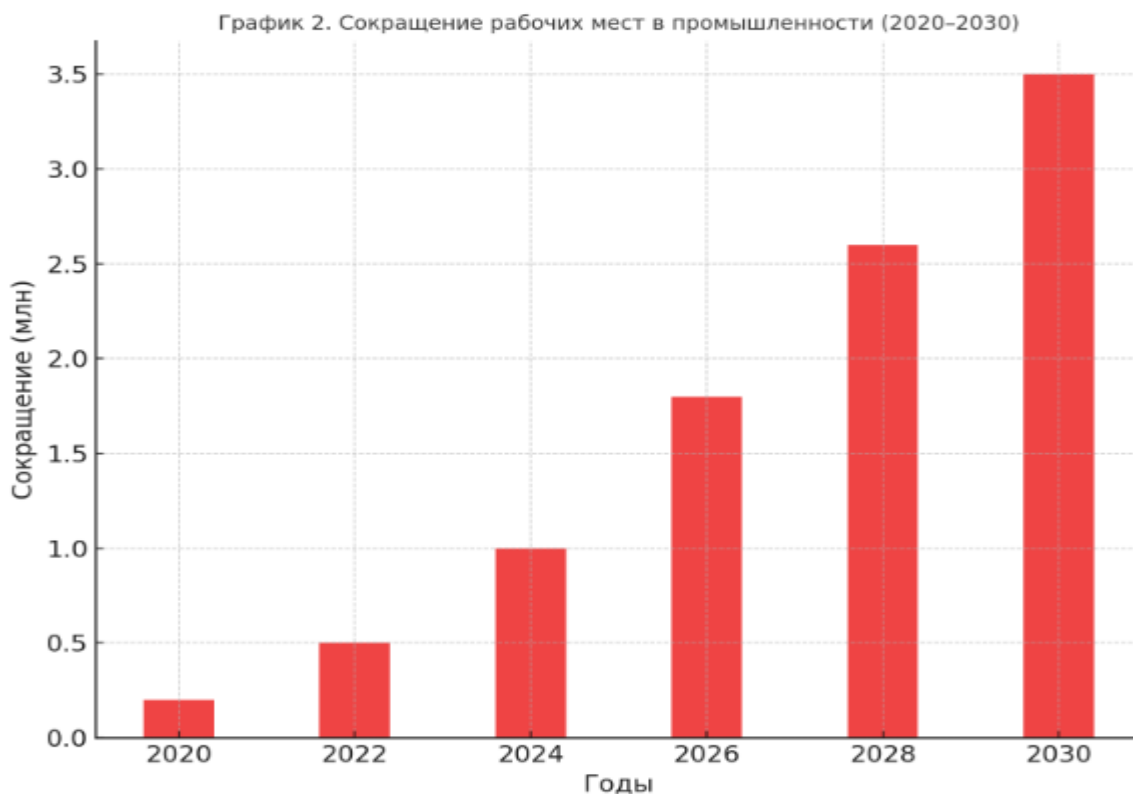

График 2. Динамика сокращения рабочих мест в промышленности (2020–2030)

Рост безработицы и социального неравенства

Снижение спроса на низкоквалифицированный труд может привести к увеличению безработицы и усилению разрыва между квалифицированными и неквалифицированными работниками.

Работники должны осваивать новые навыки, такие как программирование и работа с данными.

Таблица 2. Навыки, востребованные в 2025 году

Навык	Описание	Уровень сложности
Программирование	Разработка ПО и алгоритмов	Высокий
Анализ данных	Работа с большими данными	Средний
Управление автоматизацией	Настройка роботизированных систем	Высокий

4. Пути минимизации рисков

Для смягчения негативных последствий необходимы комплексные меры.

Образование и переквалификация

Инвестиции в образование помогут работникам адаптироваться к новым требованиям.

Примеры программ:

- Онлайн-курсы по ИИ (Coursera, edX).
- Государственные программы переквалификации.

Социальная поддержка. Государства должны предоставлять помощь уволенным работникам.

Меры:

- Финансовая поддержка.
- Программы трудоустройства.
- Поддержка малого бизнеса.

Развитие инноваций. Инвестиции в новые отрасли создадут рабочие места.

Приоритетные направления:

- Биотехнологии.
- Экологически чистые технологии.
- Цифровая экономика.

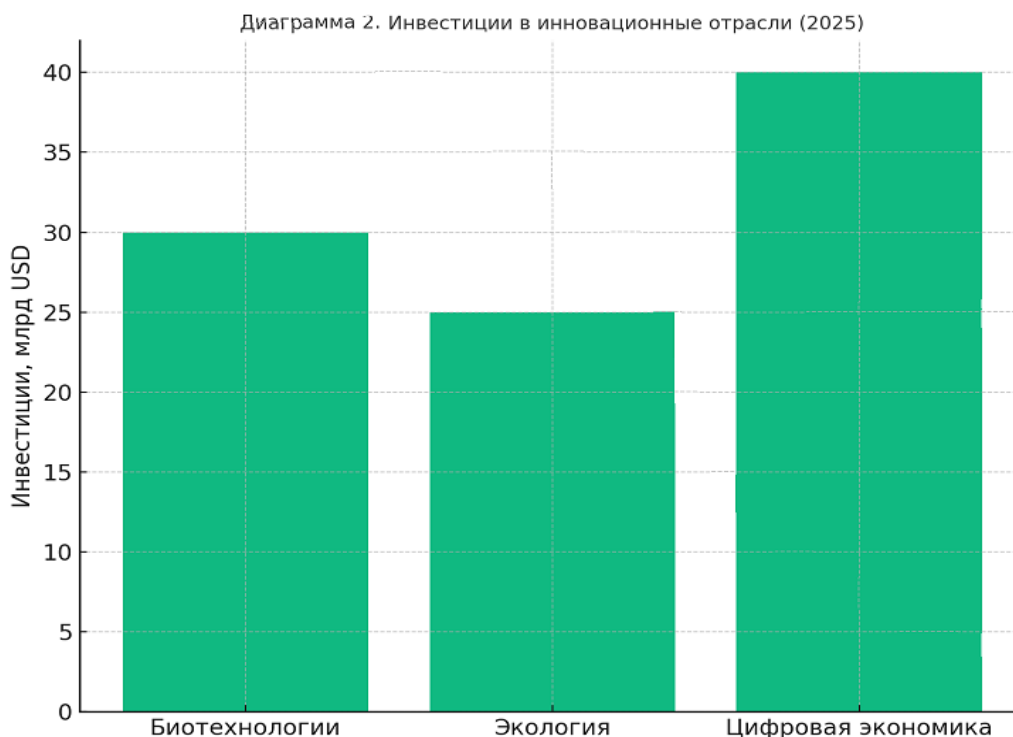

Диаграмма 2. Инвестиции в инновационные отрасли (2025)

Закключение. ИИ и автоматизация кардинально меняют рынок труда, создавая как возможности, так и вызовы. Позитивные последствия включают появление новых профессий, повышение качества труда и развитие инновационных отраслей. Однако сокращение рабочих мест, рост безработицы и изменение требований к квалификации требуют немедленных мер. Образование, социальная поддержка и инвестиции в инновации позволят обеспечить справедливый переход к рынку труда будущего.

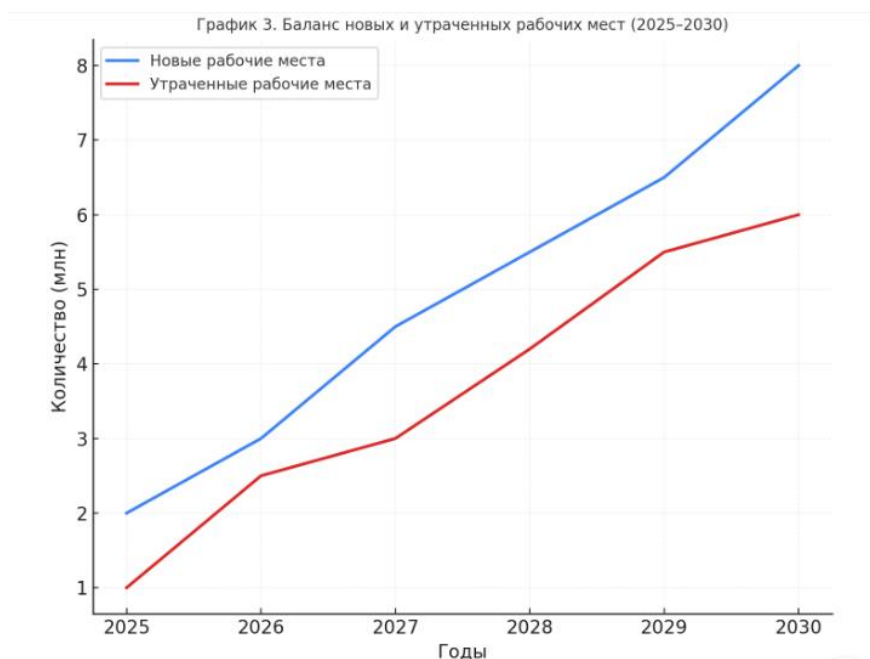

График 3. Баланс новых и утраченных рабочих мест (2025–2030)

**TALABALAR MUSTAQIL ISHLARINI TASHKIL ETISH VA NAZORAT
QILISHDA VEB-TEKNOLOGIYALARNING ROLI (NOFILOLOGIK
YO'NALISHLARI UCHUN)*****Ibodullayeva Gavhar Urinboyevna****2-kurs magistranti**Termiz iqtisodiyot va servis universiteti**Tel: +998978498838*

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz tili darslarida kompyuter veb-teknologiyalaridan foydalanish masalalari, ayniqsa nofilologik fakultetlarida o'qiyotgan talabalar uchun, yoritib berilgan. Ta'lim tizimi holati va jamiyat rivojlanishidagi tendensiyalar kompyuter texnologiyalari asosida yagona ta'limiy axborot muhitini shakllantirish orqali ta'lim tizimini ilg'or rivojlantirishning eng dolzarb vazifalaridandir. Ilm-fanning tez rivojlanishi, ma'lumotlarning yangilanib borishi sharoitida butun umr o'qish imkoni yo'q, shuning uchun doimiy o'z-o'zini rivojlantirish va bilim olishga bo'lgan qiziqishni shakllantirish muhim hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari ta'sirida jamiyatda sodir bo'layotgan keskin o'zgarishlar ta'lim tizimini ham yangilash zaruratini yuzaga keltirmoqda. O'qitishning asosiy maqsadi — zamonaviy ta'lim sifatiga erishishdir.

Kalit so'zlar: audiovizual texnologiyalar, til muhit, og'zaki muloqot, modernizatsiya, internet-texnologiyalar, eshitish ko'nikmasi (audirovanie).

Ojegov lug'atida "texnologiya" atamasi quyidagicha izohlanadi: "Muayyan sohadagi ishlab chiqarish usullari va jarayonlarining majmuasi, shuningdek ishlab chiqarish usullarining ilmiy tavsifi."

Kompyuterlar hozirda maktab, kollej va universitetlarda talabalar ta'limini yengillashtirish uchun faol qo'llanilmoqda. Kollejlardagi professorlar va maktab o'qituvchilari bolalar uchun dars rejalarini tayyorlashda audiovizual texnologiyalardan foydalanadilar. Buning uchun ular Microsoft PowerPoint dasturidan foydalanib, ma'ruzalari uchun elektron taqdimotlar tayyorlaydilar. Ushbu taqdimotlarni multimedia va audio proyektorlar orqali sinfda namoyish etish mumkin. Bu usul talabalar uchun ham qiziqarli, ham oson tushuniladi.

Multimedia (ko'rgazmali va ovozli) taqdimotlarini o'qituvchilar osonlik bilan o'tkaza oladilar, chunki bu ko'p vaqt va kuchni tejaydi. Bugungi kunda o'quvchilar turli xil ta'limiy resurslardan, shu jumladan o'quv videolaridan foydalanishlari va hatto topshiriqlarni internet orqali sotib olishlari mumkin — bularning barchasi kompyuterlar qulayligi tufayli sodir bo'lmoqda.

Biz talabalar uchun boy til muhitini yaratishimiz lozim, bunda talabalar doimo til faoliyatida ishtirok etishlari kerak. Kompyuter og'zaki muloqotni

kuchaytirish vositasi sifatida xizmat qilishi mumkin. Veb-kitoblar orqali kompyuterlar o'quvchilar orasida og'zaki muloqotni kuchaytiradimi, yo'qmi — shular o'rganilgan. Ushbu kompyuter kitoblari ekranda matn va illyustratsiyalar bilan haqiqiy kitob ko'rinishida paydo bo'ladigan interaktiv hikoyalar shaklida bo'ladi.

Kompyuter, internetga ulanish imkoniyati bilan birgalikda, ta'limda yangi ko'nikma va bilimlarni egallash uchun eng kuchli vositalardan biridir. Kompyuter hayotning har bir sohasida muhim rol o'ynaydi, chunki u bizga ko'plab yo'llar bilan yordam beradi.

Veb-texnologiyalar mustaqil ta'lim olayotgan talabalar uchun ham ta'lim tizimini yaxshilash va modernizatsiya qilish imkoniyatiga ega. Kompyuterlardan ta'limda foydalanish o'qituvchi va talaba o'rtasidagi o'zaro aloqani yanada samarali va qiziqarli qilishi mumkin. Kompyuterdan veb imkoniyatlari orqali foydalanish tobora qadrlanmoqda. Bugun siz ushbu ma'lumotni o'qiyotgan bo'lsangiz, bu ham internet va kompyuter tufayli.

Kompyuter ta'lim tizimini barcha jabhalarda, ya'ni o'qituvchilar tomonidan o'tiladigan darslarda ham, talabalar tomonidan olinadigan bilimlarda ham takomillashtira oladi.

Muparxo'jayeva Z.B. "Innovative tendencies of teaching foreign languages" nomli maqolasida quyidagicha ta'kidlaydi: "Xorijiy tillar darslarida veb-texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishning samarali omilidir. Ko'pchilik bolalarga kompyuter bilan ishlash yoqadi. Chunki darslar noan'anaviy muhitda o'tadi, o'quvchilarga mustaqillik beriladi, ba'zilar esa axborot-kommunikatsion texnologiyalar borasidagi bilimlari bilan ajralib turadi. Internet-texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari bugun juda keng. Masalan: ingliz tilida so'zlashuvchi mamlakatlar aholisi bilan elektron pochta orqali yozishmalar; xalqaro internet-konferensiyalar, seminarlar va boshqa shu turdagi tarmoq loyihalarida ishtirok etish; veb-saytlar va taqdimotlar yaratish — bu ishlar o'qituvchi va o'quvchilar tomonidan birgalikda amalga oshirilishi mumkin. Bundan tashqari, turli davlatlardagi o'qituvchilar o'rtasida taqdimotlar almashinuvi ham mumkin."

Xulosa qilib aytganda, veb-texnologiyalar orqali talabalar mustaqil ishlari davomida taqdimot tayyorlash, eshitish (audiovizual) ko'nikmalarini mashq qilish, o'z ovozi yozib olib, notanish so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishda xatolarini aniqlab, ularni tuzatish orqali o'z bilimlarini oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

**INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA XARAKTERNI IFODALOVCHI
PAREMALAR STRUKTURASIDAGI O'XSHASH VA FARQLI JIHATLAR***Normamatova Farida Choriyevna**Termiz Iqtisodiyot va servis universiteti magistranti**E-mail: farida.normamatova@mail.ru**Orcid: 0009-0006-2493-6710*

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida xarakterni ifodalovchi paremiyalarning strukturaviy xususiyatlari tahlil qilinadi. Har ikki tilga xos paremiyalar inson xarakterining turli jihatlarini ifodalashda muhim lingvokulturologik vosita sifatida xizmat qiladi. Tadqiqotda ingliz va o'zbek tillaridagi paremiyalarning grammatik qurilishi, leksik tarkibi hamda uslubiy xususiyatlari qiyosiy tahlil asosida o'rganiladi. Shuningdek, bu paremiyalarning xalq tafakkuri, qadriyatlari va madaniy urf-odatlaridagi o'rni ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: ingliz tili, o'zbek tili, paremiyalar, xarakter, strukturaviy xususiyatlar, lingvokulturologiya, solishtirma tahlil.

Аннотация. В данной статье анализируются структурные особенности паремий, выражающих характер, в английском и узбекском языках. Паремии, характерные для обоих языков, служат важным лингвокультурологическим средством выражения различных сторон человеческого характера. В исследовании на основе сравнительного анализа рассматриваются грамматическое строение, лексический состав и стилистические особенности паремий в английском и узбекском языках. Также рассматривается роль этих паремий в народном мышлении, системе ценностей и культурных традициях.

Ключевые слова: английский язык, узбекский язык, паремии, характер, структурные особенности, лингвокультурология, сравнительный анализ.

Abstract. This article analyzes the structural features of paremias expressing character traits in the English and Uzbek languages. Paremias typical for both languages serve as important linguocultural tools for conveying various aspects of human character. The study presents a comparative analysis of the grammatical structure, lexical composition, and stylistic features of paremias in English and Uzbek. The article also examines the role of these paremias in folk thinking, value systems, and cultural traditions.

Keywords: english language, Uzbek language, paremias, character, structural features, linguoculturology, comparative analysis.

Til o'z tuzilishiga, qadriyatlar tizimiga, muammolar va tajribalarga ega bo'lgan yaxlit bir tizimdir. Maqol va matallar, frazeologik birliklar, neologizmlar, aforizmlar va boshqa vositalar nutqni yorqinroq, tasavvurliroq qiladi va shu bilan

tilni o'zlashtirishga kommunikativ, kognitiv va estetik motivatsiyani uyg'otadi. Maqol va matallar xalq hikmatini ixcham va obrazli ifodalash, xalq tarixi va dunyoqarashini, uning an'analari, urf-odat va qadriyatlarini aks ettirish imkonini beruvchi xalq og'zaki san'atining elementidir. Maqollarda avlod-ajdodlarning hayotiy tajribalari, jamiyatga munosabati, tarixi, ruhiy holati, etik va estetik tuyg'ulari, ijobiy fazilatlari mujassamlashgan.

Maqollarni chuqurroq tahlil etish va ularning turli tillardagi milliy-ma'daniy hamda umumbashariy qadriyatlarini aks etishi orqali o'rganish hozirgi zamon tilshunosligining dolzarb muammosi bo'lib kelmoqda. Qiyoslab o'rganadigan bo'lsak, dunyodagi barcha tillar o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanligini ko'rishimiz mumkin va aynan shu fenomen turli tillarni bir-biridan ajratadi. Lekin shu narsa ma'lumki, til o'rganuvchilar o'ziga begona bo'lgan tilni ona tili va shu til o'rtasida ma'lum bir bog'liqlik asosida o'zlashtiradi. Bu tillar ma'lum bir kategoriyalar ostida birlashadi. Bu kategoriyalarda grammatik kategoriyalar, leksik-semantik kategoriyalar, funksiyanal kategoriyalarga o'xshagan lisoniy belgilar kiradi. Demak, umumlashtiruvchi kategoriyalar tillardagi universallikni ta'minlaydi. SHu asnoda, maqollar har bir tilda uchraydigan o'ziga xos til birligi ekan, ularda ham umumiylik mavjud. Shu haqda G. L. Permiakov quyidagicha fikr yuritadi: holatlarni umumiyalashtirish xususiyati ya'ni bir xil yoki o'xshash holatlarni birlashtirish turli xalqlar maqollarida uchraydi. Maqollardagi shu bir xillik universallikni ta'minlaydi va ko'p holatlarda alohida mantiqiy ma'noga ega bo'ladilar. Bundan kelib chiqadiki, maqol dunyosi jahon sivilizatsiyasi bilan bog'liqdir, uni faqat bir millatga tegishli deyish mutlaqo noto'g'ri. Maqollardagi universallik paremiologiyaning asosiy qirrasi bolib, u maqollardagi o'xshash va bir xil xolatlarni umumlashtiradi va hatto qarindosh bo'lmagan tillarda, ularning tarixiga, etnosiga qaramay uchraydi. SHuni aytib o'tish kerakki, ko'plab maqollarning har xil tillardagi shakllarida ham shaklan, ham ma'no jihatdan yoki umumiy bajarayotgan funksiyalaridan o'xshashlik topsa bo'ladi.

O'zbek tilidagi ayrim maqollar ingliz maqollariga funksional jihatdan mos keladi. Masalan, First think, then speak maqolini o'zbek tilidagi muqobil varianti Avval o'yla - keyin so'yla maqoliga to'g'ri keladi, chunki bu maqol har ikkala tilda aynan bir xil ma'noga ega hamda uning grammatik tizimi ham ancha yaqin. Sturuktur jihatdan ham ikkala maqol bir xil sturukturaga ega. Ifoda maqsadiga ko'ra farak gap, tuzilishiga ko'ra soda yoyiq gap. SHu bilan birga, ma'lum bir tildan ikkinchi tilga berilgan o'girishlarda maqollarning aynan o'xshashini topish qiyin bo'ladi. SHunda izohlarga yoki ikkinchi bir adekvat variantga murojaat qilinadi. O'zbek tilidagi maqollarning ingliz tilida yoki ingliz tilidagi maqollarning o'zbek tilidagi muqobil variantini topish ancha mushkul, bu borada maqollarga

o'rni kelganda izoh berib o'tish tarjimaga putur etkazmaydi balki uni to'ldiradi va boyitadi. So'zlaguvchi nodon bo'lsa, eshitguvchi dono bo'lsin maqolinining aynan nusxasi inglizchalari yo'q bo'lgani holda bu maqolni uning yaqinroq ekvivalenti bilan berish mumkin. Lekin uni If speaker is fool listener should be wise deb tarjima qilinsa uning o'zbekcha qoloriti saqlanib qoladi va bu hammaga tushunarli bo'ladi.

Xuddi shu so'zlarni Qassob moy qayg'usida, echki - jon qayg'usida maqoliga ham qo'llab uni The butcher grieves for bacon, and the goat - for its life qabilida berilsa ma'qul bo'ladi. Qizi borning nozi bor maqolini ingliz tiliga Who has a daughter that has a whim qabilida berilsa Markaziy Osiyo xalqlari, xususan o'zbek urf-odatlaridan bexabar ingliz o'quvchisi uni butunlay tushunmasligi mumkin. Ingliz tiliga uni Parents of the bride may be capricious (they can expose their own terms) deb ag'darishdan boshqa chora yo'q. Boshqa yo'li: bu maqol mazmunini beruvchi boshqa maqol topish lozim deb hisoblaymiz. Bir-birlariga ma'no va stilistik vazifa jihatlaridan mos bo'lib, so'z tartibida kamdan-kam mos bo'lsa, sonda kamdan-kam farq qiladilar, leksik tarkib jihatidan farq qiladigan muqobil variantlar. Ularning ko'pchiligi shaklan milliy, mazmunan baynalmilaldirdar.

Ular shakli bilan o'zlarining muayyan milliy tilga mansubliklarini tasdiqlasalar, mazmuni bilan jahon madaniyati va sivilizatsiyasi mahsuli ekanliklarini namoyon qiladilar. Pigeon's milk Anqoning urug'i Every dog is a lion at home Har kim o'z uyida bek All bread is not baked in one oven Besh qo'l baravar emas No pleasure without pain Gul tikansiz bo'lmas Biror kamyob, kimmatbaxo, orzu qilib etib bo'lmaydigan narsani inglizlar «Pigeon's milk» (kabutarning suti), ruslar «Ptiche moloko» desalar, o'zbeklar «anqoning urug'i» (afsonaviy qush tuxumi) deydilar.

Xalq og'zaki ijodining eng muhim janrlaridan biri bo'lgan maqol insonlarning yillar davomida to'plangan donishmandlik na'munalaridir. Maqollarni qaysi til yoki millatdan to'plashimizdan qat'iy nazar o'xshashlik jihatlarini uchratamiz chunki maqol va matallarda asosan insonlarning hayoti davomida bo'lib o'tgan voqealar asosida yozilgan.

Tadqiqotda paremlar sturuktur jaihatdan tahlil etilganda har ikkala tilda gaplarning ifoda maqsagida ko'ra tahlil etildi. Ingliz tilida ham o'zbek tilida ham xarakterni bildiruvchi paremlarning ko'pchiligi declarative/darak gap shaklidagi paremlar ekanligi aniqlandi. Har ikkala tilda imperative/buyruq gap shaklidagi xarakterni bildiruvchi paremlar uchradi ammo ularning salmog'i kamroq. Ingliz tilida ham o'zbek tilida ham xarakterni bildiruvchi paremlar interrogative/so'roq gap shaklidagi paremlar soni ozchilikni tashkil qildi. Har ikkala tilda Exclamatory/undov gap shaklidagi paremlar uchramadi.

Foydanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdullayeva N.E. Ingliz va o'zbek xalq maqollaridagi graduonimik munosabatlarning lingvopragmatik xususiyatlari: Filol. fan. dokt. (PhD) dis. avtoref. – Toshkent, 2019. – 52 b.
2. Farmonova M. Qadriyatlar–ma'naviy kamolot asosi. Ilmiy-uslubiy qo'llanma. –Toshkent: Tasviriy nashriyot uyi, 2019. – 36 b.
3. Jo'rayeva B.M. O'zbek xalq maqollari shakllanishining lingvistik asoslari va pragmatik xususiyatlari: Filol. fan. doktori diss. avtoreferati – Samarqand, 2019. – 74 b.
4. Аврорин В.А. Проблемы изучения функциональной стороны языка. – Л.: Наука, 1975. – 275 с.

**KOMPETENTLI YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK JISMONIY
TARBIYA O'QITUVCHISINING KASBIY-PEDAGOGIK
IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISH**

Eshqobilov Elmurod Menglimurod o'g'li

Termiz davlat universiteti

Sport boshqaruvi kafedrasi o'qituvchisi.

Tel : +998995270792

eshqobilovelmurod25@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada muallif jismoniy madaniyat ta'lim yo'nalishi talabalarining kelgusi kasbiy pedagogik faoliyatidagi ijodkorligini rivojlantirishda kompetentli yondashuvning ilmiy-nazariy jihatlarini va uning ahamiyati to'g'risida fikr mulohazalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: kompetent, yondashuv, faoliyat, pedagog, mutaxassis, ta'lim, noan'anaviy, kasb, mashg'ulot, kompetentsiya, qobiliyat, ijodkorlik, malaka, shakllanish, rivojlanish va metod.

Kirish. Hozirgi shiddat bilan rivojlanib borayotgan ta'lim amaliyotida kompetentli yondashuvni amalga oshirish ushbu jarayonning barcha jihatlarini chuqur va har tomonlama ilmiy o'rganishni talab etadi. Shu bilan birga, ta'kidlash kerakki, kompetentlikni pedagogik fenomen sifatida talqin qilish qiyin, chunki, kompetentlik kategoriyasi pedagogikaga boshqa fanlardan kiritilgan bo'lib, u fanlarda etarli darajada chuqur anglab etilgan va o'zining mustahkam o'rniga ega. Dunyoda inson va jamiyatni takomillashtirish omili sifatida jismoniy madaniyatning roli sezilarli darajada oshib bormoqda. Shunga ko'ra, jamiyat va uning a'zolari tomonidan jismoniy tarbiya sohasida xizmat ko'rsatuvchi mutaxassislarni tayyorlash sifati va samarasiga yetarli darajada e'tibor qaratilib kundan kunga kasb malakalari darajasiga qo'yiladigan talablar ortib bormoqda.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'limga murojaat qilish pedagogik ta'limning, shu jumladan jismoniy tarbiyaning yangi maqsadlarning paydo bo'lishiga olib keladi.

Yo'qoridagilardan kelib chiqqan holda, universitetning ta'lim maydoniga yangicha yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish asosida pedagog kadrlar tayyorlash tizimini modernizatsiya qilish zarur.

Ta'lim amaliyotida kompetentli yondashuvni amalga oshirish ushbu jarayonning barcha jihatlarini chuqur va har tomonlama ilmiy o'rganishni talab etadi. Shu bilan birga, ta'kidlash kerakki, kompetentlikni pedagogik fenomen sifatida talqin qilish qiyin, chunki kompetentlik kategoriyasi pedagogikaga boshqa fanlardan kiritilgan bo'lib, u fanlarda etarli darajada talqin etilgan, o'rganilgan va o'zining mustahkam o'rniga ega. U ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning natijasi sifatida pedagogika fanining tushunchalari tarkibiga nisbatan yaqinda kirib kelgan va hozircha pedagogik, xususan didaktik tushunchalar tizimiga to'laqonli singdirilmagan.

Shu bilan birga, ta'limda kompetentlikka yo'naltirilgan yondashuvlarning dolzarbligi tufayli "kompetentlik", "kompetensiya", "tayanch kompetensiyalar" atamaları ta'limning yangi sifatlariga doir masalalarni muhokama etishda tobora ko'proq ishlatilmoqda hamda keng tarqalib bormoqda. Pedagogik hamjamiyatda kompetentlik va kompetensiyalar, ulardan qaysi birlari tayanch (universal) hisoblanishi, ularni shakllantirish va baholash usullarining qanaqaligini tushunib etish jarayoni jadallashib bormoqda, ushbu tushunchalarni aniqlashtirish bo'yicha qizg'in munozaralar davom etmoqda. Shu sababli bugungi kunda ushbu tushunchalarning juda ko'plab ta'riflari va talqinlari mavjud.

Jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishi hamda taraqqiy etishi aynan bo'lajak o'qituvchining kompetentligini shakllantirish bilan ta'minlash mumkin.

Jismoniy tarbiya sohasini yaxshilashda bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarining buyurtmachilari talablarini tahlil qilish zarur, chunki bugungi kunda ish beruvchilar o'qituvchilarga hozirgi zamonga mos ravishda alohida talablar qo'ymoqda. Bu talablar kasbiy mahorat, mehnat bozoriga mos ravishda kasbiy moslashuvchanlik, raqobatbardoshlik, o'z mutaxassisligi bo'yicha kasbiy kompetentlik hamda ijodkorlik fazilatlariga egaligi kabilardan iborat.

O'qituvchilarning kasbiy kompetentligi pedagogik mehnatning barcha tomonlarida: kasbiy faoliyatda, kundalik munosabatlarda, shaxs rivojlanishida, mehnatning majmuiy natijasida namoyon bo'ladi va uning barcha komponentlari shakllanganligini talab etadi.

Maqsadga erishish uchun qaratilgan ta'lim tizimidagi har bir bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchisining ta'lim yo'nalishi bo'yicha olgan nazariy bilimlarini amaliyotga joriy etish va barkamol avlodni tarbiyalashga oid kasbiy

kompetentligini shakllantirish imkonini beruvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish talab etiladi.

Kasbiy kompetentlikni rivojlantirishni muammoli o'qitish jarayonida amalga oshirish ham maqsadga muvofiq bo'ladi, buning mohiyati kasbiy faoliyatni yaxlit tizim sifatida ko'rish, unda tizimli faoliyat ko'rsata olish, yangi muammo va masalalarni hal eta bilish tajribalarini shakllantirish uchun zamin yaratishga xizmat qiladigan kasbiy faoliyat elementlarini ta'lim jarayoniga kiritishdan iborat.

Bespalko V.P ning fikriga ko'ra, kompetentsiya - bu shaxsning ma'lum bir toifadagi muammolarni hal qilish qobiliyati va bir qator shaxsiy fazilatlarining mavjudligi, bilim va ko'nikmalar zaxirasi deb hisoblagan.

Kompetentlik esa - bu mutaxassisning zarur kompetentsiyalar to'plamiga ega bo'lishidir.

L.M. Dolgova, P.V. Simonov va boshqalarning fikricha, kompetentlik – olingan bilimlarga asoslangan holda harakat qila olishlik demakdir. Namunalarga o'xshash harakatlarni ko'zda tutadigan “bilim, ko'nikma va malakalardan” farqli o'laroq, kompetentlik universal bilimlarga asoslangan holda mustaqil faoliyat tajribasini nazarda tutadi.

V.V. Bashevning ta'kidlashicha, kompetentliklar – insonning individual qobiliyati bo'lib, ular shartsharoitlar o'zgargan paytda ushbu qobiliyatning boshqa shartsharoitlarga ko'cha olishida namoyon bo'ladi.

Shunday qilib, psixologik va pedagogik tadqiqotlarda "kompetentlik" tushunchasi juda noaniq ko'rib chiqiladi: harakat qilish qobiliyati sifatida; bilim, malaka, tajriba majmui sifatida; shaxsiy sifat sifatida; ijtimoiy-professional xususiyatlar; professionallik bilan sinonimdir va hokazo. Kompetentsiyani turlicha talqin qilish, birinchi navbatda, turli kasbiy sohalaridagi mutaxassislar faoliyati tarkibida o'ziga xos xususiyatlar mavjudligi bilan bog'liq.

Rus psixologi A.K.Markova o'qituvchi kasbiy kompetentligining asoslari bo'yicha eng ko'p ilmiy izlanishlar olib borgan pedagog olimdir. Uning qarashlarida qachonki kelajak avlodni o'qitishda va tarbiyalashda pedagog yuqori natijalarga erishsa, shu holatdagina biz pedagogni kasbiy kompetentlikka ega bo'lgan o'qituvchi deb ayta olamiz. Uning fikricha, kompetentli o'qituvchi o'zining kasbiy bilimlarini, psixologik fazilatlarini o'z mehnatida qo'llashni bilishi kerak, deya ta'kidlaydi .

Ta'limning maqsadga muvofiq ravishda moslashtirilgan mazmuni va shakllari o'qitish vositalarini tanlashni belgilab beradi, ular esa, o'z navbatida, texnologiyalar tizimini samarali qo'llash uchun shart-sharoitlarni ta'minlaydi.

Kompetentli ijodkor pedagog o'z kasbining etuk ustasi – ustoz pedagog, ma'lum pedagogik mahoratga ega shaxs hisoblanadi. Pedagog barcha vaziyatlarda

ham o'z faoliyatini muvaffaqiyatli olib borishi uchun doimiy ravishda o'z bilim va mahoratini oshirib, zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini, ilg'or pedagogik tajribalarni, metod va usullarni muntazam o'rganib, kasbiy-pedagogik ijodkorligini va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirib boradi. Ijodkorlikni rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarni qo'llash samarali natija beradi.

Demak, oliy ta'lim muassasasida kompetentlikka yo'naltirilgan ta'lim shunday tashkil etilishi kerakki, talaba auditoriyadagi ta'lim vaqtida ham, auditoriyadan tashqaridagi vaqtlarda ham ijodiy ish bilan mashg'ul bo'lishi va quyidagilarni bajara olishi lozim:

- muammoli vaziyatlarning echimini topa bilish;
- o'z fikrini himoya qila olish va nostandart hayotiy va o'quv vazifalarni hal etishda o'zining nuqtai nazariga ega bo'lish;
- o'qish-o'rganish va amaliy faoliyatda o'zini namoyon qilishnin noan'anaviy usullarini doimiy ravishda egallab borish va h.

Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchisi kasbiy-pedagogik faoliyatini aniq bir maqsadga yo'naltirishi va bu maqsadga erishish uchun quyidagi shartlarga rioya qilishi kerak.

1. O'z bilimi va ko'nikmasini mustaqil oshirishda jismoniy tarbiya o'qituvchisi mutaxassisligi bo'yicha pedagogik amaliyot o'tayotgan ta'lim muassasasining sportzal va maydonchalarini ta'lim oluvchilarga moslashtirishi kerak.

2. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchisi ma'lum maqsad asosida va muayyan tartibda o'zida quyidagi sifatlarni shakllantirib borishi kerak:

- o'quvchilarning intilishlari, qiziqishlarini chuqur his qilish, tushunish, ularning ma'naviy ehtiyojlarini hisobga ola bilish;
- o'quvchilar bilan emotsional aloqa o'rnatish, ularning aqliy, axloqiy va amaliy faoliyati tomonlariga faol ta'sir etish.

3. Jismoniy tarbiya o'qituvchisi umumiy pedagogika, psixologiya, yosh fiziologiyasi va gigienasi, anatomiya fanlari bo'yicha ijodkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan savollar ro'yxatini mustaqil o'rganib chiqishlari shart.

4. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchisi o'zining pedagogik mahoratini oshirish ustida ishlash tizimining eng samarali usullari, yo'llarini tanlab olishi, jismoniy faoliyatni va mashg'ulotlarni olib borish joylarini to'g'ri tanlab faoliyat ko'rsatishi kerak.

5. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchisi aniq sharoitlarni hisobga olgan holda va ularga mos tarzda individual tarzda yoki jamoa bilan birga o'z bilimini oshirish shakllaridan foydalanishi, amaliy mashqlar bajarishi maqsadga muvofiq.

Shunday qilib, kompetentlikni layoqatlilik, tayyorlik, imkoniyatga egalik va shu bilan birga, ma'lum bir harakatlar natijasi sifatida talqin etish mumkin. Boshqacha aytganda, kompetentlik – faoliyatga doir kategoriya bo'lib, sub'ektning qo'yilgan vazifalarni bajarishga qaratilgan kasbiy, ijtimoiy va boshqa faoliyati jarayonida namoyon bo'ladi. Umumiy holda ta'riflaydigan bo'lsak, kompetentlik – individning jamiyatda, xususan kasbiy faoliyat sohasida muvaffaqiyatli faoliyat olib borishi, atrofidagi ob'ektlar va sub'ektlar bilan o'zaro hamkorlik bo'yicha muayyan malakalar va kasbiy tajribalar shakllanganligining muayyan darajasini demakdir.

Bo'lajak o'qituvchi kasbiy-pedagogik ijodkorligining shakllanishi uning jamiyatdagi o'rni, pedagogika oliy ta'lim muassasasidagi majburiyati va vazifalariga hamda individual qobiliyatlariga bog'liq bo'ladi. O'qituvchining ijodiy individualligi uning individual xususiyatlari, ya'ni fikrlashning ilmiy tarkib topganligi, ishga ijodiy yondashishi, o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga intilishi va boshqalarning rivojlanish darajasi bilan belgilanadi. Bo'lajak o'qituvchining ijodiy individualligini rivojlantirish va takomillashtirishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlari qarama-qarshiligini his qilish, ularning echimini topish uchun esa o'ziga xoslik va maqsadga muvofiqlik kabi kasbiy xislatlar tarkib topadi.

Talaba o'zining intellektual qobiliyatiga hamda metodik kompetentligiga mos holda ijodkorlik xususiyatlari asosida mustaqil faoliyat yurita oladigan, ijodiy tafakkurga ega, o'zi uchun avzal bo'lgan ob'ektlarni mustaqil tanlay oladigan va mustaqil ijodiy faoliyat olib boradigan yetuk kompetentli mutaxassis sifatida namoyon bo'ladi.

Adabiyotlar

1. Kenjaboyev.A.E. Pedagogik deontologiya va kompetentlik.o'quv qo'llanma © TerDUnashr-matbaa markazi nashriyoti, 2022-y.280-S
2. 2.Sh.S.Shodmonova. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. - T.: «Fan va texnologiya», 2019, 296 bet.
3. Беспалко В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – М.: «Просвещение», 1995. – 336 с.
4. Долгова Л.М. Пробные действия учащихся в пространстве инновационной школы. 2007. С.191-193.
5. Bloom B.S. (ed) et al. A taxonomy of Educational Objectives: Handbook I: The Cognitive Domain. Harvow, 1956.
6. Sharipov Sh.S. O'quvchilar kasbiy ijodkorligi uzviyligini ta'minlashning nazariyasi va amaliyoti. Ped. fan. dokt. ... diss. – T., 2012.–264 b.
7. Маркова А.К. Психология профессионализма. – М.: Знаниэ, 1996.–308 с

**SHARQ RUHI – YEVRUPAGA SABOQ: ALEKSANDR FAYNBERGNING
“ВСТУПЛЕНИЕ ДЛЯ ЕВРОПЕЙЦА” SHE’RI HAQIDA**

To‘lanboyev Murodjon Erkinjon o‘g‘li
O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Rus filologiyasi fakulteti talabasi
+998933701909
tmtm0909tmtm0909@gmail.com

Raxmonov.A.B.
Ilmiy rahbar:

Annotatsiya. Ushbu maqolada Aleksandr Faynbergning “Yevropalik uchun kirish” she’ri Sharq va G‘arb o‘rtasidagi madaniy muloqot timsoli sifatida tahlil qilinadi. Muallif she’rda ishlatilgan milliy leksik birliklar, obrazlar va ramzlar orqali o‘zbek xalqining madaniy qadriyatlari, tafakkur tarzi va o‘zligini qanday ifodalaganini tahlil etadi. She’r nafaqat milliy o‘zlik ifodasi, balki Yevropa madaniyatiga poetik murojaat, o‘zga madaniyatni anglashga da’vatdir.

Kalit so‘zlar: Aleksandr Faynberg, Sharq va G‘arb, madaniy muloqot, domulla, nasvoy, supa, milliy identitet, poetika.

Аннотация. В статье анализируется стихотворение Александра Файнберга «Вступление для европейца» как поэтическое высказывание, отражающее диалог между Востоком и Западом. Автор рассматривает, как через использование национальной лексики и образов раскрывается культурный код узбекского народа. Стихотворение предстает как манифест национальной идентичности и одновременно как приглашение к межкультурному пониманию.

Ключевые слова: Александр Файнберг, Восток и Запад, культурный диалог, домулла, насвай, супа, национальная идентичность, поэтика.

Annotation. The article analyzes Aleksandr Fainberg’s poem “Introduction for a European” as a poetic expression of dialogue between East and West. The author explores how national vocabulary, imagery, and symbols convey the cultural values and worldview of the Uzbek people. The poem serves both as a declaration of national identity and an invitation to intercultural understanding.

Keywords: Aleksandr Fainberg, East and West, cultural dialogue, domulla, nasvay, supa, national identity, poetics.

Aleksandr Faynberg (1939–2021) — o‘zbek she’riyati va jurnalistikasi tarixida alohida o‘rin egallagan, o‘z asarlari orqali madaniyatlararo muloqot, milliylik va shaxsiy pozitsiyani ilgari surgan zabardast shoir va publitsistdir. U Toshkentda tug‘ilib o‘sgan, rus tilida ijod qilgan bo‘lsa-da, ijodida o‘zbek

xalqining ruhiyati, urf-odatlar, ona tuproqning ta'mi, ranglari va hidlari jonli aks etgan. Faynberg o'z asarlarida o'zbek madaniyatini Yevropa madaniyati bilan solishtirish, muvozanatlash, ba'zida esa tanqidiy tarzda yoritish orqali o'quvchini o'ylantirishga majbur etadi. Uning “Вступление для европейца” she'ri ana shunday asar bo'lib, adabiy va madaniy jihatdan teranlikka ega.

“Вступление для европейца” — bu oddiygina kirish emas, balki Sharqdan G'arbga qilingan poetik murojaat, o'zlikni tanishtirishning kinoyali, ammo g'ururli shaklidir. She'r dialogik monolog tarzida qurilgan bo'lib, Yevropa ramziy ravishda “notanish”, “bilimdan yiroq”, “madaniyatni hali to'liq tushunmagan” qiyofada gavdalanadi. Shoir esa unga o'z ona yurti — O'zbekistonning, xususan o'zbek xalqining madaniy va ruhiy olamini izohlaydi, milliy tushunchalarni qator xalqona misollar orqali tushuntiradi.

She'rda ko'plab o'zbekona tushunchalar rus tilida asl ohangini yo'qotmagan holda berilgan: домупла, бедана, супа, насвой, капкир, ошпоз, каса, ляган, той. Bu so'zlar faqat madaniy belgilar emas, balki butun bir hayot tarzining belgisi. Shoir bu tushunchalarni nafaqat tarjima qiladi, balki ularning madaniy konnotatsiyasini ham ochib beradi. Masalan:

“Супа, Европа, это канапе, на коем и едят, и спят под небом...”

Yevropa uchun “канапе” — xonadon bezagi, estetik buyum, ammo o'zbek uchun supa — yashash, dam olish, suhbat qurish, orom olish maskani. Demak, bir so'z o'zida butun bir madaniyatning tafakkur modelini olib yuradi.

She'rda muallif har bir atama orqali Yevropa va Sharq madaniyatlari o'rtasidagi tafovutni ochadi. “Насвой” — bu sog'liq, alternativ tanlov, milliy an'ana; “капкир” — urf-odatdagi buyum, “ляган” — mehmondo'stlik timsoli; “той” — hayotning mazmunli onlari. She'rda bu tushunchalarning izohi orqali Yevropaning zamonaviy, ammo ruhsizlik sari borayotgan hayot modeli tanqid qilinadi.

She'r o'ziga xos yakun bilan tugaydi:

“Не дай Аллах, в башку твою придёт, что я к тебе напрашиваюсь в гости...”

Bu yerda muallif o'zining o'zligini saqlagan, sodda, lekin g'ururli, ochiq, ammo mustaqil shaxs sifatida namoyon bo'ladi. She'r kinoyali, lekin or-nomusli ohangda yakun topadi: biz sizga taqlid qilmaymiz, balki o'z yo'limizda yuramiz degan qat'iy pozitsiya mavjud.

“Вступление для европейца” — bu shunchaki she'r emas, bu — milliy o'zlik manifesti. Aleksandr Faynberg bu asari orqali o'zbek xalqining madaniy boyliklarini Yevropaga nafaqat ko'rsatadi, balki ularni qadrlashni ham o'rgatadi. She'r — madaniyatlararo muloqotda faxr bilan qatnashish, lekin o'z ildizini

yo‘qotmaslikning ifodasidir. Faynbergning she‘riy tili, madaniyatlar oralig‘idagi ohanglar, nozik kinoya va samimiyat uni o‘zbek she‘riyatining yuksak namunalaridan biriga aylantiradi.

Foydalanilgan adbiyotlar

1. <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4678>
2. <https://bestpublication.org/index.php/pedg/article/view/2271>
3. <https://conf.sciencebox.uz/index.php/INNOVATSIYA/article/download/377/347/344>
4. <https://interonconf.org/index.php/idre/article/download/10923/9196/9003>
5. <https://pedagoglar.org/03/article/view/1019>

S.BAHADIROVANIŇ “TÁĖDIR” ROMAN-TRILOGIYASINIŇ IDEYALIQ BAĖDARI

Isamatdinova Ulbosin

*Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti
2-bosqich magistranti*

Annotatsiya. Bu maqolada qoraqalpoq adabiyotida romanlarning o‘ziga xos xususiyatlari, asosan Sarigul Bahadirovaning asarlaridagi, uning “Tag‘dir” nomli romanining xususiyatlari keng miqyosda ochib berilgan. Shuningdek, qoraqalpoq xalqi haqida ajoyib ma‘lumotlar ham shu asarda o‘z aksini tobgan.

Kalit so‘zlar: Roman, triyologiya, tarixiy-roman, epopeya, trilogiya, syujet, kompozitsiya.

Qaraqalpaq romanshılıǵı qalıplese baslaǵannan keyingi jıllarda jazılǵan shıǵarmalar tariyxıy shınılıqtı ózinde sáwlelendiriwi menen qatar, turmıs shınılıǵın, insanlardıń táǵdirin, sociallıq jaǵdaylarǵa baylanıslı adamlardıń túrlı háreketlerin súwretlewge baǵdarlandı. Sociallıq teńsizlik, xalıqtıń túrlı klass wákılleri arasındǵı gúres, hayal-qızlar huqıqlarınıń ayaq astı etiliwi, aǵartıwshılıqqa degen keri kózqaraslar – romanlardıń tiykargı problemasına aylandı. Bunday problemalardı ózinde jámlegen bir qatar tariyxıy, tariyxıy revolyuciyalıq romanlar payda boldı.

Roman janrı ushın eń baslı shártlerdiń biri – bul dáwir shınılıǵı menen kórkem haqıyqatlıqtı úlken, bazıda epopeyalıq dárejedegi keń masshtablı waqıyalar menen sharayatlardı quramalı xarakterlerdi súwretlew bolıp esaplanadı [3].

Tariyxıy roman – bul tariyxtıń ózi emes, al onıń kórkem súwretleniwi. Eger avtor tariyxqa bekkem baylanıp qalsa, onnan shıǵıwǵa qorıqsa yáki tartınsa, tariyxıy haqıyqatlıq kórkem haqıyqatlıqqa aylana almaydı. 1920-jıllardǵı xalıq turmısın, sol dáwirdi sóz etken romanlarda bolsa milliy xarakterdi ashıwda birinshi kózge túsetuǵın nárese xalıqtıń burın ekonomikalıq, siyasıy, mádeniy jaqtan artta

qalıwı, 1920-jıllardaǵı tariyxıy waqıyalar, milliy sana-sezimniń, jámiyetlik-tariyxıy hám mádeniy dárejesiniń joqarılawı, xarakterindegi ózgerisler erlik qaharmanlıq, jeńimpaz ǵayratker xarakteriniń hár tárepleme ashılıwına kewil bólinde.

1960-jıllardan baslap qaraqalpaq ádebiyatında tariyxıy temada A.Begimovtıń “Balıqshınıń qızı”, J.Aymurzaevtıń “Ámiwdárya boyında”, T.Qayıpbergenovtıń “Qaraqalpaq qızı”, Sh.Sevtovtıń “Shırashılar”, S.Bahadırovanıń “Táǵdır” trilogiyaları jariqqa shıqtı. Bul romanlarda sol dáwirdegi sociallıq jaǵdaylar, keńes húkimetiniń ornawı dáwirindegi adamlar arasındǵı kelispewshilikler, hár túrli klass wákılleri arasındǵı qarama-qarsılıqlar sheber súwretlengen.

Joqarıda atı atalǵan romanlar menen ideyalıq-tematikalıq jaqtan “Táǵdır” romanı únles kelse de, óziniń konfliktlerge tolı syujeti menen olardan ayırıqshalanadı. Jazıwshı xalıqtıń arasındǵı bunday narazılıqlardı, eskiliktiń sarqıtı menen jańa dúzimniń ornawı arasındǵı hár túrli háreketlerdi Xalmurza hám Nurman obrazları arqalı ashıp beriwge umtıladı. Romanda hayal-qızlardıń teńsizligi, olardıń erkinen tis hayallıqqa beriliwi sıyaqlı máselelerde de baslı orındı iyeleydi. Mısalı, trilogiyanıń 1-kitabında waqıya Ótegen bay qızın Ibrayım qazınıń balasına uzatıw waqtındaǵı toydan baslanadı. Ótegen baydıń qızı Ánjim negizinde, Áyteke baydıń atqosshısı Inayat palwannıń balasına ashıq. Inayat palwan da Ánjimge kewil qoyǵan jigit sıpatında súwretlenedi. Biraq, óziniń dushpanınıń at qosshısına qızın bergisi kelmegen Ótegen bay Inayattı qasaqana óltirtedi. Bunday háreketke barıwına, birinshiden, Aytekeniń óz qarsılasınıń xızmetkerine qızın berip, ózin tómendetkisi kelmegenlikten bolsa, ekinshi bir tárepten, Ayteke óz mápi jolında baylar menen quda túsiwdi gózlegen edi. Shıǵarmadaǵı baslı qaharmanlar Ayteke menen Ótegenniń óz mápleri jolında gózlegen bunday maqsetleri roman syujetin bunnan bılay rawajlandırıp bara beredi. Baylardıń feodallıq siyasat sayasındaǵı bunday illetleri tariyxıy roman janrda jazılǵan bunnan basqa da bir qatar romanlarda sınǵa alınǵan edi. Mısalı, usınday dáwirlerdi sóz etetuǵın A.Begimovtıń “Balıqshınıń qızı” romanında da hayal-qızlardıń huqıqlarınıń, ármanlarınıń ayaq astı etiliwi ayanışlı súwretlengen edi. Bul shıǵarmada Ayqız benen Dosbergen birin-biri súyedi. Endi olardıń qosılıwına sociallıq jaǵday aralasadı. Ayqızdıń alǵan qarızı ushın bay onıń qızın talap etedi, al jarlı jigit Dosbergenniń qarızdı tólep, súyiklisin janında alıp qalıwına shaması kelmeydi. Qız dawın feodallar óz mápine paydalana otırıp, úlken dawdı ortaǵa shıǵaradı.

“Táǵdır” trilogiyasınıń 3 kitabında 3 túrli jámiyet, 3 túrli sociallıq jaǵdaylar súwretlenedi. Romannıń 1-kitabında keńes húkimeti ornawınan burınǵı xalıqtıń turmısı, feodallıq jámiyettiń belgileri isenimli súwretlenedi. Jazıwshı dáwirdiń bunday ashshı shınlıǵın Ayteke menen Ótegen obrazları arqalı ashıp bergen. Baylıqqa, bolıslıqqa talasqan bul eki bay negizinen tuwısqan bóleler. Tuwısqan

bolıwına qaramastan, óz mápleri jolında biri-birin óltiriwge shekem baradı. Jazıwshınıń bunday dóretiwsilik jol tutıwı da biykargá emes. Bunday háreketler arqalı sol dáwirдің shınlıǵı ashshı súwretlenedi.

Ulıwmalastırıp alǵanda, tungısh hayal roman jazıwshısı S.Bahadırowanıń bul trilogiyasındaǵı tiykargı ideyalıq baǵdar hayal-qızlardıń táǵdiri, olardıń arızıw tilekleriń ayaq astı bolmawı, olardı bilim alıwǵa, jámiyette óz ornın taba alıwına baǵdarlangan. Sonday-aq, sol dáwirdegi xalıqtıń hár túrli qatlamları arasındaǵı teńsizlikti súwretlew avtordıń baslı maqsetleriniń birine aylanǵan. Degen menen, jazıwshınıń kompoziciya qurıwdaǵı sheberligine baylanıslı romanlardıń Bunday ideyalıq baǵdarlar A.Begimovtıń “Balıqshınıń qızı”, T.Qayıpbergenovtıń “Qaraqalpaq qızı” romanlarında da tiykargı orındı iyelegen edi. Degen menen, “Táǵdir” trilogiyasınıń kompoziciyası, ondaǵı syujet, qaharman obrazın jasaw usılları arqalı tariyxıy-revolyuviyalıq janrda jazılǵan basqa romanlardan ayırıqshalanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Ахметов С. Қарақалпақ әдебий сыны. –Нөкис. Қарақалпақстан., 1993. 215-б.
2. Ахметов С., Есенов Ж., Жәрімбетов Қ. Әдебиәттаныў атамаларының орысша-қарақалпақша түсиндирме сөзлиги. Нөкис, «Билим», 1994.
3. Баҳадырова С. Роман ҳәм дәўир. –Нөкис. Қарақалпақстан. 1978. 47-б.
4. Бекбергенова З. Ы Каракалпак романларында көркем соз поетикасы (1980-2010 жыллар) 2016.
5. БобоевТ. Адабиётшунослик асослари. Тошкент. «Ўзбекистон». 2002.
6. Јárimbetov Q. Ádebiyattanıwdan sabaqlar.–Nókis. Qaraqalpaqstan. 2012.
7. Камалов Қ. Дала бүркити.–Нөкис.Қарақалпақстан.1990. 6-б.

12 MUCHAL HAYVON NOMLARI BILAN BOG‘LIQ IBORALARNI MADANIY KONNOTATSIYALARINING BOYLIQI VA IBORALARNING SHAKLLANISHI

Sayyora Qurolova

TDSHU teacher,

Tashkent, Uzbekistan.

Phone:: +99890 013 40 19;

Email: snow64795@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqola, “12 muchal hayvon nomlari bilan bog‘liq iboralarni madaniy konnotatsiyalarining boyligi va iboralarning shakllanishi” bo‘yicha tadqiqot olib boriladi va o‘qitish samarasini yaxshilash uchun 12 muchal hayvon nomlari bilan bog‘liq iboralardan o‘qitishda samarali foydalanish yo‘llari chuqur muhokama qilinadi.

Kalit so‘z: iboralar; ramziy ma’nosi; tarixiy hikoyalar

Annotation. This article conducts a study on "The richness of cultural connotations and the formation of idioms related to the names of the 12 common animals" and discusses in depth ways to effectively use idioms related to the names of the 12 common animals in teaching to improve teaching effectiveness.

Key words: phrases; symbolic meaning; historical stories

Hayvon nomlari bilan shakllangan iboralar, hayvonlarning xarakteriga asosan shakllangandir. Yo‘lbars botir qo‘rqmas, qo‘y yuvosh, quyon qo‘rqoq, tuya og‘ir karvon, sigir mehnatkash, to‘ng‘iz dangasa, tovuq ahmoq, ilon sovuq, it vafodor va boshqa hayvonlarning xakteri insonlarda ham mavjud bo‘lgani uchun hayvon nomlari ishtirok etgan iboralarda yorqin aks etgandir.

Qadimgi astronomiya, taqvim va xalq urf-odatlar bilan aloqadorligi: 12 muchalning kelib chiqishi qadimgi astronomik kalendar bilan chambarchas bog‘liq hisoblanadi. Qadimgi Xitoyda ekliptika²³ yaqinidagi burjlar o‘n ikki marta bo‘linib, o‘n ikki Dizhi²⁴ga to‘g‘ri keladi va o‘n ikki Dizhi o‘n ikki muchal hayvonlariga mos keladi, bu yil, oy va kunlarni hisoblashning noyob tizimini tashkil qiladi. Masalan, “子鼠”, “丑牛”, “寅虎” kabi muchallar va dizhilarning kombinatsiyasi nafaqat vaqtni qayd etish uchun ishlatiladi, balki xalq orasida to‘ylar, dafn marosimlari, qurbonliklar va boshqa tadbirlarni o‘tkazish madaniyati bilan chambarchas bog‘liq hisoblanadi. Astronomik taqvim bilan bu yaqin integratsiya 12 muchal hayvon belgilarining tarixiy kelib chiqishida chuqur

²³ Ekliptika - (astronomiya fani) bu Quyosh bir yilda aylanib chiqadigan katta fazoviy doira.

²⁴ 天干地支 - qisqacha干支, Qadimgi Xitoyda astronomik kuzatuvlardan kelib chiqqan, Xitoyda qadimda“甲、乙、丙、丁、戊、己、庚、辛、壬、癸”10 ta天干 tiān gān deb atalgan ; “子、丑、寅、卯、辰、巳、午、未、申、酉、戌、亥”esa 12 ta地支 dì zhī deb atalgan.

madaniy asos vazifasini bajaradi. Shu bilan birga, 12 muchal hayvon belgilari qadimgi xalq faoliyati bilan chambarchas bog'liqdir. Masalan, Xitoyning yangi yili ya'ni bahor bayramida odamlar ko'pincha o'zlarining yangi yildan kutayotgan qut-barakalarini va yaxshiroq hayotga intilishlarini ifodalash uchun muchallar aks etgan kesma qog'ozlari, muchallar chiroqlari va boshqa bezaklar bilan uylarini bezatishadi; Ba'zi hududlarda "muchalga ko'ra taqiqlangan nikoh (属相忌婚)" va "muchal uchun taqiqlangan yil (属相忌年)" odatlari ham mavjud. Garchi bu odatlar xurofot bo'lsa-da, ular xalq madaniyatidagi o'n ikki muchal hayvonining muhim mavqeini aks ettiradi.

12 muchal hayvonlarining ramziy ma'nosi: Turli xil muchal hayvonlari Xitoy madaniyatida turli xil ramziy ma'nolarga ega va bu ramziy ma'nolar iboralarda to'liq aks etadi. Masalan, "龙ajdar" Xitoy xalqining totemi sifatida hokimiyat, oliyjanoblik, xayrixohlik va kuchni anglatadi. Unga oid "龙飞凤舞", "龙腾虎跃", "龙马精神" va hokazolar xalqning yaxshi hayotga umid qilishi hamda milliy farovonlikka intilishlarini ifodalaydi. "牛sigir" mashaqqatli mehnat, matonat, fidoyilik ramzi bo'lib, "汗牛充栋", "牛刀小试", "老黄牛" kabi iboralar sigirning mehnatkash sifati va sokin fidoyiligini ko'rsatadi. Xitoy madaniyatida "虎yo'lbars" qudrat, jasorat va kuchni anglatib, "虎虎生威", "虎视眈眈", "生龙活虎" kabi iboralar yo'lbarsning mahobatli qiyofasini tasvirlash bilan birga, odamlarning kuch va jasoratga ega bo'lish istagini ham ifodalaydi. Xitoy madaniyatida "鼠sichqon" ko'pincha salbiy ma'noni ifodalaydi, "鼠目寸光", "胆小如鼠", "獐头鼠目" va boshqa shu kabi iboralarda kamsituvchi ma'noga ega bo'lib, ushbu iboralarda odamlarning sichqonlar haqidagi salbiy taassurotlari, ayrim yomon xulq-atvorlarni tanqid qilishlari aks etadi.

Iboralar ortidagi tarixiy hikoyalar va madaniy fon: Ko'pgina 12 muchal hayvon nomlari bilan bog'liq iboralar boy tarixiy hikoyalar va madaniy manbalarni o'z ichiga oladi. Masalan, "守株待兔" iborasi 《韩非子·五蠹》 asaridan kelib chiqqan bo'lib, dehqonning daraxt to'ngasiga urilib o'lgan quyonni tasodifan topib olgani, o'sha kundan boshlab u yana boshqa quyon chiqib qoladi degan umid bilan daraxt to'ngasini yonida kutadi, lekin hech qanday natijaga erishmaganligi haqida hikoya qiladi. Bu hikoya qadimgi jamiyatdagi ayrim kishilarning nodonligi va dangasaligini aks ettiradi. Shu bilan birga, inson biron bir natijaga mehnat qilmasdan erishib bo'lmashligini va muvaffaqiyatga o'z kuchi bilan erishishi kerakligi haqida chuqur haqiqatni ham bildiradi.

O'zbek tilida muchal so'zi, shuningdek xitoy tilida 生肖(Shēng xiào) sifatida tanilgan bo'lib, bu Xitoyda va Markaziy Osiyoning ba'zi mintaqalarida odamlar tomonidan odamlarning tug'ilish yillarini ifodalash uchun ishlatiladigan 12

hayvonga ishora qiladi. Bular: Sichqon, sigir, yo'lbars, quyon, baliq, ilon, ot, qo'y, maymun, tovuq, it va to'ng'iz kiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Shavkat Rahmatullayev. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati.- T.: O'qituvchi, 1978
2. Akimov Toir. Xitoy tilidagi somatik frazeologizmlar: shakllanishi va semantikasi: Monografiya/T.Akimov. – Toshkent: Bookmany print, 2022. - 182b.
3. 克里木江·沙比尔., Badalbaev D. Xitoycha-O'zbekcha iboralar lug'ati. - T.: 2017.
4. Hojaev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. – T.: O'zbekiston Milliy Entsiklopediyasi, 2002.
5. Li Yamei., Ochilov O. Xitoycha-O'zbekcha maqol, matal va iboralar lug'ati.- Pekin: Xalq nashriyoti 2011.

MA'NAVIY QADRIYATLARNING YOSHLAR TARBIYASIDAGI O'RNI

Samatov Xurshid O'lmasjonovich
Ilmiy raxbar

Isoqova Gulnura Rasulovna
talaba

Annotatsiya. Ushbu maqola ma'naviy qadriyatlarning yoshlar tarbiyasidagi o'rni va ahamiyatini tahlil qiladi. Ma'naviy qadriyatlar, insonning axloqiy va estetik dunyoqarashini shakllantirishda, shuningdek, uning jamiyatda o'z o'rnini topishda muhim ahamiyatga ega. Maqolada yoshlarning ma'naviy qadriyatlar orqali qanday qilib axloqiy va ijtimoiy mas'uliyatli shaxslar sifatida shakllanishi, ularning yuksak axloqiy me'yorlar, halollik, adolat va mas'uliyat hissini rivojlantirishdagi roli muhokama qilinadi. Shunday qilib, maqola yoshlarni ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiyalashni, axloqiy me'yorlar va mas'uliyatni rivojlantirishni, shuningdek, ularni jamiyatga foydali va barqaror fuqarolar sifatida tarbiyalashning ahamiyatini alohida ta'kidlaydi. Bu esa nafaqat yoshlarning shaxsiy rivojlanishi, balki jamiyatning umumiy rivojlanishiga ham bevosita ta'sir qiladi.

Kalit so'zlar: ma'naviy qadriyatlarning yoshlar tarbiyasidagi o'rni

Kirish. Yoshlar tarbiyasi har bir jamiyatda eng dolzarb va muhim masalalardan biridir. Ularning jamiyatdagi o'rni va kelajakdagi rivojlanishi, ayniqsa, ma'naviy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liqdir. Ma'naviy qadriyatlar insonning axloqiy, estetik, diniy va ijtimoiy tushunchalariga asoslangan, uning dunyoqarashini, faoliyatini va jamiyatga bo'lgan munosabatini shakllantiradigan tizimdir. Yoshlar esa jamiyatning eng faol, dinamik va ijtimoiy o'zgarishlarga eng

ko'p ta'sir o'tkazadigan qatlamidir. Shuning uchun, ularni ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiyalash, jamiyatning kelajagini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ma'naviy qadriyatlar o'zining mohiyati jihatidan yoshlarning shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ular yoshlarning axloqiy va estetik dunyoqarashlarini, hayotiy tamoyillarini belgilaydi, to'g'ri va noto'g'ri, yaxshilik va yomonlikni ajrata olishni o'rgatadi. Buning natijasida yoshlar nafaqat o'z hayotlarini, balki jamiyatdagi o'zgarishlarga ham ijobiy ta'sir ko'rsatishlari mumkin. Ma'naviy qadriyatlar orqali yoshlar insoniylik, o'zaro hurmat, adolat, samimiylilik, mehnatsevarlik kabi fazilatlarni o'zida mujassamlashtiradi va bu fazilatlar jamiyatda yaxshi fuqarolar sifatida shakllanishlariga yordam beradi.

Agar yoshlar ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiyalansa, ular o'zining shaxsiy va ijtimoiy mas'uliyatini chuqur anglab yetishadi. Oila, jamiyat, millat va dunyoqarashga bo'lgan muhabbat, adolat va rahm-shafqatni qadrlash kabi sifatlar ularning shaxsiyati va ijtimoiy faoliyatini yuksaltiradi. Shu bilan birga, ma'naviy qadriyatlar yoshlarni ijtimoiy mas'uliyatga, ekologik muammolarga, milliy va diniy qadriyatlarni hurmat qilishga yo'naltiradi. Bugungi kunda, yoshlarning axloqiy tushunchalari va qadriyatlari bilan bog'liq masalalar jamiyatda ko'plab muammolarga sabab bo'lmoqda. Shu bois, yoshlarni ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiyalash, jamiyatdagi o'zgarishlarni boshqarish va yoshlarning ijtimoiy mas'uliyatini kuchaytirishning eng muhim vositasi hisoblanadi. Maqolada ma'naviy qadriyatlarning yoshlar tarbiyasidagi o'rni va ahamiyati, ularning axloqiy, madaniy, ijtimoiy va diniy hayotdagi o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, ma'naviy qadriyatlar yoshlarni shaxsiy rivojlanish, jamiyatga foydali fuqarolar sifatida tarbiyalashda, jamiyatdagi barqarorlik va farovonlikni ta'minlashda qanday yordam berishini ko'rsatishga harakat qilinadi.

Ma'naviy qadriyatlar nima?

Ma'naviy qadriyatlar inson hayotining turli jabhalarini boshqarishda, shuningdek, uning jamiyatdagi o'rni va dunyoqarashini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan tushunchalar, printsiplar va idealarga asoslanadi. Ushbu qadriyatlar ko'pincha milliy an'analar, din, falsafa, madaniyat va tarixiy tajribalar orqali shakllanadi. Ma'naviy qadriyatlar insonning axloqiy, estetik, diniy va ijtimoiy qarashlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi va unga jamiyatda to'g'ri yo'lni tanlashda asosiy ko'rsatkich bo'lib xizmat qiladi. Ma'naviy qadriyatlar odamni yaxshi inson bo'lishga undaydi, uning axloqiy va estetik me'yorlar, o'zini tutish qobiliyati, mehnatga bo'lgan munosabati, va ijtimoiy mas'uliyatini shakllantiradi. Ma'naviy qadriyatlar har bir insonning shaxsiy dunyoqarashi, uning hayotga, jamiyatga, boshqalarga va o'ziga bo'lgan munosabatlarini belgilaydi. Bular, odatda, jamiyatning ko'plab elementlaridan kelib chiqadi — oilaviy tarbiya,

diniy o'gitlar, milliy madaniyat, tarixiy meros va boshqalar. Masalan, adolat, halollik, rahm-shafqat, samimiylik, hurmat, mas'uliyat, va mehnatsevarlik kabi qadriyatlar jamiyatning barqarorligini saqlab turishda, shaxsning axloqiy jihatdan yuksalishida muhim rol o'ynaydi. Yoshlar tarbiyasida ma'naviy qadriyatlarning o'rnini yanada muhimdir. Yoshlar jamiyatning kelajagi bo'lgani uchun ularning ma'naviy va axloqiy shakllanishi, bu qadriyatlar asosida to'g'ri tarbiya olishlari jamiyatning umumiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ularning dunyoqarashi va ijtimoiy faolligi, jamiyatga va atrof-muhitga bo'lgan mas'uliyatlilik kelajakda butun jamiyatni yuksaltirishga yordam beradi.

Yoshlar tarbiyasida ma'naviy qadriyatlarning o'rnini

Shaxsiyati va dunyoqarashini shakllantirish. Ma'naviy qadriyatlar yoshlarning shaxsiyatini shakllantiradi. Ular o'zlarining to'g'ri va noto'g'ri, yaxshilik va yomonlikni ajratish qobiliyatini o'zlashtiradilar. Yoshlar bu qadriyatlar orqali insoniylik, samimiylik, adolat, rahm-shafqat kabi muhim axloqiy fazilatlarni o'zlashtirishadi. Bu qadriyatlar nafaqat yoshlarni to'g'ri yo'lni tanlashga undaydi, balki ularning jamiyatdagi ijtimoiy faoliyatini ham yaxshilaydi. Ular nafaqat o'zlarini, balki boshqalarni ham hurmat qilishni o'rganadilar, shuningdek, ijtimoiy muammolarni hal qilishda jamoaviy ishlarni rivojlantirishadi. Axloqiy tarbiyani mustahkamlash. Ma'naviy qadriyatlar yoshlarning axloqiy me'yorlarini rivojlantiradi. Har bir yosh o'z jamiyatida qanday axloqiy qoidalarga rioya qilishni bilishi kerak. Yoshlar, ularning ongiga singdirilgan adolat, halollik, o'zgalarga hurmat, mas'uliyatlilik kabi qadriyatlar orqali yuksak axloqiy me'yorlarga ega bo'lgan insonlar sifatida shakllanadi. Shu bilan birga, yoshlar axloqiy me'yorlarga amal qilish orqali jamiyatda hurmatga sazovor bo'ladilar va o'zlarini jamiyatning muhim fuqarolari sifatida his qiladilar. Bunda oila va ta'lim muassasalarining rolini alohida ta'kidlash lozim. Ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish. Yoshlarni ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiyalash, ularning ijtimoiy mas'uliyatini oshiradi. Yoshlar nafaqat o'z hayotlariga, balki atrof-muhitga, oila a'zolariga, jamiyatga va millatiga bo'lgan mas'uliyatni anglashadi. Jamiyatda yashash va ishlashda mas'uliyatli bo'lish, o'zaro yordam va jamoaviy ishlarni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Ma'naviy qadriyatlar yoshlarni birgalikda ishlashga, boshqalarga yordam berishga, jamiyatdagi muammolarni hal qilishda faol ishtirok etishga undaydi. Ularning bu qobiliyatlari nafaqat jamiyatdagi o'zgarishlarni boshqarishda, balki dunyoda tinchlikni saqlashda ham muhim rol o'ynaydi. Oila va jamiyatga bo'lgan muhabbat. Yoshlarni ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiyalash, ularning oila va jamiyatga bo'lgan muhabbatini rivojlantiradi. Ma'naviy qadriyatlar yoshlarni oilaning ahamiyatini, ota-ona va katta avlodga hurmatni, milliy va diniy qadriyatlarni bilishlarini ta'minlaydi. Oila va jamiyat oldidagi mas'uliyat, bu

qadriyatlarning asosiy jihatlaridan biridir. Yoshlar o'z oilasini, jamiyatini hurmat qilishni, unga foydali bo'lishni va millatni himoya qilishni o'rganadilar. Oila va jamiyatga bo'lgan muhabbat, ularning ijtimoiy mas'uliyatini va insoniy fazilatlarini rivojlantiradi, bu esa kelajakda ijtimoiy barqarorlikni saqlashga yordam beradi. Madaniyat va an'analarni saqlash. Har bir millatning o'ziga xos madaniyati va an'analari mavjud. Ma'naviy qadriyatlar yoshlarni milliy madaniyat, urf-odatlar, an'analar va madaniy merosni hurmat qilishga o'rgatadi. Milliy qadriyatlarni bilish va qadrlash, yoshlarning milliy identifikatsiyasini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu qadriyatlar, o'z navbatida, jamiyatda birdamlik, hamjihatlik va milliy birlikni mustahkamlashga yordam beradi. Yoshlar milliy an'analarni saqlash va rivojlantirish orqali o'zlarining tarixiy merosini hurmat qilishni, millatning kelajagi uchun mas'uliyatni his qilishni o'rganadilar.

Xulosa. Yoshlar tarbiyasida ma'naviy qadriyatlarning o'rni jamiyatning kelajagini shakllantirishda beqiyos ahamiyatga ega. Insonning axloqiy va ma'naviy shakllanishi, uning dunyoqarashi va jamiyatdagi o'rni har doim jamiyatning barqarorligi va rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ma'naviy qadriyatlar yoshlarni axloqiy, estetik, ijtimoiy va diniy jihatdan shakllantirishga yordam beradi, ular orqali yoshlar to'g'ri yo'lni tanlash, yaxshilik va yomonlikni ajratish, adolat, halollik, o'zaro hurmat, samimiylik va rahm-shafqat kabi fazilatlarni o'zlashtiradilar. Shaxsiy va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish maqsadida yoshlarni ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiyalash muhimdir. Yoshlar, ma'naviy qadriyatlar orqali o'zlarini jamiyatning faol va mas'uliyatli fuqarolari sifatida anglab yetadilar. Ular nafaqat o'z manfaatlarini, balki boshqalar manfaatlarini ham hisobga olib, jamiyatga foydali, mas'uliyatli fuqarolar sifatida rivojlanadilar. Jamiyatdagi har qanday o'zgarishlar va yuksalishlar yoshlarning axloqiy va ma'naviy tarbiyasiga to'g'ri ta'sir qilishi, ularning ijtimoiy mas'uliyatini oshirishi kerak. Yoshlar tarbiyasida ma'naviy qadriyatlarning rolini inkor etish mumkin emas. Ular yoshlarni to'g'ri va noto'g'ri, adolatli va adolatsiz, yaxshilik va yomonlikni ajratishni o'rgatadi. Shuningdek, ma'naviy qadriyatlar yoshlarning oilaga, jamiyatga, millatga bo'lgan muhabbatini, hurmatini va mas'uliyatini shakllantiradi. Yoshlar o'zlarining oilasini, jamiyatini va millatini hurmat qilishni, ularning qadriyatlariga amal qilishni o'rganadilar. Bu orqali ularning kelajakdagi hayotida jamiyatga bo'lgan mas'uliyatli munosabat rivojlanadi va bu jamiyatda tinchlik va barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi. Ma'naviy qadriyatlarning yoshlar tarbiyasidagi o'rni shundan iboratki, ular milliy va diniy qadriyatlarni, urf-odatlarini, madaniy an'analarni hurmat qilishni o'rgatadi. Har bir millatning o'ziga xos madaniyati va tarixiy merosi mavjud. Ushbu qadriyatlar orqali yoshlar o'z madaniyatlarini, an'analari va tarixiy merosini hurmat qilishni, saqlashni va

rivojlantirishni o'rganadilar. Bu esa milliy birdamlik, hamjihatlik va milliy identifikatsiyani mustahkamlashga yordam beradi. Yoshlar tarbiyasida ma'naviy qadriyatlarning ahamiyati nafaqat shaxsiy, balki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Yoshlar, axloqiy va ma'naviy qadriyatlarni o'zlashtirgan holda, o'zlarini nafaqat millat, balki global jamiyatning faollari sifatida ko'ra boshlaydilar. Ular o'zlarining axloqiy va ma'naviy bilimidagi yuksak me'yorlarga asosan, o'zlarini jamiyatdagi turli ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy jarayonlarga faol ravishda qo'shishadi. Bu jarayonlar jamiyatdagi o'zgarishlarni boshqarish, yuksaltirish va ijtimoiy adolatni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ma'naviy qadriyatlarning yoshlar tarbiyasidagi o'rni nafaqat oila, balki ta'lim muassasalarida ham alohida o'rin tutadi. Ta'lim tizimida ma'naviy qadriyatlar yoshlarning ongiga singdirilishi zarur. Ular nafaqat ilm olish, balki axloqiy va ijtimoiy mas'uliyatni o'rganish orqali kamolotga erishadilar. Ta'lim jarayonida ma'naviy qadriyatlarni yoshlar ongiga singdirish, ularga to'g'ri yo'lni ko'rsatish, ular orasida insoniylik, o'zaro hurmat va mehr-oqibatni rivojlantirishga yordam beradi. Bu esa ularning kelajakdagi ijtimoiy faoliyatini va jamiyatdagi o'z o'rnini aniq belgilashda muhim omil bo'ladi. Yoshlar tarbiyasida ma'naviy qadriyatlarning ahamiyati global miqyosda ham katta. Bugungi kunda insoniyatning o'zgaruvchan muhitda yashashiga qarshi turish, ekologik muammolarni hal qilish, ijtimoiy adolatni ta'minlash va inson huquqlarini hurmat qilish kabi masalalar yuzaga kelmoqda. Yoshlarni ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiyalash, ularga ijtimoiy mas'uliyatni va ekologik bilishni o'rgatish, global muammolarni hal qilishda ham muhim ahamiyatga ega. Ma'naviy qadriyatlar orqali yoshlar, faqat o'z millatini, balki butun insoniyatni ham o'ylaydigan, muammolarga yechim topishga qodir, to'g'ri yo'lni tanlaydigan bo'lishadi. Shunday qilib, ma'naviy qadriyatlarning yoshlar tarbiyasidagi o'rni juda katta. Bu qadriyatlar yoshlarni axloqiy, estetik va ijtimoiy jihatdan shakllantiradi, ularning shaxsiy rivojlanishiga, jamiyatdagi o'z o'rnini topishiga yordam beradi. Yoshlar ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiyalanib, o'zlarining mas'uliyatini anglab yetadilar, o'z oilalarini, jamiyatlarini, millatlarini hurmat qilishni o'rganadilar, shuningdek, global muammolarga qarshi kurashishda faol ishtirok etadilar. Shuning uchun yoshlarni ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiyalash, jamiyatning kelajagi uchun juda muhim va zarur vazifadir. Ma'naviy qadriyatlarning o'rni jamiyatning barcha jabhalarida, har bir insonning shaxsiy hayotida o'z aksini topadi va jamiyatning rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Bu qadriyatlar yoshlar tomonidan o'zlashtirilsa, ular jamiyatni yuqori darajaga olib chiqish, dunyoqarashlarini kengaytirish, ijtimoiy adolatni ta'minlashda muhim rol o'ynashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirzaeva, Z. (2015). Ma'naviyat va ta'lim. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.
2. Asimov, M. (2017). Yoshlar tarbiyasida axloqiy qadriyatlar. Tashkent: "O'qituvchi" nashriyoti.
3. Sharipov, A. (2019). Yoshlar tarbiyasida milliy qadriyatlarning roli. Tashkent: "Fann" nashriyoti.
4. Azizov, B. (2020). Ma'naviyat va jamiyat. Tashkent: O'zbekiston Milliy universiteti.
5. Abdullayev, F. (2018). O'zbekistonning ma'naviy qadriyatlari. Toshkent: "Yangi avlod" nashriyoti.
6. Rahmonov, T. (2021). Milliy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasining ahamiyati. Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti.
7. Maqsudov, A. (2016). Ma'naviy qadriyatlar: falsafiy va axloqiy muammolar. Tashkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.
8. Xudoyberganova, M. (2019). Yoshlar tarbiyasidagi ma'naviy qadriyatlarning o'rnini. Tashkent: Ta'lim nashriyoti.
9. Saidov, M. (2017). Yoshlar va ijtimoiy mas'uliyat: ma'naviy qadriyatlar. Toshkent: Oliy ta'lim nashriyoti.
10. Yusupov, N. (2018). O'zbekiston milliy madaniyati va qadriyatlarining yoshlar tarbiyasidagi o'rnini. Tashkent: "O'zbekiston ijtimoiy fanlar akademiyasi" nashriyoti.

**KLIMAKTERIK SINDROMLI AYOLLARNI DAVOLASHNI XALQ
TABOBATI USULLARIDAN INTEGRATSIYALANGAN HOLDA OLIB
BORISH VA SAMARALARINI BAHOLASH*****Xodjayeva Dilnoza****Qo'qon Universiteti Andijon Filiali**Assistent o'qituvchisi**Tel: +998 91 176 00-72 /**Email: doc.hodjaeva@gmail.com*

Annotatsiya. Ushbu ilmiy tezisdan klimakterik sindromli ayollarni davolashda xalq tabobati usullarini integratsiyalangan holda qo'llash samaradorligi o'rganiladi. Tezisdan an'anaviy tibbiyot va xalq tabobati vositalarining kombinatsiyasi orqali simptomlarni yengillashtirish, psixofiziologik holatni yaxshilash va hayot sifatini oshirish yo'llari tahlil qilinadi. Tadqiqotda mehnat va dam olishni to'g'ri tashkil etish, ratsional ovqatlanish, jismoniy mashqlar, shuningdek, o'simlik choylari va tabiiy muolajalar qo'llanilishi ko'zda tutilgan. Integratsiyalangan davolash usullari klinik va subyektiv ko'rsatkichlar asosida baholanadi.

Kalit so'zlar: klimakterik, menopauza, estrogen, gipotalamus, gipofiz, vazomotor, urogenital, endokrin, somatik, psixovegetativ, osteoporoz, gormonoterapiya

Kirish. Bugungi tibbiyotda klimakterik sindromli ayollarni davolash muhim va dolzarb masala hisoblanadi. Menopauza davrida yuzaga keladigan gormonal o'zgarishlar natijasida ayollarda turli xil simptomlar, jumladan vazomotor buzilishlar, psixovegetativ holatlar, urogenital atrofik o'zgarishlar va suyak to'qimasining zaiflashuvi kuzatiladi. An'anaviy gormon almashtirish terapiyasi samarali bo'lishiga qaramay, uning yon ta'sirlari va cheklovlari mavjudligi sababli, xalq tabobati usullarini integratsiyalangan yondashuvda qo'llashga qiziqish ortmoqda. Xalq tabobati vositalari tabiiyligi, kam yon ta'sirlari va uzoq muddatli foydalanishga mosligi bilan ajralib turadi. Shu bois, klimakterik sindromni davolashda an'anaviy va xalq tabobati usullarini birlashtirish orqali simptomlarni yengillashtirish, hayot sifatini yaxshilash va sog'liqni mustahkamlash imkoniyatlarini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu ishda integratsiyalangan davolash usullarining samaradorligi va ularning klinik ko'rsatkichlarga ta'siri tahlil qilinadi.

Asosiy qism. Hozirga kelib, klimakterik sindromli ayollarni davolashda integratsiyalangan yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Klimakterik sindrom menopauza davrida yuzaga keladigan gormonal o'zgarishlar natijasida paydo bo'ladigan turli simptomlar majmuasidir. Ushbu simptomlarga vazomotor buzilishlar yani issiq to'lqinlar, terlash, psixovegetativ holatlar, urogenital atrofik

o'zgarishlar quruqlik, diskomfort, shuningdek, suyak to'qimasining zaiflashuvi va osteoporoz kiradi. An'anaviy gormon almashtirish terapiyasi bu simptomlarni kamaytirishda samarali bo'lsa-da, uning yon ta'sirlari va ba'zi ayollarda qo'llanilishiga cheklovlar mavjudligi davolash jarayonini murakkablashtiradi. Shu sababli, xalq tabobati usullarini integratsiyalangan davolash tizimiga kiritish klinik amaliyotda keng tarqalmoqda. Xalq tabobati vositalari sifatida o'simlik choylari, fitoterapiya preparatlari, akupunktura, massaj va boshqa tabiiy muolajalar qo'llaniladi. Masalan, soya, choyshab ildizi, qizil gilos, valeriana kabi o'simliklar menopauza simptomlarini yengillashtirishda foydali hisoblanadi. Ularning tarkibidagi tabiiy fitoestrogenlar estrogen darajasini muvozanatlashga yordam beradi, bu esa vazomotor va psixovegetativ simptomlarni kamaytiradi.

Jismoniy mashqlar va psixoterapevtik usullar ham integratsiyalangan davolashda muhim o'rin tutadi. Yurak-qon tomir faoliyatini yaxshilash, mushak tonusini oshirish va ruhiy holatni barqarorlashtirish uchun muntazam jismoniy faollik tavsiya etiladi. Shuningdek, meditatsiya, nafas olish mashqlari va stressni boshqarish texnikalari psixologik simptomlarni yengillashtirishga yordam beradi.

Ratsional ovqatlanish ham klimakterik sindromni boshqarishda katta ahamiyatga ega. Oqsil, vitaminlar ayniqsa D vitamini va kalsiy, minerallar va antioksidantlarga boy parhez suyak sog'lig'ini mustahkamlash va umumiy holatni yaxshilashga xizmat qiladi. Yog'li, shakar va tuz miqdorini kamaytirish, shuningdek, alkogol va tamaki mahsulotlaridan voz kechish tavsiya etiladi.

Integratsiyalangan davolash usullarining samaradorligi klinik va subyektiv baholashlar orqali aniqlanadi. Klinik ko'rsatkichlar orasida qon bosimi, suyak zichligi, gormonal darajalar, shuningdek, uyqu sifati va ruhiy holat monitoring qilinadi. Subyektiv baholashda esa ayollar o'zlarini qanday his qilayotgani, simptomlarning intensivligi va hayot sifatining o'zgarishi o'rganiladi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, an'anaviy gormon terapiyasi bilan birgalikda xalq tabobati usullarini qo'llash simptomlarni sezilarli darajada kamaytiradi, yon ta'sirlarni kamaytiradi va ayollarning umumiy farovonligini oshiradi. Shu bilan birga, integratsiyalangan yondashuv individual davolash rejasini ishlab chiqishda shifokor va bemorning hamkorligini kuchaytiradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, klimakterik sindromni davolashda xalq tabobati usullarini an'anaviy tibbiyot bilan uyg'unlashtirish samarali va xavfsiz bo'lib, menopauza davrida ayollarning hayot sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Kelgusida ushbu yondashuvni yanada rivojlantirish va yangi integratsiyalangan protokollarni ishlab chiqish uchun qo'shimcha ilmiy tadqiqotlar zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva N., Karimova S. Klimakterik sindromda integratsiyalangan davolash usullari samaradorligi. Tibbiyot ilmiy jurnali. 2022; 4(2): 45-52.
2. Islomov B., Tursunova M. Xalq tabobati vositalarining menopauza simptomlariga ta'siri. Sog'liqni saqlash va tibbiyot. 2021; 3(1): 23-29.
3. Rustamov A., Saidova D. Menopauza davrida gormonoterapiya va fitoterapiya kombinatsiyasi. Endokrinologiya va ginekologiya. 2023; 5(3): 112-118.
4. Mamatqulov O., Yusupova F. Klimakterik sindromda jismoniy mashqlar va roli. Jurnal "Sog'lom hayot". 2020; 2(4): 60-66.
5. Qodirov S., Sharipova N. Ratsional ovqatlanish va menopauza: ilmiy tahlil. O'zbekiston tibbiyot jurnali. 2019; 1(5): 34-40.

**BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARIDA KASBIY
KOMPETENTSIYANI SHAKLLANTIRISH VOSITASI SIFATIDA O'QUV
FANLARI.**

Kadirova Shaxnoza Aminboyevna
UrDU "Filologiya va san'at" fakulteti
"San'at" kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada tasviriy san'at o'qituvchisining badiiy dizayn fani bo'yicha dars mashg'ulotini qanday tarzda o'tkazish kerakligi to'g'risida kasbiy tayyorgarligi uning kasbiy kompetensiyasini shakllantirish jarayoni sifatida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: badiiy dizayn, interyer, kompozitsiya, kasbiy kompetensiya, monumental, relief, ritm, assimetriya

Аннотации. В статье рассматривается профессиональная подготовка учителя изобразительного искусства к проведению урока по дисциплине художественный дизайн как процесс формирования его профессиональной компетенции.

Ключевые слова: художественный дизайн, интерьер, композиция, профессиональная компетентность, монументальность, рельеф, ритм, асимметрия

Annotatsions. The article considers the professional training of a teacher of Fine Arts on how to conduct a lesson in the subject of art design as a process of forming his professional competence.

Key words: artistic Design, Interior, Composition, professional competence, monumental, relief, rhythm, asymmetry.

“ Badiiy dizayn” fani ma’ruzalarda maktab interyeri va tashqi ko’rinishining badiiy dizayni mavzusi va zamonaviy talablarga muvofiq tashkil etishning turli jihatlarini, badiiy-estetik muhitni yaratish, badiiy loyihalash ishlarini kompleks tashkil etish, badiiy dizayn turlari (monumental, tasviriy targ’ibot, bayramona, joriy), badiiy loyihalash ishlari eskizlarini bajarish ketma-ketligi, maktab muhitini badiiy-estetik tashkil etishda rangning roli, kompozitsiya turlari, asosiy naqshlar; kompozitsiya vositalari, masshtab, ritm va ritmik naqsh, nyuans va kontrast, simmetriya va assimetriya, dinamika, yorug’lik va rang, foydalanilayotgan materialning teksturasi va tuzilishi, badiiy va dizayn san’atida frontal kompozitsiya, uning asosiy naqsh va qurilish tamoyillari, tasviriy vositalar: chiziq, shakl, nuqta, tekislik, relief, kompozitsiyadagi asosiy elementlarni ajratib ko’rsatish texnikasi va usullari, kompozitsiyaning vizual markazi, kompozitsiyaning asosiy va bo’ysunuvchi elementlari, frontal kompozitsiyaning rangi va uning atrof-muhitning umumiy koloristik yechimi bilan bog’liqligi, maktabning badiiy dizaynida ishlatiladigan frontal kompozitsiyalarning turlari; kompozitsiyaning joylashuvi va ko’lamini tanlash, kompozitsiyaning rangi va yoritilishi, kompozitsiyaning funktsional maqsadi, interyerda kompozitsiyalarga konstruktiv talablar, kompozitsiyalarning ansambl echimi, bezatish vositalari bilan ichki muhitni kompleks tashkil etish, maktab interyerlarini va maktab hududini kompleks tashkil etish, atrof-muhitning funktsional maqsadi va badiiy qiyofasi, san’at sintezi: arxitektura, haykaltaroshlik, dekorativ - amaliy san’at chuqur fazoviy kompozitsiyalarni yaratishda, atrof-muhitni badiiy va estetik tashkil etishga, o’quvchilarning estetik, axloqiy, mehnat, ijtimoiy faol tarbiyasida badiiy dizaynning ahamiyati, dizayn metodologiyasi asoslari va uning nazariy asoslanishi, dizayn bosqichlari: dizayn topshirig’ini berish, kerakli ma’lumotlarni, materiallarni to’plash, badiiy va kontseptual echimni ishlab chiqish, eskiz, chizmalarni bajarish, loyiha-model yoki maket, loyiha hujjatlarini bajarish, vizual ma’lumotlar, sanoat grafikasi, imo-ishora tizimining tarixshunosligi, zamonaviy imo-ishora vizual aloqa tizimlari, piktografik axborot tizimlari, simvolizm, korporativ identifikatsiya va maktab, maktab vizual kommunikatsiyalari, belgi tizimidagi rangning kompozitsion ahamiyati, uning psixofiziologik, hissiy va funktsional idroklari, rang axborot vositasi sifatida umumiy tizimda.

Intizom o’ziga xos o’quv va ijodiy vazifalarni o’z ichiga oladi, masalan," ichki bezatish uchun hajmli kompozitsiyaning eskizini ishlab chiqish "(masshtabdagi eskiz-maketni bajarish, hajmli kompozitsiyaning majoziy-plastik echimi), "chuqur fazoviy kompozitsiyalarning eskiz variantlarini ishlab chiqish" (eskiz loyihasining tarkibi: reja, istiqbol, devorlarni skanerlash), " grafik eskiz chuqur fazoviy kompozitsiyaning loyihasi va rejasi " (ish tasdiqlangan eskizlar bo’yicha amalga

oshiriladi), "Chuqur fazoviy kompozitsiyaning loyihasi va rang sxemasi" (chuqur fazoviy kompozitsiyaning eskiz-loyihasini rangda bajarish, ish 55x75 planshetda (ilgari tasdiqlangan eskiz va grafik echim bo'yicha) amalga oshiriladi), "maktab, universitetning badiiy dizayni bo'yicha kompozitsiyaning eskiz dizayni" (ixtiyoriy ravishda amalga oshiriladi: frontal, volumetrik yoki chuqurmekansal), "ta'lim muassasasining ichki qismi uchun axborot stendining eskizini ishlab chiqish", "axborot stendi uchun emblema (belgi)" (emblema yoki belgining kompozitsion echimining eskiz versiyasi), "Emblema (belgi) va shrift kompozitsiyasi bilan axborot stendining eskiz loyihasi "(vazifa 55x75 sm o'lchamdagi planshetda rangda bajariladi)," tantanali sanalar va tadbirlar uchun maktab sahnasini loyihalashning eskiz dizayni", "maktab sahnasini loyihalash uchun eskiz loyihasi".

"Badiiy dizayn" intizomi ta'lim standarti tomonidan pedagogika universitetlarining badiiy va grafik fakultetlarida o'qish uchun mustaqil fan sifatida belgilanadi va bo'lajak o'qituvchilar tomonidan o'quv sinfida va maktabda badiiy va dizayn ishlarini tashkil etish va amaliy boshqarish maqsadida dekorativ-dizayn va tashviqot-ommaviy san'at bo'yicha kasbiy ko'nikmalarni egallashga yordam beradi. Mustaqil ish adabiyotni o'rganish bilan bir qatorda fakultetda, universitetda va talabalar pedagogik amaliyotga ega bo'lgan maktabda ijodiy mahsulotdan foydalanishga qaratilgan amaliy badiiy va grafik faoliyatni o'z ichiga oladi. Ushbu asar tom ma'noda yelkasiga tushgan kelajakdagi tasviriy san'at o'qituvchisi dekorativ va dizayn san'ati asoslariga (badiiy dizayn, interyer dizayni, rangshunoslik) nisbatan rasm va rasm sohasida bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Dilnoza Dadaxonovna Zuparova, Nozima Nurmuhamadovna Karimova. DIZAYN TARIXI O'QUV QO'LLANMA, TOSHKENT 2014
2. Ahmedov M. Malik Nabiev hayoti va ijodi. —G'.G'ulom nashriyoti: Toshkent 2000 yil.
3. В. Михайлов История дизайна. том 2. М: 2000-2002.
4. Аронов. Сто дизайнер Запада, Москва, 1994 г.
5. Ковешникова Н. А. Дизайн: история и теория. 2007 г.

GEOFIZIK SIGNALLARNI SPLAYN METODI ASOSIDA
MODELLASHTIRISH**Baxramov S.A.,***Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti, t.f.d., dotsent*
sayfiddinbahromov@gmail.com**Xushvaqtoev J.G., Qushimatova K.I.***Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti talabalari*

Geofizika Yerning fizik xususiyatlari va jarayonlarini o'rganadigan fan bo'lib, tabiiy hodisalarni tushunish va ulardan amaliy foydalanish imkonini beradi. Geofizik signallar Yer ichki va tashqi qatlamlaridagi fizik jarayonlarning natijasidir va ular orqali [2]. Ushbu signallarni tahlil qilish va modellashtirish neft-gaz qidiruvi, tabiiy ofatlarni prognozlash va ekologik monitoringda muhim o'rin tutadi. Geofizik signallarni qayta ishlashda splayn metodining qo'llanilishi yuqori aniqlik va samaradorlikni ta'minlaydi [5]. Splayn asosida modellashtirish zamonaviy geofizik tadqiqotlar uchun dolzarb yondashuv hisoblanadi. Bu yo'nalishdagi ishlanmalar tabiiy resurslarni izlash va xavf-xatarlarni oldindan aniqlash imkoniyatlarini kengaytiradi. Ushbu ishda geofizik signallarni splayn usuli orqali tiklash jarayonini tahlil qilish va splaynni xatoligini baholash ko'zda tutilgan. Dastlab ishni quyidagi analitik funksiya tanlash jarayonidan boshlaymiz

$$f(x) = \frac{\sin(2\pi\sqrt{x})}{x^2 + 1}, \quad x \in [0.1, 0.2]$$

Funksiya C^∞ sinfiga mansub bo'lib, barcha oraliqda uzluksiz va differensiallanuvchi. Ushbu funksiya ustida kubik splayn interpolatsiyasi amalga oshirildi. Interpolatsiya uchun oraliq $[0.1, 2.0]$ da 10 ta teng taqsimlangan tugun nuqtalar tanlandi:

$$x_i = 0.1 + i \cdot h, \quad h = \frac{2 - 0.1}{9} \approx 0.2111, \quad i = 0, \dots, 9$$

Tanlangan barcha x_i nuqtalarda funksiyaning haqiqiy qiymatlari $f(x_i)$ hisoblab olindi [3]. Splayn $S(x)$ ushbu nuqtalar orqali qurildi. Yakuniy interpolatsiyadan so'ng, 10 ta tekis taqsimlangan nazorat nuqtalarida $f(x)$ va $S(x)$ qiymatlari hisoblab chiqildi va ularning farqlari $|f(x) - S(x)|$ ko'rinishida quyidagi xatoliklar jadvali tuzildi:

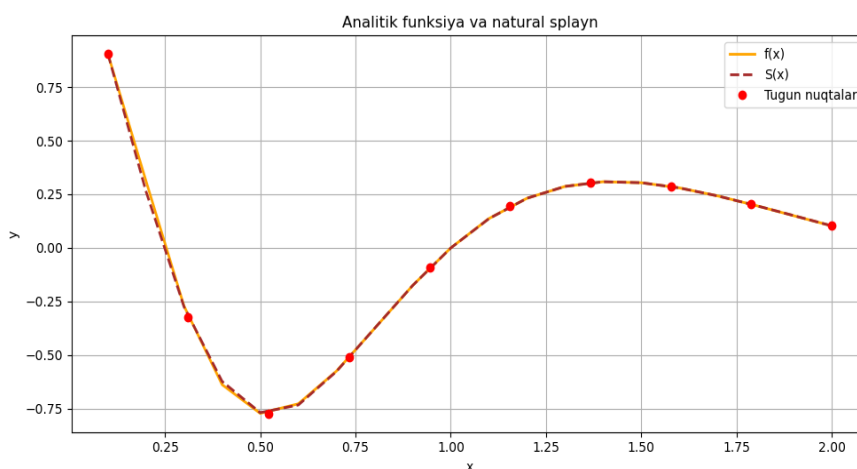
1-jadval. Xatoliklar jadvali

№	x	f(x)	S(x)	f(x) - S(x)
---	---	------	------	-------------

1	0.100000	0.905608	0.905608	0.000000
2	0.300000	-0.270988	-0.274663	0.003675
3	0.600000	-0.726531	-0.732040	0.005509
4	0.700000	-0.574085	-0.575713	0.001629
5	0.900000	-0.175069	-0.175110	0.000041
6	1.200000	0.231309	0.231396	0.000086
7	1.400000	0.308529	0.308559	0.000031
8	1.600000	0.279667	0.279645	0.000022
9	1.800000	0.197821	0.197884	0.000063
10	2.000000	0.102658	0.102658	0.000000
Max:				0.048917

Yuqoridagi jadvalda har bir tanlangan nazorat nuqtada analitik funksiya $f(x)$ va natural kubik splayn orqali qurilgan $S(x)$ qiymatlari berilgan. Ular orasidagi farq $|f(x) - S(x)|$ shaklida aniqlik xatoligi bilan baholangan [1,4].

Quyidagi grafikda $f(x)$ egri chiziq sifatida to'liq chiziqli, $S(x)$ esa punktir chiziqli tasvirlangan. Tugun nuqtalar alohida qizil nuqtalar orqali ajratilgan. Grafikdan ko'rinib turibdiki, splayn modeli har bir tugun nuqtada analitik funksiyaga to'liq mos kelgan, oraliqlarda esa silliq interpolatsiyani ta'minlagan.

1-rasm. tanlangan analitik funksiyaning splayn usuli orqali tiklash grafigi.

Grafikdan ko'rinib turibdiki, splayn modeli har bir tugun nuqtada $f(x)$ funksiyasiga to'liq mos keladi va oraliqlarda silliq interpolatsiyani ta'minlaydi. Xatoliklar odatda 10^{-3} dan kichik bo'lib, model yuqori aniqlikni ta'minlagan.

Geofizik signalni natural splayn orqali tiklash va xatolikni baholash

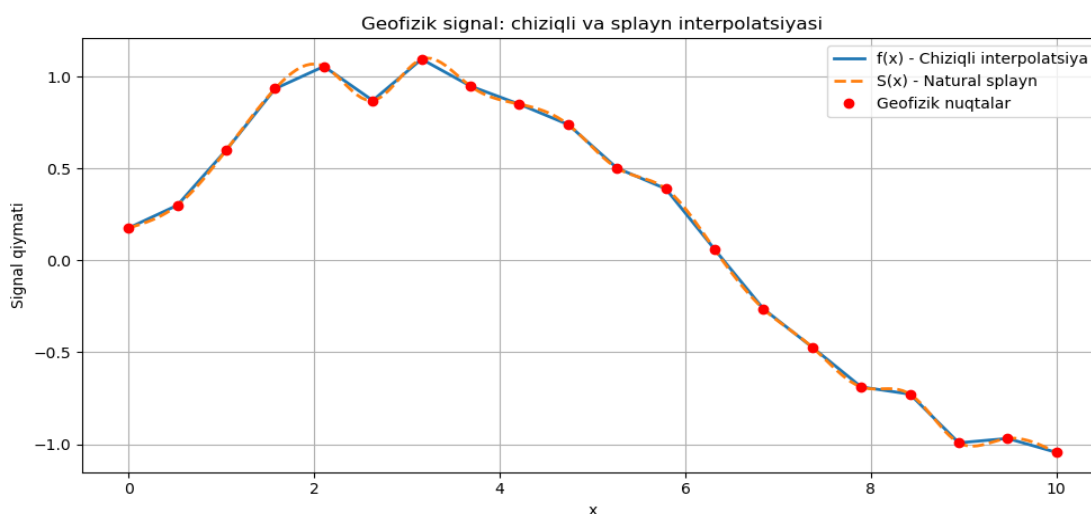
Mazkur bo'limda geofizik signal ma'lumotlari ustida splayn interpolatsiyasi yordamida tiklash amaliyoti bajarildi.

2-jadval. Signal qiymatlari

No	x	y (signal)
1	0.000000	0.176405
2	0.526316	0.366360

3	1.052632	0.512702
4	1.578947	0.734640
5	2.105263	0.802686
6	2.631579	0.974452
7	3.157895	1.148777
8	3.684211	0.834673
9	4.210526	0.930442
10	4.736842	0.877514
11	5.263158	0.823703
12	5.789474	0.588147
13	6.315789	0.392742
14	6.842105	0.053491
15	7.368421	-0.278574
16	7.894737	-0.440887
17	8.421053	-0.700389
18	8.947368	-0.856670
19	9.473684	-1.007006
20	10.000000	-0.984360

Har bir x uchun xatolik $\varepsilon(x) = |f(x) - S(x)|$ ko'rinishida hisoblandi. Grafikda interpolatsiya chiziqlari va xatoliklar ko'rsatilgan.

2-rasm. Interpolatsiyasi

3-jadval. Interpolatsiya natijalari va aniqlik xatoliklari

x	$f(x)$ (chiziqli)	$S(x)$ (splayn)	$ f(x) - S(x) $
0.000000	0.176405	0.176405	0.000000
0.526316	0.324433	0.322108	0.002325
1.052632	0.472461	0.471858	0.000603
1.578947	0.620489	0.623657	0.003168
2.105263	0.768518	0.763065	0.005452
2.631579	0.888520	0.894188	0.005668
3.157895	1.086775	1.073706	0.013069

3.684211	0.991552	0.997287	0.005735
4.210526	0.896328	0.889917	0.006410
4.736842	0.801104	0.803911	0.002807
5.263158	0.705881	0.705881	0.000000
5.789474	0.515791	0.513821	0.001970
6.315789	0.378551	0.383788	0.005237
6.842105	0.064785	0.060605	0.004180
7.368421	-0.247371	-0.246570	0.000801
7.894737	-0.459238	-0.459842	0.000604
8.421053	-0.671105	-0.669392	0.001713
8.947368	-0.882972	-0.884241	0.001269
9.473684	-0.994840	-0.994168	0.000672
10.000000	-1.006708	-1.006708	0.000000

Olingan natijalar chiziqli interpolatsiya va natural splayn interpolatsiyasi orasidagi farqni aniq ko'rsatdi. Splayn usuli signalning yuqori silliqlik darajasini tiklagan, xatoliklar esa butun oraliqda nazorat ostida bo'lgan. Bu yondashuv geofizik signallarni raqamli modellashirishda ishonchli, fizik qonuniyatlarga mos interpolatsiya usuli ekanligini tasdiqlaydi [5,8].

Tadqiqotda geofizik signallarni splayn metodi asosida modellashirish masalasi o'rganildi. Kubik splaynlarning interpolatsiya va silliqlashdagi afzalliklari aniqlanib, amaliy jihatdan sinovdan o'tkazildi. Geofizik ma'lumotlardagi noaniqlik va buzilishlarni bartaraf etishda splayn metodlari yuqori aniqlik ta'minladi. Raqamli hisoblash algoritmlari asosida signal modellashirish samarali bajarildi. Natijalar geologiya va yer resurslarini qidirish sohalarida qo'llash uchun foydali ekanligi ko'rsatildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Альберг Дж., Нильсон Э., Уолли Дж. Теория сплайнов и её приложения. М.: Мир, 1972.-320 б.
2. H.N.Zaynidinov, M.A. Kuchkarov, S.A. Baxromov. Geophysical Signals Processing On The Basis Of Bicubic Spline Function. Stemm Abstracts of Uzbek-Israel joint international conference Science – Technology – Education – Mathematics – Medicine. Tashkent, May. 2019, 167-169 str.
3. А.И. Гребенников. Метод сплайнов и решение некорректных задач теории приближений. М.: Изд-во МГУ, 1983. - 208 б.
4. С.А. Бахрамов. Уточнение остаточного члена интерполяционного сплайна седьмой степени. Витини, г. Москва, 21.04.93 г. N 1053-B93.
5. С.А. Бахрамов. Уточнение остаточного члена одного интерполяционного сплайна. Тезисы докладов семинара – совещания Кубатурные формулы и их приложения, г. Красноярск, 1993 г. с. 4-5.

6. Telfer A., Smith G. Geophysical Signal Processing: Theory and Applications. – Oxford: Oxford University Press, 1999.
7. Levine M.D. Geophysical Data Processing and Interpretation. – London: Springer, 1998.
8. Blandford R. Geophysical Methods for Signal Processing. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

GASTROENTROLOGIK SIGNALLARNI LOKAL INTERPOLATSION KUBIK SPLAYN MODELİ ASOSIDA RAQAMLI ISHLOV BERISH

Baxramov S.A.

*Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston
Milliy universiteti, t.f.d., dotsent
sayfiddinbahromov@gmail.com*

Qobilov S.Sh.

*Muhammad Al-Xorazmiy nomidagi Toshkent
axborot texnologiyalari universiteti
qobilov.sirojiddin92@gmail.com*

Sharofova U.O.

*Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston
Milliy universiteti talabasi
Umidasharofova9@gmail.com*

Maskur tezisda gastroentrologik signallarni raqamli ishlov berish masalasi lokal interpolatsion kubik splayn modellari asosida tahlil qilinadi. Berilgan diskret va shovqinli signal qiymatlarini silliq va uzluksiz tarzda tiklash uchun to‘rtta nuqta asosida qurilgan bazis funksiyalardan iborat splayn konstruktsiyasi qo‘llanilgan. Qurilgan modelning matematik formulalari asosida raqamli eksperimentlar o‘tkazilgan va natijalar grafik jihatdan taqqoslab baholangan [1-4].

Gastroentrologik signallar — insonning ovqat hazm qilish tizimidan olinadigan fiziologik biofaol signallar bo‘lib, ular orasida elektrogastrogramma (EGG), ichak harakati manometriyasi, peristaltik kuchlanishlar va boshqa ko‘rsatkichlar mavjud. Bunday signallar analog shaklda o‘lchanadi, ular ko‘pincha diskret, noaniq yoki shovqinli bo‘ladi. Maqolada ushbu signallarni raqamli shaklda silliq va realistik tarzda qayta tiklash uchun lokal interpolatsion kubik splayn yondashuvi asosida matematik model ishlab chiqilgan [5,6].

Lokal interpolatsion kubik splayn modelining tuzilishi

Lokal splayn modeli 4 ta qo‘shni nuqta asosida quyidagi ko‘rinishda quriladi:

$$S_3(f, x) = \varphi_1(t) f(x_{i-1}) + \varphi_2(t) f(x_i) + \varphi_3(t) f(x_{i+1}) + \varphi_4(t) f(x_{i+2})$$

bu yerda

$$t = \frac{x - x_i}{h}, \quad h = x_{i+1} - x_i, \quad x \in [x_i, x_{i+1}], \quad t \in [0, 1]$$

Bazis funksiyalar quyidagicha aniqlanadi:

$$\varphi_1(t) = -\frac{1}{4}t(1 - 3t + 2t^2)$$

$$\varphi_2(t) = \frac{1}{4}(4 - 3t - 7t^2 + 6t^3)$$

$$\varphi_3(t) = \frac{1}{4}(5t + 5t^2 - 6t^3)$$

$$\varphi_4(t) = -\frac{1}{4}t(1 + t - 2t^2)$$

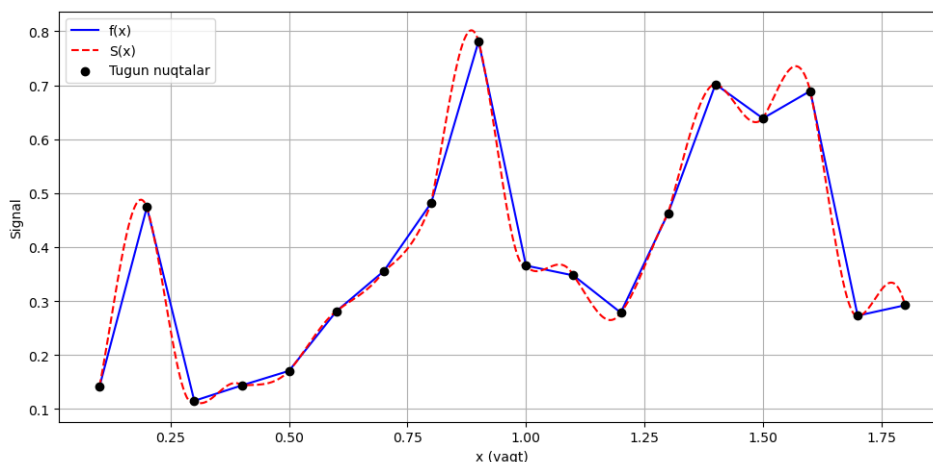
Splayn modeli uzluksiz, differensiallanuvchi va har bir lokal oraliqda kubik darajadagi polinom sifatida aniqlangan. Bazis funksiyalar signalning to'rtta nuqtadagi qiymatlariga mos og'irlik beradi va shu orqali signal silliq tarzda tiklanadi [2,7].

Eksperimental natijalar

Gastroentrologik signal modeli sifatida sinusoidal va shovqinli signal tanlangan hamda splayn orqali tiklab, xatolik baholangan:

x	f(x)	S(x)	f(x)-S(x)
0,3	0,114875	0,114875	0
0,3105	0,117874	0,110712	0,007163
0,3211	0,120874	0,111636	0,009238
0,3316	0,123873	0,116287	0,007586
0,3421	0,126873	0,123305	0,003568
0,3526	0,129872	0,131327	0,001454
0,3632	0,132872	0,138993	0,006121
0,3737	0,135871	0,144942	0,00907
0,3842	0,138871	0,147812	0,008942
0,3947	0,14187	0,146244	0,004374
0,4053	0,144794	0,143659	0,001135
0,4158	0,147643	0,144021	0,003622
0,4263	0,150492	0,144343	0,006149
0,4368	0,153341	0,144921	0,00842
0,4474	0,15619	0,146054	0,010136
0,4579	0,159039	0,148038	0,011001
0,4684	0,161887	0,15117	0,010717
0,4789	0,164736	0,155749	0,008988
0,4895	0,167585	0,162071	0,005514
0,5	0,170434	0,170434	0

Diskret nuqtalar oralig'ida yuqoridagi splayn konstruktsiyasi orqali signal tiklandi. Python dasturlash muhitida har bir oraliqda bazis funksiyalar qiymati hisoblab chiqilib, splayn qiymati aniqlandi.

Splayn va chiziqli interpolatsiya grafigi gastroenterologik signal uchun Splayn bilan tiklangan signal quyidagicha xossalarni ko'rsatdi:

- Shovqin ta'siri kamaydi,
- Signal silliqiligi tiklandi,
- Birinchi va ikkinchi tartibli hosilalar orqali peristaltik kuchlanish o'zgarishlarini differensial baholash imkoni paydo bo'ldi.

Tiklangan signal grafigi bilan asl signal grafigi taqqoslandi. Shovqinli signalda tebranishlar mavjud bo'lsa-da, splayn tiklashdan so'ng ular sezilarli darajada silliqilashgan [8,9].

Lokal interpolatsion kubik splayn modeli gastroenterologik signallarni qayta tiklashda samarali natijalar berdi. 4 nuqtali lokal yondashuv hisoblash nuqtai nazaridan yengil va barqaror bo'lib, uzluksiz va realistik signalni ta'minladi. Modellastirilgan signalning silliqiligi, derivativlar asosida fiziologik jarayonlar monitoring qilish imkoniyati, shuningdek, modelning real vaqtli signallar bilan ishlashga mosligi aniqlangan [10].

Ushbu metod gastroenterologiya va tibbiy texnik qurilmalar diagnostikasida signal ishlov berish uchun amaliy asos sifatida xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Завялов Ю.С., Квасов Б.И., Мирошниченко В.Л. Методы сплайн-функций. Москва: Наука, 1980. - 352 с.
2. Зайниддинов Х.Н. Методы и средства обработки сигналов в кусочно полиномиальных базисах. 2015, Тошкент. - С. 29-40.
3. Зайниддинов Х.Н. Сплайны в задачах цифровой обработки сигналов. 2015, Тошкент. - С. 10-50.

4. H. Zhang, M. Zhao, C. Wei, D. Mantini, Z. Li, and Q. Liu, "EEGdenoiseNet: A benchmark dataset for deep learning solutions of EEG denoising," *J Neural Eng*, vol. 18, no. 5, 2021, doi: 10.1088/1741-2552/ac2bf8.
5. D. Dadebayev, W. W. Goh, and E. X. Tan, "EEG-based emotion recognition: Review of commercial EEG devices and machine learning techniques," *Journal of King Saud University - Computer and Information Sciences*, vol. 34, no. 7, 2022. doi: 10.1016/j.jksuci.2021.03.009.
6. M. Soufineyestani, D. Dowling, and A. Khan, "Electroencephalography (EEG) technology applications and available devices," *Applied Sciences (Switzerland)*, vol. 10, no. 21, 2020. doi: 10.3390/app10217453.
7. H. Zaynidinov, S. Bakhromov, B. Azimov, and S. Makhmudjanov, "Comparative analysis spline methods in digital processing of signals," *Advances in Science, Technology and Engineering Systems*, vol. 5, no. 6, 2020, doi: 10.25046/aj0506180.
8. Z. Xakimjon and A. Bunyod, "Biomedical signals interpolation spline models," in *International Conference on Information Science and Communications Technologies: Applications, Trends and Opportunities, ICISCT 2019*, 2019. doi: 10.1109/ICISCT47635.2019.9011926.
9. X. N. Zaynidinov, A. A. Turakulov, and F. T. Mullaionova, "USING THE WI-FI TECHNOLOGY AND DEVICES TO TRANSMIT RESULTS OF HUMAN BODY BIOSIGNALS PROCESSING," *IARJSET*, vol. 8, no. 10, 2021, doi: 10.17148/iarjset.2021.81001.
10. H. Zaynidinov, D. Singh, S. Makhmudjanov, and I. Yusupov, "Methods for Determining the Optimal Sampling Step of Signals in the Process of Device and Computer Integration," in *Lecture Notes in Computer Science (including subseries Lecture Notes in Artificial Intelligence and Lecture Notes in Bioinformatics)*, 2022. doi: 10.1007/978-3-030-98404-5_44.

**NOTEKS TARMOQ SIGMENTLARIDA BERILGAN GIDROGEOLOGIK
MA'LUMOTLARNI TUGUN NUQTALARGA BOG'LIQ BO'LMAGAN
SPLAYN FUNKSIYASI ORQALI TIKLASH*****Qobilov Sirojiddin Sherqulovich****Muhammad Al-Xorazmiy nomidagi**Toshkent axborot texnologiyalari universiteti**gobilov.sirojiddin92@gmail.com*

Gidrogeologik ma'lumotlar tabiiy va antropogen omillar ta'sirida doimiy o'zgarib turadi. Mavsumiy va yillik dinamikani tahlil qilish suv resurslaridan ilmiy asoslangan va samarali foydalanish strategiyalarini ishlab chiqishda muhimdir. Ayniqsa, bir yil doirasidagi o'zgarishlar hududning suv ta'minoti va qishloq xo'jaligi ehtiyojlarini aniqlashda katta ahamiyatga ega [1].

Bu jarayonni baholashda kuzatuv quduqlaridan olingan gidrogeologik ma'lumotlarni fazoviy nuqtalar bo'yicha umumlashtirish zarur bo'ladi. Odatda bu nuqtalar hudud bo'ylab notekis joylashadi va ular asosida gidrogeologik sath modellari, grafiklar hamda taqsimotlar tuziladi. Bu esa real fazoviy tahlilni amalga oshirish imkonini beradi. Amaliyotda kuzatuv nuqtalarining notekis taqsimlangani klassik interpolatsiya usullarida xatoliklarga olib keladi. Shuningdek, fazoviy noaniqliklar va o'lchov xatoliklari ham hisobga olinishi kerak. Shu bois, ishonchli gidrogeologik sath modelini yaratish uchun lokal va moslashuvchan interpolatsiya usullaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir [5,6].

Mazkur tadqiqotda notekis joylashgan kuzatuv ma'lumotlari asosida lokal kubik splayn modeli taklif qilindi. Bu model fazoviy bog'liqlikni hisobga olib, silliq va fizik ma'noga ega gidrogeologik sath funksiyasini tiklash imkonini beradi. Tadqiqotda aynan shu yondashuv asosida kuzatuv quduqlaridan olingan va fazoviy nuqtalarda notekis tarqalgan gidrogeologik ma'lumotlar asosida yahlit gidrogeologik sath modeli tiklandi. Taklif etilgan splayn yondashuvi nafaqat yuqori aniqlikda sathni tiklashga, balki anomal zonalarini aniqlashga, taqsimotdagi tafovutlarni vizual ravishda tahlil qilishga ham imkon berdi. Natijalar gidrogeologik sharoitni chuqur modellashirish va suv resurslarini boshqarishda samarali analitik vosita sifatida xizmat qilishi mumkinligini ko'rsatdi. Quyida biz taklif etgan splayn modelining umumiy ko'rinishini keltiramiz [2,3].

$$\begin{aligned}
S_{3,3}(x, y) = & \\
= & \left\{ \psi_1(t) \left[\psi_1(u) f_{i-1,j-1} + \psi_2(u) f_{i-1,j} + \psi_3(u) f_{i-1,j+1} + \psi_4(u) f_{i-1,j+2} \right] + \right. \\
& + \psi_2(t) \left[\psi_1(u) f_{i,j-1} + \psi_2(u) f_{i,j} + \psi_3(u) f_{i,j+1} + \psi_4(u) f_{i,j+2} \right] + \\
& + \psi_3(t) \left[\psi_1(u) f_{i+1,j-1} + \psi_2(u) f_{i+1,j} + \psi_3(u) f_{i+1,j+1} + \psi_4(u) f_{i+1,j+2} \right] + \\
& \left. + \psi_4(t) \left[\psi_1(u) f_{i+2,j-1} + \psi_2(u) f_{i+2,j} + \psi_3(u) f_{i+2,j+1} + \psi_4(u) f_{i+2,j+2} \right] \right\}
\end{aligned}$$

bu yerda:

$$t = \frac{x-x_i}{h}, \quad i = \overline{0, N-1}, \quad h = x_{i+1} - x_i, \quad u = \frac{y-y_j}{l}, \quad j = \overline{0, M-1}, \quad l = y_{j+1} - y_j.$$

$$\left\{ \begin{aligned} \psi_1(t) &= \frac{1}{6}(1-t)^3 \\ \psi_2(t) &= \frac{1}{6}(3t^3 - 6t^2 + 4) \\ \psi_3(t) &= \frac{1}{6}(1 + 3t + 3t^2 - 3t^3) \\ \psi_4(t) &= \frac{1}{6}t^3 \end{aligned} \right. \quad \text{va} \quad \left\{ \begin{aligned} \psi_1(u) &= \frac{1}{6}(1-u)^3 \\ \psi_2(u) &= \frac{1}{6}(3u^3 - 6u^2 + 4) \\ \psi_3(u) &= \frac{1}{6}(1 + 3u + 3u^2 - 3u^3) \\ \psi_4(u) &= \frac{1}{6}u^3 \end{aligned} \right.$$

Modelning aniqligi va samaradorligini baholash maqsadida, maxsus tanlab olingan ikki o'lchovli analitik funksiyaning matritsa shaklidagi qiymatlari asosida tiklash jarayoni amalga oshiriladi va natijalar boshqa yondashuvlar bilan taqqoslab tahlil qilinadi [4]. Bu bosqichda tugun nuqtalarga bog'liq bo'lmagan ikki o'lchovli splayn modeli uchun algoritm ishlab chiqiladi. Tanlangan funksiya qiymatlari tengmas oraliqli x va y o'zgaruvchilar asosida jadval ko'rinishida aniqlanadi. Avvalo, ushbu funksiyaning o'zi ko'rib chiqiladi.

$$f(x, y) = \cos(\pi x) \cdot e^{(-y^2)} \cdot |x - y|$$

bu yerda:

$$x = [-2.0, -1.3, -0.7, 0.0, 1.1, 2.0]$$

$$y = [-2.0, -1.4, -0.6, 0.3, 1.2, 2.0]$$

Python dasturida ushbu funksiyani jadval qiymatlarini hosil qilib so'ngra ushbu jadval asosida grafik tasvirini hosil qilamiz [7].

x va y vektorlaridagi koordinatalar asosida ikki o'lchovli to'r koordinatalarini qaytaradi. X - har bir satr x ning nusxasi bo'lgan matritsa va Y - har bir ustunining

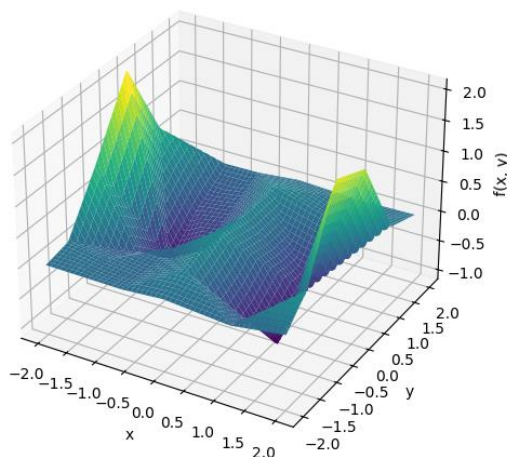
nusxasi bo'lgan matritsa. X va Y koordinatalari bilan ifodalangan panjara uzunlik (y) qatorlar va uzunlik (x) ustunlariga ega[8].

1-jadval. Maxsus tanlab olingan ikki o'zgaruvchili funktsiyaning jadval qiymatlari

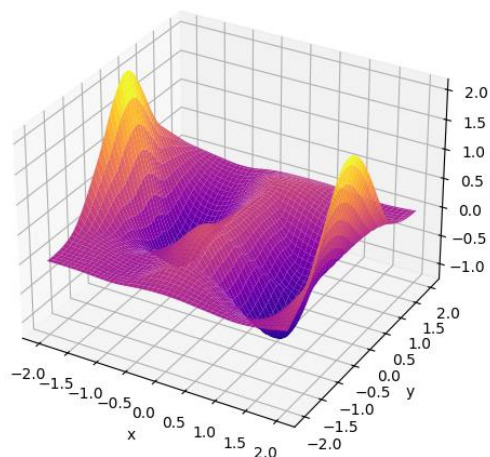
X/Y	-2,0	-1,3	-0,7	0,0	1,1	2,0
-2,0	0,0000	-0,0075	-0,0139	0,0366	-0,0540	-0,0732
-1,4	0,08451	-0,0083	-0,0579	0,1972	-0,3349	-0,4789
-0,6	0,97675	-0,2870	-0,0410	0,4187	-1,1280	1,8139
0,3	2,1020	-0,8595	-0,5372	0,2742	-0,6953	1,5536
1,2	0,7582	-0,3481	-0,2646	0,2843	-0,0225	0,1895
2,0	0,0732	-0,0355	-0,0291	0,0366	-0,0156	0,0000

Dastlab funksiya qiymatlarining grafik ko'rinishini keltiramiz.

Chiziqli interpolatsiya

Taklif etilgan kubik splayn interpolatsiyasi

1. Maxsus tanlab olingan ikki o'lchovli funktsiyaning matritsa qiymatlarining grafik ko'rinishi

2. Tugun nuqtalarga bog'liq bo'lmagan ikki o'lchovli splayn modeli orqali 1-jadvalda berilgan funktsiyaning matritsa qiymatlarini tiklash grafigi

Yuqoridagi tasvirlardan ham ko'rinib turibdiki, splayn modeli orqali tiklangan funksiya grafigi asl qiymatga juda yaqin. Buni jadval ko'rinishidagi solishtirma tahlili quyida 2-jadvalda keltirib o'tamiz.

2-jadval. Tanlangan funksiya va splayn modeli orqali tiklangan qiymatlarining solishtirma tahlil natijalari.

N ^o	x	y	$f(x,y)$	Splayn	$R = f - S $
	-2	-2	0	0	0
	-1,3	-2	-0,0075	-0,0072	0,0003
	-0,7	-2	-0,014	-0,01421	0,00021

	0	-2	0,0366	0,03593	0,00067
	1,1	-2	-0,054	-0,05388	0,000121
	2	-2	0,073	0,07229	0,00071
	-2	-1,4	0,0845	0,08471	0,00021
	-1,3	-1,4	-0,0083	-0,008	0,0003
	-0,7	-1,4	-0,058	-0,0583	0,0003
	0	-1,4	0,1972	0,197	0,0002
	1,1	-1,4	-0,3349	-0,3351	0,0002
	2	-1,4	0,4789	0,4791	0,0002
	-2	-0,6	0,9767	0,97651	0,00019
	-1,3	-0,6	-0,2871	-0,2869	0,0002
	-0,7	-0,6	-0,041	-0,0416	0,0006
	0	-0,6	0,4186	0,4186	0
	1,1	-0,6	-1,128	-1,1283	0,0003
	2	-0,6	1,814	1,8137	0,0003
	-2	0,3	2,102	2,1023	0,0003
	-1,3	0,3	-0,8595	-0,8591	0,0004
Max					0,0007

3-jadval. Tanlangan funksiya qiymatlarini tiklashda absolyut, nisbiy xatoliklarini baholash

Nomi:	Δ_1	Δ_2
TNBB-splayn	0,00071	0,81%

bu yerda: Δ_1 – eng katta absolyut xatolik, Δ_2 – eng katta nisbiy xatolik. Jadvaldan ko‘rishimiz mumkinki tugun nuqtalarga bog‘liq bo‘lmagan splayn modeli oldindan tanlab tengmas oraliqlarda berilgan ikki o‘lchovli funksiya qiymatlarini tiklashda yetarlicha aniqlikga ega. Bu esa taklif etilayotgan modelning ishonchliligini va aniqliligini nomoyon qiladi va sohada qo‘llash yaxshi samara berishini isbotlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayev B.D., Anarbekov O., B. Marti, Z. Umarova, T. Siegfried, Z.B. Dadajanova Enhanced system understanding through water balance modeling in transboundary aquifers- case study from the sokh aquifer in Central Asia // 2nd International Conference. Transboundary Aquifers: Challenges and the way forward. ISARM 2021. P.78
2. Alberg J., Nilsson E., Walsh J. Spline theory and its applications. Moscow: Mir, 1972. – 316 p.
3. Bahramov S.A., Jovliev S. Bicubic Splines in Problems of Modeling of Multidimensional Signal. “International journal of “the korea institute of maritime information & communication sciences”. Vol.9, No.4, August 2011, p.420-423.

4. Bakhromov S. A. Digital Processing of Signals Ryabenky Cubic Spline Model. *AIP Conference Proceedings* 2781, (2023).
<https://doi.org/10.1063/5.0145980>
5. David O'Sullivan, David J. Unwin. Geographic Information Analysis Second Edition / John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey Published simultaneously in Canada. www.wiley.com/go/permissions.
6. Webster, R., Oliver, M. A. Geostatistics for environmental scientists. John Wiley & Sons.
7. Zaynidinov H.N., Bakhromov S.A., Azimov B.R., Kuchkarov M.A. Local Interpolation Bicubic Spline Method in Digital Processing of Geophysical Signals // *Advances in Science, Technology and Engineering Systems Journal*. United states, Vol. 6, №. 1, 2021. – P. 487-492.
8. Zaynidinov H.N., Bakhromov S.A., Azimov B.R., Sadritdinov N.H. Non-dependent cubic spline function and its use in digital processing of signs. " *Chemical Technology, Control and Management*: Vol. 2020: Iss. 5, Article 18. DOI: <https://doi.org/10.34920/2020.5-6.94-103>

ASPECTS OF CLINICAL PATHOGENETIC EARLY DIAGNOSIS OF CHRONIC HEART FAILURE IN CHRONIC KIDNEY DISEASE

Khasanova Malika Akramovna, Rakhimova Gulsum Pulatbayevna
Tashkent medical academy

Abstract. The most important advancements in the Cardiorenal syndrome (CRS) are its definition and subsequent classifications. When the predominant pathology and pathophysiology is the heart, i.e. chronic heart failure (CHF), and where any renal impairment (RI) subsequent to this is secondary, the classification is type 2 CRS. There are unique differences in the pathophysiology and progression of individual subclasses. It is important to understand the evolution of CHF and consequences of subsequent RI as they are becoming increasingly prevalent, aggravate morbidity and mortality and limit many therapeutic options. In this paper we discuss the significance of the type 2 CRS patients in the context of the thematic series.

Keywords: congestive Heart Failure, Cardiorenal Syndrome.

Introduction. The cardiorenal syndrome (CRS) and many aspects in the understanding of this disease have been advanced enormously over the last decade. The association between renal failure and accelerated atherosclerosis was described by, Lindner et al, in 1974. In the latter years it was noticed that the umbrella term CRS was not sufficient to explain all the pathophysiological

findings, the pathology in the organs, diagnosis and even management. The combined group efforts and international consensus have consolidated CRS into five accepted sub-classes. Much of the future impetus will be to understand each of the individual subclasses better. The type 2 CRS is perhaps the most established for much of the early interest. Chronic Heart Failure (CHF) eventually causes renal impairment (RI) in nearly all cases, however, there are many other factors that can also contribute. These factors are critical in the sub classifications which are based on 2 principles: firstly, the organ predominately involved, thus the direction of the interaction; secondly, the chronology, predominately acute or chronic. The severity of involvement has not been factored.

Diagnostics. The ability to identify cardiovascular decompensation and subsequent renal injury early and accurately are the most important diagnostic tools. Unfortunately, we have still not identified which of these tools will answer the call with accuracy, consistency and cost effectiveness. A glance of the area and promising tools are discussed.

Conclusion. The classification of secondary RI following established CHF as the type 2 CRS is a much welcomed recent advancement. It is now very clear that there are established cardiorenal links, which requires greater accountability from those only treating the heart. It is also likely that this may evolve into a larger cardiorenalmetabolic axis question. It is, however unfortunate, that many other aspects of the science are not available.

References

1. ЭРГАШОВ, Ж., САЙДАЛИЕВ, Р. С., СУЛТОНОВ, Н., НАЗАРОВА, Н., & МАТАЗИМОВА, Д. ВЛИЯНИЕ АНТИКОАГУЛЯНТНОЙ ТЕРАПИИ НА ФУНКЦИЮ ПОЧЕК И ВНУТРИПОЧЕЧНОЕ КРОВООБРАЩЕНИЕ ПРИ ХРОНИЧЕСКОМ ГЛОМЕРУЛОНЕФРИТЕ. АХВОРОТНОМАСИ, 155.
2. Nazarova, N. O. K., Jabbarov, A. A., Madazimova, D. H., Mirzayeva, G. P., & Buvamuhamedova, N. T. (2021). DECREASED GENE TGF-B1 ARE ASSOCIATED WITH RENAL DAMAGE IN FEMALE PATIENTS WITH LYUPUS NEPHRITIS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(11), 1200-1203.
3. Nazarova, N., & Jabborov, O. (2023). ЛЮПУС НЕФРИТ БЕМОР ГУРУХЛАРИДА КЛИНИК ТЕКШИРУВ НАТИЖАЛАРИНИ БАҲОЛАШ. *MedicineProblems. uz-Topical Issues of Medical Sciences*, 1(1), 64-70.

ОСТЕОПАТИЯ ПРИ ХРОНИЧЕСКОЙ БОЛЕЗНИ ПОЧЕК*Хасанова М.А, Рахимова Г.П.**Ташкентская Медицинская Академия. Ташкент. Узбекистан*

Актуальность: Хронической болезнью почек (ХБП) страдают около 10% населения мира. Распространенность ХБП возрастает из-за роста заболеваемости сахарным диабетом, который является ведущей причиной ХБП, а также в связи со старением населения. Хронической болезнью почек (ХБП) страдают около 10% населения мира. Распространенность ХБП возрастает из-за роста заболеваемости сахарным диабетом, который является ведущей причиной ХБП, а также в связи со старением населения. Остеопатия — одно из основных осложнений ХБП, и исторически считалось, что вторичный гиперпаратиреоз (ВГПТ) и нарушения фосфорно-кальциевого обмена являются основными причинами почечной остеодистрофии (ПОД). Общепринятое определение ПОД подразумевает нарушение костной морфологии у пациентов с ХБП, которое установлено с помощью гистоморфометрии биоптата кости.

Цель: В настоящее время остеопатия у пациентов с ХБП рассматривается в контексте минеральных и костных нарушений, ассоциированных с ХБП (МКН-ХБП). Термин МКН-ХБП был впервые предложен в 2006 г. S. Moe et al., данное понятие появилось в результате эволюции представлений о патофизиологии костной патологии у пациентов с ХБП.

Материалы и методы: Представлены результаты исследования эзофагогастродуоденоскопии у 70 пациентов с острым панкреатитом, поступивших в Городскую клиническую больницу No1 г. Ташкента за период с 2020 и 2023 года. Среди поступивших мужчин было 46 (65,2%) пациентов, женщин – 25 (34,8%). В возрасте 30 лет было 9 (12,5%) пациентов от 30 до 40 лет 28 (38,9%), от 40 до 60 лет 32 (44,5%) 60 лет и старше 3 (4,1%). [11-15]. По степени тяжести заболевания все больные были разделены на 3 группы: 1 - легкая форма, 2 - среднетяжелая форма, 3 – тяжелая форма, остеопороза

Результаты: Эндоскопия проводилась в течение первых трех дней после госпитализации. Были получены следующие данные. При отечной форме острого панкреатита (n - 28) эзофагит обнаружен у 8 пациентов, составляя 28,5%, болезнь - у 5 (17,9%), АЕУЛ (острые эрозивно-язвенные поражения) - у 5 (17,9%), - у 4 (14,2%). При среднетяжелой форме панкреонекроза (n - 21) эзофагит был обнаружен у 9 пациентов (42,8%), болезнь - у 6 (28,5%), АЕУЛ

- у 8 (38,1%), дуоденальный рефлюкс - у 3 (14,2%). При тяжелом (n - 23) диагностирован эзофагит у 13 (56,5%), у 6 (26%), AEUL 15 (65, 2%), 6 (26%). Общий эзофагит выявлено 30 (41,6%), болезнь 17 (23,6%), AEUL 28 (38,9%), 13 (18%).[16-19].

Вывод: С учетом многофакторного генеза остеопороза при ХБП стратегия профилактики и лечения закономерно должна включать оценку и коррекцию всех факторов риска потери массы и качества кости. Вполне вероятно, что сопутствующая терапия для лечения аномального ремоделирования кости как посредством контроля ПТГ, так и воздействия непосредственно на кость также будет необходима, но только проспективные исследования могут определить оптимальное лечение. К сожалению, пациенты с ХБП всегда исключаются из клинических испытаний фармакотерапии, и это является барьером для накопления доказательных данных эффективности. В заключение следует отметить, что высокая частота переломов и смертность у пациентов с ХБП требуют более точной оценки риска переломов, а также проведения рандомизированных контролируемых исследований по профилактике переломов. Для выбора адекватной стратегии диагностики и лечения необходима тщательная оценка множественных аспектов хрупкости костей с участием ряда специалистов, занимающихся данной междисциплинарной проблемой: нефролога, эндокринолога, лучевого диагноста.

References

1. ЭРГАШОВ, Ж., САЙДАЛИЕВ, Р. С., СУЛТОНОВ, Н., НАЗАРОВА, Н., & МАТАЗИМОВА, Д. ВЛИЯНИЕ АНТИКОАГУЛЯНТНОЙ ТЕРАПИИ НА ФУНКЦИЮ ПОЧЕК И ВНУТРИПОЧЕЧНОЕ КРОВООБРАЩЕНИЕ ПРИ ХРОНИЧЕСКОМ ГЛОМЕРУЛОНЕФРИТЕ. AXBOROTNOMASI, 155.
2. Nazarova, N. O. K., Jabbarov, A. A., Madazimova, D. H., Mirzayeva, G. P., & Buvamuhamedova, N. T. (2021). DECREASED GENE TGF-B1 ARE ASSOCIATED WITH RENAL DAMAGE IN FEMALE PATIENTS WITH LYUPUS NEPHRITIS. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(11), 1200-1203.
3. Nazarova, N., & Jabborov, O. (2023). ЛЮПУС НЕФРИТ БЕМОР ГУРУХЛАРИДА КЛИНИК ТЕКШИРУВ НАТИЖАЛАРИНИ БАҲОЛАШ. MedicineProblems. uz-Topical Issues of Medical Sciences, 1(1), 64-70.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ СТАТИНОВ ПРИ ЛЕЧЕНИИ ОСТЕОПОРОЗА

Хасанова М.А, Рахимова Г.П.

*Ташкентская медицинская академия,
Ташкент, Республика Узбекистан*

Цель исследования. Изучить эффективность статинов при нарушении липидного обмена у больных остеопорозом(ОП). Современная терапия любого заболевания требует высокой эффективности, безопасности лечения больного, помимо этого неотъемлемой частью успешного лечения является удобство применения: кратность, количество, доза, минимальные побочные эффекты от приема препарата, а следовательно, высокая комплаентность.

Материалы и методы. В исследовании приняли участие 60 пациентов с ОП в возрасте от 18 до 76 лет, среди которых женщин было 48, мужчин 12. У пациентов с ОП оценивали суставной статус: количество припухших и болезненных суставов с определением индекса Ричи, длительность утренней скованности, выраженность функциональной недостаточности суставов. Проводилась оценка выраженности болей в суставах и общего состояния с использованием визуально-аналоговой шкалы (ВАШ). Активность ОП оценивали с помощью суммарного индекса активности по DAS 28. Лабораторное исследование включало клинический анализ крови, биохимическое исследование крови, общий холестерин, триглицериды, ЛПВП, ЛПНП, АЦЦП, С-реактивный белок

Результаты и обсуждение. У больных проведено сравнение степени выраженности нарушения ЛП со специфическими параметрами ОП. Высокая активность по DAS 28, ВАШ, АЦЦП позитивность (27,5%), повышение С-реактивного белка и выраженное нарушение ЛП выявлялись у больных 1-ой и 2-ой группы с ОП. У больных 2-ой группы высокая активность встречалась в 2 раза чаще. При нарастании тяжести РА увеличилась выраженность нарушения ЛП.

Выводы. Своевременная диагностика нарушения липидного профиля приводит к снижению кардиоваскулярной патологии у больных ОП. Применение статинов в комплексной терапии оказывает положительное влияние на клинико-лабораторные показатели и улучшает качество жизни больных. Оптимистичные результаты исследований в области влияния статинов на снижение риска переломов и повышение минеральной плотности костной ткани подтверждает группа австралийских ученых во главе с Pasco. Исследование проводилось в юго-восточной части Австралии.

References

1. ЭРГАШОВ, Ж., САЙДАЛИЕВ, Р. С., СУЛТОНОВ, Н., НАЗАРОВА, Н., & МАТАЗИМОВА, Д. ВЛИЯНИЕ АНТИКОАГУЛЯНТНОЙ ТЕРАПИИ НА ФУНКЦИЮ ПОЧЕК И ВНУТРИПОЧЕЧНОЕ КРОВООБРАЩЕНИЕ ПРИ ХРОНИЧЕСКОМ ГЛОМЕРУЛОНЕФРИТЕ. АХВОРОТНОМАСИ, 155.
2. Nazarova, N. O. K., Jabbarov, A. A., Madazimova, D. H., Mirzayeva, G. P., & Buvamuhamedova, N. T. (2021). DECREASED GENE TGF-B1 ARE ASSOCIATED WITH RENAL DAMAGE IN FEMALE PATIENTS WITH LYUPUS NEPHRITIS. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(11), 1200-1203.
3. Nazarova, N., & Jabborov, O. (2023). ЛЮПУС НЕФРИТ БЕМОР ГУРУХЛАРИДА КЛИНИК ТЕКШИРУВ НАТИЖАЛАРИНИ БАҲОЛАШ. MedicineProblems. uz-Topical Issues of Medical Sciences, 1(1), 64-70.
4. Khayotjonovna, M. D., Ataxanoa, J. A., & Otabekovna, N. N. (2020). Disorders of kidney function in patients with covid-19. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 10(11), 178-183.

SURUNKALI YURAK YETISHMOVCHILIGIDA OSTEOPOROZ ETIOLOGIYASIGA KO'RA XUSUSIYATLARI

*Xasanova Malika Akramovna, Raximova Gulsum Po'latbayevna
Toshkent tibbiyot akademiyasi, Toshkent, O'zbekiston*

Tadqiqot maqsadi. Yurak ishemik kasalligi (YuIK) sabab rivojlangan dilatatsion kardiomiopatiya (DKMP) fonida kelib chiqqan surunkali yurak yetishmovchiligi (SYU) bilan og'riqan bemorlarda ba'zi klinik jihatlarni qiyosiy baholash. Bu suyak to'qimasini yo'q qilish bilan tavsiflangan patologik holat bo'lib, parchalanish jarayoni sintezdan ustun kela boshlaydi. Osteoporoz fonida suyaklarning mustahkamligi pasayadi va shunga mos ravishda ularning mo'rtligi ortadi.

Materiali va usullar. Tadqiqotda SYU belgilari bo'lgan 44 nafar bemor ishtirok etdi, ularning o'rtacha yoshi = $54,9 \pm 14,1$ (25 dan 80 gacha) yil. SYU etiologiyasiga qarab bemorlar 2-guruhga bo'lingan: 1-guruhda 24 nafar bemor - DKMP va 2-guruhda 20 nafar Q-tishchali miokard infarkti bilan kasallangan bemor. 2-guruh bemorlari tekshiruvdan avval diagnostik koronar angiografiyadan o'tgan. Barcha bemorlarga quyidagi tekshiruvlar o'tkazildi: umumiy qon tahlili; EKG; ExoKG; 6 daqiqalik yurish testi va SHOKS shkalasi yordamida klinik holatni baholash. . $P < 0,05$ bo'lgan farq ishonchli deb olindi. Osteoporoz eng keng

tarqalgan kasalliklardan biridir. Uning tarqalishi, ayniqsa, keksalar orasida yuqori. Hozirgi vaqtda osteoporoz kabi muammo juda dolzarbdir. Mana bir nechta qiziqarli faktlar:

Tadqiqot natijalari. Ikkala guruhda erkaklar ustunlik qildi: 1 va 2-guruhlarda mos ravishda 17 (70,8%) va 15 (75%). 1-guruhdagi bemorlar yoshligi va kasallikning qisqa davri bilan ajralib turdi (barchasi $p < 0,05$). SHOKS shkalasi bo'yicha ballarda sezilarli farqlar kuzatilmadi, ammo qon bosimi ko'rsatkichlari bo'yicha 2-guruh ustunlik qildi. 6 daqiqalik yurish testi mobaynida bosib o'tilgan masofa 2-guruh bemorlarida qisqaroq ekanligi aniqlandi va shunga mos ravishda SYU ning yuqori funksional sinf bilan tavsiflandi. Ehtimol, bu koronar tomirlarning ishemiyasi fenomeni bilan bog'liq bo'lgan, chunki test davomida kardialgiya shikoyatlari 2-guruhdagi shaxslarning asosiy shikoyati bo'ldi (mos ravishda 25% va 13,64%). Aksincha, 1-guruh nisbatan uzoqroq masofani bosib o'tganda, nafas qisilishi va bo'g'ilish tez-tez uchradi, maksimal jismoniy yuklamada SAB va DAB esa 2-guruhga qaraganda kichikroq o'sdi. ExoKG parametrlarini baholash shuni ko'rsatdiki, bemorlar 2-guruh yurakning chap qismlarining hajmiy ko'rsatkichlari kichikroq ($p > 0,05$), ularda yurak mushaklari devorlarining qalinligi ($p > 0,05$), ularda yurak mushaklari devorlarining qalinligi ($p < 0,05$) va shunga mos ravishda chap qorincha miokardning massasi kattaroq edi. Shu bilan birga, ikkala guruh ham yurak kengayishi bilan eksentrik CHQ gipertrofiyasiga ega, YuIK bilan kasallangan bemorlarda CHQ OF 2-guruhda = $42,1 \pm 15,9\%$ ni tashkil etdi, bu ko'rsatkich 1-guruhga nisbatan 2,4% ga yuqoriroq.

Xulosa. YuIKdan kelib chiqqan SYU, ancha uzoq vaqt va kattaroq yoshda rivojlanishi bilan xarakterlanadi. Yurak bo'shliqlarining nisbatan bir xil kengayishi va CHQ miokardning sistolik funksiyasining pasayishiga qaramay, remodellanish fenomeni ko'proq DKMP bilan og'rigan bemorlarga xosdir, ularda ExoKG ma'lumotlariga ko'ra, dilatatsiya va CHQ miokard gipertrofiyasi o'rtasida aniq dissotsiatsiya mavjud.

References

1. ЭРГАШОВ, Ж., САЙДАЛИЕВ, Р. С., СУЛТОНОВ, Н., НАЗАРОВА, Н., & МАТАЗИМОВА, Д. ВЛИЯНИЕ АНТИКОАГУЛЯНТНОЙ ТЕРАПИИ НА ФУНКЦИЮ ПОЧЕК И ВНУТРИПОЧЕЧНОЕ КРОВООБРАЩЕНИЕ ПРИ ХРОНИЧЕСКОМ ГЛОМЕРУЛОНЕФРИТЕ. АХБОРОТНОМАСИ, 155.

RENAL DYSFUNCTION IN PATIENTS WITH PODAGIC NEPHROPATHY FEATURES

Khasanova Malika Akramovna, Rakhimova Gulsum Pulatbaevna

The relevance of the problem: Gout is a metabolic disease that seriously affects not only the joints, but also the kidneys, which can lead to chronic renal failure. The increase and late diagnosis of podagric nephropathy in recent years has led to a significant decrease in renal function. Therefore, the early detection of this pathology and the development of effective diagnostic methods are of great importance.

Purpose of the study: To study the features of the clinical manifestations of kidney damage in patients with gouty nephropathy.

Materials and methods: During the study, 20 patients with gout who received inpatient treatment in the nephrology department of the Regional Multidisciplinary Medical Center were examined. Among them, the prevalence of chronic kidney disease (CKD), glomerular filtration rate (GFR), creatinine, and blood urea levels were analyzed. All patients underwent general clinical and biochemical analyses, as well as ultrasound examination of the kidneys.

Results: In 90% of patients, the relative density of urine was low. In the Zimnitsky test, cases of isohypostenuria - a change in urine density not exceeding 5 units per day - were observed. According to the results of ultrasound of the kidneys, densification of the renal tissue and cicatricial changes in the pelvic floor system were detected in most patients, but no signs of urosthesis were observed. According to the Reberg test, in 6 patients, the minute diuresis decreased by 10% from the norm, in 3 - by 25%, and in the remaining patients - by 40%. In this case, against the background of impaired glomerular filtration, the reabsorption function of the tubules was preserved.

In 7 (35%) patients, podagry nephropathy led to chronic renal failure, of which 2 patients had stage I, 2 patients had stage II, and 3 patients had stage III CKD. Also, 2 patients required continuous hemodialysis. 3 patients had one kidney, one of whom received hemodialysis, the remaining 2 patients had decreased renal function, but their nitrogen metabolism indices remained normal.

Conclusion: Gouty nephropathy is one of the most important clinical manifestations of gout, the development of which leads to a significant decrease in renal function. Therefore, it is necessary to develop methods for early detection of uric kidney damage. This makes it possible to timely correct kidney function and delay chronic renal failure.

References

1. ЭРГАШОВ, Ж., САЙДАЛИЕВ, Р. С., СУЛТОНОВ, Н., НАЗАРОВА, Н., & МАТАЗИМОВА, Д. ВЛИЯНИЕ АНТИКОАГУЛЯНТНОЙ ТЕРАПИИ НА ФУНКЦИЮ ПОЧЕК И ВНУТРИПОЧЕЧНОЕ КРОВООБРАЩЕНИЕ ПРИ ХРОНИЧЕСКОМ ГЛОМЕРУЛОНЕФРИТЕ. АХВОРОТНОМАСИ, 155.
2. Nazarova, N. O. K., Jabbarov, A. A., Madazimova, D. H., Mirzayeva, G. P., & Buvamuhamedova, N. T. (2021). DECREASED GENE TGF-B1 ARE ASSOCIATED WITH RENAL DAMAGE IN FEMALE PATIENTS WITH LYUPUS NEPHRITIS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(11), 1200-1203.
3. Nazarova, N., & Jabborov, O. (2023). ЛЮПУС НЕФРИТ БЕМОР ГУРУХЛАРИДА КЛИНИК ТЕКШИРУВ НАТИЖАЛАРИНИ БАҲОЛАШ. *MedicineProblems. uz-Topical Issues of Medical Sciences*, 1(1), 64-70.
4. Khayotjonovna, M. D., Ataxanova, J. A., & Otabekovna, N. N. (2020). Disorders of kidney function in patients with covid-19. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(11), 178-183.
5. Назарова, Н. О., Жаббаров, А. А., & Мадазимова, Д. Х. (2020). ГЕНЕТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОРАЖЕНИЯ ПОЧЕК У БОЛЬНЫХ СИСТЕМНОЙ КРАСНОЙ ВОЛЧАНКОЙ. In *Современная патология: опыт, проблемы, перспективы* (pp. 432-437).

RENAL DYSFUNCTION IN PATIENTS WITH PODAGIC NEPHROPATHY FEATURES

Rakhimova Gulsum pulatbaevna, Khasanova Malika Akramovna

The relevance of the problem: Gout is a metabolic disease that seriously affects not only the joints, but also the kidneys, which can lead to chronic renal failure. The increase and late diagnosis of podagric nephropathy in recent years has led to a significant decrease in renal function. Therefore, the early detection of this pathology and the development of effective diagnostic methods are of great importance.

Purpose of the study: To study the features of the clinical manifestations of kidney damage in patients with gouty nephropathy.

Materials and methods: During the study, 20 patients with gout who received inpatient treatment in the nephrology department of the Regional Multidisciplinary Medical Center were examined. Among them, the prevalence of chronic kidney

disease (CKD), glomerular filtration rate (GFR), creatinine, and blood urea levels were analyzed. All patients underwent general clinical and biochemical analyses, as well as ultrasound examination of the kidneys.

Results: In 90% of patients, the relative density of urine was low. In the Zimnitsky test, cases of isohyposthenuria - a change in urine density not exceeding 5 units per day - were observed. According to the results of ultrasound of the kidneys, densification of the renal tissue and cicatricial changes in the pelvic floor system were detected in most patients, but no signs of urostatics were observed. According to the Reberg test, in 6 patients, the minute diuresis decreased by 10% from the norm, in 3 - by 25%, and in the remaining patients - by 40%. In this case, against the background of impaired glomerular filtration, the reabsorption function of the tubules was preserved.

In 7 (35%) patients, podagra nephropathy led to chronic renal failure, of which 2 patients had stage I, 2 patients had stage II, and 3 patients had stage III CKD. Also, 2 patients required continuous hemodialysis. 3 patients had one kidney, one of whom received hemodialysis, the remaining 2 patients had decreased renal function, but their nitrogen metabolism indices remained normal.

Conclusion: Gouty nephropathy is one of the most important clinical manifestations of gout, the development of which leads to a significant decrease in renal function. Therefore, it is necessary to develop methods for early detection of uric kidney damage. This makes it possible to timely correct kidney function and delay chronic renal failure.

References

1. ЭРГАШОВ, Ж., САЙДАЛИЕВ, Р. С., СУЛТОНОВ, Н., НАЗАРОВА, Н., & МАТАЗИМОВА, Д. ВЛИЯНИЕ АНТИКОАГУЛЯНТНОЙ ТЕРАПИИ НА ФУНКЦИЮ ПОЧЕК И ВНУТРИПОЧЕЧНОЕ КРОВООБРАЩЕНИЕ ПРИ ХРОНИЧЕСКОМ ГЛОМЕРУЛОНЕФРИТЕ. АХВОРОТНОМАСИ, 155.
2. Nazarova, N. O. K., Jabbarov, A. A., Madazimova, D. H., Mirzayeva, G. P., & Buvamuhamedova, N. T. (2021). DECREASED GENE TGF-B1 ARE ASSOCIATED WITH RENAL DAMAGE IN FEMALE PATIENTS WITH LYUPUS NEPHRITIS. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(11), 1200-1203.
3. Nazarova, N., & Jabbarov, O. (2023). ЛЮПУС НЕФРИТ БЕМОР ГУРУХЛАРИДА КЛИНИК ТЕКШИРУВ НАТИЖАЛАРИНИ БАҲОЛАШ. MedicineProblems. uz-Topical Issues of Medical Sciences, 1(1), 64-70.

**MIOKARD INFARKTI VA SURUNKALI BUYRAK KASALLIGINI
KECHISH XUSUSIYATLARI**

*Raximova Gulsum Po'latbayevna,
Xasanova Malika Akramovna*

Kirish. Miokard infarkti (MI) – yurak mushaklarining ishemik nekrozi bilan kechuvchi, yurak-qon tomir tizimining hayot uchun xavfli patologiyasidir. Bu holat global miqyosda o'lim va nogironlikning asosiy sababi hisoblanadi. Ayniqsa, aholi orasida yurak-qon tomir kasalliklari tarqalishi ortib borayotgan hozirgi davrda, miokard infarkti bilan kasallanish ko'rsatkichi yildan-yilga oshib bormoqda. Shu bilan birga, surunkali buyrak kasalligi (SBK) – buyrak funksiyasining sekinlik bilan, ammo barqaror susayib borish holati bo'lib, u yurak faoliyatiga kuchli salbiy ta'sir ko'rsatadi.

SBKli bemorlarda yurak kasalliklari xavfi sog'lom odamlarga nisbatan 3–5 baravar yuqori bo'lishi aniqlangan. Ayniqsa, MI SBK fonida kechganida, klinik manzara murakkablashadi, davolanishga javob sekinlashadi va bemor hayoti uchun xavf keskin ortadi.

Shu sababli, ushbu ikki kasallikning birgalikdagi kechish xususiyatlarini aniqlash, ular orasidagi patofiziologik bog'liqlikni chuqur tahlil qilish zamonaviy kardiologiya va nefrologiyada dolzarb ilmiy-amaliy muammo hisoblanadi.

Maqsad. Miokard infarkti va surunkali buyrak kasalligi bilan kasallangan bemorlarda kasallikning klinik kechishini o'rganish, ularning asosiy farqlovchi belgilarini aniqlash, laborator va instrumental ko'rsatkichlar asosida baholash, shuningdek yurak-buyrak o'qi sindromining erta belgilarini aniqlashga harakat qilish.

Shuningdek, ikki guruhda yurak zararlanishi og'irligining tahlili, yurak yetishmovchiligi rivojlanish chastotasi, troponin I darajasining dinamikasi, GFR pasayish darajasi va qon bosimi o'zgarishlari orqali kasalliklar o'rtasidagi o'zaro ta'sir mexanizmlarini tahlil qilish tadqiqotning asosiy maqsadi bo'lib xizmat qiladi.

Material va usullar. Tadqiqot retrospektiv bo'lib, 60 nafar bemor (30–75 yosh oralig'ida) ishtirok etdi. Ular ikki guruhga ajratildi:

- 1-guruh (n=30): Faqat MI bilan (SBK aniqlanmagan)
 - 2-guruh (n=30): MI va SBK birgalikda aniqlangan
- Barcha bemorlarda quyidagi tekshiruvlar o'tkazildi:
- Umumiy qon va siydik tahlillari
 - Qon biokimyoviy ko'rsatkichlari (kreatinin, moy kislotasi, troponin I)
 - Glomerulyar filtratsiya tezligi (GFR)
 - EKG, ECHO-KG, buyrak UTT

Natijalar.

•2-guruh bemorlarida yurak yetishmovchiligi (NYHA II–III daraja) holatlari 1-guruhga nisbatan 2,5 baravar ko‘p uchradi.

•Qon bosimi o‘rtacha 2-guruhda yuqoriroq bo‘lib, sistolik bosim 145 ± 12 mmHg ni tashkil etdi (1-guruhda 132 ± 10 mmHg).

•Troponin I ko‘rsatkichlari 2-guruhda yuqoriroq bo‘ldi (o‘rtacha $3,8 \pm 1,2$ ng/ml), bu yurak zararlanishining og‘irroq darajasini ko‘rsatadi.

•GFR 2-guruhda o‘rtacha 42 ± 9 ml/min bo‘lib, buyrak funksiyasi yetarlicha buzilganini ko‘rsatdi.

Xulosa. Miokard infarkti surunkali buyrak kasalligi fonida og‘irroq kechadi. Yurak yetishmovchiligi, gipertoniya, troponin darajasining yuqoriligi va GFR pasayishi bu bemorlarda yurak-buyrak o‘qi sindromi xavfini oshiradi. Ularning davosi va monitoringi doimiy va kompleks yondashuvni talab qiladi.

References

1. ЭРГАШОВ, Ж., САЙДАЛИЕВ, Р. С., СУЛТОНОВ, Н., НАЗАРОВА, Н., & МАТАЗИМОВА, Д. ВЛИЯНИЕ АНТИКОАГУЛЯНТНОЙ ТЕРАПИИ НА ФУНКЦИЮ ПОЧЕК И ВНУТРИПОЧЕЧНОЕ КРОВООБРАЩЕНИЕ ПРИ ХРОНИЧЕСКОМ ГЛОМЕРУЛОНЕФРИТЕ. АХВОРОТНОМАСИ, 155.
2. Nazarova, N. O. K., Jabbarov, A. A., Madazimova, D. H., Mirzayeva, G. P., & Buvamuhamedova, N. T. (2021). DECREASED GENE TGF-B1 ARE ASSOCIATED WITH RENAL DAMAGE IN FEMALE PATIENTS WITH LYUPUS NEPHRITIS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(11), 1200-1203.
3. Nazarova, N., & Jabborov, O. (2023). ЛЮПУС НЕФРИТ БЕМОР ГУРУХЛАРИДА КЛИНИК ТЕКШИРУВ НАТИЖАЛАРИНИ БАҲОЛАШ. *MedicineProblems. uz-Topical Issues of Medical Sciences*, 1(1), 64-70.

CLINICAL FEATURES OF MYOCARDIAL INFARCTION IN PATIENTS WITH CHRONIC KIDNEY DISEASE: A COMPARATIVE STUDY

Rakhimova Gulsum Pulatbayuevna, Khasanova Malika Akramovna
Tashkent Medical Academy

Introduction. Myocardial infarction (MI) is an acute ischemic necrosis of the myocardium and remains one of the leading causes of mortality and disability worldwide. In recent years, the incidence of MI has been increasing, especially in patients with underlying systemic diseases. Chronic kidney disease (CKD),

characterized by a progressive decline in renal function, is strongly associated with increased cardiovascular risk and often complicates the course of MI.

Numerous studies have shown that individuals with CKD have a 3–5 times higher risk of developing cardiovascular diseases compared to those with normal renal function. When MI occurs in the background of CKD, the clinical course tends to be more severe, response to treatment may be reduced, and prognosis worsens significantly.

Understanding the interaction between these two pathologies and their mutual impact is of great importance in both clinical cardiology and nephrology. Identifying specific clinical and biochemical markers of severity in these patients can help develop a more personalized and timely approach to their management.

Objective. To study and compare the clinical course of myocardial infarction in patients with and without chronic kidney disease, with a focus on key diagnostic markers, laboratory findings, and functional parameters.

The study also aims to assess the differences in heart failure incidence, serum troponin I levels, glomerular filtration rate (GFR), and blood pressure profiles in both groups, in order to elucidate the early manifestations of cardiorenal syndrome and its implications for patient outcomes.

Materials and methods. A retrospective, comparative study was conducted involving 60 patients aged 30 to 75 years diagnosed with acute MI. The patients were divided into two groups:

- Group 1 (n=30): MI without CKD
- Group 2 (n=30): MI with confirmed CKD

All patients underwent the following evaluations:

- Complete blood count and urinalysis
- Biochemical tests including serum creatinine, uric acid, and troponin I
- Calculation of estimated glomerular filtration rate (eGFR)
- Electrocardiography (ECG), echocardiography (ECHO), and renal ultrasonography

Results.

• Heart failure (NYHA Class II–III) was 2.5 times more common in Group 2 compared to Group 1.

• Average systolic blood pressure in Group 2 was 145 ± 12 mmHg, compared to 132 ± 10 mmHg in Group 1.

• Serum troponin I levels were significantly higher in Group 2 (mean 3.8 ± 1.2 ng/ml), indicating more severe myocardial damage.

• eGFR was significantly lower in Group 2 (mean 42 ± 9 ml/min), confirming moderate to severe renal impairment.

•Left ventricular ejection fraction was lower in Group 2 ($45\pm 7\%$) compared to Group 1 ($52\pm 6\%$), suggesting reduced cardiac function in the presence of CKD.

Conclusion. The clinical course of myocardial infarction is more severe in patients with chronic kidney disease. The coexistence of these conditions contributes to a higher incidence of heart failure, elevated troponin I levels, hypertension, and decreased renal function. Early detection and careful monitoring of cardiorenal interactions are crucial for improving outcomes in this high-risk patient population. A multidisciplinary approach involving both cardiology and nephrology is essential for effective management.

References

1. ЭРГАШОВ, Ж., САЙДАЛИЕВ, Р. С., СУЛТОНОВ, Н., НАЗАРОВА, Н., & МАТАЗИМОВА, Д. ВЛИЯНИЕ АНТИКОАГУЛЯНТНОЙ ТЕРАПИИ НА ФУНКЦИЮ ПОЧЕК И ВНУТРИПОЧЕЧНОЕ КРОВООБРАЩЕНИЕ ПРИ ХРОНИЧЕСКОМ ГЛОМЕРУЛОНЕФРИТЕ. AXBOROTNOMASI, 155.
2. Nazarova, N. O. K., Jabbarov, A. A., Madazimova, D. H., Mirzayeva, G. P., & Buvamuhamedova, N. T. (2021). DECREASED GENE TGF-B1 ARE ASSOCIATED WITH RENAL DAMAGE IN FEMALE PATIENTS WITH LYUPUS NEPHRITIS. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(11), 1200-1203.

КЛИНИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТЕЧЕНИЯ ИНФАРКТА МИОКАРДА У ПАЦИЕНТОВ С ХРОНИЧЕСКОЙ БОЛЕЗНЬЮ ПОЧЕК

*Рахимова Гулсум Пулатбаевна,
Часанова Малика акрамовна
Ташкентская медицинская академия*

Инфаркт миокарда (ИМ) — это острая форма ишемической болезни сердца, характеризующаяся некрозом миокарда вследствие острого нарушения коронарного кровообращения. Он остаётся одной из основных причин смертности и инвалидности во всём мире. Особую клиническую значимость приобретает ИМ у пациентов с сопутствующими системными заболеваниями, особенно с хронической болезнью почек (ХБП).

ХБП — это прогрессирующее снижение функции почек, которое сопровождается активацией нейрогуморальных механизмов, способствующих развитию сердечно-сосудистых осложнений. Установлено, что у пациентов с ХБП риск сердечно-сосудистых заболеваний в 3–5 раз выше, чем у лиц с нормальной функцией почек. При сочетании ИМ и ХБП

течение заболевания становится более тяжёлым, снижается эффективность терапии и ухудшается прогноз.

Изучение патогенетических взаимосвязей между ИМ и ХБП имеет важное значение для разработки персонализированных подходов к лечению и ведению таких больных.

Цель. Сравнительный анализ клинических, лабораторных и инструментальных показателей у пациентов с инфарктом миокарда, страдающих и не страдающих хронической болезнью почек.

Оценка частоты сердечной недостаточности, уровня тропонина I, скорости клубочковой фильтрации (СКФ), а также показателей артериального давления с целью выявления ранних признаков кардиоренального синдрома и повышения эффективности клинического мониторинга.

Материалы и методы. Проведено ретроспективное исследование, включающее 60 пациентов в возрасте от 30 до 75 лет с подтвержденным диагнозом острого инфаркта миокарда.

Пациенты были разделены на две группы:

- 1-я группа (n=30): ИМ без признаков ХБП
- 2-я группа (n=30): ИМ в сочетании с диагностированной ХБП

Всем пациентам были проведены следующие обследования:

- Общий анализ крови и мочи
- Биохимический анализ крови (креатинин, мочевая кислота, тропонин I)
- Расчёт СКФ (по формуле СКД-EPI)
- ЭКГ, эхокардиография (ЭхоКГ), УЗИ почек

Результаты.

• В 2-й группе признаки сердечной недостаточности (II–III функциональный класс по NYHA) выявлялись в 2,5 раза чаще, чем в 1-й группе.

• Среднее систолическое артериальное давление у пациентов 2-й группы составляло 145 ± 12 мм рт.ст. (в 1-й группе — 132 ± 10 мм рт.ст.).

• Уровень тропонина I был значительно выше у пациентов с ХБП (в среднем $3,8 \pm 1,2$ нг/мл), что свидетельствует о более выраженном повреждении миокарда.

• СКФ у пациентов 2-й группы составляла в среднем 42 ± 9 мл/мин, что отражает умеренное и тяжёлое снижение функции почек.

• Фракция выброса левого желудочка была ниже у пациентов с ХБП — $45 \pm 7\%$ (по сравнению с $52 \pm 6\%$ в 1-й группе).

Закключение. Инфаркт миокарда у пациентов с хронической болезнью почек протекает в более тяжёлой форме. Наличие ХБП способствует увеличению частоты сердечной недостаточности, повышению уровня тропонина, артериальной гипертензии и снижению функции почек. Для улучшения исходов необходимо раннее выявление признаков кардиоренального синдрома и междисциплинарный подход в ведении таких пациентов, включая кардиолога и нефролога.

References

1. ЭРГАШОВ, Ж., САЙДАЛИЕВ, Р. С., СУЛТОНОВ, Н., НАЗАРОВА, Н., & МАТАЗИМОВА, Д. ВЛИЯНИЕ АНТИКОАГУЛЯНТНОЙ ТЕРАПИИ НА ФУНКЦИЮ ПОЧЕК И ВНУТРИПОЧЕЧНОЕ КРОВООБРАЩЕНИЕ ПРИ ХРОНИЧЕСКОМ ГЛОМЕРУЛОНЕФРИТЕ. АХВОРОТНОМАСИ, 155.
2. Nazarova, N. O. K., Jabbarov, A. A., Madazimova, D. H., Mirzayeva, G. P., & Buvamuhamedova, N. T. (2021). DECREASED GENE TGF-B1 ARE ASSOCIATED WITH RENAL DAMAGE IN FEMALE PATIENTS WITH LYUPUS NEPHRITIS. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(11), 1200-1203.
3. Nazarova, N., & Jabborov, O. (2023). ЛЮПУС НЕФРИТ БЕМОР ГУРУХЛАРИДА КЛИНИК ТЕКШИРУВ НАТИЖАЛАРИНИ БАҲОЛАШ. MedicineProblems. uz-Topical Issues of Medical Sciences, 1(1), 64-70.

YURAK ISHEMIK KASALLIGI: STABIL VA NOSTABIL STENOKARDIYANING KLINIK-KECHISH XUSUSIYATLARI VA DIAGNOSTIK YONDASHUVLAR

*Raximova Gulsum Po'latbayevna
Xasanova Malika Akramovna.
Toshkent Tibbiyot Akademiyasi*

Kirish. Yurak ishemik kasalligi (YIK) yurak mushaklarining koronar qon aylanish yetishmovchiligi bilan tavsiflanadi va o'limning yetakchi sababi hisoblanadi. YIK klinik jihatdan bir necha shaklda namoyon bo'ladi, ulardan eng ko'p uchraydiganlari — stabil va nostabil stenokardiyadir.

Stabil stenokardiyada yurak og'rig'i jismoniy harakat, stress yoki sovuq ta'sirida yuzaga keladi va dam olganda bartaraf bo'ladi. Nostabil stenokardiyada esa og'riq birdan paydo bo'lib, dam olganda ham o'tmaydi, og'irlik va infarkt xavfi yuqori bo'ladi. Ushbu stenokardiyalarni erta aniqlash va differensial tashxis

qilish, bemor hayotini saqlab qolish va kasallikni asoratlanishdan saqlashda muhim rol o'ynaydi.

Maqsad. Yurak ishemik kasalligining stabil va nostabil stenokardiya shakllarida klinik belgilari, laborator va instrumental ko'rsatkichlarni solishtirish, diagnostik mezonlarni aniqlashtirish va optimal davolash yondashuvlarini baholash.

Materiallar va usullar. Tadqiqotga 60 nafar YIKli bemorlar jalb qilindi (30 nafar stabil stenokardiyali va 30 nafar nostabil stenokardiyali).

Barcha bemorlarga quyidagi tekshiruvlar o'tkazildi:

- Klinik so'rov va jismoniy ko'rik
- Elektrokardiografiya (EKG)
- Yurak ultratovush tekshiruvi (EKO)
- Qonning biokimyoviy tahlillari (troponin I, lipid profili)
- Yurak yuklama testlari (veloergometriya yoki stress-EKO)

Natijalar:

• Nostabil stenokardiyali bemorlarda og'riq xuruji dam holatida ham paydo bo'lishi, davomiyligi 15–20 daqiqadan oshishi, nitroglitseringa sust javob berilishi kuzatildi.

• Troponin I darajasi nostabil stenokardiya sezilarli oshgan (o'rtacha 0.9 ± 0.2 ng/ml), stabil stenokardiya esa normal yoki chegaraviy bo'lgan.

• EKGda nostabil stenokardiya ST segmenti depressiyasi yoki T tishining inversiyasi kuzatilgan holatlar ko'p bo'lgan.

• Stabil stenokardiya bemorlarning yurak chiqarish fraksiyasi saqlangan, nostabil stenokardiya esa ayrim bemorlarda EF 50% dan past bo'lgan.

Xulosa. Stabil va nostabil stenokardiyalar o'rtasida klinik va laborator belgilar bo'yicha muhim farqlar mavjud. Nostabil stenokardiya yurak infarktiga o'tish xavfi yuqori bo'lgan holat bo'lib, troponin darajasining oshishi va EKG o'zgarishlari asosiy tashxis mezonlaridir. Bunday holatlarda shoshilinch differensial tashxis va invaziv yondashuv zarur hisoblanadi. Erta tashxis va to'g'ri davolash taktikasi bemor prognozini yaxshilashda muhim omildir.

References

1. ЭРГАШОВ, Ж., САЙДАЛИЕВ, Р. С., СУЛТОНОВ, Н., НАЗАРОВА, Н., & МАТАЗИМОВА, Д. ВЛИЯНИЕ АНТИКОАГУЛЯНТНОЙ ТЕРАПИИ НА ФУНКЦИЮ ПОЧЕК И ВНУТРИПОЧЕЧНОЕ КРОВООБРАЩЕНИЕ ПРИ ХРОНИЧЕСКОМ ГЛОМЕРУЛОНЕФРИТЕ. АХВОРОТНОМАСИ, 155.
2. Nazarova, N. O. K., Jabbarov, A. A., Madazimova, D. H., Mirzayeva, G. P., & Buvamuhamedova, N. T. (2021). DECREASED GENE TGF-B1 ARE

ASSOCIATED WITH RENAL DAMAGE IN FEMALE PATIENTS WITH LYUPUS NEPHRITIS. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(11), 1200-1203.

3. Nazarova, N., & Jabborov, O. (2023). ЛЮПУС НЕФРИТ БЕМОРГУРУХЛАРИДА КЛИНИК ТЕКШИРУВ НАТИЖАЛАРИНИ БАҲОЛАШ. MedicineProblems. uz-Topical Issues of Medical Sciences, 1(1), 64-70.
4. Khayotjonovna, M. D., Ataxanova, J. A., & Otabekovna, N. N. (2020). Disorders of kidney function in patients with covid-19. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 10(11), 178-183.
5. Назарова, Н. О., Жаббаров, А. А., & Мадазимова, Д. Х. (2020). ГЕНЕТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОРАЖЕНИЯ ПОЧЕК У БОЛЬНЫХ СИСТЕМОЙ КРАСНОЙ ВОЛЧАНКОЙ. In Современная патология: опыт, проблемы, перспективы (pp. 432-437).

SPLAYN FUNKSIYALARI ASOSIDA SIGNALNI SILLIQLASHTIRISH VA TIKLASH USULLARI

Baxramov S.A.,

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti, t.f.d., dotsent
sayfiddinbahromov@gmail.com

Xushvaqtov J.G.,

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti talabasi
mr.jaloliddinkhan@gmail.com

Rahmatullayev J.I.

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti talabasi
javlonrahmatullayev07@gmail.com

Mazkur tezisdagi splaynlar yordamida berilgan signal ma'lumotlarini aniq va silliq tarzda aks ettirish, shovqinli ma'lumotlar ustida ishlash imkoniyatlari o'rganildi. Shu bilan birga, smoothing splayn modeli yordamida signalni qayta tiklash samaradorligi amaliy misollar orqali tasdiqlandi.

Splayn interpolatsiyasi - bu oraliqlarga ajratilgan tugun nuqtalar asosida funktsiyani aniqlash usulidir. Har bir oraliqda alohida polinom aniqlanadi, lekin bu polinomlar o'zaro sillqlik shartlariga javob beradi. Kubik splaynlar eng ko'p qo'llaniladi - ular har bir oraliqda uchinchi darajali polinom bo'lib, C^2 sillqlikka ega:

$$S(x) = a_i + b_i(x - x_i) + c_i(x - x_i)^2 + d_i(x - x_i)^3$$

Bu polinomlar quyidagi shartlarga javob berishi kerak:

Interpolatsiya sharti: $S(x_i) = y_i$

Silliqlik shartlari:

$$\begin{cases} S_i(x_{i+1}) = S_{i+1}(x_{i+1}) \\ S'_i(x_{i+1}) = S'_{i+1}(x_{i+1}) \\ S''_i(x_{i+1}) = S''_{i+1}(x_{i+1}) \end{cases}$$

Chegara shartlari: masalan, $S''(x_0) = S''(x_n) = 0$

Bu yondashuv ideal holatda ishlaydi, ammo shovqinli yoki notekis ma'lumotlarda ortiqcha "egri chiziqlik" va noaniqliklar paydo bo'ladi.

Smoothing splayn modeli

Shovqinli ma'lumotlarga ishlov berishda smoothing splayn metodikasi qo'llaniladi. Bu usul an'anaviy interpolatsiyadan farqli ravishda, har bir nuqtani aynan kesib o'tmasdan, ularga yaqinlashadigan silliq funksiya qurishni ko'zlaydi. Qurilayotgan funksiya $f(x)$ quyidagi funksionalni minimallashtiradi:

$$J(f) = \sum_{i=1}^n (y_i - f(x_i))^2 + \lambda \int_a^b (f''(x))^2 dx$$

Bu yerda:

y_i - berilgan signal nuqtalari (odatda shovqinli)

$f(x)$ - qurilayotgan splayn funksiya

λ — silliqlik parametri

Birinchi qo'shilgan had - aniqlik darajasi, ya'ni funksiya ma'lumotlarga qanchalik yaqin

Ikkinchi integral had — silliqlik darajasi, ya'ni egri chiziqlikni minimallashtirish

λ parametrining roli

λ parametri smoothing splaynning asosiy boshqaruv elementidir. U orqali aniqlik va silliqlik o'rtasida muvozanat ta'minlanadi:

λ - oddiy splayn interpolatsiyasi (ma'lumot nuqtalarini to'liq kesib o'tadi)

$\lambda \rightarrow \infty$ kuchli silliqlik, $f(x)$ deyarli to'g'ri chiziqqa aylanadi

λ ning o'rtacha qiymatlarida esa aniqlik va silliqlik orasida optimal muvozanat hosil qilinadi

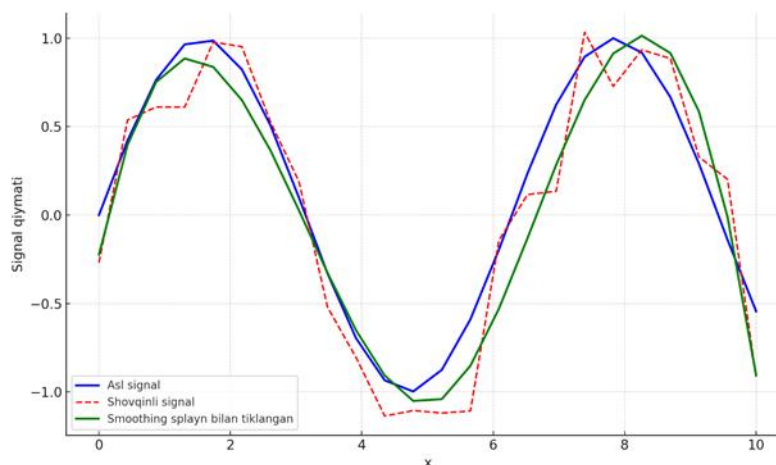
Optimal λ tanlovi cross-validation, generalized cross-validation (GCV) yoki eksperiment asosida aniqlanadi.

Eksperimental natijalar

1-jadval.Smoothing splayn modeli asosida signalni tiklash natijalari

x	Haqiqiy signal	Shovqin signal	Silliqlangan signal	Absolyut xatolik
0	0.0000	-0.2686	-0.2236	0.2236
0.4348	0.4212	0.5373	0.3966	0.0246
0.8696	0.7640	0.6108	0.7522	0.0118
1.3043	0.9647	0.6105	0.8852	0.0795
1.7391	0.9859	0.9774	0.8373	0.1485
2.1739	0.8236	0.9521	0.6503	0.1732
2.6087	0.5080	0.5280	0.3661	0.1419
3.0435	0.0980	0.1887	0.0264	0.0716
3.4783	-0.3303	-0.5206	-0.3270	0.0033
3.9130	-0.6972	-0.8060	-0.6522	0.0450
4.3478	-0.9343	-1.1360	-0.9074	0.0269
4.7826	-0.9975	-1.1054	-1.0509	0.0534
5.2174	-0.8752	-1.1191	-1.0408	0.1656
5.6522	-0.5900	-1.1078	-0.8523	0.2623
6.0870	-0.1950	-0.1417	-0.5287	0.3337
6.5217	0.2363	0.1158	-0.1301	0.3664
6.9565	0.6236	0.1345	0.2832	0.3404
7.3913	0.8949	1.0337	0.6511	0.2438
7.8261	0.9996	0.7274	0.9132	0.0864
8.2609	0.9184	0.9339	1.0140	0.0956

1-jadvalda smoothing splayn yondashuvi yordamida signalni tiklash natijalari keltirilgan. Jadvalda quyidagi ustunlar mavjud: haqiqiy signal, shovqinli signal va smoothing splayn yordamida tiklangan signal. Ushbu ma'lumotlar splaynlar asosidagi signalni qayta tiklash samaradorligini baholash va klassik interpolatsiya usullari bilan taqqoslash uchun ishlatiladi. Jadval tez-tez uchraydigan shovqinli ma'lumotlar holatida smoothing splayn yondashuvining ustunliklarini amaliy ko'rsatadi.

1-rasm.Smoothing splayn yordamida signalni tiklash grafigi

1-rasmda uchta signal ko'rsatilgan: asl signal (ko'k chiziq), unga shovqin qo'shilgan holati (qizil uzilgan chiziq) va smoothing splayn yondashuvi orqali qayta tiklangan signal (yashil chiziq). Ushbu rasm smoothing splayn metodining shovqinli ma'lumotlar asosida asosiy tendensiyaning tiklashdagi samaradorligini yaqqol namoyon etadi. Metod signalning tabiiy shaklini silliq va lokal yondashuv bilan aks ettiradi.

Erkin tugunli smoothing splayn modeli an'anaviy usullarga nisbatan moslashuvchanlik va yuqori aniqlik kabi ustunliklarga ega ekani amaliy natijalar orqali ko'rsatildi. Signalning tabiiy shaklini shovqindan tozalash va tendensiyalarni saqlab qolish smoothing splayn metodining asosiy yutug'i sifatida baholandi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, smoothing splayn yondashuvi real signallar bilan ishlashda yuqori sifatli va samarali silliqalashtirish imkonini beradi. Kelgusida ushbu metodlarni sun'iy intellekt, tibbiy tasvirlar diagnostikasi va sanoatdagi avtomatlashtirilgan nazorat tizimlarida qo'llash istiqbollari mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Burden, R.L., Faires, J.D. Numerical Analysis. – Boston: Brooks/Cole, 2010.
2. Eubank, R.L. Spline Smoothing and Nonparametric Regression. – CRC Press, 1999.
3. Wahba, G. Spline Models for Observational Data. – SIAM, 1990.
4. De Boor, C. A Practical Guide to Splines. – Springer, 2001.
5. Press, W.H. et al. Numerical Recipes: The Art of Scientific Computing. – Cambridge University Press, 2007.
6. Исмаилов М.Х. Численные методы и интерполяция. – Ташкент: Фан, 2004.
7. Назаров Т.Н., Салимов Р.Р. Элементы численных методов. – Тош-кент: Университет, 2018.
8. Jupyter Notebook hamda Python kutubxonalari (NumPy, SciPy) yordamida smoothing splayn modellari ustida amaliy tajribalar.
9. Ilmiy maqolalar va ochiq manbalar: <https://www.sciencedirect.com/>, <https://arxiv.org/>

**FOSFAT PARCHALOVCHI BAKTERIYALAR VA ULARNING
MEXANIZMLARI VA AHAMIYATI***Norpo'latov Hayrullo Beknazarovich**“Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini
mexanizatsiyalashtirish muhandislari instituti”**Milliy tadqiqot universiteti**24 – 07 – Biotexnologiya yo'nalishi I – bosqich magistranti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada fosfat parchalovchi bakteriyalar (FPB)ning o'simliklar uchun muhim bo'lgan fosfor elementini eruvchan shaklga aylantirishdagi roli va ularning asosiy biologik faoliyat mexanizmlari yoritilgan. fosfat parchalovchi bakteriyalar (FPB)lar tomonidan ishlab chiqariladigan organik kislotalar, fermentlar va boshqa biologik faol moddalarning ta'sirida erimaydigan fosfat birikmalari o'simliklar tomonidan o'zlashtiriladigan holatga o'tadi.

Kalit so'zlar: fosfat parchalovchi bakteriyalar, Fosfor mobilizatsiyasi. O'simlik o'sishini rag'batlantiruvchi bakteriyalar, Organik kislotalar, Inokulyatsiya, Mikrobiologik o'g'itlar.

Аннотация. В данной статье освещается роль фосфат-растворяющих бактерий (ФРБ) в превращении фосфора — важного элемента для растений — в растворимую форму, а также их основные механизмы биологической активности. Под воздействием органических кислот, ферментов и других биологически активных веществ, вырабатываемых фосфат-растворяющими бактериями (ФРБ), нерастворимые фосфатные соединения переходят в форму, усваиваемую растениями.

Ключевые слова: фосфат-растворяющие бактерии, мобилизация фосфора, бактерии-стимуляторы роста растений, органические кислоты, инокуляция, микробиологические удобрения.

Abstract. This article highlights the role of phosphate-solubilizing bacteria (PSB) in converting phosphorus — an essential element for plants — into a soluble form, as well as their main mechanisms of biological activity. Under the influence of organic acids, enzymes, and other bioactive compounds produced by phosphate-solubilizing bacteria (PSB), insoluble phosphate compounds are transformed into forms that can be absorbed by plants.

Keywords: phosphate-solubilizing bacteria, Phosphorus mobilization, Plant growth-promoting bacteria, Organic acids, Inoculation, Microbial fertilizers.

Kirish. Fosfor – o'simliklar o'sishi uchun zarur bo'lgan muhim makroelementlardan biridir. Biroq, tuproqdagi umumiy fosforning katta qismi o'simliklar tomonidan o'zlashtirilmaydigan shaklda mavjud bo'ladi. Fosfat

parchalovchi bakteriyalar (PSB) bu elementni eruvchan shaklga aylantirib, o'simliklar uchun mavjudligini oshiradi. Ushbu maqolada PSB'larning asosiy turlari, ularning fosfatni parchalash mexanizmlari va agronomik ahamiyati ko'rib chiqiladi.

1. Fosfat parchalovchi bakteriyalar turlari

Fosfatni parchalovchi bakteriyalar asosan quyidagi jinslarga mansub bo'ladi:

- *Pseudomonas*
- *Bacillus*
- *Rhizobium*
- *Enterobacter*
- *Azospirillum*

Ushbu mikroorganizmlar tuproqda tabiiy ravishda mavjud bo'lib, ularning ayrimlari o'simlik ildiz tizimi bilan simbioz holatda yashaydi.

1. *Bacillus* spp. Organik kislotalar ishlab chiqaradi. Bularga Sitrat, oksalat, malat, glukonat kiradi. Ishqoriy va kislotali fosfatazalar orqali organik fosforni anorganik fosfatga aylantiradi. H^+ ionlari tuproqdagi pH darajasini pasaytiradi va fosfatni eruvchan qiladi.

 Maxsus xususiyat: *Bacillus* turlari spora hosil qilishi tufayli og'ir sharoitlarga chidamli va bioo'g'it sifatida uzoq muddat saqlanishi mumkin.

2. *Pseudomonas* spp. Gluconic acid va 2-ketogluconic acid ishlab chiqaradi. Ular fosfatni kalsiy, temir va alyuminiy bilan kompleksdan ajratib chiqaradi. Sideroforlar ishlab chiqaradi: Temir bilan bog'lanib, fosforni eruvchanlashtiradi. Fosforli organik birikmalarni parchalab, erkin fosfat ajratadi.

 Maxsus xususiyat: Yuqori darajada metabolik faollikka ega bo'lib, tez ko'payadi va o'simlik ildizi bilan yaxshi simbioz hosil qiladi.

3. *Rhizobium* spp. Organik kislotalar ishlab chiqaradi. Bularga Malat, tartrat, laktat. Fosfataza fermentlari. Ayniqsa, kislotali fosfataza fermentlari orqali o'z faoliyatini ko'rsatadi.

Azot fiksatsiyasi bilan birga fosfor mobilizatsiyasi ikkita foydali jarayonni birlashtiradi.

 Maxsus xususiyat: Dukkakli o'simliklar bilan nodul hosil qilib, bir vaqtning o'zida azot va fosfor bilan ta'minlaydi.

4. *Enterobacter* spp. Gluconic acid ishlab chiqaradi – bu eng kuchli fosfat eruvchanlashtiruvchi kislota. Proton ajratadi – pH ni tushirib, tuproqdagi fosfatni eruvchanlashtiradi. Fosfataza fermentlari mavjud – ular organik fosfor birikmalarini erkin fosfatga aylantiradi.

 Maxsus xususiyat: Ichak florasida uchraydi, lekin o'simlik rizosferasida ham yaxshi yashaydi.

5. *Azospirillum* spp. Organik kislotalar. Ayniqsa laktat va asetat ishlab chiqaradi. Organik fosfat birikmalarini parchalashda ishtirok etadi. O'simliklar uchun qo'shimcha azot manbai bo'lib xizmat qiladi.

 Maxsus xususiyat: Donli ekinlar (masalan, bug'doy, jo'xori) bilan foydali aloqa o'rnatadi.

Bakteriya turi	Organik kislota	Fosfataza fermenti	Proton sekretiysasi	Azot fiksatsiyasi
Bacillus	✓□	✓□	✓□	□
Pseudomonas	✓□	✓□	✓□	□
Rhizobium	✓□	✓□	✓□	✓□
Enterobacter	✓□	✓□	✓□	□
Azospirillum	✓□	✓□	✓□	✓□

II. Fosfat parchalash mexanizmlari. Fosfat parchalovchi bakteriyalar erimaydigan fosfat birikmalarini eruvchan holga o'tkazish uchun bir nechta mexanizmlarni qo'llaydi:

a) Organik kislotalar ajratish. Fosfat parchalovchi bakteriyalar sitrat, oksalat, malat, laktat, va glukonat kabi organik kislotalarni ishlab chiqaradi. Ushbu kislotalar:

Tuproqdagi pH darajasini pasaytiradi.

Kationlarni (masalan, Ca^{2+} , Fe^{3+} , Al^{3+}) cheklab, fosfat ionlarini erkinlashtiradi. Fosfatning eruvchanligini oshiradi.

b) Fosfataza fermentlari. Fosfat parchalovchi bakteriyalar kislotali va ishqoriy fosfatazalarni ishlab chiqaradi. Bu fermentlar organik fosfor birikmalarini parchalab, anorganik fosfarga aylantiradi.

c) Protonlar sekretiysasi. Bakteriyalar o'z metabolizmi orqali proton (H^+) ajratib chiqaradi, bu esa mikro muhitni kislotali qiladi va fosfatning eruvchan shaklga o'tishini tezlashtiradi.

3. Agronomik ahamiyati

O'simliklarning fosfarga bo'lgan ehtiyojini qondirishda tabiiy alternativ hisoblanadi.

Kimyoviy fosfat o'g'itlarining ishlatilishini kamaytiradi.

Tuproq sog'lig'ini yaxshilaydi.

Ekologik jihatdan barqaror qishloq xo'jaligini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Xulosa. Fosfat parchalovchi bakteriyalar – bu ekologik toza, iqtisodiy jihatdan maqbul va agronomik jihatdan samarali vosita hisoblanadi. Ularning

faoliyati fosfor siklining muhim bo'g'ini sifatida qaraladi va ularni bioo'g'it sifatida qo'llash orqali barqaror dehqonchilikka erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. G'ulomov A., Karimov Sh. "Agrobiotexnologiya asoslari". Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 212 b.
2. Vohidov M. va boshqalar. "O'suvchilar bilan o'zaro aloqada mikroorganizmlarning o'rni". Toshkent: O'zMU nashriyoti, 2021. – 156 b.
3. Sharma, S. B., Sayyed, R. Z., Trivedi, M. H., & Gobi, T. A. (2013). Phosphate solubilizing microbes: Sustainable approach for managing phosphorus deficiency in agricultural soils. *SpringerPlus*, 2(1), 587. <https://doi.org/10.1186/2193-1801-2-587>
4. Khan, M. S., Zaidi, A., & Wani, P. A. (2007). Role of phosphate-solubilizing microorganisms in sustainable agriculture—A review. *Agronomy for Sustainable Development*, 27(1), 29–43. <https://doi.org/10.1051/agro:2006021>
5. Rodríguez, H., & Fraga, R. (1999). Phosphate solubilizing bacteria and their role in plant growth promotion. *Biotechnology Advances*, 17(4-5), 319–339. [https://doi.org/10.1016/S0734-9750\(99\)00014-2](https://doi.org/10.1016/S0734-9750(99)00014-2)
6. Ahmad, M., Zahir, Z. A., & Arshad, M. (2001). Indole acetic acid production by the indigenous isolates of Azotobacter and fluorescent pseudomonads. *Pakistan Journal of Biological Sciences*, 4(5), 538–541.
7. Otaboyev, F. M. "Tuproq mikrobiologiyasi". Toshkent: Universitet, 2018. – 184 b.
8. Zaidi, A., Khan, M. S., & Amil, M. (2003). Interactive effect of rhizotrophic microorganisms on yield and nutrient uptake of chickpea (*Cicer arietinum* L.). *European Journal of Agronomy*, 19(1), 15–21.

GENERAL TRANSLATION ISSUES

Jummayeva Maftuna*Termez economy and service university**Master's degree student in**“Foreign Language and Literature” (English)***Uralova Oysulov***Ph.D. dots, Department of English Language and Literacy, TISU*

Translation is an important activity that helps people from different cultures understand each other. Many researchers have studied the main problems that translators often face. These problems include words that have more than one meaning, cultural differences, grammar and sentence structure differences between languages, and the personal views of the translator. This paper will explain these common translation problems and give information about the ideas of well-known experts in translation. Translation as a field of study is broad and can be divided into several branches, each focusing on a specific aspect of the translation process. Despite these divisions, there is a fundamental characteristic shared by all types of translation that sets it apart from other forms of language mediation. These include activities such as free interpretation, retelling content in one's own words, or summarizing texts — which, while related to language processing, do not require the same level of linguistic and cultural precision as translation. Unlike these looser forms of communication, translation involves transferring meaning from one language to another while preserving the structure, tone, and intention of the original message. This unique nature of translation requires a systematic and theoretical understanding.

To study this common foundation, scholars have developed a specific branch within translation studies known as the general theory of translation. This discipline aims to identify and analyze the core principles, strategies, and challenges that are relevant to all types of translation — whether literary, technical, legal, or audiovisual. It looks at what translation is, how it functions, what problems arise during the process, and what methods can be used to solve them.

American linguist Eugene Nida is famous for his ideas about two types of translation: formal and dynamic equivalence. In his opinion, formal equivalence means translating literally and preserving the structure of the original. Dynamic equivalence, on the other hand, tries to convey the same message and feeling to the reader, even if the words are different. Nida believed that in many situations it is more important to make the reader feel like the original audience than to use the same words. For example, in Bible translations, he focused on the meaning and

effect of the text, not on the form. Of course, I think this is a correct concept. Regardless of what kind of book or article it is, every reader remembers and can articulate its content first, and pays attention to its structure, form and the words used secondarily.

Languages are not simple word-for-word systems — they represent different worldviews, cultural norms, and communication styles. Therefore, a translator does much more than just replace words from one language with words from another. The translator must interpret meaning, emotion, tone, and cultural context in order to create a message that makes sense to the new audience. For example, many words or expressions in one language have no direct equivalent in another language. Idioms, cultural references, and humor are often difficult or even impossible to translate without some explanation or adaptation. In these cases, translators must use their creativity and deep understanding of both cultures to make the message effective. Jakobson's concept reminds us that translators act as cultural mediators. They build bridges between people who speak different languages and come from different backgrounds. This task is not mechanical; it is intellectual and emotional. Translators are, in a sense, writers and artists — they rewrite texts with respect for both the original and the target audience.

According to Newmark, he talked about semantic and communicative translation. Semantic translation stays close to the source, while communicative translation focuses on the understanding of the target reader.

Example: When translating a school textbook from English to Uzbek, communicative translation is better to help students understand. But when translating a poem, semantic translation helps to preserve the style and beauty of the original. I agree with this idea, in Uzbekistan communicative translation is more practical for education, but for literature it is also important to preserve the artistic form.

Lawrence Venuti, a prominent figure in translation studies, critically examined the notion of "translator invisibility" in his influential works. According to Venuti, translators often strive to make translated texts read as fluently and naturally as possible in the target language. While this approach, known as domestication, may enhance readability, it often comes at the cost of erasing important cultural elements of the source text. In doing so, the translator becomes "invisible," and the original cultural identity embedded in the source text is lost or diminished.

Venuti proposed an alternative strategy known as foreignization. This approach intentionally preserves certain linguistic and cultural aspects of the source text in the translation. The goal of foreignization is not to alienate the target

audience but to expose them to the cultural and linguistic richness of the original text. By maintaining elements such as idioms, names, honorifics, or culturally specific practices, translators invite readers into a cross-cultural experience rather than merely adapting the text to their own cultural norms.

This principle is particularly relevant in the context of translating literary works from languages like Japanese or Korean into Uzbek. For instance, preserving honorifics such as "-san," "-kun," or "-ssi," as well as traditional references to family roles and customs, can provide Uzbek readers with deeper insights into the original culture. While these elements may initially seem unfamiliar, they foster intercultural understanding and curiosity. They also respect the integrity of the source culture, which is essential in a globalized world where cultural exchange plays a pivotal role in education and communication. Uzbek readers, especially students and language learners, can greatly benefit from translations that retain original cultural references. Such translations function not only as literary works but also as educational tools that open windows into foreign societies, values, and worldviews. Rather than "smoothing out" the text for easier consumption, translators should act as cultural mediators who facilitate a meaningful encounter between languages and cultures. Foreignized translations serve this purpose by challenging readers to engage with otherness rather than avoiding it.

One of the most important benefits of foreignized translation in education is the development of intercultural competence. This refers to the ability to communicate effectively and appropriately with people of other cultures. Through foreignized texts, students are encouraged to reflect on cultural differences, understand foreign values and norms, and appreciate alternative worldviews. This is particularly crucial in our globalized world, where cross-cultural communication is a necessary skill in many professional and academic fields. In literature and humanities education, foreignized translations allow students to experience the aesthetic and stylistic uniqueness of foreign authors. Literary devices such as metaphors, allusions, and narrative techniques are often culture-bound. Domesticating these elements risks oversimplifying the text and distorting its artistic value. Foreignization preserves the author's voice and offers readers an authentic encounter with the foreign culture, enriching their literary and cultural literacy.

References

1. Jakobson, R. On Linguistic Aspects of Translation. In R. A. Brower (Ed.), "On Translation". Harvard University Press. 1959. pp. 232–239
2. Nida, E. A. "Toward a Science of Translating". E.J. Brill. 1964. p. 159

3. Newmark, P. "A Textbook of Translation". Prentice Hall. 1988. pp. 45–47
4. Venuti, L. "The Translator's Invisibility: A History of Translation". Routledge. 1995. p. 19

EASTERN CLASSICAL GENRES IN THE VIEW OF DEVIN DEWEESE

Manzura Mukhiddinova.

Uzbek language and literature

Master's degree.

Abstract. This article describes the poetic genres contained in the first Turkic treatise of the Timurid era, Sheikh Ahmad Tarazi's work "Funun ul-baloghah", and analyzes the genres based on the research of the Eastern Islamic scholar Devin DeWeese on this work.

Key words: poetic genres, poetry, qasidah, ghazal, rubai.

Annotatsiya. Ushbu maqolada Temuriylar davriga oid ilk turkiy risola Shayx Ahmad Taroziyning "Funun ul-balog'a" asarida keltirilgan she'riy janrlar tasvirlangan bo'lib, maqolada janrlar Sharq Islomshunos olimi Devin de Uisning ushbu asarga oid tadqiqoti asosida tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: she'riy janrlar, poetika, qasida, g'azal, ruboiy.

Classical Eastern literature is distinct for its antiquity and the deep harmony of meaning and form embedded in its genres and rhetorical arts. In Uzbek literary studies, the characteristics of literary genres and types are considered an essential and inseparable part of classical Uzbek literature. Genres are the bridges that unite both content and form in literary works.

Historical sources show that various forms and structures of Turkic poetry were already present in the works of poets active up to the first half of the 15th century. One such early Turkic treatise is "Funun al-Balāghah", composed in the 15th century.

Shaykh Ahmad Tarazi's "Funun al-Balāghah" is regarded as a valuable source on the poetics of that era. It is not only a work that discusses poetic forms and their structures and meanings, but also one of the earliest Turkic treatises to explore rhyme (qāfiya), refrain (radīf), rhetorical devices, the 'arūz meter, and prosodic systems. This treatise had a significant influence on the later development of Uzbek literature and laid the groundwork for a systematic study of literary genres.

The renowned scholar of classical Uzbek literature, Abduqadir Hayitmetov, in his foreword to the printed edition of "Funun al-Balāghah" and in other studies dedicated to this work, has classified its distinctive features, structure, and areas of

analysis, thus presenting it as the first systematic poetics manual in Turkic literary criticism.

Orientalist scholar Devin DeWeese, in his own analysis, highlights that the work is divided into five sections, which Tarazi calls fans (sciences). DeWeese examines each of these in detail. The first section of “Funun al-Balāghah” is dedicated to scientific definitions of poetic forms — especially those most widely used in 15th-century Uzbek poetry.

Shaykh Ahmad Tarazi bases his classifications on the creative practices of poets and identifies ten basic poetic forms (navs), providing definitions and examples for each. He writes:

“Know that in the terminology of poets, the accepted kinds of poetry are ten in number: qasīda, ghazal, qit‘a, rubā‘ī, mathnawī, tarjī‘, musammat, mustazād, mutatawwil, and fard.”

After defining the ten poetic forms, he proceeds to explain the various poetic modes (nazm) that may be derived from them. For example:

“If they begin a poem by praising God Almighty, it is called tawḥīd.

If they praise the Prophet Muhammad (peace be upon him), it is called na‘t.

If they appeal to God in supplication, it is munājāt.

If they extol the righteous caliphs, it is manāqib or manqabat.

If they address kings, nobles, or viziers, it is madh, mudḥam, or tamaddoḥ.

If they memorialize the deceased, it is marsiya.

If they satirize someone, it is hajv or mazammat.

If they engage in jest, it is mutāyiba.”

Qasīda

The first of the ten poetic genres is the qasīda. Tarazi states that the shortest qasīda consists of 27 verses (bayt) or more. He divides its content into thematic sections and provides illustrative examples.

He notes that the first part of a qasīda expresses the poet’s main purpose and often opens with a verse of praise — known as ḥusn al-maṭla‘ (beautiful opening). An example provided is:

Ey qadi tūbā, xading erur g‘ayrati jinnon,

Hayron erur sanga malaku ḥuru insu jān.

Gar xalqi mehr u mohni ravshan etur o‘g‘on,

Ravshan budurki, yo‘qtur alar senga dilsiton.

Then, the poet typically praises the justice and fairness of a ruler. For example:

Ayo shāh ki z-‘adli shiri shodravon,

Z-dasti xish ba dandon birun ko‘nad changol.

Tu-yi ki, ‘adli tu dar Sharq u G‘arb to mahshar,
 Nihod dīn-i Khudāro ba joyi zulm u zalol.
 The third theme often praises the ruler’s bravery:
 Ayo shāh ki ba hangom-i kini rasūli ajal,
 Z-xanjarī tu burd rūznomayi ajal.
 Ba zūr-i xauḡi maxūf kunī ba yak farsang,
 Ba tīrī dar rahi tang nuqta u xol.
 The fourth theme addresses generosity:
 Z-jūd-i dasti vey andar nigīn-i xātami ū,
 Hamēkushoda shaved chashmhoyi āb-i zulol.
 Magar ki dar azal, ey shāh, ḥukmi rizq u ajal,
 Nigīn u tīg‘i turō dād Yazīd-i muta‘āl.

Tarazi then states that even if a poet includes more attributes in a qasīda, that is at the poet’s discretion. He also explains an important rhetorical figure found in the opening of qasīdas: *barā‘at al-istiḥlāl* — a form of literary and semantic device where the opening hints at the central theme using elevated diction. The term comes from Arabic: *barā‘a* meaning “excellence,” *istiḥlāl* meaning “seeing the new moon,” indicating the opening’s symbolic and anticipatory function. He illustrates this with the story of Sultan Mahmud of Ghazna.

Tarazi provides examples and explanations for other essential parts of a qasīda, including:

- *Takhaḷḷuṣ* – the segment that leads from the main body to the panegyric portion.
- *Ḥusn al-maṭla‘* – the beautifully worded opening verse of a qasīda or ghazal.
- *Ḥusn al-maqṭa‘* – the elegant closing.
- *Ighrāq fī al-ṣifa* – exaggerated praise of the ruler in hyperbolic language.

Ghazal

The second genre described in the treatise is the ghazal. Tarazi states that a ghazal typically contains 20 verses, but the minimum is five — and, if there is no rhyme, even four verses may suffice in exceptional cases.

He offers examples from his own poetry as well as from Fakhr al-Shu‘arā (The Pride of Poets) Khwaja Hasan and Khwaja Kamal, known as *mufakkhkhir al-shu‘arā*. Here's one of Tarazi’s own ghazals:

Gar sabā ul oy yuzidin olsa har soat niqāb,
 Tobi yip tutqonidin bo‘lg‘ay pushaymon oftāb.
 Qomatu raftorini ko‘rdi magar sarvu tazarv,
 Rashk o‘tudīn sarv kuydivu tazarv o‘ldi kabob...

Tarazi explains that the verse after the takhalluṣ line may fall into two categories:

- If it is semantically incomplete, it is called mutammim al-anqās (completion of the incomplete).

- If it is a full standalone verse, it is called rābiṭa (connection).

He provides examples from Khwaja Kamal's works to illustrate both.

Qit'a

In the section titled al-naw' al-thālith fī bayān al-qit'a, Tarazi explains that a qit'a (fragment) lacks rhyme in the first line and typically consists of a minimum of two verses, although this is flexible. The length can be extended at the poet's discretion.

He provides examples of his own qit'a and quotes verses by Lutfi, Ibn Yamin, Haji Aqcha Kindī, and Mirza Baysunghur.

Ruba'i

(al-naw' al-rābi' fī bayān al-rubā'ī)

Tarazi explains that the ruba'i consists of four lines. The rhyme usually appears in the first, second, and fourth lines, while the third line is optional in terms of rhyme. If there is no rhyme in the third line, the poem is still considered a proper ruba'i.

If a ruba'i lacks rhyme entirely in the third line, it is called ruba'i xāṣṣī (special/quatrains with free third line). Example:

Husnugiz sha'nina jōn parvānadur,

Zulfingizg'a 'aqlu dil devānadur.

Chunki jodu ko'zlarin mastonadur,

Ul sababtin manzilim g'amxonadur.

Another example of this special form:

Ey, malāḥat mulkida ṣāhibqirān,

Ko'zlarindur fitnayı ākhir zamān.

Gar parī ermassan, ey gul, yuzi ḥūr,

Ne uchun ko'zdin ucharsen har zamān.

There is also a variation of the ruba'i called mujannas, in which the rhyme involves tajnīs (paronomasia or homonymic rhyme — a play on similar sounding words). This poetic form was developed by Turkic poets and is called tuyuq in their tradition.

Mathnawi

(al-naw' al-khāmis fī bayān al-mathnawī)

The mathnawi is composed of couplets (bayt) where both lines of each couplet rhyme with each other. Tarazi presents examples from classical Persian sources such as Madāni al-Balāghat, and works of scholars like Mawlānā Rūmī:

Bideh, sōqī on la‘lī yāqut-rang,
Ki barad az rūḥ-i la‘l-u yāqūt zang.
Ravān dar deh on ayn-i āb-i ravān,
Na āb-i ravān ki āftāb-i ravān.
Ki ānhā ki bā mā neshastand shād,
Biraftand-u az mā nakardand yād.
Ko‘dām ast jān-u Jam kujost?
Sulaimān kujō raft-u Khātam kujost?
Ki mīdānad az faylasufān-i hay,
Ki Jamshīd kay bud-u Kāvus-i Kay?

Tarjī‘

(al-naw‘ al-sādis fī al-bayān al-tarjī‘)

Tarazi defines tarjī‘ as a genre composed in multiple bands (stanzas), all written in the same meter. Each band generally consists of five verses, but may go up to nine. A specific bayt (verse) is repeated at the end of each band — this is called the tarjī‘ bayt.

He outlines five variations of tarjī‘:

- Bands have different rhymes; each ends with the same tarjī‘ bayt.
- All bands share a single rhyme, but each ends with a different bayt (i.e., no repeated refrain).
- All bands share a rhyme, and the tarjī‘ bayt also follows that rhyme.
- Each band has its own rhyme, but all tarjī‘ bayts are rhymed together and could form their own band.
- All bands have the same rhyme; the individual verses have different rhymes — often used for marsiya (elegy) and madh (praise).

The minimum number of bands in a tarjī‘ poem is three, but it can be extended as the poet chooses.

Musammat

(al-naw‘ al-sābi‘ fī al-bayān al-musammat)

Musammat poetry comes in five types:

- Musammat-i murabba‘ (4-line stanza)
- Musammat-i musaddas (6-line stanza)
- Musammat-i mukhammas (5-line stanza)
- Musammat-i musamman (8-line stanza)

•Musammat-i mu‘ashshar (10-line stanza)

An example of a musammat-i murabba‘:

Ey ‘orazi rashk-i qamar, zulfung g‘aminda har sahar,
Chin-u Khutan-da mushk-i tar oshufta vu shaydā bo‘lur.
Har lahza, ey māl-i Khutan, bo‘lsang xirōmān dar chaman,
Faryodu nōlish yuz tumān har gūshadin paydā bo‘lur.

The main features of Eastern literary genres are the mastery of words, the richness of metaphors, the depth of content, and the spiritual and philosophical depth. These genres have retained their place as an integral part of the cultural heritage of the peoples of the East.

References

1. Valikxo‘jayev B. History of Uzbek literary studies (X-XIX centuries)
2. Shaykh Ahmad ibn Khudaiddad Tarazi Funun ul-balaghah (manuscript number Eliott N 127, held in the Bodlean Library).
3. Devin DeWEESE. “ The Predecessors of Nava‘I in the “ Funun ul-balaghah” of shaykh Ahmad b. Khudaydad Tarazi: a neglected source on Central Asian literary culture from the fifteenth century” – “ Journal of Turkish studies”, edited by Sinasi Tekin, published at Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University – 2005, volume 29, P. 73 – 163.
4. Shaykh Ahmad b Khudaydad Tarazi. Funun ul-balaghah (Puberty sciences) // Uzbek language and literature, – T.: Fan, 2002-2003.

THE STRUCTURE AND STYLISTIC DEVICES OF AN EXPOSITORY TEXT

Toshkulova M. M.

Termiz State University

Temiz Economy and Service University, master

Annotation. This article is about the structure and stylistic devices of an expository text in English. We analyse and identify expository texts linguistically.

Key words: expository, composed, description, explain, precision, contain.

An expository text is a __written [expression](#) that aims to inform and disseminate content on a particular topic. In general, expository texts are composed of objective [information](#), which contain a series of data that are explained with precision. For example, a fragment of [expository text](#) is: “*It has been shown in numerous investigations that the practice of physical exercise has many health benefits, not only for the body, but also for the mind. These benefits include blood pressure regulation, increased physical stamina, reduced stress and increased [self-esteem](#).*”

In the previous example, it can be seen that the writer presents a series of data that inform the reader about the positive consequences of the practice of physical activity. Therefore, it is established that the purpose of expository texts is to provide readers with some new knowledge about a specific topic.

Expository texts often have detailed descriptions however, they may also contain definitions and comparisons of concepts, as well as some examples.

Likewise, it is common to find them in magazines, newspapers and scientific articles, encyclopedias, web pages and in all kinds of manuals, such as in the instructions of a board game, in the elaboration of crafts or in cooking recipes.[1]

The main purpose of expository text is to inform or describe. Authors who write expository texts research the topic to gain information. The information is organized in a logical and interesting manner using various expository text structures such as:

- Description,
- Enumerative or listing,
- Sequence,
- Comparison and contrast,
- Cause and effect,
- Problem and solution.

Examples of expository texts are textbooks, encyclopedias, scientific books, journals, atlases, biography, directions, guides, newspapers.

Expository text is divided into Generic structure of analytical exposition and Hortatory exposition text.

Analytical exposition text.

Generic structure of analytical exposition: Thesis. Introducing the topic and indicating the writer's position; Arguments. Explaining the arguments to support the writer's position; Reiteration. Restating the writer's position.

Language features of analytical exposition.

Using relational process

Using internal conjunction

Using casual conjunction

Using Simple present tense

Examples for analyzing:

The Dangers of using SMS while Driving.

The popularity of mobile devices has had some dangerous consequences. We know that mobile communications are linked to a significant increase in distracted driving which results in injury and loss of life.

The National Highway Traffic Safety Administration reported that in 2010 driver distraction was the cause of 18 percent of all fatal crashes – with 3,092 people killed – and crashes resulting in an injury – with 416,000 people wounded. The Virginia Tech Transportation Institute found that text messaging creates a crash risk 23 times worse than driving while not distracted.

Eleven percent of drivers aged 18 to 20 who were involved in an automobile accident and survived admitted they were sending or receiving texts when they crashed. Distracted driving endangers life and property and the current levels of injury and loss are unacceptable.

This is an argumentative essay which has the following generic structure:

1. **Stating thesis:** Mobile communications are linked to a significant increase in distracted driving.

2. **Presenting arguments:** Driver distraction was the cause of 18 percent of all fatal crashes. Text messaging creates a crash risk 23 times worse. Drivers aged 18 to 20 were sending or receiving texts when they crashed.

3. **Closing with reiteration:** Distracted driving endangers life and property.[2]

Hortatory exposition text.

This text is which represent the attempt of the writer to have the addressee do something or act in certain way.

Generic structure of hortatory exposition text.

Thesis, - Arguments, - Recommendation.

Language features of hortatory exposition.

Focusing on the writer

Using abstract noun: policy, adventure etc.

Using action verb

Using thinking verb

Analytical exposition tries to convince the reader about the problem being discussed that the problem is important to think about while hortatory exposition aims to arrive at the level of action. That's why a hortatory text has the generic structure recommendation at the end of its argument.

Reference

1. Klodeta Dibra and Nonda Varfi Gjuhesi Teksti, Tirane: ShBLU. - 1999
2. Werlich Academic Journal of Business, Administration, Law and Social Sciences IIPCCL Publishing, Graz-Austria. Vol. 5 No. 1 March, 2019 ISSN 2410-3918.
3. [What is Expository Text characteristics structure types examples \(englopedia.com\)](https://englopedia.com/What-is-Expository-Text-characteristics-structure-types-examples/)

4. <http://www.fcc.gov/guides/texting-while-driving>

CONCEPT OF THE TEXT

Toshkulova M.M.

Termiz State University

Temiz Economy and Service University, master

Annotation. In this article we write about text and function of the text in linguistic and also about the concept of the text.

Key words: concept, text, elements, linguistics, mean, definition, structures.

Language is one of the basic elements of any country, and its history is equally important to be known in order to get deeply in other elements of text linguistics. Text linguistics is part of the study of linguistics which deals with the formation of the text, its construction, meaning, etc. The definition of “text” means in English from late 14c. more specifically as “an authoritative writing or document; a translated discourse or composition”. In the explanatory dictionary of the Uzbek language, the text means “shoulder” in Arabic. A text is a passage of words that conveys a set of meanings to the person who is reading it. It’s a body of written work, in various forms and structures, that can be words, phrases and sentences that piece together a passage of written work. To put it as simply as possible, it is a group of words.

Concepts are operational units of human consciousness, so they can be different for each person. Concepts are born naturally, just like the word. Thus, a concept is a phenomenon that helps to link a person’s consciousness, language and society together. The concept is undoubtedly an important element of linguistics.

In linguistics today, the study of the text and the linguistic problems associated with it is of great interest. This interest is associated, first of all, with a change in the direction of modern linguistic research and the recognition that “the minimum language unit that works in the process of real communication is the text”.[1]

The use of the text as a linguistic and material expense continues to this day. On the basis of research, the text is viewed in different ways, specific texts are analyzed. Currently, there is a lot of controversy and discussion about the definition of the concept of “text”. Linguists approach this issue from different theories: on the one hand, they recognize the text as a phenomenon that occurs only in written speech, on the other hand, the text is a phenomenon of oral, but only monologue speech, and on the other hand, the implementation of any speech plan about the text in Dialogic speech is spoken of as the Russian scientist

Matveeva, after studying the text, gave the following definition: Speech is a speech activity directed from the subject to the addressee. And the text is not only objective information, but also a material form of speech, which includes pragmatic content.[2]

The first work to mark the beginning of text linguistics was Harris's "Discourse Analysis" written in 1952. The ideas expressed in this work remain significant for the present day linguistics, and the statement by Harris that "language is presented not in the form of separate words or sentences but in the form of a text" has become the main conception of text linguistics. During many decades of text linguistics development there appeared a great many works (monographs, dissertations, articles) devoted to various aspects of this science. Being unable to embrace all of them we shall briefly dwell on the works which seem to be most significant. The well-known linguist, T. van Dijk made a valuable contribution to text linguistics. He states that text theory is an interdisciplinary science, which integrates separate independent scientific trends such as linguistics, history, theology, jurisprudence and others. The object of all these sciences is text which is studied from different angles and with different aims. In text linguistics T. van Dijk differentiates three aspects: syntax, semantics and pragmatics. T. van Dijk was the first to introduce the notion of semantic macrostructure, characterizing the semantic content of the text, its global integrity. Further on the Amsterdam scholar uses the term "discourse", and studies its pragmatic and cognitive aspects. He argues that text can be understood only within the framework of a certain situation, and introduces the notion of "situational models", which is considered a basis of cognitive discourse processing. Much attention is directed to discourse analysis, knowledge structures, the ways of their presentation in the text and conceptual organization.[3]

Reference

1. Kolyshkina, T.B. Model of discourse analysis and advertising discourse [Text]// T.B. Kolyshkina// Bulletin of the VSU. - 2010. - No. 1- pp. 34-36
2. Matveeva T. V. Functional styles in the aspect of text categories: synchronous-comparative essay. Sverdlovsk: Ural Publishing House. un-ta, 1990. 172 p.
3. Ashurova D.U. Text linguistic. "tafakkur qanoti". Toshkent – 2012. P-6-7.

SUN'IY INTELEKNI IQTISODIYOTDA QO'LLANILISHI

*Mamajonbekov Husanboy Elmurod o'g'li**Qo'qon universiteti**Andijon filiali iqtisodiyot talabasi**Xoliqov Islombek Lazizbek o'g'li**Qo'qon universiteti**Andijon filiali iqtisodiyot talabasi**Karimjonov Axmadillo Akramjon o'g'li**Qo'qon universiteti**Andijon filiali iqtisodiyot talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada hozirgi kunda dolzarb mavzuga aylangan "Sun'iy intellekt" tushunchasi, uni joriy etishning ahamiyati va iqtisodiy samarasi haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Аннотация. В данной статье представлена информация о понятии «Искусственный интеллект», ставшем сегодня актуальным вопросом, значении и экономическом эффекте от его внедрения.

Annotation. This article provides information about the concept of "Artificial intelligence", which has become a topical issue today, the importance and economic effect of its introduction.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, iqtisodiy samara va sun'iy intellektning iqtisodiy samarasi.

Ключевые слова: искусственный интеллект, экономическая эффективность и экономическая эффективность искусственного интеллекта

Keywords: artificial intelligence, economic efficiency and economic efficiency of artificial intelligence

Kirish. Sun'iy intellekt (SI) - bu kompyuterlar va mashinalarga insonning o'rganish, tushunish, muammolarni hal qilish, qaror qabul qilish, ijodkorlik va avtonomiyaga taqlid qilish imkonini beruvchi texnologiya hisoblanadi²⁵. Bu atama ko'pincha odamlarga xos bo'lgan aqliy jarayonlar, masalan, fikr yuritish, mantiqiy fikrlash, umumlashtirish yoki o'tmishdagi tajribalardan o'rganish qobiliyatiga ega bo'lgan tizimlarni rivojlantirish loyihasiga nisbatan qo'llaniladi. Raqamli kompyuterlar 1940-yillarda ishlab chiqilganidan beri matematik teoremlarning isbotlarini topish yoki shaxmat o'ynash kabi o'ta murakkab vazifalarni katta mahorat bilan bajarish uchun dasturlashtirilgan. Kompyuterni qayta ishlash tezligi va xotira hajmi bo'yicha davom etayotgan yutuqlarga qaramay, kengroq sohalarda yoki kundalik bilimlarni talab qiladigan vazifalarda odamlarning to'liq

²⁵ <https://www.ibm.com/topics/artificial-intelligence>

moslashuvchanligiga mos keladigan dasturlar hali mavjud emas. Boshqa tomondan, ba'zi dasturlar ma'lum bir aniq vazifalarni bajarishda ekspertlar va professionallarning ishlash darajasiga yetdi, shuning uchun sun'iy intellekt ushbu cheklangan ma'noda tibbiy diagnostika, kompyuter qidiruv tizimlari, ovoz yoki qo'l yozuvini aniqlash va chatbotlar kabi turli xil ilovalarda uchraydi. Sun'iy intellekt bizning hayotimiz va iqtisodiyotimizda tobora muhim rol o'ynaydi va bizning dunyomizga turli yo'llar bilan ta'sir ko'rsatmoqda. Ko'pchilik sun'iy intellektni samaradorlik va iqtisodiy o'sish mexanizmi sifatida ko'radi. Bu ishlar samaradorligini oshirishi va katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish orqali qaror qabul qilish jarayonini sezilarli darajada yaxshilashi mumkin. Bu, shuningdek, yangi mahsulot va xizmatlar, bozorlar va tarmoqlarni yaratishga, shu bilan iste'mol talabini oshirishga va yangi daromad oqimlarini yaratishga yordam beradi. Shu bilan birga, sun'iy intellekt iqtisodiyot va jamiyatga juda katta ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ba'zilar, bu kengroq iqtisodiyotga zararli ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan super firmalar -boylik va bilim markazlarini yaratishga olib kelishi mumkinligi haqida ogohlantirmoqda. Bu, shuningdek, rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar o'rtasidagi tafovutni kengaytirishi va ma'lum ko'nikmalarga ega bo'lgan ishchilarga bo'lgan ehtiyojni oshirishi va boshqalarni ishdan bo'shatishi mumkin, bu ohirgi tendensiya mehnat bozori uchun keng qamrovli oqibatlarga olib kelishi mumkin. Mutaxassislar, shuningdek, uning tengsizlikni oshirish, ish haqini pasaytirish va soliq bazasini qisqartirish imkoniyatlari haqida ogohlantirmoqda. Ushbu xavotirlar o'z kuchini saqlab qolsada, bir-biriga bog'liqlikmi va qanchalik bog'liqligi haqida konsensus yo'q va xavflar yuzaga keladi. Ular ma'lum emas va puxta ishlab chiqilgan siyosat salbiy ta'sirlarni nazorat qilishda SI rivojlanishini rag'batlantirishi mumkin. O'zbekistonda ham sun'iy intellektni rivojlantirish va uni turli sohalarda qo'llash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 17-fevraldagi "Sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4996-son qaroriga muvofiq, shuningdek, sun'iy intellekt texnologiyalari asosidagi innovatsion biznes-modellar, mahsulotlar va xizmat ko'rsatish usullari rivojlanishi uchun qulay va maqbul ekotizim yaratish, ularni belgilab berilgan ustuvor tarmoqlar va sohalarda tezkorlik bilan joriy etish va amaliyotga tatbiq etish belgilab berilgan.²⁶ Sun'iy intellektning portlashi butun dunyoni qamrab olib, hayajon va xavotirga sabab bo'lmoqda va uning global iqtisodiyotga ta'siri haqida muhim savollar tug'dirmoqda. Aniq ta'sirni oldindan aytish qiyin, chunki SI turli mamlakatlarda turlicha tarqaladi. Biroq, aniq narsa

²⁶ <https://lex.uz/docs/-5603319>

shundaki, SIning ulkan salohiyatidan insoniyat manfaati uchun xavfsiz foydalanish uchun strategiyalarni ishlab chiqish kerak.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Sun'iy intellektning funksiyasi va mashhurligi kundan-kunga oshib bormoqda. SI ilovalari so'nggi bir necha yil ichida sezilarli darajada rivojlandi va deyarli har bir biznes sohasida o'z ilovalarini topdi. Sun'iy intellekt - o'rganish, tushunish, fikr yuritish va o'zaro ta'sir qilish kabi insonga o'xshash kognitiv jarayonlarni bajaradigan mashinalarni tavsiflash uchun ishlatiladigan atama hisoblanadi. U turli shakllarda bo'lishi mumkin, shu jumladan texnik infratuzilma (ya'ni algoritmlar), ishlab chiqarish jarayonining bir qismi yoki oxirgi foydalanuvchi mahsuloti. Sun'iy intellekt zamonaviy jamiyatlarning yashash tarzini tubdan o'zgartirishi mumkin. To'g'ridan-to'g'ri sun'iy intellekt ostida bizda mashinani o'rganish mavjud bo'lib, u ma'lumotlarga asoslangan bashorat yoki qarorlar qabul qilish uchun algoritmnini o'rgatish orqali modellarni yaratishni o'z ichiga oladi. U kompyuterlarga ma'lum vazifalar uchun aniq dasturlashtirilmagan holda ma'lumotlardan o'rganish va ular asosida xulosalar chiqarish imkonini beradigan keng ko'lamli texnikalarni o'z ichiga oladi.

1. Unumdorlikka ta'siri

SI texnologiyalari muntazam vazifalarni avtomatlashtirish, qarorlar qabul qilishni yaxshilash va resurslarni taqsimlashni optimallashtirish orqali samaradorlikni oshiradi. Brynjolfsson va McAfee (2014)²⁷ kabi tadqiqotlar sun'iy intellektdan foydalanadigan firmalar sezilarli samaradorlikka erishishi mumkinligini ta'kidlaydi. Masalan, ma'lumotlarni tahlil qilish va qarorlar qabul qilish uchun sun'iy intellektdan foydalanadigan kompaniyalar jarayonlarni optimallashtirishi mumkin, bu esa tezroq ishlash va mehnat xarajatlarini kamaytirishga olib keladi. Bu tendensiya, ayniqsa, sun'iy intellektga asoslangan avtomatlashtirish ish jarayonlarini soddalashtirgan va ish vaqtini minimallashtirgan ishlab chiqarish va logistikada yaqqol namoyon bo'ldi. Empirik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellektni integratsiyalashgan firmalar yuqori rentabellik va raqobatdosh ustunlikka hissa qo'shib, unumdorlikni 20-30% ga oshirishi mumkin.

2. Mehnat bozori dinamikasi

SIning bandlikka ta'siri munozarali bo'lib qolmoqda. Arntz, Gregory, and Zierahn (2016) kabi ba'zi olimlar sun'iy intellekt ma'lum ish joylarini siqib chiqarishi mumkinligini ta'kidlasa-da, boshqalari ish o'rinlarini o'zgartirish va yaratishga urg'u beradi. ²⁸Bessen (2019) SI insonning imkoniyatlarini oshirishi

²⁷ Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). "The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies"

²⁸ Arntz, M., Gregory, T., & Zierahn, U. (2016). "The Risk of Automation for Jobs in OECD Countries: A Comparative Analysis"

mumkinligini ko'rsatadi, bu esa ilg'or ko'nikmalarni talab qiladigan yangi ish toifalarining paydo bo'lishiga olib keladi. Ish bilan ta'minlanishning umumiy sof ta'siri, ehtimol, texnologiyani o'zlashtirish tezligi va ishchi kuchining moslashuvi bilan bog'liq.²⁹

3. Ish haqi tengsizligi

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, SI ish haqi tengsizligini kuchaytirishi mumkin. OECD (2019) hisobotiga ko'ra, yuqori malakali, yuqori ish haqi bo'lgan sohalardagi ishchilar SI yutuqlaridan ko'proq foyda olishadi, past malakali, kam maoshli ishlar esa avtomatlashtirish xavfi yuqori. Bu tafovut iqtisodiy qutblanishning kuchayishiga olib kelishi, ijtimoiy barqarorlik haqidagi xavotirlarni kuchaytirishi va siyosat aralashuvini talab qilishi mumkin.³⁰

4. Sohaviy o'zgarishlar

SIning ta'siri turli sohalarda sezilarli darajada farq qiladi. Masalan, McKinsey (2017) sog'liqni saqlash, moliya va chakana savdo kabi sohalarda jiddiy o'zgarishlarni³¹ bashorat qiladi. Sog'liqni saqlash sohasida sun'iy intellekt ilovalari diagnostika aniqligi va operatsion samaradorlikni oshiradi, bu potensial xarajatlarni tejashga va bemorlarning yaxshi natijalariga olib keladi. Aksincha, qo'l mehnatiga tayanadigan tarmoqlar ko'proq buzilishlarga duch kelishi mumkin.

5. Iqtisodiy o'sish va innovatsiyalar

SI kelajakdagi iqtisodiy o'sishning asosiy haydovchisi sifatida ko'rsatilgan. PwC (2018) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, SI 2030 yilga kelib jahon iqtisodiyotiga 15,7 trillion dollargacha hissa qo'shishi mumkin. Bu o'sish ham to'g'ridan-to'g'ri samaradorlikning oshishi, ham yangi bozorlar va biznes modellarining rivojlanishiga olib kelishi mumkin bo'lgan sun'iy intellekt ilovalari tomonidan rag'batlantirilgan innovatsiyalardan kelib chiqadi.³²

6. Qiyinchiliklar va xavflar

Potensial afzalliklariga qaramay, sun'iy intellektni amalga oshirish axloqiy mulohazalar, ma'lumotlar maxfiyligi muammolari va tartibga solish to'siqlarini o'z ichiga olgan qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Jahon iqtisodiy forumi (2020) innovatsiyalar va jamiyat farovonligini muvozanatlashtiradigan SI dan mas'uliyatli foydalanishni ta'minlash uchun asoslarni yaratish muhimligini ta'kidlaydi. Sun'iy intellektning rivojlanishi iste'molni qayta tiklashga, ko'pgina kasblarda samaradorlikning o'sishiga, xavflarni yaxshiroq boshqarishga umid beradi, lekin shu bilan birga rivojlangan mamlakatlarda ish o'rinlarining ommaviy ravishda yo'q bo'lib ketishi, ko'nikmalarning katta qayta o'qitilishi, ijtimoiy tuzilmalar ichidagi

²⁹ Bessen, J. E. (2019). "AI and Jobs: The Role of Demand"

³⁰ OECD. (2019). "Future of Work: Employment Outlook"

³¹ McKinsey Global Institute. (2017). "A Future That Works: Automation, Employment, and Productivity"

³² PwC. (2018). "The Economic Impact of Artificial Intelligence on the UK Economy"

raqamli tafovutning kengayishiga (Bostrom, 2017; Mateu & Pluchart, 2019) olib kelishi mumkin. Amaliyotchilar va akademiklar kabi aksariyat kuzatuvchilar SI 19-asrdagi sanoat inqilobi va 20-asrdagi kompyuter inqilobidan keyingi “iqtisodiy tarixning 3-o‘zgarishi”ning dastagi ekanligiga qo‘shiladilar (Baldvin, 2019). Shu munosabat bilan 2021-yilning noyabr-dekabr oylarida Ipsos guruhi tomonidan 28 mamlakatdan 16 dan 74 yoshgacha bo‘lgan 19504 nafar shaxsning sun‘iy intellektning turli sohalarda ta’siri bo‘yicha tadqiqot o‘tkazildi. Respondentlarning ta’kidlashicha, yaqin yillarda sun‘iy intellekt ta’limga 35%, xavfsizlikka 33%, bandlikka 32%, xaridlarga 31%, transportga 30%, o‘yin-kulgiga 27%, yashash narxiga 26%, daromadga 23%, atrof muhitga 22%, oziq-ovqat 15% va shaxsiy munosabatlarga 15% ta’sir qiladi. mantiqiylik, tahlil va tadqiq etish jarayonida turli xil adabiyotlar va maqolalar tahlilidan foydalanilgan.³³

MUHOKAMA VA NATIJALAR

SI 21-asr boshidagi texnologiyalar, tashkilotlar va jamiyatdagi inqilobning harakatlantiruvchi kuchlaridan biri hisoblanadi. Ma’lumotlar tahlili va algoritmlari kuchidan foydalangan holda, sun‘iy intellekt ilovalari xizmat sifatini optimallashtiradi, korxonalariga soxta tranzaksiyalarni aniqlash va ularga qarshi kurashishda yordam beradi va tashkilotlarni xakerlardan yaxshiroq himoya qiladi, shuningdek, buxgalteriya hisobidagi firibgarlikka qarshi kurashni kuchaytiradi. Xalqaro valyuta jamg‘armasi (XVJ) tomonidan yaqinda e’lon qilingan 10 sun‘iy intellektning jahon mehnat bozoriga potensial ta’siri bo‘yicha tahlili shuni ko‘rsatadiki, dunyo ish bilan band aholining deyarli 40 foizi SI rivojlanishi bilan bog‘liq xavfxatarlarga duchor bo‘ladi. Ilgari avtomatlashtirish va axborot texnologiyalari asosan odatiy vazifalarga ta’sir qilgan, ammo SIning o‘ziga xos xususiyati uning yuqori malakali ishlarga ta’sir qilish qobiliyatidir. Natijada ilg‘or iqtisodlar SI bilan bog‘liq ko‘proq xavf-xatarlarga duch keladi va ishchi kuchining 60 foiziga yetadi. Hozirda SI texnologiyalari yirik rivojlangan banklarning barcha jarayonlarida ishtirok etmoqda. Ular firibgarlikka qarshi yechimlar, kredit reytingi, riskni baholash, kreditni qaytarish, mijozlarning sotib olish yoki firibgarlar ta’siri ostida qolish moyilligi va hokazolarga qurilgan. Lekin bu yerda ham o‘shish uchun joy bor. Turli hisob-kitoblarga ko‘ra, sun‘iy intellekt tizimlaridan foydalanish bank faoliyatining ayrim yo‘nalishlarida mehnat unumdorligini 30 barobargacha oshirishi mumkin. Fuqarolarimizning sun‘iy intellekt vositalarini hozirdanoq qabul qilishlari muhimligini ortiqcha baholash qiyin, chunki biz daromad toifalarida qutblanishni ko‘rishimiz mumkin, sun‘iy intellektdan foydalana oladigan ishchilar mahsuldorlik va ish haqining oshishini ko‘rishimiz mumkin va buni qila olmaydiganlar orqada qolishadi. Sun‘iy intellektni qabul qilish modeli

³³ <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JEBDE-10-2023-0022/full/html>

bankomatlarni ommalashtirish ta'siriga o'xshash bo'lishi mumkin. Garchi ular dastlab bank kassirlari uchun ish qotillari sifatida ko'rilgan bo'lsa-da, bankomatlarning joriy etilishi ko'proq bank filiallarining ochilishiga va bank kassirlari uchun ko'proq rollarga olib keldi, chunki avtomatlashtirish tufayli bitta filialni ochish narxi sezilarli darajada pasaydi. Ushbu hodisa Jevons¹¹ paradoksi sifatida tanilgan, bu yerda texnologik taraqqiyot samaradorlikni keltirib chiqaradi va xarajatlarning pasayishi talabni kamroq emas, balki ko'proq resurslar talab qiladigan darajada oshiradi.

.METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotning maqsadisun'iy intellektning joriy etishning iqtisodiy samarasi, sun'iy intellektidan foydalanishning afzalliklari va kamchiliklari, sun'iy intellektning zamonaviy iqtisodiy tizimidagi ahamiyatini tahlil qilish, uni yanada rivojlantirish va shakllantirish yo'nalishlarini aniqlashdir. Mavzuni ilmiy o'rganish, statik tahlillar, SI texnologiyalari butun dunyo bo'ylab tashkilotlar tomonidan hayratlanarlitezlikda qabul qilinmoqda va bu siyosatchilarning choralar ko'rishi zarurligini ta'kidlaydi. Mamlakatlarga to'g'ri siyosatni belgilashda yordam berish uchun XVJ raqamli infratuzilma, inson kapitali va mehnat bozori siyosati, innovatsiyalar va iqtisodiy inklyuziya, tartibga solish va axloq kabi sohalarda tayyorlikni baholovchi o'zining sun'iy intellektga tayyorlik indeksini ishlab chiqdi.

³⁴Ushbu indeksdan foydalanib, XVJ xodimlari 125 mamlakatning tayyorgarligini baholadilar. Natijalar shuni ko'rsatadiki, boyroq mamlakatlar, jumladan, rivojlangan iqtisodiyotlar va ba'zi rivojlanayotgan bozorlar, past daromadli mamlakatlarga qaraganda, sun'iy intellektni qo'llashga ko'proq tayyor.³⁵ Iqtisodiy tadqiqotlar milliy byurosi (Massachusetts, AQSH) ekspertlarining fikricha, sun'iy intellekt tajribasi kam bo'lgan ishchilarga mehnat unumdorligini tezroq oshirishga yordam beradi. Yosh ishchilar bu imkoniyatlardan foydalanishni osonlashtirsa, keksa ishchilarga moslashish qiyin bo'lishi mumkin. Lekin buni qilish kerak.

³⁶O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 4 yil muqaddam¹³ zamonaviy texnologiyalarni joriy etish haqida gapirar ekan, "Agar bu ishni yaqin 2-3 yilda yakunlamasak, har bir kechikish yili mamlakatimizning 10 yillik taraqqiyotiga putur yetkazadi", deb ta'kidlagan edi.³⁷ Bu so'zlar, shubhasiz, bugungi kunda yanada dolzarbdir. Mavjud generativ SI va boshqa tegishli texnologiyalar hozirda ish vaqtining 60-70 foizini sarflaydigan ish oqimlarini avtomatlashtirishga yordam beradi. Texnik avtomatlashtirishning tezlashishi asosan sun'iy intellektning 25%

³⁴ <https://www.imf.org/en/Publications/Staff-DiscussionNotes/Issues/2024/01/14/Gen-AI-Artificial-Intelligence-and-the-Future-of-Work-542379?cid=pr-com-SDNEA2024001>

³⁵ <https://dzen.ru/a/ZG79LnDfMAVScn5L>

³⁶ <https://www.nber.org/papers/w31161>

³⁷ <https://president.uz/ru/lists/view/3566>

vaqtni egallagan ish oqimlari uchun zarur bo'lgan tabiiy tilni tushunish qobiliyatining oshishi bilan bog'liq. Sun'iy intellekt davri endi boshlanmoqda va uning mashhurligi yaqqol o'sib bormoqda, buni tobora ko'proq yangi loyihalar tasdiqlaydi. Biroq, ushbu texnologiyaning to'liq imkoniyatlarini amalga oshirish uchun vaqt kerak bo'ladi. Bugungi kunda biznes rahbarlari va jamiyat SI bilan bog'liq xavflarni boshqarish, ishchilarning talab qilinadigan ko'nikma va malakalarini aniqlash, asosiy biznes jarayonlarini qayta ko'rib chiqish kabi jiddiy muammolarga duch kelmoqda. Intellektual vazifa va an'anaviy vazifa o'rtasidagi farq "algoritm" atamasi bilan bog'liq. Matematika va informatika fanidan masalalarni yechishda algoritm yaratish zarur. Algoritmarni izlash har qanday odamning turli muammolarga yechim izlashda tabiiy maqsadi hisoblanadi. Muntazam va "maxsus" vazifalar mavjud. Va "maxsus" muammolarni hal qilish uchun nafaqat algoritm yaratish, balki zukkolik, malakali fikrlash va yuqori malakadan foydalanish kerak. Boshqacha aytganda, inson aqlzakovatini qo'llash kerak. "Maxsus" vazifalar deganda biz intellektual vazifalarni nazarda tutamiz. Keling, SIning iqtisodiyotdagi rolini ko'rib chiqaylik. Ma'lumki, iqtisoddagi SI ham algoritmarga asoslanadi. Dunyoga mashhur iqtisodchi Brayan Artur bir necha yil oldin o'z asarlaridan birida shunday fikr bildirgan edi: Virtual iqtisodiyot - bu raqamli texnologiyalarning rivojlanishi. U o'z ishida yangi tuzilmaning asosiy elementi virtual algoritmarda ishlaydigan sun'iy intellekt bo'lishini yozgan. 21-asrning ikkinchi o'n yilligida juda arzon sensorlar yaratildi, buning natijasida ko'plab yangi ma'lumotlar paydo bo'ldi va ularni tahlil qilish zarurati paydo bo'ldi. Natijada tahlil qilishning eng yangi usullari va algoritmarni ishlab chiqildi. Ushbu algoritmarni ilgari faqat odamlar uchun mumkin bo'lgan narsalarni qila oladi. Bundan tashqari, SI nazoratga muhtoj emas, bu eng jiddiy muammolardan biridir. Masalan, haydovchisiz taksi bor, mashina belgilangan yo'l bo'ylab mustaqil ravishda harakatlanadi, belgilarni taniydi. Biznesda sun'iy intellektidan foydalanish o'zining afzalliklariga ega. Kompaniyalar mavjud mahsulot va xizmatlarni avtomatlashtirish uchun yuzni tanish va ovozni aniqlashdan foydalanmoqda. Masalan, Xitoyda fintech kompaniyasi mobil ilovani yaratdi, undan siz xaridlar uchun qarz olishingiz mumkin. Ushbu ilova quyidagicha ishlaydi: Avval dasturni ovozli buyruq bilan faollashtirishingiz kerak. Keyin kredit tarixingiz va ijtimoiy tarmoq profilingiz tekshiriladi. Keyin, tekshirish asosida ekranda kredit kartalari paydo bo'ladi. Oxir-oqibat, mijoz o'zi uchun mos taklifni tanlaydi. Misol tariqasida turli davlatlarda sun'iy intellektni joriy etishdan olinadigan iqtisodiy samarani tahlil qilishimiz mumkin. Rossiyada sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etishdan olinadigan iqtisodiy samara 1 trillion rubldan

ko'proq baholanmoqda, dedi joriy yilning mart oyida ³⁸Rossiya bosh vaziri o'rinbosari Dmitriy Chernishenko. Uning so'zlariga ko'ra, Rossiya kompaniyalarining uchdan bir qismi ish vazifalari uchun sun'iy intellektdan foydalanadi³⁹. Tadqiqot natijalariga ko'ra, Sber va Yandex endi sun'iy intellekt sohasida Rossiya Federatsiyasining yetakchilari deb atash mumkin. Bozorning boshqa ishtirokchilari bilan tafovut katta, ammo umuman olganda, moliyaviy sektorda SIDan foydalanish yetakchi yo'nalishlardan biri hisoblanadi. SIning joriy etish samarasida bank sektorining ulushi 50 foizga yaqin. Generativ SIning mahsuldorlikka ta'siri global iqtisodiyotga trillionlab dollar qo'shishi mumkin. SI McKinsey&Co tomonidan tahlil qilingan 1663 ta dastur senariysi bo'yicha global mahsuldorlikka har yili 2,6 trillion dollardan 4,4 trillion dollargacha ekvivalent qo'shadi. Taqqoslash uchun, 2021 yilda Buyuk Britaniyaning butun yalpi ichki mahsuloti 3,1 trillion dollarni tashkil etdi. Kompaniyaning hisob-kitoblariga ko'ra, sun'iy intellektdan foydalanish qiymatining taxminan 75 foizi to'rtta sohada to'plangan: mijozlar operatsiyalari, marketing va sotish, dasturiy ta'minotni ishlab chiqish va ilmiy-tadqiqot ishlari. ⁴⁰Ma'lumotlarga ko'ra, sun'iy intellekt global iqtisodiyotni sezilarli darajada oshirish imkoniyatiga ega. Misol uchun, sun'iy intellekt 2030 yilga borib jahon iqtisodiyotiga 16%, taxminan 13 trillion dollar qo'shishi mumkin. Bundan tashqari, sun'iy intellektning ta'siri global YaIMni 26% gacha oshirishi mumkin. Shuningdek, kelgusi yillarda dunyo bo'ylab kompaniyalarning kamida 70 foizi sun'iy intellektni u yoki bu shaklda integratsiyalashi ta'kidlangan.⁴¹

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. <https://www.ibm.com/topics/artificial-intelligence>.
2. <https://lex.uz/docs/-5603319>.
3. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). "The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies".
4. Arntz, M., Gregory, T., & Zierahn, U. (2016). "The Risk of Automation for Jobs in OECD Countries: A Comparative Analysis".
5. Bessen, J. E. (2019). "AI and Jobs: The Role of Demand".
6. OECD. (2019). "Future of Work: Employment Outlook"

³⁸ Валеева Ю.А. студент, Буйная Е.В. научный руководитель, ФГБОУ ВО Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф. Горбачева ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ЭКОНОМИКЕ. "Мировая наука" №12(21) 2018.

³⁹ https://sia.ru/?section=484&action=show_news&id=461134

⁴⁰ <https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/the-economic-potential-of-generative-ai-the-next-productivity-frontier#introduction391> SUN'IY INTELLEKT "RAQAMLI IQTISODIYOT" ILMIY-ELEKTRON JURNALI | 8-SON WWW.INFOCOM.UZ

⁴¹

https://www.researchgate.net/publication/373749082_The_Transformative_Power_of_AI_Projected_Impacts_on_the_Global_Economy_by_2030

7. McKinsey Global Institute. (2017). "A Future That Works: Automation, Employment, and Productivity"
8. PwC. (2018). "The Economic Impact of Artificial Intelligence on the UK Economy"
9. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JEBDE-10-2023-0022/full/html>
10. <https://www.imf.org/en/Publications/Staff-DiscussionNotes/Issues/2024/01/14/Gen-AI-Artificial-Intelligence-and-the-Future-of-Work-542379?cid=pr-com-SDNEA2024001>
11. <https://dzen.ru/a/ZG79LnDfMAVScn5L>
12. <https://www.nber.org/papers/w31161>
13. <https://president.uz/ru/lists/view/3566>
14. Валеева Ю.А. студент, Буйная Е.В. научный руководитель, ФГБОУ ВО Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф. Горбачева ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ЭКОНОМИКЕ. "Мировая наука" №12(21) 2018.
15. https://sia.ru/?section=484&action=show_news&id=461134
16. <https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/theeconomic-potential-of-generative-ai-the-next-productivity-frontier#introduction391> SUN'IY INTELLEKT "RAQAMLI IQTISODIYOT" ILMIY-ELEKTRON JURNALI | 8-SON WWW.INFOCOM.UZ
17. https://www.researchgate.net/publication/373749082_The_Transformative_Power_of_AI_Projected_Impacts_on_the_Global_Economy_by_2030

**O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA MINNATDORLIK HISSINING
IFODALANISHI**

Karimova Zulnura G‘ulamqodirovna
Toshkent davlat agrar universiteti
“Tillar” kafedrası dotsenti, PhD
purelight16.09@gmail.com

Madaminjonova Ziyodaxon Murodjon qizi
O‘zDJTU
Ingliz tili birinchi fakulteti talabasi
rosetta21o5o7@gmail.com

Kirish. Lingvokulturologiya fanida har bir lingvistik birliklarning va har qanday milliy madaniyatining o‘ziga xosligini, alohida xususiyatlarini namoyish etadigan milliy-madaniy qadriyatlar ham mavjud bo‘lib, sohaning o‘rganish obyektlari qatorida katta ahamiyatga ega. V.A.Maslova milliy qadriyatlar ifodasi haqida quyidagicha ta’kidlaydi: “Madaniy qadriyatlar inson hayotida va jamiyatda muhim o‘rin tutadi va ular turli xil ma’nolarda namoyon bo‘ladi. Ushbu qadriyatlar tilda, ya’ni so‘zlar ma’nosidan tortib, frazeologizmlar va xalq maqollarida o‘z aksini topadi. Masalan, barcha madaniyatlarda insonning salbiy xususiyatlari, jumladan, ochko‘zlik, qo‘rqoqlik, kattalarga hurmatsizlik, va tanballik qoralanadi. Biroq, har bir madaniyatda bu salbiy xususiyatlar turli xil belgilar bilan kombinatsiyalanadi.” [1;208] Demak, madaniy qadriyatlar universal ya’ni barcha madaniyatlarda uchraydigan va individual har bir madaniyatga xos elementlarga ega bo‘lib, ular jamiyatdagi insonlarga va ularning o‘zaro munosabatlariga ta’sir qiladi. Mazkur qadriyatlar til orqali namoyon bo‘lib, turli madaniyatlarda turli qiyofada ifodalanadi.

ASOSIY QISM. Lingvomadaniyatshunoslik yo‘nalishi orqali muayyan bir xalqning turmush tajribalari, olam haqidagi tasavvurlari va olamni bilishdagi his-tuyg‘ulari ma’lum konseptlarda o‘z aksini topadi va avloddan avlodga o‘tadi. [2;26] Shuningdek, o‘zbek nutqiy muloqotida ham shunday modal so‘z-gaplar borki, xalqimiz so‘zlashuv tilida hozirgacha qo‘llanadi:

– Qulluq, pirim, tasanno, pirim, – egilishdi darvishlar. (N.Abbosxon. “Sho‘rqishloq”) Misolda keltirilgan Qulluq modal so‘z-gapi, pirim undash-chaqirish hamda tasanno xitob-buyruqlashgan so‘z-gaplari misolida millatimiz o‘tmish muloqot madaniyatiga xos bo‘lgan hurmat, kamtarinlik, samimiylilik xususiyatlarining muloqotdagi ifodasini kuzatamiz. Hozirgi o‘zbek so‘zlashuv madaniyatida pirim undash-chaqirish ifodasi eskirgan birliklardan

bo'lsa-da, qulluq va tasanno so'z-gaplaridan foydalaniladi. Qulluq modal so'zi so'zlashuv tilida minnatdorlik ifodalovchi so'z bo'lib, rahmat, minnatdorman deganidir [O'TIL]. Bu birlikdan ayollar ham erkaklar ham birdek foydalanadi. Tarixiy asarlarga nazar solsak, bu so'zdan rahmat so'zi o'rnida yoshlar ham, keksalar ham birdek foydalanganining guvohi bo'lamiz:

— Qani, oldik-ye! — deb yubordi shunda Tavakkal — Mayli, bu yog'iga xudo poshsho!.. Aytmoqchi, men Gulsara uchun ichaman... Quvvat, siz ham xonim uchun iching. — Nihoyat, iymajib jilmaydi. — Men «nomard» dedim bu kishini. Aslida xursandman, xudo urinsin-a... Zo'r ayol ekansiz. Chesni aytayapman. Gul, siz uchun!

— Qulluq-qulluq, — dedi u. (Sh.Xolmirzayev. "Saylanma"). Hozirda esa o'zbek muloqot madaniyatida rahmat ma'nosida deyarli keksalarning nutqida uchramiz.

Kuzatishlarimizdan ma'lumki, o'zbek tili muloqot madaniyatiga xos bo'lgan ushbu qulluq modal so'z-gapining ingliz tilida aynan uning muqobili mavjud emas. Demak, bu modal so'z o'zbek tilida so'zlashuvchilarning odob-ahloq ifodasi bo'lib, ushbu tillarda muqobilsiz birliklardan hisoblanadi. Biroq, bu so'zning ma'nosiga yaqinroq bo'lgan turli tillardagi rahmat ma'nosidagi ifodalarni quyidagicha keltirish mumkin:

Ingliz tilida: respect, you're welcome, thank you. Masalan,

"A puff from your bag when you got out your card. Your bag is lovely."

"Thank you." (Th.Harris. "The silence of the lambs") Misolda Thank you modal ifodasi tashakkur, rahmat, minnatdorman ma'nolarida qo'llangan.

Demak, Qulluq modal so'zi o'zbek tili muloqotida o'ziga xos ahamiyatga ega bo'lib, ingliz tilida uning aynan muqobili bo'lmasa-da, yaqin ifodalari mavjud.

So'z-gap kategoriyasi milliy madaniyatni o'zida aks ettirib, turli tizimli tillarda o'xshash va farqli tomonlari bilan ajralib turadi. So'z-gap ifodasidagi farqli jihatlar tilning milliy-madaniy xususiyatlari bilan belgilanadi. Madaniyatni jamiyatning o'zi shakllantiradi. Boshqacha qilib aytganda, madaniyat shaxsning mahsuli hisoblanadi. Jamiyat madaniyatida paydo bo'lgan biror bir udum asrlar davomida avloddan-avlodga uning tili orqali yetib keladi. Masalan, har bir millatning o'z milliy-madaniy xususiyatlaridan kelib chiqib, hurmatni ifodalash usullari belgilanadi. Umuman, nafaqat hurmat, balki salom berish, minnatdorchilik bildirish, hayrlashish, iltimos qilish yoki suhbatdoshining fikrlarini tasdiqlab turish kabilar barcha millatlar uchun tushunarli bo'lsa-da, ularning ifoda etilishida turlicha yondashuvlar kuzatiladi. Jumladan, o'zbek tili egalari minnatdorchilikni ifoda etishda "Rahmat" "Tashakkur" kabi modal ifodalarini qo'llaydilar, ba'zan bu

soʻzni aytish bilan chegaralanmay, suhbatdoshiga nisbatan hurmatni namoyon qilish maqsadida oʻng qoʻlni koʻksiga qoʻyib yoki egilib taʼzim qiladilar. Masalan:

Yosh bolalarning qoʻlida piyola “uchdi”, gilamga olchaning murabbsi toʻkildi, ayrim gullarning shohi uzildi, balkondagi chilvir ip goʻdaklarning yuvib osilgan ishtonchalariga toʻlib ketdi. Xullas, yarim oy qoʻli koʻksida: “rahmat-rahmat” deyish bilan band boʻldi. (A.Mirzo. “Suiqasd”)

– Ma, sigareta olasan!

– Rahmat, rahmat! – egilib-bukilib minnatdorchiligini bildirdi Shokir. (F.Tilovat. “Qora quzgʻun”)

Taom isteʼmol qilgach, minnatdorchilik bildirib, rahmat aytish ham qariyb barcha millatlarga xos. Gʻ.X.Rahimovning maʼlumot berishicha, bunday vaziyatda ruslar, ruminlar, nemislar va boshqa yevropaliklar “Rahmat” soʻzini bevosita qoʻllasalar, fransuzlar “boshqa biror narsani” aytishni maʼqul koʻrishadi. [3;157] Olimning fikriga koʻra, oʻzbeklar va boshqa islom madaniyati vakillari bu holatda “Xudoga shukur” kalimasini aytishni oʻrinli deb bilishadi. Bu holat hurmatni bildiruvchi iboralarning tarixan sehrli duo, iltijolarga borib taqalishining yana bir isbotidir.

Darhaqiqat, ovqatdan soʻng aytiluvchi “Xudoga shukur” modal iborasi Olloh tomonidan mana shu rizq berilganiga shukur keltirishni anglatadi.

Anglashiladiki, minnatdorlik hissini bildirishda Ollohgga nisbatan shukur, insonga nisbatan esa rahmat modallari qoʻllanadi.

Ingliz tili egalari taom tanovvul qilgach, oʻz minnatdorchiliklarini, asosan, “Ovqat uchun rahmat, azizam!” ifodasi orqali maʼlum qilishadi. Lekin oʻzbek oilalari berilgan taom uchun minnatdorlik hissini “Ovqat shirin chiqibdi, qoʻllaringiz dard koʻrmasin”, “Ovqat mazali boʻlibdi, mazza qildik” kabi ifodalar orqali bildirishni afzal koʻrishadi. Bu kabi kalimalar koʻpincha ovqat tayyorlagan uy bekalariga, kelinlarga qarata aytiladi. Oʻzbek oilalarida ovqatga berilgan mana shunday ijobiy baho minnatdorlik ifodasini anglatadi. Nafaqat taom isteʼmol qilingandan soʻng, balki boshqa vaziyatlarda ham minnatdorlik ifodalashning mana shunday qoliplashgan shakllaridan foydalanish oʻzbeklar nutqiga xos xususiyatlardan biri sanaladi.

Boshqa til egalaridan farqli oʻlaroq, oʻzbek muloqot madaniyatida biror holatni inkor etishda rahmat modal soʻzini qoʻllash ham millatimiz qadriyatlaridan biridir. Chunki bunday inkor javob replikasi oʻzbeklarning milliy madaniyatida hurmat, andisha kabilarni ifodalaydi. Aytish joizki, “..xulq-atvor, odob, tartibli xatti-harakat, insoniy muomala qoidalari va tamoyillari majmuidir. Aynan ana shu sifatlarning turmushda qoʻllanish jarayonlarida axloqning oʻziga xos tarkibiy

o'ldamlari ro'yobga chiqadi. Bular: yaxshilik, burch, vijdon, or-nomus, sabr, farosat, kamtarlik, andisha kabilardir" [4;264]. Quyidagi matnga e'tibor qaratamz:

- Uyga kiramizmi? – dedi Mirfayoz. – Koooot-ta bog'im bor. Ko'rasiz.

Polvon kulimsirab:

- Rahmat, - dedi. – Nasib qilsa, yaxshi kunlarda bog'ingizni ko'ramiz. (N.Qilich. "Chig'iriq")

Ushbu parchada qahramon so'zlovchining taklifini rad etish maqsadida "Rahmat" modal so'z-gapini qo'llagan. Boshqacha qilib aytganda, nutq egasi Suxbatdoshining taklifiga "yo'q, uyingizga hozir kira olmayman" deb emas, balki "Rahmat" modali bilan ifoda etgan. Rus tili nutqiy muloqotida ham rahmat modal so'zi orqali inkor ma'noni ko'rishimiz mumkin:

Ingliz tili egalari nutqida esa raddiyaning No, inkor ifodasi va unga qo'shimcha tarzda Thank you (Thanks), (No, thanks) yordamida ifoda etilishi kuzatiladi. [5] Masalan:

Ingliz tilida: "You must be tired, do you want some coffee?" Roden said.

"No, thank you."

"Water?"

"No." ("Chachabsiz shekilli, biroz kofe ichasizm?" dedi Roden. "Yo'q, rahmat." "Suvchi?" "Yo'q") (Th.Harris. "The silence of the lambs") Bu dialogda kofeni rad etishda No, thank you ifodasi qo'llangan bo'lsa, suvni rad etishda esa to'g'ridan to'g'ri No inkor ifodasi ishlatilgan.

XULOSA. Minnatdorlik hissi va uning ifodasi insonning eng yuksak ma'naviy fazilatlaridan biri bo'lib, u insonlar o'rtasida samimiy aloqalarni mustahkamlaydi va jamiyatda ijobiy muhit yaratishga xizmat qiladi. O'zbek va ingliz tillarida minnatdorlikni ifoda etilishi, o'ziga xos va rang-barang shakllarda namoyon bo'lishi uning butun insoniyat uchun qadrli va umumiy qadriyat ekanini ko'rsatadi..

Adabiyotlar

1. Маслова В.А. Лингвокультурология. — М.: Издательский центр «Академия», 2001. — 208с.
2. Жалолова Ф.Н. "Ўгай она" концептининг лингвомаданий талқини (инглиз ва ўзбек халқ эртаклари мисолида): филол.фанлари бўйича фалс.док. (PhD) дисс.автореф. Тошкент-2023. – 26 б.
3. Рахимов Ғ.Х. Инглиз тилининг Ўзбекистонда тарқалиши (Социолингвистик ва прагматик жиҳатлари): Филол. фан. д-ри ... дисс. — Тошкент, 2018. — Б. 157.

4. Юсубов Д.А. Фалсаф:Дарслик / Д.А. Юсубов, Х.Б., Саитходжаев, А.А Мавлянов. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси, 2012. – Б. 264.
5. Каримова З. Ўзбек ва инглиз тилларида сўз-гапларнинг социопрагматик хусусиятлари: Филол. фан. бўйича фалс. док. (PhD) ... дисс. – Тошкент, 2021. –140 б.

SOVET HOKIMIYATI DAVRIDA SURXON VOHASIDA QISHLOQ XO‘JALIGINI KOLLEKTIVLASHTIRISH JARAYONI VA UNING OQIBATLARI

*Bozorov Muhiddin
Denov, O‘zbekiston*

Kalit so‘zlar: Sovet hokimiyati, Surxon vohasi, kollektivlashtirish, qishloq xo‘jaligi, qo‘shma xo‘jalik (kolxoz), davlat xo‘jaligi (sovxoz), repressiyalar, majburiy mehnat

Muammo. Sovet hokimiyati davrida qishloq xo‘jaligini kollektivlashtirish siyosati barcha ittifoq hududlarida, jumladan, Surxon vohasida ham amalga oshirildi. Bu jarayon dehqonlarning ijtimoiy-iqtisodiy holatiga qanday ta’sir ko‘rsatdi? Kollektivlashtirishning qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishiga qanday natijalar keltirdi va uning mahalliy aholiga bo‘lgan ta’siri qanday bo‘ldi?

Maqsad. Sovet davrida Surxon vohasida amalga oshirilgan kollektivlashtirish jarayonini o‘rganish, uning qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishiga va aholi turmush tarziga ta’sirini aniqlash. Shuningdek, kollektivlashtirishning uzoq muddatli ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik oqibatlarini tahlil qilish.

Metod. Bu tezisda tarixiy tahlil va solishtirma metoddan foydalaniladi. Kollektivlashtirish jarayoni haqida mavjud tarixiy hujjatlar, arxiv materiallari, davr matbuotidagi materiallar va boshqa manbalar tahlil qilinadi. Shuningdek, kollektivlashtirishning ijtimoiy-iqtisodiy ta’sirini aniqlash uchun Surxon vohasidagi mahalliy aholi xotiralariga tayaniladi.

Kollektivlashtirish jarayonining boshlanishi va Surxon vohasidagi yondashuv. Sovet hokimiyati tomonidan amalga oshirilgan kollektivlashtirish siyosati 1929-yilda boshlandi. Ushbu siyosatning asosiy maqsadi qishloq xo‘jaligini markazlashtirish, ishlab chiqarishni samarali boshqarish va mehnatni tashkil qilishdan iborat edi. Kollektivlashtirishning boshlanishi barcha ittifoq hududlarida, shu jumladan Surxon vohasida ham keskin va tezkor tarzda amalga oshirildi.

Surxon vohasi, o‘zining qishloq xo‘jaligi salohiyati bilan taniqli edi. Vohada asosan paxtachilik, chorvachilik va g‘alla ekinlari yetishtirilgan. Kollektivlashtirish jarayonining birinchi bosqichi yerlarni kollektivlashtirishni, ya’ni yerlarni

o'zlashtirish va uni kolxozlar va sovxozlar tashkil qilishga yo'naltirishni o'z ichiga oldi. Bu davrda vohada ko'plab kolxozlar va sovxozlar tashkil etildi. Kollektivlashtirishning o'ziga xos xususiyati shundaki, u yerlar va mulklarni musodara qilishni ham o'z ichiga oldi. "Kulak" deb atalgan boy dehqonlar sinfi kiritildi, ularning yer va mulklari davlat tomonidan tortib olindi.⁴²

Kollektivlashtirish jarayoni, asosan, yer va mulklarni davlatlashtirishni o'z ichiga olganligi sababli, dehqonlarning iqtisodiy mustaqilligi zaiflashdi. Sovet hukumati o'zining iqtisodiy va siyosiy strategiyasiga ko'ra, kolxozlar orqali markazlashtirilgan boshqaruvni amalga oshirishi kerak edi. Biroq, bu jarayon mahalliy dehqonlar uchun og'ir sinovga aylandi.

Sovet hokimiyati tomonidan kollektivlashtirish jarayonida "kulak" deb atalgan dehqonlar sinfi hal qilindi. Kulaklar, ya'ni boy dehqonlar, ularning yer va mulklari musodara qilindi. Bu jarayonning ijtimoiy oqibatlari juda katta bo'ldi. Boshqa sinfga mansub dehqonlar ham xuddi shu tarzda yerlarini yo'qotdilar. Ijtimoiy tarmoqda jiddiy sinfiy ajratishlar yuzaga keldi. Kollektivlashtirish jarayonida ko'plab oilalar ko'chishga majbur bo'ldi, ba'zi hollarda esa qarshiliklar keltirib chiqdi. Dehqonlar yerlarini tark etib, yangi tuzilgan kolxozlarga ko'chishga majbur bo'ldi.

Surxon vohasida bu jarayonning ijtimoiy oqibatlari o'ta dolzarb bo'ldi. Ko'plab dehqonlar, ayniqsa, boylar va yer egalari, yangi kolxoz tizimiga qo'shilishdan bosh tortdi. Shuningdek, kollektivlashtirish jarayonida dehqonlarning erkinligi cheklangan, ular mehnatni kollektiv asosda bajarishga majbur bo'lgan. Mahalliy aholining qarshiliklari va noroziliklari, shuningdek, qarshi chiqishlar vohaning ba'zi hududlarida to'qnashuvlarga olib keldi.

Kollektivlashtirish jarayonining iqtisodiy oqibatlari Surxon vohasida ham sezilarli darajada o'zgarishlarga olib keldi. Sovet hukumati kollektiv xo'jaliklarni tashkil qilish orqali qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini markazlashtirishni maqsad qilgan edi. Kolxozlar va sovxozlar tashkil etilishi qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini bir tizimga solishga imkon berdi.

Paxtachilik Surxon vohasida asosiy iqtisodiy tarmoq sifatida rivojlanishga kirishdi. Kolxozlar paxta yetishtirishni maqsad qilgan holda, bu boradagi texnologik jarayonlarni takomillashtirishga harakat qilishdi. Sug'orish tizimlari yaxshilandi, yangi kanallar qurildi va yerlar zamonaviylashtirildi. Biroq, bu jarayonning salbiy oqibatlari ham mavjud edi. Paxtachilikka bo'lgan ortiqcha

⁴² Shukurov, R. (1993). Surxon vohasida paxtachilik va kollektivlashtirish — Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi nashriyoti, 1993.

e'tibor, boshqa tarmoqlarga zarba berdi. Shuningdek, paxtaning ko'payishi yerlarning sho'rlanishiga olib keldi, tuproqning unumdorligi pasayib ketdi.⁴³

Bundan tashqari, kollektivlashtirish jarayoni mehnat resurslarini markazlashtirishi va kollektiv ishlashni joriy etishi iqtisodiy zaifliklarni kuchaytirdi. Kollektiv ishlashning boshqaruv tizimi samaradorligini ta'minlashda qiyinchiliklar yuzaga keldi. Kolxozlar va sovxozlar tomonidan ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar ko'p hollarda markazlashgan tizimda o'z vaqtida va sifatli ishlov berilmadi, bu esa iqtisodiy zaifliklarga olib keldi.

Xulosa. Sovet hokimiyati davrida Surxon vohasida amalga oshirilgan kollektivlashtirish jarayoni qishloq xo'jaligini markazlashtirishga qaratilgan bo'lsa-da, uning ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik oqibatlarini uzoq muddatli salbiy ta'sirlarni keltirib chiqardi. Kollektivlashtirish jarayonining boshlanishi qishloq aholisi uchun ijtimoiy qarshiliklar va sinfiy ziddiyatlarni kuchaytirdi. Kolxozlar tashkil etilishi va paxtachilikka e'tibor qaratilishi yerlarning sho'rlanishi va tuproqning salomatligiga zarar yetkazdi. Biroq, kollektivlashtirishning samarali tashkil etilgan tizimi orqali qishloq xo'jaligi ishlab chiqarilishi markazlashtirildi va paxtachilik rivojlantirildi.

Ushbu jarayonlar, ayniqsa, ekologik muammolar va iqtisodiy zaifliklar nuqtai nazaridan o'rganilishi zarur bo'lgan tarixiy hodisalardir. Bu tajriba keyingi avlodlarga ekologik muammolarni hal qilishda, qishloq xo'jaligini barqaror ravishda rivojlantirishda o'z saboqlarini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Aminov, A. (2000). Sovet davrida qishloq xo'jaligi va kollektivlashtirish jarayoni — Toshkent: Fan, 2000.
2. Vahidov, T. (1987). Sovet O'zbekistonida qishloq xo'jaligi islohotlari — Toshkent: O'zbekiston davlat nashriyoti, 1987.
3. Shukurov, R. (1993). Surxon vohasida paxtachilik va kollektivlashtirish — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi nashriyoti, 1993.
4. Zaripov, M. (2001). Sovet davrida yer va mulkni musodara qilish: Tarixiy-tahliliy yondashuv — Toshkent: Universitet nashriyoti, 2001.
5. Aminov, B. (2005). Sovet O'zbekistonida ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar: 1920-1950 yillar — Toshkent: Sharq, 2005.
6. Alimov, S. (1992). Sovet davri tarixi va kollektivlashtirish — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi nashriyoti, 1992.

⁴³ O'zbekiston SSRning paxta sanoati tarixiy yilliklari (1917–1991) — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi paxta sanoati nashriyoti, 1992.

7. Davlatov, A. (2010). Surxon vohasidagi kolxoz tizimi: Xususiyatlar va muammolar — Toshkent: O‘zbekiston davlat iqtisodiy universiteti nashriyoti, 2010.
8. O‘zbekiston SSRning paxta sanoati tarixiy yilliklari (1917–1991) — Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi paxta sanoati nashriyoti, 1992.
9. Ilyasov, Z. (1994). Kollektivlashtirish jarayoni va uning oqibatlari — Moskva: O‘zbekiston va Rossiya tarixiy nashriyoti, 1994.

SAYYID BURHONIDDIN TERMIZIYNING PEDAGOGIK QARASHLARI

Abdunabiyev Sunnat Ne‘mat o‘g‘li
Termiz davlat pedagogika instituti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada Sayyid Burhoniddin Termiziyning pedagogik qarashlari, alloma qalamiga mansub “Maorif” asarining mazmun-mohiyati, undagi axloqiy, ma’naviy va ruhiy tarbiya g’oyalari tahlil qilinadi. Asar yoshlar ongini shakllantirishda, ularni ma’rifatga, tafakkurga, ilmlilik va kamtarlikka undashda muhim manba sifatida qaraladi. Tadqiqotda Sayyid Burhoniddin Termiziy tafakkurining so’fiyona-ma’naviy jihatlarini orqali bugungi yoshlar tarbiyasiga qanday amaliy yondashuvlar olib kirish mumkinligi o‘rganiladi. Shuningdek, “Maorif” asaridagi tarbiyaviy g’oyalarning zamonaviy ta’lim jarayonida qo‘llanish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Maqola yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish va tarbiyaviy tizimni boyitish borasida qadimiy manbalar asosida innovatsion yondashuvlarni shakllantirishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Sayyid Burhoniddin Termiziy, “Maorif”, yoshlar tarbiyasi, ma’naviy-axloqiy tarbiya, so’fiylik, ta’limiy meros, ruhiy tarbiya, ilm-ma’rifat, ma’naviyat, tarbiyaviy yondashuvlar.

Tarbiya – bu shaxsni kamolga yetkazuvchi uzluksiz va murakkab jarayondir. U jamiyat taraqqiyotining bosh omili hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, islom sivilizatsiyasi tarixida faoliyat ko‘rsatgan mutafakkirlarning asarlari, ayniqsa, tasavvuf maktabi vakillarining ruhiy tarbiyaga oid qarashlari bugungi kunda ham dolzarb ahamiyatga egadir. Ana shunday allomalardan biri Sayyid Burhoniddin Termiziy (1165–1241) bo‘lib, u o‘zining “Maorif” asari orqali nafaqat tasavvuf, balki Sharq pedagogikasining rivojiga ham katta hissa qo‘shgan.

Sayyid Burhoniddin Termiziy tasavvufda “Muhaqqiq”, “Orif”, “Sayyidi sirdon” kabi nomlar bilan e’zozlanadi. U Sultonul ulamo Bahouddin Valadning ma’naviy shogirdi va Jaloliddin Rumiyning ustoz sifatida tanilgan. Sayyid Burhoniddin Termiziyning pedagogik faoliyati avvalo ustoz–shogird

munosabatlari, ruhiy tarbiya va inson kamolotiga bag'ishlangan g'oyalari bilan alohida ahamiyatga ega.

“Maorif” asari shaklan irfoniy tafakkur asosida yozilgan bo'lsa-da, mazmunan pedagogik jarayonning barcha bosqichlarini qamrab olgan. Asardagi asosiy mavzular quyidagilardan iborat:

Ilm o'rganish odobi – bilimni ixlos bilan talqin qilish va amaliy foydasiga e'tibor;

Ustoz-shogird munosabatlari – ma'naviy yetakchilik va tarbiya jarayonidagi shaxsiy namuna;

Qalbni va jismni poklash – ichki va tashqi tarbiyaning uyg'unligi;

Muomala va axloq – jamiyatda insoniy munosabatlarni to'g'ri yo'lga qo'yish;

Nafsni mag'lub etish – shaxsiy intizom, iroda.

Asarda bu mazmunlar tasavvufiy tarbiya modelidagi to'rt maqom – shariat, tariqat, ma'rifat, haqiqat konsepsiyalariga bog'liq holda bayon etilgan.

“Maorif” asari nafaqat tasavvufiy irfon, balki Sharq pedagogikasining amaliyotga yo'naltirilgan modelidir. Unga xos tarbiyaviy metodlar – zamonaviy axloqiy, ruhiy va ma'naviy ta'limning asosiy komponentlari bilan chambarchas bog'liq. Shu sababli, mazkur asar talabalar uchun ham nazariy, ham amaliy qimmatga egadir. Ushbu asar tasavvuf falsafasi va ta'limoti bilan bog'liq bo'lib, insonni nafaqat ilmiy, balki ruhiy va axloqiy jihatdan tarbiyalashga qaratilgan ko'plab pedagogik prinsiplarga ega.

Maorif asarining eng muhim xususiyatlaridan biri — uning qisqa va o'zgacha uslubda yozilganligidir. Har bir jumla o'zining mazmuni bilan alohida bir mavzuni o'z ichiga olib, uzun va murakkab ifodalardan qochadi. Bu asarni o'quvchiga to'g'ridan-to'g'ri va samarali tarzda taqdim etishga imkon beradi. Tarbiya jarayonida qisqa, aniq va oson qabul qilinadigan iboralarning qo'llanilishi, pedagogik nuqtai nazardan juda muhim ahamiyatga ega. Bu uslub, talabalarining tez va samarali tushunishiga yordam beradi va ularga muayyan masalalarni teranroq anglash imkonini beradi.

Asar, nafaqat ilmiy bilimlarni, balki insonning ruhiy va axloqiy tarbiyasiga ham katta e'tibor qaratadi. Alloma ilohiy bilimlar orqali insonni axloqiy fazilatlar bilan tarbiyalashga intiladi. O'quvchilarga o'z ichki olamini anglash, nafsni tozalash orqali ruhiy yuksalishning yo'lini ko'rsatadi. Bu pedagogik usul o'qituvchilarning faqat ilmiy bilimlarni berish emas, balki o'quvchilarning ruhiy o'sishini ta'minlash zarurligini anglatadi.

Maorifda har bir mavzu o'ziga xos chiroyli misollar bilan tushuntiriladi. Bu, o'quvchilarni mavzuni chuqurroq anglashga undaydi va ularga ta'limni yanada yengillashtiradi. Misollar orqali ta'lim berish, pedagogik usul sifatida juda samarali

bo'lib, o'quvchilarning diqqatini jalb qilish va mavzuni o'zlashtirishni osonlashtirishda katta rol o'ynaydi. Shuningdek, misollar orqali o'quvchilarni tafakkur qilishga va o'z fikrlarini shakllantirishga undaydi.

Sayyid Burhoniddin Termiziy ta'limotida suhbat va muloqot ta'lim berishning eng samarali usullaridan biri sifatida ko'rsatiladi. Suhbat davomida muhokama qilingan mavzular o'quvchilarning tafakkurini shakllantirishga yordam beradi va ularni haqiqiy ilm olishga undaydi. Bu pedagogik usul o'quvchilarning faol ishtirokini talab qiladi va ularni to'g'ridan-to'g'ri ta'lim jarayoniga jalb qiladi.

“Maorif” asarida Sayyid Burhoniddin inson kamoloti, nafsni isloh qilish, qalb pokligi, ilmni nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan singdirish zarurati haqida ta'lim beradi. Asardagi ruhiy tarbiya usullari — muroqaba, zikr, nafsni mushohada qilish kabi amallar bevosita insonni komillik sari boshqaradigan tarbiyaviy mexanizmlar sifatida talqin qilinishi mumkin.

Jaloliddin Rumiyning “Fiyhi mo fiyhi” asarida ustoz Burhoniddin Muhaqqiq Termiziyning fikriy ta'siri katta. Asarning uslubi va mazmuni “Maorif” bilan irfoniy-ma'rifiy bog'liqlikni yaqqol namoyon qiladi. Bu bog'liqlik ustoz-shogird munosabatlari orqali pedagogik merosning avloddan avlodga o'tishida qanday ulkan o'rin tutishini namoyon etadi.

Allomaning “Maorif” asari pedagogika tarixida inson qalbi va axloqiy tarbiyani markazga qo'ygan ta'lim konsepsiyasining mukammal namunasidir. Undagi ruhiy-axloqiy g'oyalar, ustoz-shogird an'analari, irfoni bilim va amal asosida talqin etish yo'nalishlari zamonaviy pedagogik texnologiyalar uchun boy ilmiy-ma'naviy manba bo'lib xizmat qilishi mumkin. Shu bois, mazkur asar va uning tarixi pedagogika fanining ma'naviy merosiga tayangan ilmiy tahlillarida alohida o'rganilishi lozim.

Sayyid Burhoniddin Termiziyning “Maorif” asarida keltirilgan ta'lim-tarbiyaga oid qarashlarning pedagogik jihatlarini tahlil qilish pedagogika tarixida muhim hisoblanadi. Sayyid Burhoniddin Termiziy tasavvufiy qarashlarni ta'lim metodikasi jarayonlariga qo'llab, nafaqat aqliy bilimlarni, balki ruhiy va ma'naviy poklanishni ham o'rgatishni muhim deb biladi. Uning qarashlari, pedagogikada faqat tashqi bilimlarni emas, balki ichki dunyo va ruhiy yetuklikni ham rivojlantirishga e'tibor qaratish zarurligini ta'kidlaydi.

Allomaning ta'limiy qarashlarida bilim, faqat tashqi va dunyoviy ma'lumotlar to'plami sifatida ko'rilmaydi. U ilmni, nafsni poklash va ilohiy haqiqatlarga yetishish yo'lidagi vosita sifatida qaraydi. Bu pedagogik nuqtai nazardan, ta'limda faqat aqliy bilimlarni emas, balki talaba shaxsining ruhiy va ma'naviy poklanish jarayonini ham hisobga olishni anglatadi. Ya'ni, ta'lim faqat talaba uchun tashqi bilimlarni o'rgatish emas, balki uning ichki dunyosini shakllantirishni ham o'z

ichiga olishi kerak. Bu tasavvufiy qarashlar, pedagogika tarixida muhim qo'shimcha kiritadi.

Sayyid Burhoniddin Termiziy ta'limni faqat tashqi bilimlar bilan chegaralashni rad etadi va haqiqiy bilimga erishish uchun nafsni poklashni, ya'ni o'zini bilishni va ilohiy muhabbatni tushunishni muhim deb biladi. Bu pedagogik yondashuv, talaba shaxsining ruhiy va ma'naviy salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan, barcha ta'lim tizimlarida muhim bo'lgan aspektdir. Shuning uchun, ta'limda ma'naviyat va ichki o'zgarishlarni hisobga olish nafaqat bilishning o'zi, balki shaxsiy o'zgarish va etika ham o'rgatilishi kerak.

Mutafakkir qarashlari pedagogika tarixida yangi bir ta'lim maqsadining asoslarini qo'yadi. U ilmni faqat ma'lumotlarning yig'indisi sifatida emas, balki insonning ruhiy va ma'naviy poklanishiga erishish vositasi sifatida ko'radi. Ta'limning asosiy maqsadi faqat bilim o'rgatish emas, balki o'quvchini o'zining ruhiy poklanishiga erishishga yo'naltirishdir.

Umuman aytganda, allomaning ta'limiy qarashlari pedagogika tarixida ruhiyatga asoslangan ta'lim tizimlarining rivojiga ta'sir ko'rsatgan. Uning fikrlari, ayniqsa, XIX-XX asrlarda tasavvuf pedagogikasi va ma'naviy tarbiya bilan shug'ullangan pedagoglar uchun yangi istiqbollar yaratdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdülbâki Gölpınarlı, Mevlânâ Celâleddin, İstanbul 1952, s. 44-48.
2. Ahmad Aflokiy. Manaqibul orifin. Tahsin Yaziji tarjimasi. – Istanbul. 1989.
3. Davlatshoh. Tazkira. Najotiy Lugal tarjimasi. – Istanbul. 1977. – B. 249.
4. Faridun Sipohsolor. Risola: Mavlono va atrofidağilar. Tahsin Yaziji tarjimasi. – Istanbul, 1977. – B. 117–120.
5. Mavlono Jaloliddin Rumiy. Fihi ma fihi Ahmad Avni Konuk tarjimasi. – Istanbul. 1994.
6. Necîb Mâyil-i Herevî, “Burhân-ı Muḥakḳıḳ”, DMBİ, XII, 59-61.
7. Sulton Valad. Ibtidonoma. Abdulboqi Gulpinorli tarjimasi. – Anqara. 1976.

TALABALARNI O`QITISHDA STEAM TA`LIMINI QO`LLANILISHI*****Abdurahmonova Muxayyoxon Abdurahimovna****Qo`qon universiteti Andijon filialiKlinik fanlar kafedrası katta o`qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta'limda keng qo'llanilayotgan STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) ta'lim yondashuvining talabalarning bilim olish jarayoniga ta'siri tahlil qilinadi. STEAM modeli orqali talabalarning ijodiy fikrlash, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish, fanlararo integratsiyani ta'minlash imkoniyatlari yoritiladi. Shuningdek, maqolada STEAM yondashuvining amaliy jihatlari, uni o'quv jarayoniga joriy etish usullari va pedagogik samaradorligi haqida fikr yuritiladi. Tadqiqot natijalari talimda innovatsion yondashuvlardan foydalanishning dolzarbligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: STEAM ta'limi, integratsiyalashgan yondashuv, innovatsion pedagogika, talaba faoliyati, fanlararo aloqadorlik, kreativ fikrlash, muammoli o'qitish.

Hozirgi davrda ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri — talabalarda zamonaviy dunyoqarash, tanqidiy va kreativ fikrlash, fanlararo bilimlarni uyg'unlashtira olish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Ana shu maqsadga erishishda innovatsion yondashuvlardan biri bo'lgan STEAM ta'limi muhim o'rin egallaydi. STEAM (Science — fan, Technology — texnologiya, Engineering — muhandislik, Art — san'at, Mathematics — matematika) modeli orqali o'quv jarayoniga kompleks yondashuv joriy etiladi va talabalarning nazariy bilimlarini amaliyot bilan bog'lash imkoniyati yaratiladi.

Ushbu yondashuv orqali talabalarning nafaqat fanlar bo'yicha bilimlari, balki mustaqil fikrlashi, muammolarni hal qilishdagi yondashuvlari, jamoada ishlash qobiliyati ham rivojlanadi. Shuningdek, STEAM ta'limi bugungi tez o'zgaruvchan mehnat bozorida raqobatbardosh, ijtimoiy va texnologik jihatdan moslashuvchan mutaxassislarni tayyorlashda muhim vositaga aylangan.

Bugungi kunda ta'lim tizimida chuqur o'zgarishlar yuz bermoqda. An'anaviy o'qitish uslublari zamonaviy talablarni to'liq qondira olmayapti. Shu bois, innovatsion yondashuvlar, jumladan, STEAM ta'limi konsepsiyasi keng joriy etilmoqda. Ushbu yondashuv fanlararo integratsiyani nazarda tutib, ilm-fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematikani uyg'un holda o'qitishga asoslanadi.

STEAM ta'limining asosiy maqsadi — talabalarda kreativ fikrlashni, muammolarni tahlil qilish va hal etish ko'nikmalarini, shuningdek, amaliy

loyihalarda ishtirok etish orqali o'z bilimlarini real hayotda qo'llay olishni shakllantirishdir. Bu yondashuv ayniqsa kasb-hunar ta'limi, muhandislik, axborot texnologiyalari, pedagogika va sog'liqni saqlash kabi sohalarda muhim ahamiyatga ega.

STEAM ta'limining asosiy jihatlari:

1) Fanlararo integratsiya: STEAM ta'limi talabalarga bir vaqtning o'zida bir nechta fanlar doirasida fikrlashni o'rgatadi. Masalan, biologik jarayonni o'rganish bilan bir qatorda unga tegishli matematik modellash, texnologik vositalar yordamida tahlil qilish va vizual taqdim etish ko'nikmalari ham shakllanadi.

2) Ijodkorlik va kreativlik: "Art" komponenti orqali talabalar ijodkorlikka undaladi. Bu esa ularning muammoga yangicha yondashuv topish, loyihalash va taqdim etishdagi ishtirokini oshiradi.

3) Amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv: Talabalar laboratoriya ishlari, guruhli loyihalar, muammoli vaziyatlar tahlili orqali o'z bilimlarini mustahkamlashadi. Bu esa nazariy bilimlarning real hayot bilan uyg'unlashuvini ta'minlaydi.

4) Raqamli savodxonlik: Texnologik vositalardan foydalanish talabalarda IT ko'nikmalarini, zamonaviy dasturlash va tahlil qilish usullarini egallashga yordam beradi.

STEAM ta'limini joriy etish o'qituvchilardan ham yangi metodik yondashuvlarni talab qiladi. Jumladan, loyihaviy o'qitish, dizayn-o'ylash (design thinking), kollegial tahlil, kross-fanli seminarlar kabi faol metodlar qo'llaniladi.

Shuningdek, talabalar bilan o'tkazilgan amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, STEAM asosidagi ta'lim ularda o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi, bilimga bo'lgan qiziqishni kuchaytiradi va jamoaviy ishlashga tayyorlaydi.

Zamonaviy tibbiy ta'lim, xususan stomatologiya yo'nalishida STEAM ta'lim yondashuvini qo'llash talabalarda kompleks fikrlashni shakllantirish, nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg'unlashtirish, kreativ yechimlar ishlab chiqish va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Stomatologik fanlar — anatomiya, fiziologiya, biomaterialshunoslik, protezlash texnologiyasi, ortodontiya, xirurgik stomatologiya kabi fanlarni STEAM tamoyillari asosida integratsiyalab o'qitish orqali o'quv jarayonining samaradorligini oshirish mumkin.

STEAM yondashuvining stomatologiyada qo'llanishi:

1) Science (Ilm-fan):

- Stomatologiyada anatomiya, histologiya, fiziologiya kabi fanlar asosida organizm tuzilishi va funksiyasini chuqur o'rgatish orqali talabalarda ilmiy dunyoqarash shakllanadi.

- Ilmiy-tadqiqot metodlari yordamida kasalliklarni o'rganish, statistik tahlil qilish va xulosalar chiqarish ko'nikmalari rivojlanadi.

2) Technology (Texnologiya):

- Raqamli stomatologiya vositalari (CAD/CAM tizimlari, 3D-printerlar, intraoral skanerlar)ni o'rgatish orqali talabalarda texnologik savodxonlik shakllanadi.
- Simulyatsion treninglar va virtual reallik texnologiyalari yordamida amaliy ko'nikmalar mustahkamlanadi.

3) Engineering (Muhandislik):

- Protezlar, apparatlar va stomatologik moslamalarning tuzilishi, ishlash mexanizmini o'rganish orqali talabalarning muhandislik asosidagi tahliliy fikrlashi rivojlanadi.
- Biomexanika asosida chaynash bosimlari, yuklama taqsimoti kabi muammolarni muhandislik yondashuvi bilan hal qilish o'rgatiladi.

4) Art (San'at):

- Tish shakli, rangini qayta tiklashda estetikani hisobga olish — stomatologiyada ijodkorlik va badiiy didni talab etadi.
- Vizual dizayn ko'nikmalari (rassomlik, model yasash) estetik restavratsiya va protezlashda muhim rol o'ynaydi.

5) Mathematics (Matematika):

- O'lchovlar, proporsiyalar, biometrik hisob-kitoblar, 3D model parametrlari bilan ishlash orqali matematik tafakkur rivojlanadi.
- Diagnostik ma'lumotlarni tahlil qilish, o'lchov asboblariidan foydalanish, sonli qiymatlarni tahlil qilish amaliyotda keng qo'llaniladi.

Amaliy tatbiq va metodik yondashuvlar:

Talabalarga real klinik holatlarda loyiha asosida ishlash imkoniyati beriladi: masalan, bemor uchun individual protez yoki ortodontik moslama ishlab chiqish loyihasi.

Multidisciplinar seminarlar tashkil qilinadi — bunda fiziolog, biomaterialshunos va ortodont ishtirokida muammoni turli nuqtai nazardan muhokama qilish o'rgatiladi.

3D modellashtirish mashg'ulotlari orqali talabalar tish strukturasi, protez dizayni va o'sma joylashuvlarini vizual modellashtiradi.

Natijada STEAM asosidagi yondashuv stomatologiya yo'nalishidagi talabalarning:

kasbiy kompetensiyalarini,
innovatsion fikrlash salohiyatini,

amaliyotga tayyorlik darajasini keskin oshiradi va ularni kelajakda raqobatbardosh mutaxassis etib yetishtirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, stomatologiya yo‘nalishida STEAM ta’limini joriy etish talabalarning kasbiy tayyorgarligini oshirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Bu yondashuv fanlararo bog‘liqlikni ta’minlab, nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko‘nikmalarni ham chuqur egallash imkonini beradi.

STEAM modeli orqali talabalar ilmiy-tahliliy fikrlash, texnologiyadan foydalanish, muhandislik asosida dizayn yaratish, estetik qarashni rivojlantirish va matematik asosda aniq hisob-kitoblar olib borishni o‘rganadilar. Ayniqsa, zamonaviy stomatologiyada zarur bo‘lgan estetik tahlil, 3D modellashtirish, individual protez va apparatlar ishlab chiqish kabi amaliy mashg‘ulotlar STEAM tamoyillariga asoslangan holda samarali tashkil etiladi. Shu boisdan, stomatologik ta’limda STEAM yondashuvini keng tatbiq etish — zamonaviy, innovatsion fikrlaydigan, ko‘p yo‘nalishli bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashda muhim omil hisoblanadi. Kelajakda ushbu yondashuvni yanada takomillashtirish va o‘qituvchilarni STEAM asosidagi metodikalarga tayyorlash dolzarb vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nishonov S.N., & Qodirova, M. S. (2022). Zamonaviy ta’limda STEAM yondashuvi: Nazariya va amaliyot. Toshkent: Fan va texnologiya.
2. Yakubov B.Sh. (2021). Tibbiy ta’limda integratsiyalashgan yondashuvlar. Andijon davlat tibbiyot instituti ilmiy jurnali, 3(12), 45–52.
3. Ozodova N.M. (2023). Stomatologiya ta’limida raqamli texnologiyalarning o‘rni va ahamiyati. "Tibbiyot va innovatsiyalar" jurnali, 5(2), 60–66.
4. Beers S.Z. (2011). 21st Century Skills: Preparing Students for a Changing World. Solution Tree Press.
5. Güven B., & Yildiz A. (2019). The Effect of STEAM Activities on Academic Achievement and Attitudes Toward Science. International Journal of Science Education, 41(7), 965–981.
6. World Dental Federation (FDI). (2022). FDI Vision 2030: Delivering Optimal Oral Health for All. Geneva.
7. Solodovnikova O.V. (2020). Primenenie tekhnologiy STEAM v professional'noy podgotovke studentov meditsinskogo vuza. Vestnik sovremennoy nauki, 6(48), 89–94.

**STOMATOLOGIYA FANLARIGA STEAM TA'LIMIY
YONDASHUVNING AHAMIYATI**

Abdurahmonova Muxayyoxon Abdurahimovna

Qo`qon universiteti Andijon filiali

Klinik fanlar kafedrası katta o`qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada stomatologiya fanlariga zamonaviy STEAM ta'limiy yondashuvini tatbiq etishning dolzarbligi, afzalliklari va pedagogik samaradorligi tahlil qilinadi. STEAM modeli orqali talabalar nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'lab, fanlararo integratsiya asosida chuqurroq o'zlashtirishga erishadilar. Ayniqsa, stomatologiyada anatomiya, biomaterialshunoslik, ortodontiya, protezlash va estetik restavratsiya kabi fanlarda texnologik savodxonlik, muhandislik fikrlashi va badiiy-estetik yondashuvning uyg'unligi muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada stomatologik ta'lim jarayonida STEAM asosidagi loyihaviy o'qitish, 3D modellashtirish, simulyatsion mashg'ulotlar va kreativ dizaynning o'rni yoritiladi.

Kalit so'zlar: stomatologik ta'lim, STEAM ta'limi, fanlararo integratsiya, 3D modellashtirish, innovatsion pedagogika, texnologik ko'nikmalar, estetik restavratsiya, amaliy o'qitish, kreativ yondashuv.

Zamonaviy ta'lim tizimi doimiy ravishda yangi metodik va pedagogik yondashuvlarga talab qilar ekan, STEAM ta'limi (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) so'nggi yillarda o'zining samaradorligi bilan e'tiborni tortmoqda. STEAM modeli fanlararo integratsiyani nazarda tutgan holda, talabalarni fanlar, texnologiya, muhandislik, san'at va matematikani uyg'un tarzda o'rgatishga qaratilgan. Bu yondashuv talabalar nafaqat nazariy bilimlarni o'zlashtiradi, balki amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga ham yordam beradi.

Stomatologiya ta'limi ham o'zining xususiyatlari bilan STEAM yondashuvi uchun ayni muddao hisoblanadi. Stomatologiya sohasida talabalarga tishlarning tuzilishi, funksiyalari, kasalliklari, diagnostikasi, davolash va estetik restavratsiya kabi ko'plab mavzularni chuqur o'rganish zarur. Ushbu jarayonda texnologiya va san'atning o'zaro uyg'unlashuvi, shuningdek, matematik va muhandislik bilimlarining amaliyotga tatbiqi alohida o'rin tutadi. Shuning uchun STEAM ta'limining stomatologiyada qo'llanilishi, talabalarni nafaqat texnik va ilmiy bilimlar bilan, balki kreativ fikrlash va estetik qarash bilan ham ta'minlaydi.

Ta'lim tizimida STEAM yondashuvini joriy etish, talabalar uchun stomatologik fanlarda mustahkam nazariy poydevor yaratish bilan birga, zamonaviy texnologiyalarni, masalan, 3D protezlash, simulyatsion tibbiyot, biomateriallar va dizayn yondashuvlarini o'z ichiga oladi. Ushbu yondashuv

stomatologiyada eng so'nggi yangiliklar va innovatsion texnologiyalarni o'zlashtirishda katta ahamiyatga ega.

Shuningdek, stomatologiya ta'limida STEAM yondashuvi talabalarga amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyatini beradi, chunki ular real klinik holatlar va 3D model yaratish kabi mashg'ulotlar orqali bilimlarini mustahkamlaydilar. Bu esa kelajakda stomatologiyada yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashda katta rol o'ynaydi.

STEAM ta'limi o'zining integratsiyalashgan yondashuvi bilan zamonaviy ta'lim tizimida ko'plab ijobiy o'zgarishlarga olib kelmoqda. Bu model fanlararo bilimlarni taqdim etish orqali talabalarni har bir fan bo'yicha chuqur nazariy bilimlarni egallashga undaydi. Stomatologiya sohasida STEAM yondashuvining qo'llanishi nafaqat talabalarni stomatologik bilimlar bilan ta'minlash, balki ularni innovatsion texnologiyalar, estetik dizayn va muhandislik fikrlash bilan birlashtirishga imkon yaratadi.

Science (Ilm-fan): Stomatologiya sohasida anatomiya, fiziologiya, histologiya, biomateriallar kabi fanlar asosida ilmiy bilimlarni chuqur o'rganish talab qilinadi. Bu bilimlar stomatologiyada kasalliklarning diagnostikasi, tishlarni tiklash, davolash va profilaktikasi kabi sohalarda qo'llaniladi. Masalan, stomatologiya fanlarida tish tuzilishini o'rganish uchun ilmiy ma'lumotlar talab etiladi. STEAM ta'limi bu jarayonni ilg'or ilmiy metodlarga asoslanib, amaliyot bilan birlashtirishga yordam beradi.

Technology (Texnologiya): Stomatologiya sohasida texnologiyalarni qo'llash talabalarga zamonaviy stomatologik asbob-uskunalar, 3D printerlar, intraoral skanerlar, CAD/CAM tizimlari va boshqa innovatsion texnologiyalarni o'rgatadi. Ushbu texnologiyalar yordamida talabalar protezlar va boshqa stomatologik apparatlarni yaratish jarayonini tushunib, ularni samarali qo'llashni o'rganadilar. STEAM ta'limi talabalarni texnologiyalardan to'g'ri foydalanishga o'rgatish va kelajakdagi stomatologik innovatsiyalarni ishlab chiqishga tayyorlaydi.

Engineering (Muhandislik): Stomatologiyada biomekanika, materialshunoslik, tish shaklini tiklash va boshqa texnik jihatlar katta ahamiyatga ega. Muhandislik yondashuvi yordamida talaba stomatologik protetikalarni, ortodontik moslamalarni va boshqa tibbiy qurilmalarni yaratish jarayonida texnik bilimlarni o'rgatadi. Bu yondashuv talabalarga stomatologiyada zamonaviy muhandislik texnologiyalarini qo'llashni o'rgatadi va ularning loyihaviy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Art (San'at): Estetik restavratsiya va protezlash sohaslarida san'at yondashuvi muhim rol o'ynaydi. Stepanov va boshqalar (2021) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarga ko'ra, tishlarning estetik ko'rinishi, shakli va rangini tiklashda

san'atning roli kattadir. STEAM ta'limi stomatologiyani san'at bilan uyg'unlashtirishni ta'minlaydi, bu esa talabalarga estetik dizaynni o'rganish va amaliyotda qo'llash imkoniyatini beradi.

Mathematics (Matematika): Stomatologiyada matematikani qo'llash, masalan, tishlar o'lchamlari, protezlar dizayni, biomateriallar hisobi kabi sohalarda katta ahamiyatga ega. Matematik usullar stomatologik diagnostika va davolashda aniqlikni ta'minlashga yordam beradi. STEAM ta'limida matematika stomatologik amaliyotda keng qo'llanadigan aniq hisob-kitoblar, o'lchovlar va modellashtirish orqali talabalarning matematik ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

STEAM ta'limi stomatologiya yo'nalishida amaliy treninglar va simulyatsion mashg'ulotlar orqali talabalarni o'zlashtirgan bilimlarni haqiqiy klinik holatlarda qo'llashga tayyorlaydi. Masalan, 3D modellashtirish va simulyatsion stomatologiya dasturlari yordamida talabalar tishlarning shaklini va tuzilishini yaratish, protezlar va ortodontik qurilmalarni modellashtirishda amaliy ko'nikmalarni rivojlantiradilar. Bunda STEAM yondashuvining barcha elementlari: ilm-fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika uyg'unlashtirilgan bo'ladi.

Talabalar o'z bilimlarini loyiha asosida o'rgatish orqali real klinik sharoitda o'zgaruvchan vaziyatlarga moslashishni va stomatologik muammolarni hal qilishni o'rganadilar. Masalan, virtual reallik texnologiyalari orqali stomatologik protseduralarni simulyatsiya qilish, stomatologik asbob-uskunalarini va metodlarni sinash imkonini yaratadi.

Shu kunga kelib, stomatologiya sohasida STEAM ta'limi integratsiyalashgan va innovatsion yondashuv sifatida ta'lim tizimiga keng tatbiq etilmoqda. Ushbu ta'lim modeli, ayniqsa, stomatologik ta'limda ilmiy, texnologik, muhandislik, san'at va matematika kabi fanlarning uyg'unligini ta'minlaydi. STEAM ta'limi orqali talabalar nafaqat nazariy bilimlarni o'zlashtiradi, balki amaliy ko'nikmalarni rivojlantiradi, bu esa ularning kasbiy kompetensiyalarini oshiradi.

Stomatologiya fanlariga STEAM yondashuvining joriy etilishi, talabalarni eng zamonaviy tibbiy texnologiyalar, simulyatsion mashg'ulotlar, 3D modellashtirish, estetik dizayn va muhandislik fikrlash kabi sohalarda tayyorlaydi. Bu yondashuv, o'z navbatida, stomatologiyada yuqori malakali mutaxassislarini tayyorlashda samarali vosita bo'ladi. Masalan, 3D modellashtirish va protezlashda talabalar o'z bilimlarini amaliyotga tatbiq etish orqali amaliy ko'nikmalarni egallaydi, estetik restavratsiya va biomaterialshunoslikda esa san'at va texnologiya elementlarini birlashtiradilar.

Shu bilan birga, STEAM ta'limi stomatologiyada yangi innovatsion usullarni o'rgatish, tibbiy texnologiyalarni yaratish va shuningdek, talabalar uchun ijodiy

yondashuvni shakllantirishga katta yordam beradi. Bu jarayonda ilmiy tadqiqotlar, texnikaviy yondashuvlar, kreativ dizayn va analitik fikrlashning uyg'unligi talabalar uchun mustahkam bilim va ko'nikmalar poydevorini yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, STEAM ta'limi stomatologiya ta'limining samaradorligini oshiradi, uni innovatsion va amaliy jihatdan boyitadi, shuningdek, zamonaviy stomatologiyada yangi imkoniyatlar yaratish uchun mustahkam poydevor tayyorlaydi. Kelajakda STEAM yondashuvini yanada rivojlantirish va stomatologiya ta'limida keng qo'llash o'qituvchilar va mutaxassislar uchun muhim vazifalardan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Beers S.Z. (2011). 21st Century Skills: Preparing Students for a Changing World. Solution Tree Press.
2. Yakovleva N.O. (2020). STEAM-obrazovanie: integratsiya nauki, texnologiy, iskusstva i matematiki. Moskva: Prosveshchenie.
3. Güven B., & Yildiz A. (2019). The Effect of STEAM Activities on Academic Achievement and Attitudes Toward Science. International Journal of Science Education, 41(7), 965–981.
4. Sultonova D.A., & Sirojiddinov O.I. (2022). Innovatsion ta'lim texnologiyalari va pedagogik kompetentlik. Toshkent: O'zbekiston pedagogika nashriyoti.
5. Kamola Qodirova, & Baxodirxonova F.A. (2021). Ta'limda innovatsion texnologiyalardan foydalanish va kreativlik. O'zbekiston ta'limi jurnali, 4(9), 21-25.
6. Ministry of Higher Education of the Republic of Uzbekistan. (2021). Oliy ta'lim tizimida STEAM ta'limini joriy etish bo'yicha uslubiy qo'llanma. Toshkent.
7. Stepanov A., & Ilyukhina E. (2021). Innovative Approaches in Dental Education: Integrating Technology and Art in Dentistry. Journal of Dental Education, 85(8), 1094-1102.

ЎЗБЕКИСТОНДА ХОТИН-ҚИЗЛАРНИНГ ИЖТИМОЙ-СИЁСИЙ ФАОЛЛИГИНИ ОШИРИШИ ВА ГЕНДЕР ТЕНГЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ ИСЛОҲОТЛАРИ

Зулхуморхон Бойматова Анваржоновна
Қўқон университети Андижон филиали
Ижтимоий-иқтисодий фанлар кафедраси
ўқитувчиси

Аннотация. Мазкур мақола Ўзбекистонда хотин-қизларнинг жамиятдаги фаоллигини ошириш юзасидан амалга оширилаётган ислохотлар ва олиб борилаётган самарали ишлар ҳақида маълумотлар ёритилган.

Калит сўзлар: Ўзбекистон, хотин-қизлар, жамият, оила, ҳуқуқ, ижтимоий-сиёсий.

Аннотация. В данной статье освещена информация о проводимых в Узбекистане реформах и плодотворной работе по укреплению семей и повышению активности женщин в обществе.

Ключевые слова: Узбекистан, женщины, общество, семья, право, социально-политическая.

Abstrakt. This article covers information on reforms and effective work carried out in Uzbekistan on the strengthening of families and increasing the activity of women in society.

Key words: Uzbekistan, women, society, family, law, socio-political.

Инсоният жамияти шакллангандан буён аёл ва унга муносабат масаласи, аёлнинг оила ва ижтимоий ҳаётдаги ўрни, келажак авлод тарбиясидаги ўзига хос вазифаси оддий кишилардан тортиб, башариятнинг буюк даҳоларини ҳам мушоҳада қилишга мажбур этган. Ўзбекистонда дунёни янгича идрок этадиган, ҳақ-ҳуқуқи учун курашадиган, ўз тақдирини халқи, Ватани тақдири билан бир деб билиб фаолият кўрсатаётган баркамол авлод шаклланмоқда. Улар ҳам аждодлар маънавий меросини ва умумбашарий қадриятлар, ақлий кашфиётларни баробар ўзлаштирмоқдалар. Қалбида миллий ифтихор туйғуси, Ватан муҳаббати жўш урган билимдон, доно, тадбиркор инсонлар ҳар бир мамлакатнинг салоҳияти, келажagini белгилайдиган буюк кучдир. Мамлакатда элни сафарбар этувчи етук инсонлар қанча кўп бўлса, тараққиёт имконияти шунчалик кўп бўлади ва айни вақтда юрт осойишталиги, сиёсий, иқтисодий, барқарорлик кафолатини аёл меҳнатисиз тасаввур этиб бўлмайди.

Хотин-қизларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигини ошириш, уларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя этиш, юртимизда давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири саналади. Бугун

қонунчилигимизда Ўзбекистон хотин-қизларининг ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлашнинг барча ҳуқуқий асослари яратилди., бу соҳада қонунчилик базаси шакллантирилди. Бош қомусимиз –Ўзбекистон Конституцияси, Меҳнат, Оила кодекслари ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, умуман, юзга яқин меъёрий ҳужжатлар бевосита аёллар ҳуқуқлари, қонуний манфаатлари ва эркинликларини ҳимоя қилиш алоқадордир.

Муҳтарам Президентимиз таъкидлаганидек, ҳар қандай жамият ва давлатнинг қай даражада халқпарвар ҳамда адолатли экани унинг хотин-қизларга бўлган муносабати ва ғамхўрлиги билан белгиланади. Шу маънода сўнгги йилларда мамлакатимизда оилаларни мустаҳкамлаш, хотин-қизларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, уларнинг иқтисодий, ижтимоий ва сиёсий фаоллигини ошириш, соғлиғини сақлаш, касбга ўқитиш ва бандлигини таъминлаш, тадбиркорликка кенг жалб этиш, эҳтиёжманд хотин-қизларни ижтимоий қўллаб қувватлаш, гендер тенгликни таъминлаш борасида олиб борилаётган ислоҳотларни тизимли давом эттириш, шунингдек, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Глобал кун тартибининг барқарор ривожланиш мақсадларини изчил амалга ошириш мақсадида муҳтарам юртбошимиз Ш.М. Мирзиёев бир қатор қарор ва фармонлар орқали хотин-қизларнинг жамиятдаги ўрни ва ижтимоий-сиёсий фаолиятини мустаҳкамлаб берди.

Жумладан, 2023 йил 21-декабрдаги ПҚ-401 сонли “Оилаларни мустаҳкамлаш ва хотин-қизларнинг фаоллигини ошириш бўйича қўшимча чора тадбирлар тўғрисида”ги қарорида хотин-қизларнинг жамиятдаги ролини ошириш, гендер тенглик ва оила масалалари бўйича республика комиссияси ҳамда Вазирлар Маҳкамаси барча бўғиндаги ҳар бир давлат органи, ташкилоти ва корхонасида, шу жумладан маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органи, суд тизимида ва ҳуқуқни ҳимоя муҳофаза қилувчи органлардан бошқарув ходимлари орасидаги хотин-қизларнинг улушини 2030 йилга қадар 30 фоизга етказиш талаби давлат корхоналарининг ижро органлари, шу жумладан директорлар кенгаши ва кузатув кенгашларининг таркибини шакллантиришда ҳам тадбиқ этилишига алоҳида урғу бериб ўтган.[2]

Муҳтарам Президентимизнинг қарор ва фармонлари асосида 2022-2026 йилларда хотин-қизларнинг мамлакат иқтисодий, сиёсий ва ижтимоий ҳаётининг барча жабҳаларида фаоллигини ошириш бўйича “Миллий Дастур” ишлаб чиқилди. “Миллий дастур” уч босқичда амалга оширилиши

режалаштирилган, яъни 2022-2023 йиллар, 2024-2025 йиллар ва 2026 йил давомида амалга оширилади. [3]

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг “2030 йилга қадар Ўзбекистон Республикасида гендер тенгликка эришиш стратегиясини тасдиқлаш ҳақида”ги қарори, халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган тамойиллари ва меъёрлари, Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларидан келиб чиқувчи қоидалар ва бошқа қонун ҳужжатларига мувофиқ тайёрланган.[4]

Парламентда хотин-қизларнинг сони БМТ томонидан белгиланган тавсияларга мос даражага етиб, 32 фоизни ташкил этди. Хотин-қизларнинг бошқарув лавозимидаги улуши 27 фоизга, тадбиркорлик соҳасида 25 фоизга, сиёсий партияларда 44 фоизга, олий таълимда 46 фоизга етди.[5]

Ўнлаб опа-сингилларимиз “Ўзбекистон Қаҳрамони”, “Ўзбекистон фан арбоби”, “Ўзбекистон халқ ўқитувчиси”, “Ўзбекистон халқ шоири”, “Ўзбекистон халқ артисти” сингари давлатимизнинг юксак фахрий унвонларига, орден ва медалларига сазовор бўлган. Уларнинг орасида 500 нафардан зиёд фан докторлари ва академиклар, минглаб фан номзодлари ўз билими ва истеъдоди билан Ватанимиз равнақига астойдил хизмат қилиб келмоқда. [6]

Жамият ва давлат ҳаётида фаоллик ва ташаббускорлик кўрсатганлар билан бир қаторда, фарзандларини баркамол этиб тарбиялаб вояга етказган аёлларга ҳам бериладиган “Мўътабар аёл” кўкрак нишони таъсис этилди. Ўтган давр мобайнида 1000 дан ортиқ фаол аёллар ушбу кўкрак нишони билан тақдирланди. [7]

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистон аҳолисининг ярмини хотин-қизлар ташкил этиб, бутун инсоният салоҳиятини тўлиқ рўёбга чиқариш уларнинг жамият ҳаётига дахлдорлигига боғлиқ бўлиб, иқтисодий ривожланиш кўрсаткичларидан тортиб, жамиятда тинчлик ва тотувликни таъминлашгача қамраб олади. Ишонч билан айта оламизки, хотин-қизларимиз Муҳтарам Президентимиз, республика раҳбарияти кўрсатаётган бекиёс ғамхўрлик, алоҳида эътибор ва қўллаб –қувватлашларга жавобан янада фаол, ғайрат-шижоат билан ишлаб, дунё миқёсида ҳам ўзларини намоён этадилар.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг 2021-йил 28-майдаги “2030-йилга қадар Ўзбекистон Республикасида гендер тенгликка эришиш стратегиясини тасдиқлаш ҳақида “ги SQ–297-IV-сонли қарори. L
2. Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шавкат Мирзиёевга

- халқаро хотин-қизлар байрамига бағишланган учрашувидаги нутқи. Зарафшон газетаси, 2018 йил 8-март, № 28 (22988).
2. <https://lex.uz/docs/5466673> .Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг қарори, 28.05.2021 йилдаги СҚ-297-IV-сон
 3. Саодат журнали, 2022-йил 3-сони, С-1, "Мустаҳкам оила, фаол хотин-қизлар жамият фаровонлигини белгилайди" мақоласи.
 4. Ш.Мирзиёев Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. Тошкент-"Ўзбекистон"-2020, С-462.
 5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Қарори, 02.04.2018 йилдаги 257-сон <https://lex.uz/docs/-3607779>
 6. Аёлга эҳтиром. Тошкент. "Ўзбекистон" 1999. С145.

SARVONTEPA ME'MORIY MAJMUA YODGORLIGI

Zulxumorxon Boymatova Anvarjonovna

Qo'qon Universiteti Andijon Filiali

Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Andijon viloyati Andijon shahridagi Sarvontepa yodgorligi tarixi, uning hozirgi kundagi ahvoli va tarixiy ahamiyati to'g'risida ma'lumot beradi.

Kalit so'zlar: yodgorlik, tarixiy, arxeologiya, temir davri, tosh davri, majmua, sayyoh

Аннотация. В статье представлена информация об истории, современном состоянии и историческом значении памятника Сарвонтепа в Андижане Андижанской области.

Ключевые слова: памятник, исторический, археология, железный век, каменный век, комплекс, туристический

Abstract. This article provides information on the history of the Sarvontepa monument in the city of Andijan, Andijan region, its current state, and historical significance.

Keywords: monument, historical, archaeology, Iron Age, Stone Age, complex, tourist

Tarixiy obidalarni asrash har qanday jamiyatning madaniy va ma'naviy merosini kelajak avlodlarga yetkazishdagi muhim vazifalardan biridir. Bu obidalar o'zida xalqning ko'p asrlik tarixini, urf-odatlarini, me'moriy yutuqlarini va hayot tarzi haqida qimmatli ma'lumotlarni saqlaydi. Shuning uchun ularni himoya qilish va asrab qolish bugungi kunda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Jahon tamaddunida ulkan o‘rin egallagan “Buyuk ipak yo‘li” yo‘nalishidagi Andijon qadimgi davrdan, bundan deyarli 2,5 ming yildan beri tarix sahnasida o‘z o‘rniga, boy va ko‘rkam o‘tmishiga ega bo‘lgan, kelajagi porloq, buyuk va azim shahardir.

Sarvontepa me‘moriy majmua yodgorligi (miloddan avvalgi VIII-VI-asrlar) Andijon shahrining temir davriga oid eng mashhur qadimiy arxeologik yodgorliklaridan biri. Sarvontepa majmuasi Andijon shahri markazining shimoli-g‘arbiy qismida, Tutzor va Sujoat ko‘chalari kesishmasi yonida joylashgan[1]. Dastlab, o‘tgan asrning 50-yillarida yodgorlik ro‘yxatga olingan

Qadimgi manzilgohda dastlabki qazishmalar XX -asrning 60-70-yillarida olib borilgan. Bu yerdan miloddan avvalgi V-VIII-asrlarga oid birinchi madaniy qatlamlar topildi. 2001-yilda shaharda ish olib borayotgan arxeologlar, Sarvontepani uncha katta bo‘lmagan 30 x 20 metr kattalikdagi saqlangan qismida qazish ishlari o‘tkazdilar. Natijada hozirgi shahar ko‘chalari kesishgan joydan 3—4 metr chuqurlikda, insoniyat hayotining ibtidoiy davrga oid madaniy qatlamlar qayd etildi. Qatlamlardan miloddan avvalgi VI-IV-asrlarga to‘g‘ri keladigan guldor sopol idishlar va tosh buyumlar majmuasi oddiy maishiy o‘choq yaqinidan ajratib olindi.

Arxeologik tadqiqotlarga ko‘ra, Sarvontepa hududi 1 gektarga yaqin bo‘lgan. Yodgorlik Temir davrining boshlariga (miloddan avvalgi VII—IV-asrlar) tegishli bo‘lib, Eylaton madaniy markazi tarkibiga kiradi. Sarvontepani o‘rganish vodiylar tarixi uchun o‘ta muhim sanaladi. Sababi, Farg‘ona vodiysi qadim shaharlari hududida (xususan, Andijonda) ilk bor 2400—2600 yillik arxeologik kompleks aniqlandi. Bundan tashqari Andijonsoyni bunyod etilish tarixini yanada qadimiylashtiradi. Sarvontepa hududi Andijon shahri ilk (dastlabki) o‘rni bo‘lgani haqidagi fikr haqiqatga yaqin deb sanaladi. Aynan ushbu hududda keyinroq o‘rta asrlar arki va shahristonni joylashgani sabab qilib ko‘rsatiladi. Farg‘ona vodiysi tarixini o‘rganishda Sarvontepa majmuasini o‘rganish katta ahamiyatga ega. Bugungi kunda qadimiy arxeologik yodgorlik hududi devor bilan o‘ralgan bo‘lib, Andijon viloyatining qadimiy tarixiga oid alohida muhofaza etiladigan hududlar ro‘yxatiga kiritilgan[2].

Sarvontepa — Andijon shahrining shimoli-g‘arbiy qismida, Eski shahar hududida joylashgan qadimiy arxeologik yodgorlikdir. Ilk temir davriga oid bo‘lib, miloddan avvalgi VI-IV asrlarga to‘g‘ri keladi. Bu yodgorlik Eylaton madaniyati majmuasiga kiradi.

Sarvontepa hududi 1 gektarga yaqin maydonga ega bo‘lib, dastlab XX asrning 50-yillarida ro‘yxatga olingan. 1960–1970-yillarda kichikroq arxeologik qazishmalar o‘tkazilgan va V-VIII asrlar bilan sanalgan edi. 2001-yilda shaharda

olib borilgan arxeologik qazishmalar natijasida, hozirgi shahar ko'chalari kesishgan joydan 3–4 metr chuqurlikda yaxshi saqlangan qadimiy madaniy qatlamlar aniqlangan. Bu qatlamlardan miloddan avvalgi VI-IV asrlarga to'g'ri keladigan guldor sopol idishlar va tosh buyumlar majmuasi topilgan.

Sarvontepa arxeologik yodgorligi Farg'ona vodiysi qadimiy shaharlari hududida ilk bor 2400–2600 yillik arxeologik kompleks sifatida aniqlangan. Bu yodgorlik Andijonsoyni bunyod etilish tarixini yanada qadimiylashtiradi, chunki Sarvontepa ushbu kanal bo'yida joylashgan va uning suvidan foydalangani aniq. Shuningdek, Sarvontepa Andijon shahrining dastlabki o'rni bo'lgani haqidagi fikrni tasdiqlaydi.

Sarvontepa tarixiy yodgorligining hozirgi ko'rinishi (1-rasm)

Bugungi kunda Sarvontepa hududi devor bilan o'ralgan bo'lib, Andijon viloyatining qadimiy tarixiga oid alohida muhofaza etiladigan hududlar ro'yxatiga kiritilgan. Bu yodgorlik sayyohlar uchun ochiq bo'lib, turizmni rivojlantirish maqsadida obodonlashtirish ishlari olib borilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, Sarvontepa yodgorligi o'zining tarixiy va madaniy ahamiyati bilan Andijonning qadimiy merosini o'rganishda juda muhim manba

hisoblanadi. Bu yodgorlik nafaqat Andijon, balki butun O'rta Osiyo hududining tarixiy rivojlanishiga oid yangi bilimlar olishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. „Andijon viloyatining tarixiy diqqatga sazovor joylariga ziyorat safari“. 2023-yil 1-iyunda asl nusxadan arxivlangan. Qaraldi: 2023-yil 7-iyun.
2. „Паломнический туризм Источник: <https://vesb.ru/zierat-turizm-chto-eto>“. Qaraldi: 2023-yil 7-iyun.
3. O'zbekiston milliy ensiklopediyasining rasmiy veb-sayti (Wayback Machine saytida 3-fevral 2014-yil sanasida arxivlangan)[sayt ishlamaydi]
4. O'zbekiston milliy ensiklopediyasining barcha jildari (Wayback Machine saytida 1-fevral 2014-yil sanasida arxivlangan)[sayt ishlamaydi]
5. Ziyoz.uz portali virtual kutubxonasida O'zbek Milliy Ensiklopediyasi

BIOLOGIYA FANINI TIBBIYOT TALABALARIGA KLINIK YO'NALISH ASOSIDA O'QITISH METODIKASI

***Turdiyeva Muribatxon Mashrabovna**
Qo'qon universiteti Andijon filali
Tibbiyot fakulteti o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada biologiya fanini tibbiyot yo'nalishidagi talabalar uchun klinik yo'nalishga yo'naltirilgan holda o'qitishning zamonaviy metodik yondashuvlari yoritilgan. Klinik-biologik bilimlarni integratsiyalash orqali talabalarni kelajakdagi kasbiy faoliyatiga tayyorlash, ularda amaliy ko'nikmalar va klinik tafakkurni shakllantirishning o'quv-uslubiy asoslari tahlil qilingan. Shuningdek, dars jarayonida interaktiv metodlar, muammoli ta'lim, amaliy topshiriqlar va tibbiy-biologik holatlar asosida o'qitish tajribalari keltirilgan. Klinik yo'nalish asosida biologiya fanini o'rgatish tibbiy ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qilishi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: biologiya fanini o'qitish, tibbiy ta'lim, klinik yo'nalish, integratsiyalashgan ta'lim, interaktiv metodlar, amaliy ko'nikmalar, muammoli o'qitish, tibbiyot talabasi.

Hozirgi kunda tibbiy ta'lim tizimida fundamental fanlar, xususan, biologiyaning o'rni beqiyosdir. Biologiya fani tibbiyot fanlarining asosiy tayanchlaridan biri sifatida talabalarda organizm tuzilishi, funksiyalari va hujayra darajasidagi jarayonlar haqidagi bilimlarni shakllantiradi. Ayniqsa, biologiyani klinik yo'nalishda o'qitish — ya'ni biologik bilimlarni kasbiy va amaliy jihatdan tibbiy holatlar bilan bog'lab o'rgatish — bugungi zamonaviy tibbiy ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda.

Tibbiy bilimlar tizimi ketma-ket va uzviy bog'liq bo'lgan fanlarga asoslangan bo'lib, biologiyani klinik nuqtai nazardan o'qitish orqali talabalarda kasbiy kompetensiyalarni erta bosqichdan shakllantirish mumkin bo'ladi. Mazkur yondashuv talabani nafaqat nazariy bilim bilan, balki amaliy, diagnostik va tahliliy ko'nikmalar bilan ham qurollantiradi. Shunday ekan, biologiyani an'anaviy shakldan farqli ravishda, tibbiy va klinik holatlar asosida o'qitish metodikasini ishlab chiqish dolzarb masalalardan biridir.

Biologiya fanini tibbiyot yo'nalishidagi talabalarga o'qitishda klinik yondashuvni qo'llash — bu fanni shunchaki nazariy jihatdan emas, balki uni amaliy tibbiyot bilan uzviy bog'lab o'rgatishni nazarda tutadi. Bunday metodika talabani kasbiy faoliyatga tayyorgarligini kuchaytiradi, ilmiy-tahliliy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi va biologik bilimlarni real klinik holatlar bilan bog'lab tahlil qilishga o'rgatadi.

Biologiya — barcha tibbiy fanlarning asosini tashkil etuvchi, hujayra, to'qima, organ va tizimlar darajasida organizmning tuzilishi va funksiyalarini o'rgatuvchi muhim fan sanaladi. U orqali talabalar patologik jarayonlarning sabablari, mexanizmlari va oqibatlarini chuqurroq anglaydi. Ayniqsa, genetika, molekulyar biologiya va immunologiya kabi bo'limlar zamonaviy klinik tibbiyot bilan bevosita bog'liqdir.

Klinik yo'nalishda o'qitishning afzalliklari. Klinik yo'nalish asosida o'qitishda har bir biologik mavzu klinik holatlar bilan bog'lanadi. Misol uchun:

- Genetik kasalliklarni o'rganishda — nasliy sindromlar (masalan, Daun sindromi, Xochtington kasalligi) misolida o'rgatish.

- Immun tizim bo'limini o'rganishda — autoimmun kasalliklar (lupus, sklerodermiya) klinik jihatdan tahlil qilinadi.

- Hujayra bo'limida — onkologik jarayonlar, hujayra o'sishi va mutatsiyalar asosida tahlil qilinadi. Bu yondashuv orqali talabalar biologik asoslarni tibbiy amaliyotga tatbiq qilishni o'rganadi.

Interaktiv va innovatsion metodlar. Klinik yo'nalishda o'qitishda quyidagi interaktiv metodlar muhim o'rin tutadi:

- Case-study (klinik holatlarni tahlil qilish): Talabalarga real yoki model klinik vaziyatlar taqdim etilib, ulardan biologik asoslarni aniqlash talab qilinadi.

- Muammoli o'qitish (PBL – Problem Based Learning): Talabalar mustaqil ravishda klinik muammoni hal qilishga yo'naltiriladi.

- Multimedia va AKT vositalari: Elektron darsliklar, 3D modellar, simulyatorlar orqali mavzular yanada vizual va tushunarli bo'ladi.

- Laboratoriya tajribalari: Mikroskopik kuzatuvlar, genetik testlar, eksperimentlar orqali bilimlar mustahkamlanadi.

Biologiyani klinik yondashuvda o'qitishda baholash ham an'anaviy testlar bilan cheklanmaydi. Quyidagilar qo'llaniladi:

- Klinik holat asosida yozma tahlil topshiriqlari;
- Jamoaviy muhokama asosidagi ball tizimi;
- Amaliy laboratoriya ishlari natijalariga ko'ra reyting bahosi.
- Metodik tavsiyalar:
 - Har bir mavzuni o'qitishda unga mos klinik holat tanlash;
 - Biologik tushunchalarni kasalliklar patogenezi bilan bog'lash;
 - Tibbiy terminologiya va klinik tafakkurni bir vaqtning o'zida rivojlantirish;
 - Talabalarni mustaqil tahlil qilishga va ilmiy asoslangan qaror qabul qilishga o'rgatish.

Tibbiy ta'limda biologiya fanini klinik yo'nalishda o'qitish zamonaviy pedagogik yondashuvlar, interaktiv metodlar va tibbiy-biologik integratsiyaga asoslangan holda tashkil etilishi zarur. Bunday yondashuv orqali talabalar biologik bilimlarni amaliy tibbiyot bilan bog'lashni, klinik tafakkur yuritishni va kasbiy qarorlar qabul qilishni o'rganadilar. Ayniqsa, case-study, muammoli o'qitish, laboratoriya amaliyotlari va klinik holatlar asosida mashg'ulotlar o'tkazish o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi. Biologiya fanini klinik asosda o'qitish nafaqat fanni chuqurroq o'zlashtirish, balki talabalarni shifokorlik faoliyatiga kompleks tayyorlashda muhim omil hisoblanadi. Shu sababli tibbiy oliy ta'lim muassasalarida biologiyani o'qitishda klinik yo'nalishli metodikani keng joriy etish, pedagoglarning shu boradagi malakasini oshirish va yangi o'quv-uslubiy resurslar yaratish dolzarb vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Axmedov B.A., Karimov Sh.M. Biologiya o'qitish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2020. – 256 b.
2. Jo'rayev M.T., Raximova M.M. Tibbiyot oliy ta'limida biologiya fanining o'rni va ahamiyati // Tibbiyot ta'limi jurnali. – 2022. – №3. – B. 45–50.
3. Abdullayeva Z.T. Biologiya fanini klinik yo'nalishda o'qitishning pedagogik asoslari // Innovatsion ta'lim va ilmiy tadqiqotlar jurnali. – 2023. – №1. – B. 72–76.
4. Rasulov I.M. Tibbiy ta'limda integratsiyalashgan yondashuv: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Tibbiyot nashriyoti, 2021. – 198 b.
5. World Health Organization. Medical education: global standards for quality improvement. – Geneva: WHO Press, 2021. – 56 p.
6. Harden R.M., Laidlaw J.M. Essential skills for a medical teacher. – 3rd ed. – Edinburgh: Elsevier, 2020. – 320 p.

**TIBBIYOT SOHASIDAGI TALABALAR UCHUN BIOLOGIYANI
INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O‘QITISHNING
AFZALLIKLARI*****Turdiyeva Muribatxon Mashrabovna****Qo‘qon universiteti Andijon filali**Tibbiyot fakulteti o‘qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada tibbiyot sohasidagi talabalarga biologiya fanini innovatsion texnologiyalar asosida o‘qitishning afzalliklari yoritiladi. Zamonaviy ta’limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, virtual laboratoriyalar, interaktiv dasturlar va multimedia vositalarining qo‘llanilishi talabalarning fanga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, bilimlarni chuqurroq egallashiga ko‘maklashadi. Shuningdek, innovatsion yondashuvlar orqali o‘quv jarayoni samaradorligi ortadi, talabalarda mustaqil fikrlash, ilmiy izlanish va kasbiy kompetensiyalar shakllanadi. Maqolada innovatsion texnologiyalarning o‘quv jarayoniga integratsiyalashuvi va ularning natijaviyligi misollar asosida tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: innovatsion texnologiyalar, tibbiyot ta’limi, biologiya fani, virtual laboratoriya, interaktiv o‘qitish, AKT, talaba faolligi, kasbiy kompetensiya, zamonaviy ta’lim.

Bugungi kunda jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri bu – sifatli va zamonaviy ta’lim tizimini yo‘lga qo‘yishdan iborat. Ayniqsa, tibbiyot sohasida yuqori malakali, chuqur bilimga ega bo‘lgan mutaxassislarni tayyorlashda biologiya fanining o‘rni beqiyosdir. Biologiya fani tibbiy bilimlarning asosi bo‘lib, inson organizmining tuzilishi, funksiyalari va rivojlanish qonuniyatlarini tushinishda muhim ahamiyatga ega.

So‘nggi yillarda ta’lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ularning mustaqil fikrlash va tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyati kengaymoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, interaktiv usullar, virtual laboratoriyalar va multimedia vositalarining o‘quv jarayonida qo‘llanilishi biologiya fanini o‘rgatishda yangi bosqichni boshlab berdi.

Bugungi globallashtirish davrida ta’lim sohasiga bo‘lgan talab va ehtiyojlar keskin o‘zgarib bormoqda. Ayniqsa, tibbiyot sohasida bilim berishning samaradorligini oshirish, amaliy ko‘nikmalarni mustahkamlash hamda talabalarni kasbiy faoliyatga puxta tayyorlash zaruriyati ortib bormoqda. Biologiya fani esa tibbiy ta’limning poydevori bo‘lib, talabalarni asosiy tibbiy fanlarni o‘zlashtirishga

tayyorlaydi. Shu boisdan, bu fanni o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish zamonaviy ta'limning muhim yo'nalishlaridan biridir.

Innovatsion texnologiyalar deganda nafaqat zamonaviy kompyuterlar yoki texnik vositalar, balki o'quv jarayonini takomillashtirishga qaratilgan ilg'or pedagogik yondashuvlar, interaktiv metodlar, raqamli platformalar, multimedia vositalari, virtual va simulyatsion laboratoriyalar tushuniladi. Bunday texnologiyalar talabalarning bilimni egallash jarayonini jonlantiradi, ularni darsga faol jalb etadi va o'zlashtirish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Masalan, biologiya darslarida 3D-modellashtirish dasturlari yordamida inson organizmining ichki tuzilishini ko'rsatish, hujayra tarkibiy qismlarini yiriklashtirib ko'rish, turli fiziologik jarayonlarni animatsion tarzda namoyish qilish imkoniyati mavjud. Bu orqali talaba faqat nazariy bilim emas, balki vizual, amaliy tushuncha hosil qiladi. Bundan tashqari, test tizimlari, interaktiv taqdimotlar, masofaviy o'quv platformalari orqali bilimlar mustahkamlanadi.

Innovatsion texnologiyalar yordamida biologiyani o'qitishning yana bir muhim jihati – bu individual yondashuv imkoniyatining kengayishi. Har bir talaba o'z o'quv sur'atiga, tushunish darajasiga va qiziqishiga qarab bilim oladi. Mustaqil o'rganish, o'z-o'zini baholash va tahlil qilish ko'nikmalari shakllanadi. Bu esa talabada tanqidiy fikrlash, ilmiy izlanishga bo'lgan intilish va mas'uliyat hissini kuchaytiradi.

Shuningdek, innovatsion metodlar orqali biologiyani tibbiyot sohasiga bog'lab o'qitish imkoniyati ham mavjud. Misol uchun, genetik jarayonlarni o'rganishda real klinik holatlar asosida muammoli vaziyatlar (kasuslar) tahlili, laboratoriya natijalarini baholash, simptomlar asosida tashxis qo'yish kabi usullar tibbiy-biologik tafakkurni rivojlantiradi.

Shu bilan birga, o'qituvchining roli ham sezilarli darajada o'zgaradi. U endilikda bilim beruvchi emas, balki yo'naltiruvchi, maslahat beruvchi, ta'lim jarayonini boshqaruvchi va motivator sifatida ishtirok etadi. Bu esa pedagogik mahorat va zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalarini talab etadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, biologiyani innovatsion texnologiyalar asosida o'qitish tibbiyot sohasidagi talabalarning nafaqat fan bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lishini, balki ularning kasbiy va shaxsiy kompetensiyalarini shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Bu yondashuv zamonaviy tibbiy ta'lim tizimini takomillashtirishda asosiy omillardan biri sifatida e'tirof etiladi.

Tibbiyot sohasidagi talabalarga biologiya fanini innovatsion texnologiyalar asosida o'qitish bugungi kunda dolzarb va zaruriy yo'nalishlardan biridir. Ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalar, virtual laboratoriyalar, interaktiv metodlar va

multimediaviy vositalarni joriy etish nafaqat o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini oshiradi, balki ularning tahliliy fikrlash, mustaqil ishlash, ilmiy izlanishga bo'lgan intilishini ham rivojlantiradi.

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, biologiya fanining innovatsion yondashuvlar asosida o'qitilishi tibbiy ta'lim samaradorligini oshiradi, fanlararo integratsiyani ta'minlaydi va talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Bunday yondashuv orqali o'quvchilar nafaqat nazariy bilimga, balki amaliy ko'nikmalarga ham ega bo'ladilar, bu esa ularning kelgusidagi kasbiy faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shunday qilib, innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga keng jalb qilish – zamonaviy pedagogikaning talablariga javob beruvchi, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning muhim garovidir. Biologiya fanini shu yo'nalishda o'qitish esa tibbiyot sohasidagi professional tayyorgarlikni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Jo'rayev Sh., Raxmatova M. Biologiya fanini o'qitishda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: O'qituvchi, 2020. – 144 b.
2. Abdullayeva N.X., Tursunov Sh.K. Zamonaviy biologiya ta'limida axborot texnologiyalaridan foydalanish. // "Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-metodik jurnali. – 2021. – №4. – B. 45–49.
3. Axmedov I., Mirzayeva D. Tibbiyot ta'limida fanlararo integratsiyaning roli. // "Tibbiyot va ta'lim" jurnali. – 2022. – №2. – B. 30–34.
4. Musurmonova O.B. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2019. – 256 b.
5. G'ulomova M.R. Interaktiv o'qitish metodlari va ularning samaradorligi. // "Pedagogik innovatsiyalar" ilmiy jurnali. – 2020. – №1. – B. 17–22.

XX ASR 20-30-YILLARIDA O'ZBEKISTONDA TA'LIM TIZIMIDA
AYOLLAR MASALASI

Yusubova Iroda Davron qizi
Sharof Rashidov nomidagi
Samarqand Davlat Universiteti talabasi
yusubovairoda@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada Sovet hokimiyati tomonidan olib borilgan O'zbekiston xotin-qizlarining "ozodlik"ka chiqarish siyosatini asl mohiyatini ochib berish;sovet davlatidagi ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlarning xotin-qizlar hayotidagi o'rnini ko'rsatilgan.Qatag'onlik siyosatining O'zbekiston xotin-qizlariga ta'sirini tahlil qilish aks etgan hamda mustabid tuzum davrida nohaq qatag'onga uchragan o'zbekistonlik xotin-qizlarining taqdirini yoritilgan

Kalit so'zlar: sotsialistik rejim,SSSR,kommunistik rejim,kolxoz,qatag'onchilik, „Hujum“, Turkiston ASSR,Vladimir Lenin, Nurxon Yo'ldosheva, Naima Aytmatova, Tojixon Shodiyeva.Jahon Obidova

Annotation. This article reveals the true nature of the policy of "liberation" of Uzbek women carried out by the Soviet authorities; the place of socio-political changes in the life of women in the Soviet state is shown. The analysis of the impact of the repressive policy on Uzbek women is reflected and the fate of Uzbek women who were unfairly repressed during the autocratic regime is highlighted.

Key words: Socialist regime, USSR, communist regime, kolkhoz, repression, "Attack", Turkestan ASSR, Vladimir Lenin, Nurkhan Yoldosheva, Naima Aitmatova, Tajikxon Shodiyeva. Jahon Obidova

Zero, Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Xalqimiz azaldan muqaddas Ona zotiga, xotin-qizlarga doimo yuksak ehtirom ko'rsatib keladi. Ayolga bo'lgan hurmat-e'tibor – bu avvalo, oilaga, jamiyat kelajagiga bo'lgan hurmat-e'tibor ifodasidir. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, yer yuzidagi har qaysi jamiyatning madaniy darajasi uning ayollarga nisbatan munosabati bilan belgilanadi degan hikmatli so'zlarda, albatta, chuqur ma'no bor"[1].

Rossiyadagi oktyabr to'ntarishidan so'ng yuzaga kelgan ijtimoiy-siyosiy holat, iqtisodiy, madaniy-ma'furaviy vaziyat O'zbekistonda sobiq sovet davlatining barcha bosqichlarida mohiyatan chuqur o'zgarishlarga sabab bo'ldi.

Sobiq kommunistik partiyaning kuchli siyosiy lashgan institutlari XX asr 20-yillaridan boshlab xotin-qizlar masalasida boshqa davrlarga xos bo'lmagan, alohida siyosat yurgiza boshladi.

Ta'kidlash joizki, ushbu davrda O'zbekistonda xotin-qizlarni jamiyatni faol ishtirokchisiga aylantirishga oid amalga oshirilgan ishlar haqiqatdan muhim va ahamiyatlidir. Xotin-qizlarni ozod qilish eng avvalo ularning jamiyatda tutgano'rnini

belgilash bilan ro'yobga chiqadi. Shu sababli ham 20-yillar bu boradagi ahamiyatli bosqich bo'ldi.

1917-yildagi bolsheviklar inqilobidan keyin SSSR hukumati uzoq muddatda kuchli va buzilmas sotsialistik rejim o'rnatish uchun iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy muammolarni hal qilishga harakat qildi. Buning uchun ko'plab huquqiy me'yorlar va targ'ibot vositalaridan foydalanildi. Sovet tuzumi Ittifoqning boshqa joylarida bo'lgani kabi O'rta Osiyoda ham ittifoq iqtisodiyotiga erishishga, ateistik, tenglikparast va dunyoviy davlat barpo etishga, til, madaniy va an'anaviy farqlaridan qat'i nazar, bir xil qadriyatlarga ega bo'lgan sovet xalqini yaratishga harakat qildi.

Xotin-qizlar ijtimoiy hayotga jalb qilingandan so'ng ham ularning haququqlariga rahna solindi. Bunga misol tariqasida O'zbekiston Milliy Arxivida ijtimoiy kelib chiqishi tufayli ishdan bo'shatilgan ayollarning hujjatlarini keltirishimiz mumkin. Jumladan, Islomova Zebixon ijtimoiy kelib chiqishini ataylab yashirgani uchun ishdan olingan.

4. Собирова Д.Т. Ўзбекистонда совет тоталитар тузумининг аёллар масаласидаги сиёсати ва унинг оқибатлари (XX асрнинг 40-80 йиллари). Тарих фан. номз. дисс. – Тошкент, 2009. – Б. 25.

Yana shuni alohida ta'kidlash lozimki, sovet hukumatining jamoalashtirish siyosati ham juda qiyinchilik bilan amalga oshirilgan. Mahalliy aholi o'z noroziliklarini namoyishlar orqali namoyon qilganlar. [5:8]

Ma'lumotlarga ko'ra, bu tadbirga qarshi bosh ko'targanlar orasida ayollar ham bo'lgan. Manbalarga ko'ra, Samarqand okrugi G'allaorol rayonining Yangiqo'rg'on, Qoraqishloq, Mo'tal, Baxmal, Galdraut, Kaltasoy, Gubdum, Qoratosh qishloq sovetlari bo'yicha 105 ta xo'jalik quloq xo'jaligi sifatida ro'yxatga olingan. Ro'yxatda mehnatga layoqatli 170 erkak, 189 ayol, mehnatga yaroqsiz 43 erkak, 21 ayol bo'lgan. Bu xo'jaliklar quloqqa tortilgan. Ularning hammasi qishloq xo'jalik mahsulotlari yetkazish bilan, dehqonchilik bilan mashg'ul bo'lishgan 35 nafar Qatag'on qurbonlari xotirasi davlat muzeyida quloqlashtirish bo'yicha surgun bo'lgan ayollar haqidagi ma'lumotlarni ko'rish mumkin. Xosiyat Sulaymonova farzandlari bilan 1930-yilda Ukrainaga surgun qilingan. Turmush o'rtog'i Mavlon Sulaymonov 1938-yil 10-iyunda qayta qatag'on qilinib, otib tashlangan. Ikkinchi jahon urushidan keyin o'g'illari Sultonmurod va Mirzamurod bilan O'zbekistonga qaytib kelgan. Shimoliy

Kavkazga surgun qilingan ayollar: Salovat Asadova –Samarqand viloyati, Tanishka qishlog'idan, Xosiyatxon Yormuhammedova –Samarqand viloyati, Kattaqo'rg'on tumanidan 1931-yili oila a'zolari bilan surgun qilinib, 1946-yilda O'zbekistonga qaytib kelgan. Toji Shukurovning qizlari Qo'ysun (1920-1983) va Xosiyatlar otasi (1924) Toji Shukurov bilan 1929-yil quloqqa tortilib, 10 yilga

surgun qilingan. Muallima va Muhabbat Xudoyberdiyevalar 1931-yilda Nikolo-Aleksandrovsk qishlog'iga surgun qilingan. 1946-yili O'zbekistonga qaytib kelgan [6:83].

5. Mirsaidova K. Tillayeva M. Markaziy Osiyoda ayollarning ilm fandagi o'rni va ahamiyati. Talqin va tadqiqotlar ilmiy jurnali 8.2281-3035

6. Шамсутдинов Р., Мамажанов А. Шимолий Кавказ сурғунидаги юртдошлар қисмати. – Тошкент: Шарқ, 2005. – Б. 83

XX asrning 20–30-yillarida O'zbekistonda xalq ta'limi tizimining ahvoli va unda xotin-qizlarning ishtiroki masalasini tahlil qilish quyidagi xulosalarni chiqarishga asos bo'ldi:

1. Ta'lim, maorif, madaniyat o'ziga xos ko'rinishda aks etgan Turkiston o'lkasida XX asrning 20–30-yillarida yangi sovet maorifi shakllanish davriga asos solindi.

Biroq bu jarayon har bir davr uchun turli mashaqqatlar evaziga qo'lga kiritilgan.

Ushbu davrni SSSRning Turkiston o'lkasiga ma'naviy hujum davri deb baholansa mubolag'a bo'lmaydi. Chunki, maorif sohasidagi tub islohot asrlar davomida diniy ta'lim bilan tarbiyalangan, musulmonlik arkonlari va milliy an'analar asosida ta'lim-tarbiya ko'rgan Turkiston aholisi ongida ziddiyatli tushunchalar va mafkuraviy tafovutlarni keltirib chiqardi.

2. 1924-yilda O'rta Osiyodagi milliy-hududiy chegaralashi oqibatida bir nechta milliy respublikalar, shu jumladan, O'zbekiston SSR ham tashkil etildi.

O'zbekiston SSRda ta'lim sohasini isloh qilish davom etdi. Biroq bu borada jiddiy xatoliklarga yo'l qo'yildi. Jumladan, respublikaning chekka hududlarida maktab yoshidagi bolalarning bir qismi o'qishga tortilmadi. Ayniqsa, tub joy aholi qizlarining maktablarga jalb qilinishi ko'rsatkichlari darajasi juda past edi.

Mahalliy millat bolalari orasida maktabni tashlab ketish hollari ham ko'p kuzatilar edi.

3. Respublikada tashkil etilayotgan ko'pgina maktablarda muallimlarning bilim darajasi yetarli bo'lmaganligi tufayli o'qish saviyasi talabga javob bermas edi.

Shuningdek, maktablar soni muttasil ortib borayotgan bo'lsa-da, ularning o'qituvchi kadrlar ta'minoti, o'quv moddiy bazasi nochor ahvolda qolayotgan edi.

Maktablarni mutaxassis kadrlar bilan ta'minlash darajasi juda past darajada bo'lib, ayniqsa milliy tillarda dars o'tadigan ayol o'qituvchilar juda kam edi.

6. Milliy tillarda o'qitiladigan maktablarda dars o'tuvchi o'qituvchilar, xususan, ayol muallimlar juda ozligini e'tiborga olingan. Hamda sovet hukumati O'zbekistonning bir qancha shaharlarida xotin-qizlar bilim yurtlari va pedagogika

texnikumlarini tashkil etgan. Ularda mahalliy xotin-qizlar tahsil olishi yo'lga qo'yilgan. Bu kabi bilim yurtlari asta-sekin ayol o'qituvchilarga bo'lgan ehtiyojni to'ldirib bordi. Biroq, kadrlar tayyorlaydigan o'quv yurtlariga dastlabki davrlarda xotin-qizlarning kirishi jalb etilishi past dapajada bo'lgan. Oqibatda, ularni o'rta maxsus va oliy ta'limga tortish bo'yicha ham sovet hukumati katta targ'ibot ishlarini olib borishiga to'g'ri kelgan.

7. Sovet hukumati qonunlarida ayollar va erkaklarni teng huquqli deb e'lon qilish bilan jamiyatda xotin-qizlarning masalasi hal qilindi, ijtimoiy muammolar tugatildi, deb hisoblangan. Hukumat qonunlarida ayollar va erkaklar teng huquqlarning ta'minlanishi, xotin-qizlarga erkaklar qatori korxona va tashkilotlarda ishlash imkoniyatining berilishi deb qaraldi.

Xotin-qizlar ozodligi uchun kurash aslida sinfiy kurash emas dunyoqarashlar kurashi edi. "Hujum" harakati ortidan O'rta Osiyoda o'qimishli ayollar ko'paydi. Ammo ko'pchilik bu haqida dinimizni qoralamasdan, hujum harakatini bunchalik ayovsiz o'tkazmasdan ham ayollarni o'qimishli qilish mumkin edi degan xulosaga keladi. Lekin afsuski, kommunistlar hukmron bo'lgan Sovet Ittifoqi ayovsiz kurash yo'lini tanladi va bu yo'l ko'pchilikda og'ir asoratlar qoldirdi.

Hozirgi kunda O'zbekiston ayollarining ilm-fandagi o'rni kundan-kunga ortib bormoqda. Shu bilan birga, davlat rahbari Sh.Mirziyoyevning mamlakatda xotin-qizlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy faolligini oshirish, bandlikni ta'minlash, tadbirkorlik va ilmiy faoliyatga keng jalb etish bo'yicha keng ko'lamli islohotlarni amalga oshirish borasidagi tashabbusini qayd etish zarur.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis Senatining yigirmanchi yalpi majlisidagi nutqi. 22.06.2019
2. Broxup, M., "Soviet Perception of Militant Islam", in Malik H. (ed.), Domestic Determinants of Soviet Foreign Policy toward South Asia and the Middle East, Palgrave Macmillan, 1990, bet-20
3. Nishonboyeva Q.V. O'zbekistonda xotin-qizlar masalasini hal etishning madaniy jihatlari/20-30 yillar/ tajriba va oqibatlar. Tarix fan.diss.,1998. bet-31
4. Собирова Д.Т. Ўзбекистонда совет тоталитар тузумининг аёллар масаласидаги сиёсати ва унинг оқибатлари (XX асрнинг 40-80 йиллари). Тарих фан. номз. дисс. – Тошкент, 2009. – Б. 25.
5. Mirsaidova K. Tillayeva M. Markaziy Osiyoda ayollarning ilm fandagi o'rni va ahamiyati.Talqin va tadqiqotlar ilmiy jurnali 8.2281-3035

6. Шамсутдинов Р., Мамажанов А. Шимолий Кавказ сургунидаги
юртдошлар қисмати. – Тошкент: Шарқ, 2005. – Б. 83

MUNDARIJA

Tairova M.A. Mamlakatshunoslikka oid terminlarda kalkalar tarjimasi	3
Sharifjonova K. Ona tilini psixolingvistik yondashuv asosida o'qitish jarayoniga uslubiy yondashuvlar.....	5
Nuriddinova H.B. Grammatical features of english and uzbek riddles	9
Kalekeeva S.T. Mantiqiy fikrlashga oid klassik xorijiy nazariyalarning o'qituvchilarning fikrlash jarayonlariga ta'siri	13
To'xtayev N. Vahiy va ijthod bosqichlarida fiqhning urfga rioya qilishi	16
Zakirova F.M., Buranova D.A. Qishloq xo'jaligi talabalarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish	19
Анварова Н.Х., Давлатова С.К. Роль темпоральной лексики в понимании исторического и социального контекста через призму творчества Ф.М. Достоевского: контрастивный анализ русского и узбекского языков	23
Артикова Г.Х. Ўсмир-ёшларнинг ижтимоийлашув самарадорлиги самарали ва тўғри ташкил этилган таълимга боғлиқдир.....	30
Berdibayeva G.S. Oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak biologiya fani o'qituvchilarining ekologik madaniyatini rivojlantirish.....	34
Jumaniyazova S.K. Akademik litseylarda o'quvchilarning mustaqil ta'lim faoliyatini samarali tashkil etishning pedagogik yondashuvlari.....	37
Abdullayeva D.N., Mamatkulova N.T. Umumta'lim maktablari geografiya darslarida o'quvchilarning o'quv- bilish faoliyatini takomillashtirish.....	40
Amirqulova M.A. O'quvchilarga chet tili grammatikasini o'qitish metodlari	43
Хабибуллаева И., Хожиякбарова С. Подготовка наглядный пособий для занятий иностранным языком с использованием информационных технологий	47
Murodova G.R. Zarafshon daryosi havzasida oq sla (sander lucioperca l) balig'i yetishtirishning afzallik va istiqbollari	51
Saydaliyeva U.Sh. Maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish muammolari.....	55
Набижонова Л.А. «Филлеры в косметологии: вред, риски и перспективы с позиции современной медицины»	58
Nabijonova L.A. Iatrogenesis	62
Rahmonova S.N. The role of partonyms in linguistics	66
Amirqulova M.A. O'quvchilarga chet tili grammatikasini o'qitish metodlari	69
Эрназарова М.Н., Хамроева Р.Х. Математические задачи и логическое мышление на русском языке	73
Hamroyeva D.M. Klinik laborator diagnostika fanini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish	75
Sharifjonova K. Ona tilini psixolingvistik yondashuv asosida o'qitish jarayoniga uslubiy yondashuvlar.....	78
Komilova A.H. O'smirlar ijtimoiylashuvida ota-ona va bola munosabatlarining psixologik xususiyatlari.....	82
Самандарова З., Отабоева М., Мусаев А.С. Способы перевода с русского на узбекский язык	86

Ibodullayeva G.U. Immersiya va immersive muhitini joriy etishning uslubiy yondashuv asoslari	88
Олимова М.В., Саидмуродов С.У. Искусственный интеллект и автоматизация: влияние на рынок труда и рабочие места в будущем	90
Ibodullayeva G.U. Talabalar mustaqil ishlarini tashkil etish va nazorat qilishda veb- texnologiyalarning roli (nofilologik yoʻnalishlari uchun)	96
Normamatova F.Ch. Ingliz va oʻzbek tillarida xarakterni ifodalovchi paremlar strukturasidagi oʻxshash va farqli jihatlar	98
Eshqobilov E.M. Kompetentli yondashuv asosida boʻlajak jismoniy tarbiya oʻqituvchisining kasbiy-pedagogik ijodkorligini rivojlantirish	101
Toʻlanboyev M.E., Raxmonov.A.B. Sharq ruhi – Yevropaga saboq: Aleksandr Faynbergning “Вступление для европейца” sheʼri haqida	106
Isamatdinova U. S.Bahadirovaniń “Táǵdır” roman-trilogiyasiniń ideyaliq baǵdari	108
Qurolova S. 12 muchal hayvon nomlari bilan bogʻliq iboralarni madaniy konnotatsiyalarining boyliqi va iboralarning shakllanishi	111
Samatov X.Oʻ., Isoqova G.R. Maʼnaviy qadriyatlarning yoshlar tarbiyasidagi oʻrni.....	113
Xodjayeva D. Klimakterik sindromli ayollarni davolashni xalq tabobati usullaridan integratsiyalangan holda olib borish va samaralarini baholash	119
Kadirova Sh.A. Boʻlajak tasviriy sanʼat oʻqituvchilarida kasbiy kompetentsiyani shakllantirish vositasi sifatida oʻquv fanlari.	121
Baxramov S.A., Xushvaqtoʻv J.G., Qushimatova K.I. Geofizik signallarni splayn metodi asosida modellash.....	124
Baxramov S.A., Qobilov S.Sh., Sharofova U.O. Gastroenterologik signallarni lokal interpolatsion kubik splayn modeli asosida raqamli ishlov berish.....	128
Qobilov S.Sh. Noteks tarmoq sigmentlarida berilgan gidrogeologik maʼlumotlarni tugun nuqtalarga bogʻliq boʻlmagan splayn funksiyasi orqali tiklash.....	132
Khasanova M.A., Rakhimova G.P. Aspects of clinical pathogenetic early diagnosis of chronic heart failure in chronic kidney disease	136
Хасанова М.А, Рахимова Г.П. Остеопатия при хронической болезни почек	138
Хасанова М.А, Рахимова Г.П. Эффективность применения статинов при лечении остеопороза	140
Xasanova M.A., Raximova G.P. Surunkali yurak yetishmovchiligida osteoporoz etiologiyasiga koʻra xususiyatlari	141
Khasanova M.A., Rakhimova G.P. Renal dysfunction in patients with podagic nephropathy features.....	143
Raximova G.P., Xasanova M.A. Miokard infarkti va surunkali buyrak kasalligini kechish xususiyatlari.....	146
Rakhimova G.P., Khasanova M.A. Clinical features of myocardial infarction in patients with chronic kidney disease: a comparative study	147
Рахимова Г.П., Часанова М.А. Клинические особенности течения инфаркта миокарда у пациентов с хронической болезнью почек	149
Raximova G.P., Xasanova M.A. Yurak ishemik kasalligi: stabil va nostabil stenokardiyaning klinik-kechish xususiyatlari va diagnostik yondashuvlar	151
Baxramov S.A., Xushvaqtoʻv J.G., Rahmatullayev J.I. Splayn funksiyalari asosida signalni silliqlashtirish va tiklash usullari	153

Norpo'latov H.B. Fosfat parchalovchi bakteriyalar va ularning mexanizmlari va ahamiyati ...	157
Jummayeva M., Uralova O. General translation issues.....	161
Mukhiddinova M. Eastern classical genres in the view of devin deweese	164
Toshkulova M.M. The structure and stylistic devices of an expository text	169
Toshkulova M.M. Concept of the text	172
Mamajonbekov H.E., Xoliqov I.L., Karimjonov A.A. Sun'iy intellektni iqtisodiyotda qo'llanilishi.....	174
Karimova Z.G'., Madaminjonova Z.M. O'zbek va ingliz tillarida minnatdorlik hissining ifodalanishi	183
Bozorov M. Sovet hokimiyati davrida Surxon vohasida qishloq xo'jaligini kollektivlashtirish jarayoni va uning oqibatlari.....	187
Abdunabiyev S.N. Sayyid Burhoniddin Termiziyning pedagogik qarashlari.....	190
Abdurahmonova M.A. Talabalarni o'qitishda STEAM ta'limini qo'llanilishi	194
Abdurahmonova M.A. Stomatologiya fanlariga STEAM ta'limiy yondashuvning ahamiyati	198
Бойматова З.А. Ўзбекистонда хотин-қизларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигини ошириши ва гендер тенгликни таъминлаш ислохотлари.....	202
Boymatova Z.A. Sarvontepa me'moriy majmua yodgorligi	205
Turdiyeva M.M. Biologiya fanini tibbiyot talabalariga klinik yo'nalish asosida o'qitish metodikasi.....	208
Turdiyeva M.M. Tibbiyot sohasidagi talabalar uchun biologiyani innovatsion texnologiyalar asosida o'qitishning afzalliklari.....	211
Yusubova I.D. XX asr 20-30-yillarida O'zbekistonda ta'lim tizimida ayollar masalasi	214